Pázmány Péter Művei

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 1 2025. 04. 30. 15:06:35

Pázmány Péter Művei

KRITIKAI KIADÁS

Sorozatszerkesztő
Hargittay Emil

1. *Felelet (1603)*, s. a. r. Hargittay Emil, Bp., 2000. (szövegkiadás)
2. *Tíz bizonyság (1605)*, s. a. r. Ajkay Alinka, Hargittay Emil, Bp., 2001. (szövegkiadás)
3. *Imádságos könyv (1631)*, s. a. r. Sz. Bajáki Rita, Hargittay Emil, Bp., 2001. (szövegkiadás)
4. *Rövid tanúság*, s. a. r., jegyz. Bretz Annamária, Bp., 2006. (szövegkiadás, jegyzetek, hasonmás)
5. *Tíz bizonyság (1605): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. Ajkay Alinka, közreműk. Báthory Orsolya, Varsányi Orsolya, Bp., 2012. (CD-melléklettel)
6. *Imádságos könyv (1631): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. Sz. Bajáki Rita, Bogár Judit, Bp., 2013. (CD-melléklettel)
7. *Felelet (1603): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. Báthory Orsolya, Hargittay Emil, Bp., 2014. (CD-melléklettel)
8. *Keresztyéni felelet a megdücsőült szentek tiszteletirül (1607)*, s. a. r., jegyz. Ajkay Alinka, Bp., 2016. (szövegkiadás, jegyzetek, CD-melléklet)
9. *Megrostálás (1609)*, s. a. r., jegyz. Báthory Orsolya, Bp., 2017. (szövegkiadás, jegyzetek, CD-melléklet)
10. *Öt szép levél (1609), Öt levél (1613),* s. a. r., jegyz. Horváth Csaba Péter, Bp., 2019. (szövegkiadás, jegyzetek)
11. *Posonban lött prédikáció (1610), Pünkösd után X. vasárnap első prédikáció (1636)*, s. a. r., jegyz. Bajáki Rita, M. Horváth Mária, Bp., 2020. (szövegkiadás, jegyzetek)
12. *Calvinus hiszekegy Istene (1609)*, s. a. r., jegyz. Ajkay Alinka, Bp., 2021. (szövegkiadás, jegyzetek)
13. *Az calvinista predikatorok tüköre (1614)*, *Az igazságnak győzedelme (1614)* s. a. r., jegyz. Báthory Orsolya, Bp., 2025. (szövegkiadás, jegyzetek)

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 2 2025. 04. 30. 15:06:35

Pázmány Péter

AZ CALVINISTA PREDIKATOROK IGYENES ERKÖLCSÜ TEKÉLLETESSÉGÉNEK TÜKÖRE

(1614)

AZ IGAZSÁGNAK GYŐZEDELME

(1614)

Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta

Báthory Orsolya

Universitas Kiadó
Budapest
2025

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 3 2025. 04. 30. 15:06:35

Lektorálta
Hargittay Emil
Heltai János

A kutatómunkát támogatta az NKFIH/OTKA K 137815 sz. pályázat
„A Projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával és az NKFI Hivatal által kibocsátott Támogatói Okirat alapján valósult meg”

Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal
AZ NKFI ALAPBÓL MEGVALÓSULÓ PROJEKT

A könyv megjelenését támogatta:
Nemzeti Kulturális Alap
www.nka.hu

nka Nemzeti Kulturális Alap

A Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Munkabizottsága
által elismert kritikai kiadás.

ISBN 978-963-9671-95-9
© Báthory Orsolya, 2025
© Universitas Kiadó, 2025
A kiadásért felel az Universitas Kiadó igazgatója
Készült a Fellini Kft. nyomdájában

Az Universitas Kiadó kiadványai megrendelhetők: www.prosperod.hu

1. ELŐSZÓ

Jelen kötet a Pázmány Péter Művei kritikai kiadássorozat tizenharmadik darabja, amely Pázmány két rövidebb, magyar nyelvű, nyomtatásban megjelent könyvének szövegét, valamint a vitairatokhoz kapcsolódó jegyzetapparátust tartalmazza. *Az calvinista prédikátorok tüköre* 1614-ben látott napvilágot Bécsben, *Az igazságnak győzedelme* pedig ugyanebben az évben Pozsonyban. Pázmány mindkét művet Alvinczi Péter kassai lelkész ellen írta. Egymással szorosan összefüggő két munkáról van tehát szó, együttes megjelentetésüket ez indokolja. A disputa kiindulási pontja egy kizárólag Pázmány művéből ismert, példányban fenn nem maradt mű, amely egy *Lelki orvosság* című íráshoz írt „elöljáró beszéd" lehetett. Az ismeretlen szerző ebben a katolikus szentés Mária-tiszteletet támadta. Pázmány úgy vélte, Alvinczi lehet a mű szerzője, ezért neki címezte *Az calvinista prédikátorok tüköre* című vitairatát. Alvinczi egy *Tükör* című írással válaszolt, amely azonban elveszett, így az írás tartalmára, szerkezetére, sőt még a címére is csak Pázmány azon közlései alapján következtethetünk, amelyek *Az igazságnak győzedelme* című viszontválaszában olvashatók.

Jelen kötet szerkezetében, strukturális és technikai megoldásaiban a Pázmány-kritikai kiadás korábbi köteteit követi, így négy fő részből áll. Az előszó után a második rész Pázmány két művének főszövegét tartalmazza. A harmadik részbe kerültek a jegyzetek. Elsőként az átírási és kiadási alapelvekről a mű létrejöttének körülményeiről, kiadásairól és utóéletéről olvashatunk. Ezt követi egy alfejezet, amelyben a két elveszett írás, a *Lelki orvosság*hoz írt „elöljáró beszéd", valamint Alvinczi *Tükör*ével kapcsolatos információkat gyűjtöttük össze Pázmány két vitairatából. A következő fejezetben kaptak helyet a szövegkritikai jegyzetek, ezekben tüntettük fel *Az calvinista prédikátorok tüköre* egyetlen és *Az igazságnak győzedelme* két fennmaradt példányában található kézírásos bejegyzéseket, valamint a nyomtatásuk során ejtett nyilvánvaló sajtóhibákat, amelyeket a főszövegben emendáltunk. A harmadik rész utolsó fejezetébe kerültek a tárgyi jegyzetek. A negyedik részben találhatók a mutatók. Elsőként a műmutató, amelyet – a kutatást megkönnyítendő – kétféleképpen is közlünk: a főszövegben

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 5 2025. 04. 30. 15:06:36

való előfordulásuk szerint, ahogyan Pázmány idézi vagy rövidíti, majd a szerzők alfabetikus sorrendjében. Ezt követi két rövidítésjegyzék: Pázmány általános, latin rövidítéseinek föloldása, valamint a bevezetőben és jegyzetekben hivatkozott művek és szakirodalom rövidített változatainak teljes könyvészeti leírása. Majd a bibliai könyvek mutatója következik, a mai katolikus *Biblia* beosztását követve. A helynévmutatóban az RMNy gyakorlatát követtük. Végül a személynévmutatót olvashatjuk, amelyben a Pázmány által használt változatoknál átutaltunk a ma használatos elnevezésekhez. A szentek, pápák és uralkodók esetében a magyar nevüket használtuk elsősorban, a többieknél pedig a nemzetiségük szerinti helyesírást követtük. Mindkét mű betű szerinti átírása Vámos Violetta munkája, a szövegeket Hernády Judit ellenőrizte; a sajtó alá rendezésre vonatkozó irányelveket a *3.1. A szöveg átírásának és kiadásának elvei* című fejezetben részleteztük.

A kötet létrejöttében köszönettel tartozom mindazoknak, akik munkámat szakmai tanácsaikkal segítették. Elsősorban Hargittay Emilnek, aki a Pázmány Péter Művei sorozat alapító-szerkesztőjeként hosszú évek óta irányítja a szakmai munkát, és aki egyben jelen kötet lektora is volt. Ugyancsak köszönet illeti a kötet másik lektorát, Heltai Jánost, aki értékes megfigyeléseivel segítette a kiadást. Külön köszönettel tartozom Ajkay Alinkának, aki több Pázmány-mű kritkai kiadásának sajtó alá rendezésében szerzett tudásával, tapasztalatával és értékes ötleteivel segítette munkámat. Kádár Zsófiának a katolikus Letenyei Istvánnal kapcsolatos információkért illeti köszönet. Hálával tartozom továbbá a sok együttgondolkodásért, valamint a szakmai és emberi támogatásért munkahelyem, a HUN-REN–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport vezetőjének, Armando Nuzzónak, és munkatársaimnak, Bajáki Ritának, Maczák Ibolyának, Szádoczki Verának és Szelestei Nagy Lászlónak is.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 6 2025. 04. 30. 15:06:36

{[a1r]:}

AZ CALVINISTA
Predikatorok igyenes er-
keolcseu tekelle-
tessegének,
TEVKEORE.

Mellyet az Felfeoldeon
*nyomtatot L*ELKI *O*R-
VOSSAGNAK *eleol*
járo beszedébeol
szerzet.
LETHENYEI ISTVAN.

Nyomtattak Becsben,
Anno
M. DC. XIV.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 7 2025. 04. 30. 15:06:36

{[a1v]:} Aristoteles, Diogenes Laertiusnal.
Igaz mondását se hid annak,
az kit hazuságban érsz.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 8 2025. 04. 30. 15:06:36

{a2[r]:}

ELÖLIARO LEVEL,

Aluinczi Péternek egésség, eudueosség.

IUta kezemhez egy irasocska, mellyet az régi keresztyének gyülöltetesére az Felföldön nyomtattanak, es Lelki orvosságnak neueztenek. Noha pediglen neue (csak ne tisztessége) vesztet, a' ki az elöl járo beszedet koholta, es helye sincs az nyomtatásnak fel jegyezue, mind az által, a' kik ebet szörin, s' embert beszédin meg szoktak ismerni, azt csergetik, hogy az te *Humanitasod* vinnyeiéböl költ ez irasocska.

{[a2v]:} Nem tagadom, hogy az menyire töllem lehetet, mentegettelek tégedet szeretö Aluinczi Uram, es azt feleltem erre az vadolásra, hogy egyszer néked az kása meg égette szadat, és magaddalis meg ismértettek, hogy másra termettél te, nem az tudos emberekkel való disputatióra. Azért, az király kenéshez (tudodé?) es az Feiedelmek Testamentomossagához nagyob kedued vagyon, hogy sem az hitnek igazgatasához, es az bölcs irásokhoz. Söt aztis mentségedre elö hoztam, hogy vólna mostis fontodni szöszöd csak érkeznel hozzá, mert még fen vagyon igireted amaz Papista leuelekre valo feleletre. Aztis e' melle vetettem, hogy az menire ismérlek, nem szinte oly értetlen aggyal birsz, hogy az irasodat te magad Beszednek neueznéd, a' mint hogy Elöliaro Beszednek iria ez az neue vesztet paraszt, az ö berbetéiét.

{a3[r]:} De viszontag ezekre azt felelik az értelmes emberek. Hogy szinte vgyanis ez az oka, hogy noha ez elöt másban sem jauallottad, hogy neu nélkül irt, de most magadis azt cselekeded, az mit egyebekben gyaláztál. Mert tudod, hogy gyalázattyat vallanad, ha neuedet értetlen irásid eleiben függesztened. Azert neu nelkül akartal pironkodni.

En ez dologhoz bizonyost nem tudok mondani, noha gyanu perrel hozzá szólhatnek, hanem azt bizonnyal tudom, hogy ha el tekéllet szandékkal az Calvinista Predikatorok rauasz tekelletlenséget ki akarta vólna abrazni, az ki szerzette ez beszédet, nem külömben kellet volna irnya ily röuid *fabulaban*, hanem csak igy, az mint irt.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 9 2025. 04. 30. 15:06:36

Annak okaért, ez röuid, feleletet, két okból akarám hozzád igazítani szeretö Aluinczi Uram. Elöször {[a3v]:} azért, hogy engemet mentül hamaréb túdositcs, ha ugyan te fajodé ez az Beszed. Es ha te csemetédnek isméred, intenélek, hogy az Beszed szérzest hadnad AEsopusra, es ez után igazat szollanál, mert efféle Beszed csinalókat, rút bélyeggel sütögeti S. Pal Apostol.[1] Masodszor azért, hogy temagad legy itílö biro benne, mely szemtelenül czigánykodnak az Calvinista Predikatorok, mikor az régi keresztyenek tudomanyárul beszelnek. Es incsed öket, hogy ha Istentül nem félnek, és tellyességgel el vetemedtek az csalardságra, ám bár csak az emberektül valo szégyenletekben meg ráncsak néha az fekemlöt, es csinnyabban beretuállyanak. Azt ne itillyék hogy az régi hiten való igaz pásztorok csak siketségre veszik az dolgot, es halgatásokkal hitelt adnak az esze veszet Predikatorok tragarságinak. Mert el költünk arrúl. Eszekben vöttek az Catholicusok, hogy {[a4r]:} az gyors hamisság, le nyomia az rest igazságot, azért bizony utánnatok nyomoznak, csak ugy gondolkodgyatok rólla.

Miuel hogy azért ily derek okokból keteleníttettem ez irasocskának hozzád valo igazitasára, tudom az régi ismeretségért keduesen vészed ajandékomat. Légy egessegben.

ELSEO RESZE:
Mi adot okot ez irasocskára.

MIkor az hoszú szarandokságok, es sok erös bajuiuások után, diadalmassá tötte vólna, es az igirt földön le telepítette vólna fogadása szerent az Ur Isten, az Israel fiait,[2] visza bocsátuán Josue az Ruben, Gad, es rész szerent az Manasses nemzetséget arra az földre, mellyet az Jordan vizén túl, magok válasz-{[a4v]:tottanak vala, örökös lakó helyül; azt mondgya az iras, hogy egy igen nagy oltart eppitének az Ruben, es Gad maradéki az Jordán parton. Ezt meg ertuén az Israel fiai, gyölest hirdetének Siloba, es fel fegyuerkezének,

[1] 2.Timo. 4. v. 4.
[2] Jos. 22.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 10 2025. 04. 30. 15:06:36

hogy az Isten oltara ellen, más óltár emelö Atyafiakat, tüzzel, vassal fogyatnak, es az föld szinerül le törölnek. De minek elötte reáiok rohannának, köuetöket bocsatuán, érteni akarák, micsoda indúlatbol, mi okon, és mi végre, emeltek vólna szentség törö óltárt, az Istennek parancsolattya ellen? Az Ruben, es Gad nemzetsége, erös esküuessel meg monda raita, hogy áz oltárt, nem azért eppítettek, hogy az Isten parancsolattya ellen azon aldoznának, hanem csak emlekezetre, es jelül akarták hogy az Jordanon innen maradgyon, es bizonyságul légyen az ö maradekok szeme elöt, hogy nóha ök az vízen túl telepedtek, es el {b[1r]:} szakadtak az Israel fiaitúl, de azert, ökis azon ágból származtak, es azon egy igaz Istennek örökös szolgalattyára, az töb Sidossággal egy aránt kötelesek.

Meg értuén az Israel fiai ezt az igaz mentséget, nagy örömmel fogadák, és az Istennek halákat adának, hogy velekedésekben meg csalatkoztak, miuelhogy jób, es szenteb indulatból csinálták az Ruben, es Gad fiai az oltárt, hogy sem ök alítottak vala.

Bezzeg ha egy csep keresztyén vér vólna az Calvinista Predikatorokban, ha az igazság szereteti ugy szüuökben auot vólna, az mint tettetik, igy kellene nékikis bánnyiok, az régi hiten való igaz Catholicusokkal. Es midön valamit ollyat látnak, vagy hallanak, az mit ember jorais magyarázhat, de gonoszrais fordíthat, ne lenne oly sebes porok, hogy mindgyárt fel lobbanna, hanem érte-{[b1v]:}nék meg elöször mi végre, mi okon, mi nemü elméuel, es értelemmel mondanak, auagy cselekesznek efféle dólgokat? Es ha az magok saiát vallasábol meg ertenék, hogy az keresztyenségnek igyenes uttyátul el nem távoznak; szeretettel, örömmel, Isteni haladassal kellene fogadni az igaz mentsegét. De nem igy jár most az dolog: Hanem, ezek az tisztes Predikatorok, akar mit, erövel reánk fognak, es el hitetik batorsagos kialtásokkal az szegény kösséget, hogy mí azt hiszük, vallyuk, taníttyuk, az mit ök reank kennek, noha nekünk abban sem hirünk, sem tanacsunk.

Ennek világos peldáiat láthatod keresztyen ember, abban az fél arcus pappirossacskán nyomtatot Beszedben, mellyet egy neue vesztet Calvinista Predikator, minap ki bocsata Lelki Orvossag neue alat. Melyben noha ö maga meg vallya, {[b2r]:} hogy *csak nem feoldet mennyet egyben téuén tagadgyuk*, hogy mi az Istennel vralkodo szenteknek, Isteni tiszteletet, és meltoságot tulaydonitanank, és igy az vndok balvanyozásban részesek

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 11 2025. 04. 30. 15:06:36

vólnank; Mind az által, erövel hatalommal el akaria velünk hitetni, hogy azt hiszük az mit nem hiszünk, és az utalatos balvanyozásnak moslekában akaria keverni az Istennek győzhetetlen Ecclesiáiat. Hogy pedig valami színt adgyon mocskos hazugsaganak, és el hitesse, hogy mi, Bodog aszonnyal, es az töb szentekkel, az egy élö Istennek saiát tulaydon meltoságat, tisztit, cselekedetit úgy közöllyük, hogy maid egyenlökké tégyük öket az egy örök Felseges Istenhez: Nem tudom micsoda Lelki Oruossagot Nemet nyeluböl fordítot Magyarrá. Ebben pedig (ugy mond) az Orvosságban, Bonaven-{[b2v]:}turáual egyetembe az Papistak, Bodog aszonyrul azt iriák, hogy ö bünt bocsát; meg eleuenít; sziueket visgál, es meg vjit; Eö általa engeszteltetik meg az Atya, etc. *Maga* (vgy mond) *ezek az teremteo Atyát, az meg válto Fiut, es az meg szenteleo Szent Lelket illetnéiek*.

It osztan mint egy jol örlöt, pöki markát, es Pazmany Petert gyalázza, miuelhogy az Igazságra vezerlö Kalauzban azt hirdette, hogy az Papistak semmit ollyat nem tulaydonítnak az szenteknek, az mi tulaydona az Istennek. Söt hogy vduarosnak mutassa magat, es tragarsággalis traggyázza irását, az Igazsagra vezerlö Kalaúzt, *Pokolra vezerleo kalauznak* neuezi. Itílem azért hogy az Calvinista Predikatorokat Pokolra taszította.

{c[1r]:} Hogy azért ennek az neue vesztet nyálaskodo Predikatorkának, körmét meg koczancsiam, és az sípot bé falassam vélle, az Istennek szent neuét segitségül híuan világoson meg mutatom, mely álnak, szemfiny vesztö, csalárd tekelletlenségekkel, szokták az Predikatorok terhelni az mi igaz vallásunkat.

MASODIK RESZE.

Czimeres hazugsági az Calvinista Beszél-leonek.

SOha nem fér elmémben, honnan jutottak erre az iszonyú vakságra az Calvinista Predikatorok, hogy ily szemlátomást, és batran mernek az nyluán való dólgokbannis hazudozni. Ha Istentül nem félnek, csak ez vilagi tisztességet, es szemermetességet gondolnák meg, {[c1v]:} és mind

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 12 2025. 04. 30. 15:06:36

magok, s' mind vallások állapattyát ne gyaláznak efféle tekelletlenséggel. De meg vakította öket az világnak vra, es miuel hogy az tagok fö vtán járnak, az hazúgságnak attyátul vezettetuén, nem lehet semmi irások hazugság nékül; Es mihent meg szünnek az hazudozástúl, ottan az egész világ elöt böcsülleti lészen az régi keresztyén hitnek, es szárnya szégik az vj téuelygéseknek.

Elöször azért azt iria az neue vesztet Predikator Beszedebe, hogy *az keonyu kohlo Jesuitak, tagadgyák, hogy eok az meg hólt szenteket segitségeul hínák*. Alvinczi Peter, te legy Bíro benne, ha ez aránt, nem nagyot hazudé, a' ki ezt az tudatlan Beszedet koholta? Nem csak neue, de tisztessege vesztet árulo légy, akar ki vagy, mind addig, valamíg meg nem ne-{[c2r]:}uezed mellyk Jesuita? mely könyuben? micsoda helyen? minemü szókkal írta, es tanította az mit te reá kerödöl? Hittül szakat téuelygö vólna, valaki azt mondaná, hogy az meg holt szenteket nem kel segitsegül hinunk. Azért senki soha az Catholicusok közzül nem tagadta, és vilag vegezeteig soha senki nemis tagadgya hogy mi az üduözült szenteket segitsegül hijúk. Pazmany Petert emlegeti az tekelletlen Calvinus czenke, és az Kalaúznak tizen harmadik könyuét jegyzí, melyben sok erös bizonysagokkal meg mutattatik, hogy szabad az meg dücsöült szenteket segitsegül hini.

Bizony ha én Calvinista vólnék, és efféle képtelen hazugságokat látnék az én esze veszet vezérim irasában, soha az vtán semmi szauok elöttem böcsülletes nem vólna. Mert az sz. Agoston mondása szerent,[3] ha az Euangelistak irásiban csak egy {[c2v]:} hazugság talaltatnékis, az egész Euangeliomnak minden hitéle, böcsülleti, meltosága fel fordúlna, mentül inkáb tehát, az csácsogo Predikatorok szaua, és irása böcsülletlen leszen az okos emberek elöt, miuel hogy, efféle nyluan valo dolgokbannis ily merészen hazudnak? Hiszem az egész világ elöt tudua vagyon, hogy az töb közbevetések közöt, abban vagyon nagy külömbözés az Catholicusok, es az Vjitok közöt, hógy ezék tagadgyák, amazok pedig erössen állattyák az meg dücsöült szenteknek segitségül hiuását; Mint meri tehát ez az Calvinista darab irnya, hogy *mi tagadgyuk, hogy az meg hólt szenteket segitségeul hínók?* Ha ezt csak nyelue botrankozasából, ha hertelen, és, csak szó beszéd közben mondotta vólna; talám mentegethetnöiök nyelue- botlását.

[3] Augus. Epist. 8.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 13 2025. 04. 30. 15:06:36

De hogy gondolkodua irás-{d[1r]:}ban, söt nyomtatua röpítette az emberek szeme eleiben, ez immár bezzeg az ördögi szemtelenségetis meg elözi, es az ellenkezésre vetemedet vaksagnak jelensége.

Masodszor, azt beszelli Beszed Szerzö Predikátorunk, hogy az könyuek kohlo Jesuitak *Tagadgyák, hogy az Szeuz Mariat imadgyak*. Hogy kerengö beszéd nélkül Magyarúl meg mondgyam a' mi gyomromon vagyon, hazudál ebben. Mert az mely irást emlegecz, tudni illik, ez Kalaúznak tizen harmádik könyuét, abban fel találhattad, hogy mi Bodog aszonynak, Istenhez illendö imádást nem nyuitunk, de oly ímadással, minemüuel Abrahám tisztelé az föld népét, Jakob az báttyát, és sokan egyebek az Profetákat, és Királyokat, mijs imádgyuk Bodog aszonyt. Azért egi altallyába azt nem mondgyuk, hogy {[d1v]:} Bodog aszonyt, és az szenteket nem kel imadni. Mert teremptet állathoz illendö imadással illettyük öket, noha ollyan imádást, mely az Istennek tulaydona, és az ö Isteni Felseges meltosagának böcsülletes ismeretiböl származik, teremptet állattal nem közlünk. De miuelhogy az igaz hitre vezerlö Kalauzt,[4] és az Aluinczihez iratot leueleket örömest olvassa, a' ki ezt az Calvinista Beszedet irta, ezeknek böueb magyarazattyáért, énis csak oda igazítom mestert.

Harmadszor tudatlan, és orczátlan hazugság azis, hogy *sohult nem oluasunk illyen forman való segitségeul híuast, Halgas meg engemet Ur Isten az Abrahámért*. Mindenkor hallottam, hogy merész az tudatlanság, és akár mirülis hamar fecseg, sült paraszt Predi-{[d2r]:}kátor, nem oluastadé ezt az könyörgest az sz.irásban. *Propter David servum tuum non avertas faciem C*HRISTI *tui*.[5] az te szolgádért Davidért, ne fordícsd el orczáiat az te Christusodnak? Nem igy könyörgeié Daniel az Ur Istennek, *Ne auferas misericordiam tuam a nobis, propter Abraham dilectum tuum, et Isaac servum tuum, et Israel Sanctum tuum*.[6] Meg ne vónd (vgy mond) mi töllünk az te irgalmasságodat, az te keduesedért Abrahámert, az te szolgádért Isákért, az te szentedért Israelért: Moyses vallyon nem illyen formán könyörgeié az Istennek. *Quiescat ira tua, et esto placabilis super nequitia populi tui.*

[4] Kalauz fol. 783. Alvinczi ellen. I. Leuélbe §. 8.

[5] Psal. 131. v. 10. 2.Paral. 6. v. 42.

[6] Dani. 3. v. 35.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 14 2025. 04. 30. 15:06:36

Recordare {[d2v]:} *Abraham Isaac, etc.*[7] Szünnyek meg (vgy mond) Vram a' te haragod, es engeszteltessél meg az te népednek alnaksagin. Emlekezzel Abrahamrúl, Isaakrúl, etc.

Mind ezek az fel jegyzet hazugsagok, oly nyluan valók, hogy ha nevét ki feiezte volna, a' ki ezt az Beszedet írta, töruenyben sem kellene szauát elö venni. Mert a' ki ez világ elöt, nyomtatot irasban, ily szemptelenül mér hazudozni, nem mélto, hogy semmi bizonysága böcsülletes legyen.

HARMADIK RESZE.

Rauasz alnaksága az BESZED szerzeonek.

A Ki finyessen akaria latni az Calvinista Tanitok alnakságat, égyéb tükört bár ne keressen, ennel {e[1r]:} az oruossag eleibe függesztet Beszednel. Abban vagyon pedig ennek az tekelletlen alnaksagnak gyökere, s' fondamentoma, hogy noha elö szamlállya az neue vesztet Calvinista, a' mit Bonauentura Bodog aszonynak tulaydonít az ö Soltariban; és aztis fel jegyzi, hogy Pazmany Peter az Kalauzban mentegeti Bonauenturat; De azért, sem azt fel nem jegyzi, minemü értelemmel tulajdoníttya azokat Bonauentura az szeplötelen Szüznek; sem pedig az Kalauz mentséget elö nem hozza. Mert veszi eszeben, hogy ha ezeket ki feiezné, semmi helye nem lehetne karomkodasának, és színt sem adhatna annak az reánk kérödöt hazugsagnak, hogy mi az Isteni meltoságnak valami reszét Bodog aszonyra háritanók.

Ezt hogy nyluábban meg magyarazzam, Te légy biro Alvinczi Peter, és Istennek tarto lelkedre {[e1v]:} mond meg igazán, hanem álnak, tekélletlen, patuarkodo emberé, a' ki tuduán, és el szánt szandékkal, felebarattyának szauát külömb értelemre csigázza, hogy sem az mint értette, s' magyarázta, a' ki szollot? Nem czigányé, a' ki tudgya micsoda értelemmel szóllot az ö Attyafia, es látuán hogy gyülölségben nem hozhattya, ha mondasa mellé veti ertelmétis, el titkollya, es el nyegi az ö magyarázattyát: csak oly szauaít

[7] Exod. 32. v. 12.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 15 2025. 04. 30. 15:06:36

kapia, mellyeket gonoszrais magyarazhatni? az Ruben fiainak oltár csinalásat, melyrül eléb emlekezém, jóra s' gonoszrais magyarazhatták az emberek, miuelhogy az óltár eppítök szandekából, es igyekezetiböl függöt ennek jó, auagy gónosz vólta. De minek vtánna, erös hittel meg esküuének, hogy ök nem áldozatra, hanem az Istenhez való kötelességeknek jelére emelték azt az óltárt, bizony nagy tekelletlenség {[e2r]:} löt volna, ha valaki csak az óltár emelést forgatuán, az óltár csinalóknak igaz mentséget el halgatuán, gyülöltetni akarta volna az ártatlanokat. Szinte igy bánik mi velünk, az Beszed szerzö Calvinista. Tudua, és szánszándékkal el titkollya az mi igaz értelmünket, és mentsegünket, hogy színesb módgya lehessen gyalázásunkban. Miuelhogy ha az mi igazságunkatis elö hozta vólna, okot nem kaphatot volna az mi szidalmunkra.

Elö hozza Beszedeben, hogy Bonauentura Bodog aszonynak azt mondgya, hogy bünt bócsat: meg eleuenít: meg vjít: meg engeszteli az Istent. De melléie nem veti, hogy mind Bonauentura, s' mind az töb Catholicus Doctorok, ezeket, es töb hasonlo cselekedeteket, nem oly formán tulajdonítnak Bodog aszonynak, mint ha maga ereiéuel, és tehetsegéuel, ezeket cseleked-{[e2v]:} hetnéie, hanem csak vgy hogy ezeknek meg nyerésére, könyörgeséuel, szent Fia elöt való esedézéséuel, alázatos imadságiual segíti az hiueket. az Istennek pedig sokkal külömb formán, nagyob, és felségesb meltossággal tulajdoníttyuk mind ezeket; vgy mint az kirül vallást tészünk, hogy az mi üduössegünknek, igazulásunknak, vjulásunknak, elsö, leg föb, es mástúl nem váró oka, meg szerzöie, es alkotoia. Mihent ezt az mi ertelmünket, es magyarazasunkat fel jegyzette volna az Calvinista, ottan ö maga meg tapasztalta volna, hogy semmi Isteni meltoságot, eröt, es tulajdon cselekedetet nem tulajdonit Bonauentura az szeplötelen Szüznek.

Ha valaki ezt az Calvinista Predikator czigányságát akaruán köuetni, es csak az szókon akadozna, de azoknak értelmét el nyegné, szinte ollyan formán báluányozóuá {f[1r]:} tehetné az Profetákat, es Apostolokat, mint szinte minket baluanyozóuá akar tüntetni szemfény vesztesével ez az Calvinista darab. Mert az ö bizonyitasának nyomát köuetuén, illyen formán okoskodhatnék.

Az bünök bocsanattya, az meg igazitás, az üduözités, az szüunek visgalása, nem egyebet íllet, hanem az Teremptö Ur Istent.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 16 2025. 04. 30. 15:06:36

Sz. Pal Apostol pedig, sz. Janos, sz. Lukacs, Salomon, es az töb szentek, ezeket az cselekedeteket az emberekkel közlötték. Mert sz. Janos azt iriá, hogy a' kiben remenség vagyon meg szenteli magát, *Qui habet hanc spem, sanctificat se*.[8] *Qui timent* DEUM*, sanctificabunt animas suas*.[9] Sz. Pal azt iria Timotheusnak, hogy ö üduöziti magát, es egyebeketis. *Attende* {[f1v]:} *doctrinae, hoc enim faciens, et teipsum salvum facies, et eos, qui te audiunt*.[10] Ezechiel azt iria, hogy a' ki büneiböl ki tér, meg eleueníti az maga lelkét. *Cum avertit se impius ab impietate sua, et fecerit judicium et justitiam, ipse animam suam vivificabit*.[11] Urunk azt mongya, hogy az Apostolok bocsáttyák meg az ember bünét. *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*.[12] Samuel azt mondgya, hogy Saulnak minden szüue gondalattyát tudgya, *Omnia quae sunt in corde suo indicabo tibi*.[13] Sók töb hasonló dólgok vannak az szent irasban. Vallyon Calvinista Uram, ezekért babonas, es baluanyozo irasnak meredé mondani az Profetak, es {[f2r]:} Apostolok irásít? Ha ezeket meg mented, és meltan, s' igazannis mented, minden baluanyozastul, miuelhogy nem oly formán, sem oly modon tulaidoníttyák az lélek üduösséget, az meg szentelést, az bün bocsátást, embereknek, mint az Istennek; hanem sokkalis aláb valo renden, vgy mint ezközöknek, szolgáknak, Isten után dolgosoknak az üduösség, es szentség szerzésben. mi az oka, hogy vgyan ezen formán, nem mentheted baluanyozástul Bonauenturanak hasonló mondasit? Bezzeg Calvinista eszesség volna, ha baluanyozókká akarnók tenni az Profetakat es Apostolokat, miuelhogy sok helyen terémptet állatnak adgyák még aztis, az mit az szent Iras csak egyedül az Istenhez illendönek mond lenni. Vallyon nem azt mongyaé az Szent Irás, hogy egyedül az Istennek adassék tisztesség, es dücsösség; hogy csak az {[f2v]:} Isten jó; csak ö kegyes; csak ö az mi Atyánk, es mesterünk? Nem azt parancsollyaé az szent Isten, hogy egyedül ö neki szolgallyunk? Mind az altal az Profetak, es Apostolok, ezeket teremptet allattalis közölték. Tisztesség, es dücsösség, vgy mond szent Pal, mindennek

[8] 1.Joan. 3. v. 5.
[9] Eccles. 2. v. 20.
[10] 1.Tim. 4. v. 16.
[11] Ezech. 18. v. 27.
[12] Joan. 20. v. 23.
[13] 1.Reg. 9. v. 19.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 17 2025. 04. 30. 15:06:36

valaki jót cselekeszik.[14] Másút az embereknek valo szolgálatot jauallya.[15] De miuelhogy nem oly meltosaggal, es böcsülletes tekelletességgel illenek ezek az teremptet állatokhoz, mint az Istenhez, igazan mondgya az sz. Iras, hogy csak egyedül Istené az tisztesség, dücsösség. azis igaz, hogy Istenhez illendö szolgálattal, csak szinte ö néki kel szolgalnunk.

A ki azert csak szinte az szokra néz, és azoknak értelmét nem tekenti, szinte ugy baluanyozókká teheti az Profetakat, es Apostolokat mint szinte minket baluanyozokká akar tenni az Beszedes Calvini-{g[1r]:}sta. A ki pedig nem csak egy, vagy két szót kap elö, hanem annak értelmétis meg tekénti; szinte vgy meg mentheti Bonauenturat az Baluanyozástul, mikeppen menti Sz. Palt, mikor magárol es Timotheusrul azt iria, hogy ök az embereket üduözítik. *Omnibus omnia factus, ut omnes salvos faciam*.[16] *Te ipsum salvum facies, et eos qui te audiunt*.[17]

Tudta jól ez az Beszed csináló Calvinista, és az Kalauznak fel jegyzet helyén,[18] jól meg oluasta, hogy az Catholicusok, akár minemü szókkal, es formákkal kérnekis segitséget az szentektül, soha egyebet ö töllök nem kérnek, hanem csak azt, hogy könyörgések által, nyerienek Istentül egességet, üduösséget, lelki, és testi jokat. Aztis jól tudta, hogy noha Sz. Bonauentura botrankoza-{[g1v]:}stul nem félúén (miuelhogy az Calvinus, es Luther Pártosi, még akkor nem születtek vala, az Catholicusok pedig minnyáián meg tanulták vala, hogy Bodog aszonytúl, és az töb szentektül semmit egyebet nem szabad kérni, hanem hogy könyörgések által nyeriék meg Istentül az mit kiuánunk) kerülö beszéd nélkül, Bodog aszonytúl kérte mind azokat, valamiket az ö könyörgése által Istentül akart nyerni. Mind azon által ö magais Bonauentura világoson ki feiezte, es meg magyarázta, hogy ezeket, nem külömben kiuánnya az Szüztül, hanem csak vgy, hogy imadkozasáual Istentül meg nyerie, a' mint ez az Beszed szerzöis fel jegyzette az ötödik Soltarnak, ötödik

[14] Rom. 2. v. 10.
[15] 1.Tim. 1. v. 1.
[16] 1.Cor. 9. v. 22.
[17] 1.Tim. 4. v. 16.
[18] Kalauz lib. 13. cap. 1.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 18 2025. 04. 30. 15:06:36

versében. Holot igy könyörög Bonauentura. *Mosd el, oh szent Aszonyom, az te esedezésed altal, minden vetkeinket.*[19]

{[g2r]:} Laddé, hogy nem vgy kérí az bünnek bocsanattyát Bodog aszonytul, mint az Istentül szoktuk kerni? Vallyons' Isteni meltosaghoz illendöié, hogy vétkeinket el mossa esedezeséuel?

De az nyluán valo dolognak magyarazasában többet nem mulatok. Elég, hogy az Calvinista Predikator tekelletlen alnaksága, itt igen meg ismértetik. Elöször abbol, mert noha azokhoz, az mellyeket Bonauentura szüz Marianak monda, hasonlo dolgokat mondnak az Profetak, es Apostolok az élö emberekrül, mind azon által, Bonauenturat bálvanyozóuá akaría tenni az Calvinus pereputtya, es az Apostolokat meg menti. Maga szinte ollyan mentséggel ki tisztíthatná Bonauenturatis minden gyanuságbol, mint az Apostolokat ki tisztíttya. Masodszor abbol tetczik ki az alnakság, hogy az Bonauentura szauait elö hozza, de {[g2v]:} az ö szauainak ertelmét, ö magátúl nem vészi, hanem ezt el titkoluán, gonoszra magyarázza, az mit jol erthetne. Eregy szégyen-vallot Predikator az Sidókhoz, es tanúly ö töllök, hogy nem csak áz Oltar csinálást nézzed, hanem annak czéllyát, es végét tekíncsed, es örüluén agy halát Istennek, hogy mi sem oly balgatag vélekedesekben vagyunk, az mint az te esze fordult agyadnak almos *fantasiáia* jelengeti.

NEGYEDIK RESZE.

Meli bolondul bizonittya az Beszed szerzeo Calvinista, hogy az Szenteket nem kel segitségeul hínúnk.

Vészem eszemben irasodból neve feledet Calvinista, hogy az {h[1r]:} Kalaúzt oluasgattad, melyben az te erötlen bizonyságid világoson földhöz verettenek, es az szentekhez bocsátot könyörgésnek hasznos vólta, gyözhetetlen bizonyságokkal meg erössittetet. Ha tekélletes, es igaz ember

[19] Similia Psal. 1. v. 8.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 19 2025. 04. 30. 15:06:36

volnal, elö kellet vólna az te bizonyságidnak feytegetését állátnod; es ha szerét tehetted volna, azokat kellet vólna rontanod. Mert hogy te csak azon egy bakot nyúzzad, es azzal semmit ne gondoly, mit mond más te ellened, nem okossag tölled.

De minek elötte az te bizonysagid rontasához kezdgyek, Elsöbennis, azt kiuánom tölled, miuelhogy arra tanítasz, hogy semmit ne hidgyek, valamit az szent irásban meg nem mutathacz, mutasd meg, hol vagyon írua ez az ti tudomanytok, NEMSZABADAZSZENTEKETKERNI, HOGYERETTVNKIMADKOZZANAK. Ha ezt az szent irásban fel találod ma mondok ellene az Papistaságnak. Ha fel nem {[h1v]:} találod, ne bánd hogy szódat fogadom, és el nem hiszem az mit az irásban nem oluasok. az te okoskodásod, elmelkedésed, *Consequentiád* pedig, nem szent irás; azért ha ezeken fondálod vallásodat, ki tersz immár az fel-vetet fondamentombol, és oly dólgokatis tanítgacz, mellyek az irásban nem találtatnak.

Touábba, hiszem azt te sem tagadod, hogy ha az üduözült szentek tudgyák es ertik az világi dolgokat, szinte oly hasznoson kérhettyük öket, hogy imadkozzanak érettünk, az mely hasznoson Sz Pal kérte az élö hiueket, hogy ötet segícsék könyörgésekkel.[20] Mert az Atyafiúi szeretet ö bennek meg nem szünt, hanem az mennyei dücsösség által, tekélletessé löt: es ökis velünk egy fönek tagiai léuén, ha tudgyak, és értik az mi nyaualyánkat, es ö hozzájok való ohaitásunkat, kétség nélkül {[h2r]:} segítnekis minket könyörgésekkel. Hogy pedig az meg dücsöült szentek, noha nem az természet ereiéböl, hanem az Istennek jelenteseböl (mint regen az Profetak) értik, es tudgyak, ez világi dólgokat, oly nyluan, es világoson fel találljuk az szent irásban, mint akár mely igazságot.

I. Moyses, Urunk születese elöt sok száz esztendöuel meg holt vala.[21] Mégis azt mongya Szent Lukacs hogy tudta, es értette, az Ierusalemben törtenendö dólgokat, és az Apostolok hallattára, az Thabor hegyén, Urunk szine valtazasakor, az mi Urunknak Jerusalemben valo kimulasárúl beszélget

[20] Rom. 15. v. 30.
[21] Deut. 34. v. 5.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 20 2025. 04. 30. 15:06:36

vala.[22] Tudta tehát Moyses, ebben az Várasban, ennek az embernek, illyen ki mulását, noha ez jöuendö, es nem jelen valo dolog vala.

II. Az Lazar Historiáiat, mellyet Sz. Lukácsnál oluasunk,[23] Calvinus méltan igaz historianak, es nem va-{[h2v]:}lami példa-beszédnek vallya lenni, es sok bizonysagokkal erössiti tanitását.[24] Ebböl az historiából három dólgot tanúlunk. Elsöt, hogy Abraham, a' ki regen meg hólt vala, tudta Lazárnak es az Gazdagnak ez vilagi életét, erkölcsét, maga viseléset; és azert mondgya, hogy eggyk el vötte jauát, masik pediglen gonoszszát, az földön. Masikat, hogy noha Abraham közöt, es az gazdag közöt, nagy mélység vala, de azert értette, és tudta Abraham az gazdagnak kialtását; az az, kiuanságat, es akarattyát: mert az testül el vált Léleknek, egyéb kialtása nincsen az kivanságnal. Ha azért az Calvinisták nem aláb valók az pokolban kárhozot lelkeknél, bizony szinte vgy az ö könyörgések, es szübéli óhaytasokis az szentek eleibe juthat, mint az kárhozot gazdagé. Harmadikat, hogy ha az pokolban kinlódó Lélekis gondot viselt könyörgése által az {i[1r]:} földön lakozó attyafiaira, es kérte Abrahámot, hogy Lázart hozzajok küldgye. Mentül inkáb tehát az menyországban vralkodó Szentek gondot viselnek, es könyörgesékkel segitnek minket?

III. Sz. Janos az ö látasaban azt iria, hogy az Istennel vralkodo Szentek tudták, hogy ez földön dühösködnek az Istentelenek, és kértek az Ur Istent, hogy boszút állyon azokon.[25] Ugyan ezen Sz. János, azt íria, hogy mikoron az földön lakozó emberek, aldanák, es dücsöítenék az Ur Christust, az Isten széki elöt állo vének, *Ament* kiáltnak vala.[26] Tehat értették, tudták, és hallották az földieknek szauát. Mert az Sz. Pal mondása szerent, nem mondhattya az *Ament* más szaua vtán, a' ki nem érti az mas szauát.[27] Elég ez mostan: Ha töb bizonyságot akarsz, lám eléggé oluastad az Kalaúzt, találsz ot eleget.

[22] Luc. c. 9. v. 30.
[23] Luc. 16. v. 24.
[24] Calvin. ibidem v. 20. 23.
[25] Apoc. 6. v. 6.
[26] Apoc. 5. v. 13.
[27] 1.Cor. 19 v. 16.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 21 2025. 04. 30. 15:06:36

{[i1v]:} De lássuk immár mit beszél az mi tisztes Calvinistánk, és, miuel akária rontani az Szentekhez valo könyörgést. Semmit vjat nem mond, hanem a' mit ezerszer láb alá tapodtak az Catholicusok, azt szedegeti fel.

I. Igy okoskodik, *Pal Apostol nyluán mongya, hogy egy az keozben járo, Isten keozeot, es emberek keozeot, az ember Christus Jesus; Senki kuleomben az atyához nem mehet, hanem eo általa. Tehát meg mocskollyak az eudueoziteonek tanitását, valakík csupa teremptet állatot állatnak esedezeojeul, es keozben jaróúl.*[28]

FELELET.

Fordícsd ezt az argumentomot {[i2r]:} Sz. Pal ellen, es miuel hogy ö szinte oly formán esedezöjül állattya Isten elöt az hiueket, mint mi az Szenteket, mondván, *Orate pro nobis, Orate pro nobis, ut sermo D*EI *currat*,[29] mondhadsza azt Szent Palnak, hogy meg mocskollya az Christus tanitását. Valamint meg feytenéd te magad az te bizonyságodat, midön ezeket valaki Sz. Pal ellen igazitaná; szinte ugy meg felelhecz magádnak mi képünkben. Vallyon Sz. Pal Apostol, Moysest nem neuezié közben járonak?[30] Veszesd egybe tehat Szent Palt ö magaual, és az mit egyszer állatot, rontasd el magáual. Vak Predikator, hogy nem oluasád touab az Sz. Pal mondasat, melyben egy közbe jarórúl emlekezik. Egy vgymond az közben jaró Isten között, és emberek között, az ember Christus Jesus, *qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus,* {[i2v]:} a' ki magát valtságúl adta mindenekért. Latodé minemü közben jarórúl szól Sz. Pal? Bezzeg illyen közben jaró csak egyedül az meg válto Christus Jesus. De oly közben iárók sokan vannak, kiknek Sz. Pallal azt mondhattyuk *Orate pro nobis*, könyörögjetek erettünk. Kiknek könyörgeseket kéruén, nem azt jelentyük, hogy Christust el hagyván, más által mennyünk Istenhez. Vallyon mikor Sz. Pal az hiueket kéré, hogy ö érette könyöregienek el hagyaé Christust, es egyebek által akara az Istenhez

[28] 1.Tim. 1. v. 5.

[29] 1.Thes. 5. v. 25. Hebr. 13. v. 18. 2.Thes. 3. v. 1.

[30] Galat. 3. v. 19. Deut. 5. v. 5.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 22 2025. 04. 30. 15:06:37

menni? Hogy azért röuid sommaban foglallyam az egész feleletet: Miuelhogy mi, csak azt kériük az Szentektül, a' mit Sz. Pal kére az földön lakó bünös emberektül, tudni illik, hogy imadkozzanak érettünk: ha Sz. Pal ez illyen könyörgéssel Christust meg nem fosztotta meltosagátúl, bizony mi sem fosztyuk. Ha pedig Christus ellen vagyon az {k[1r]:} mi könyörgésünk, szinte vgy Christus ellen volt az Sz. Pal keréseis. Mert akár hólt, s' akár eleuen embernek tulajdonícsa valaki azt az közben járást, mely egyedül Christust illeti, mind egy aránt vétkezik.

II. Illyen bizonysagot támaszt. *Isaias igy kiált az Istennek, Te vagy mi Atyánk; Ha Abraham nem túdis, es Israel nem isméris, mind az által Vram, te mi-Atyánk vagy.*[31]

FELELET.

Ha igy volnának az iras szavai az mint elö hozod, nyluan való, hogy semmit ebböl nem bizonyíthatnál. Mert nem egy altallyába mondana az iras, hogy Abraham nem túd minket, hanem csak ha-val, *Ha-nem túdis*. De bár ugyan az há-nélkül {[k1v]:} igy oluossukis az Isaias mondását, *Abraham nem túd minket*, ugyan-semmit ezzel nem bizoníthacz. Mert az Szent Hieronymus Doctor magyarázattya szerént, csak vgy kel azt érteni, a' mint értyük az Urunk szauát, midön az gonoszoknak azt mondgya. *Nescio vos, non novi vos*.[32] Nem tudlak, nem ismérlek titeket. Azért, valamint te magyarázod az Urunk szavát, vgy magyarazzad vgyan azon szokat Isaiásnal, és ottan eszedben vészed, mely erötlen az te bizonyitásod. De ez dologrúl többet tanúlhacz az Kalaúzbol ha nem restelled.

III. Azt beszelli az Calvinista Predikator, hogy *Sz. iras kiueul való tisztelet effele, és az régi Sz. Patriarchak, es Profetak ideiebe, nem vólt az emberek* {[k2r]:} *segitségeul hiuásoknak emlekezeti.*

[31] Isaiae 63. v. 16.

[32] Matt. 25. v. 13. c. 7. v. 23.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 23 2025. 04. 30. 15:06:37

FELELET.

Szinte vgyan ézen formán Sz. Paltis vetkessé tehetnéd. Mert midön Sz. Pal azon kéri az híueket, hogy ö érette könyörögienek Istennek, hogy kedues légyen az ö aldozattya,[33] es az Isten igéie teriedgyen,[34] azt mondhatta volna egy illyen agya fúrt Predikator Sz. Pálnak. Halladé, hol vagyon parancsolatod arrúl, hogy másnak könyörögy az Isten igéienek teriedeséiert, es az te aldozatodnak Isten elöt való kedues letéiert? Meg vagyon parancsolua hogy egymásért könyörögyünk, de az sohúlt töruenyben nem iratot, hogy egymástúl kériünk efféle könyörgést, az minemüt te Sz. Pal kiuánsz: söt még az Patriarchak sem kértek efféle dolgot egymástúl. Valamint meg men- {[k2v]:}tenéd Sz. Pált efféle karomkodó fogásoktul, szinte vgy ment emberek lehetünk mijs az mi dólgunkban. Ennek-fölötte, miuelhogy az Calvinistákis egymást kérik, hogy imadkozzanak Istennek erettek, mutassak meg, hol vagyon parancsolat arrúl, hogy az élö Szenteket segitsegül híjuk. De hogy ezeknek békét haggyunk, meg hallád ennek elötte röuideden, es az Kalauzból böségesben meg tanúlhátod, hogy az szent irásnak világos tanitásan fondáltatik az Szentek segitségül hiuása. Ennek fölötte ha te oly babonas vagy, Beszedes Predikator, hogy semmit hinni, es cselekedni nem akarsz, a' mit parancsolua nem találsz az szent irásban; fölötte kerlek, mutasd meg az Sz. Irásban, hogy az Hiszek egy Istent el kel mondanod az Isten tisztessegére; Auagy hogy ezt valaha az Profetak, és Apostolok el mondották. {l[1r]:} Mutasd meg az irásban az Sacramentomnak *Definitioiát*, es mivóltát. Mutasd meg az Isten könyvében, hogy csak két Sacramentum vagyon. Keresd fel aztís, hogy mikor meg házasodol, Pap aggyon egybe bennetek, es meg esküttessen. Aztis találd fel, hogy Komákat kel fogadni az keresztségben, es hogy ö maga az Apia s' Annya nem tarthattya gyermekét, midön meg keresztelik. Ezer efféle dolgok vannak mellyekét ti cselekesztek az Sz. Iras kiuül, es az mellyekrül emlekezet nincs az Profetak, es Apostolok irasában: mégis azt akariátok, hogy senki semmit be ne vegyen az mirül neme, es neuezetí szerent, emlekezet nincs az Sz. Irásban. Azért az te bizonyságodra, Elöször azt mondom, hogy

[33] Rom. 15. v. 30.
[34] 2.Thes. 3. v. 1.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 24 2025. 04. 30. 15:06:37

az Szentek segitsegül hivasának, sok nyluan valo fondamentoma vagyon az Sz. Irasban. Masodszor, hogy ha szinte errül emlekezet {[l1v]:} nem vólnais az irásban, nem köuetköznék, hogy meg kellene vetni. Eleg az, hogy az Apostolok ideiétül fogua az egész keresztyen világ az Szenteket segitségül hitta. Es ha ez nem élegséges bizonysága az igazságnak, bátran merem mondani, hogy az egész keresztyén vallásnak, mind füstben kel menni. Mert hogy az Romabelyekhez szólló leuelet Sz. Pal írta; hogy az Sz. Mathe neue alat ki adot Euangeliomot vólta képpen Sz. Mathe írta, és nem valaki egyeb ö neuéuel, más képpen nem tudhattyuk, hanem az egész keresztyenségnek eleitül fogua bé vöt, es meg erössödöt tanubizonysagából. Ha ezt az Tanút, kétesse, es bizontalanná tészük, az az, Ha azt mondangyuk, hogy meg csalhat, es hamisságot bizonyithat, ketsegnelkül az egész Szent iras könyueinek hitele kétes, es bizontalan lészen. Ha pedig ez az Tanú, meg nem csalatkoz-{[l2r]:} hatik bizonysag tetelébe, igaz elég az ö bizonyitása az mi vallásunknak erös, es meg győzhetetlen igazsagára.

Tudom hogy az töb vjíto atyafiak, egyeb bizonysagokat tataraznak az Szentek segitsegül hiuása ellen, de miuelhogy az en Calvinista Beszedesem ezekrül nem emlekezet, enis halgatassal mulatom. Hanem az elö szent Istent, az mi Urunk Jesus Christusnak dragalatos vére hullasáért kérem, hogy ezeket az meg vakúlt, veremre, es örök karhozatra vezetö Calvinista Predíkatorokat vilagosicsa meg Szent Lelkéuel: és az ellenközö s' karomkodo alnakságot, mellyel az együgyü népet el amíttyák, vegye ki szüuökböl, hogy az kiknek ez ideig halálra vezetöi voltanak, ennek vtanna azoknak üduösséges, regi, tört, es járt vtat mutassanak, Amen.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 25 2025. 04. 30. 15:06:37

{[?1r]:}

AZ, IGAZSAG-
NAK, GYEOZE-
DELME.

MELLYET, AZ ALVINCI
PETER, TEVKEOREBEN,
meg mutatot.
Pazmany Peter.

Nyomtattak Posomban, M. DC.XIV.
esztendöben.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 27 2025. 04. 30. 15:06:37

{[?1v]:} Szent Matenak. cap. 7. v. 5.

Kép mutato, vesd ki eléb az te szemedböl az gerendát, és úgy veheted ki az szálkát, az te felebarátodnak szemeiböl.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 28 2025. 04. 30. 15:06:37

{?2[r]:} ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO PRINCIPI, ET DOMINO, DOmino Francisco Forghacs, de Ghymes, Sacrae Romanae Ecclesiae Presbytero Cardinali, Archiepiscopo Strigoniensi, Locique, eiusdem, Comiti perpetuo, Primati Hungariae, Legato Nato, S. C. Rq; Maiestatis Summo Secretario, Cancellario, ac Consiliario etc. Domino et Patrono colendissimo;

Perpetvam Felicitatem Precatvr.

THOMAS BALASFI ELECTVS EPISCOpvs Bosznensis.

ABiturus in Italiam, et in ipsam Vrbem Romam, Admodum Reuerendus Pater Petrus Pazmany, in ipso procinctu, libellum accepit, Picarum ac Psittacorum in morem loquaculi cuiusdam Caluinistae Praedicantis, inopem doctrinae, veritatis, et ve-{[?2v]:}recundiae, refertum vero dignis omnino imperitissimo authore conuicijs. Quo in libello id conatus est, quod non effecit Aluincius, vt scripto quod typis euulgatum est Stephani Lethenyei, quo ab impiorum blasphemijs Sanctus Bonauentura, qui Matris Domini laudes decantauit, et ab omni Idololatriae criminis suspicione, vindicatur, responderet. Sed quoniam adiumentum ab aequitate, iniquitas non habet, nihil praesidij est erroribus, in recta ratione; Scriptura autem Sacra, et origine Diuina est, et suo sensu vera, et ductu sincerissima; destitutus ijs omnibus, quibus instructus esse deberet Aduersarius, leuis quidem, vt scriptionis eius pondus ostendit, rudis, vt inopia argumentorum, vt arrogantis ingenij tumultuatio, accensus in iram spiritus, indigesti sermones, verborum procacitas, quauis etiam irritatissima anu furiosior, totum se tamen armauit conuicijs effoeminatus miles, debellaturus scilicet hac animi impotentia, Athletam fortissimum, Christianae religionis. Hoc est, vbi illi respondendi facultas non fuit, fuit conuiciandi, et quantum voluit, conuiciatus est homini doctissimo Patri videlicet Petro Paz-{?3[r]:}many. Sed quid officit syderibus, ululatus animalium? Tacendum omnino arbitratus fuissem viro tanto, si persona tantum spectanda esset, anilis istius conuiciatoris, si vero causa aestimanda, respondere illi debuit, et respondit: Sed praelo subijci ante Patris abitum, libellus non potuit; quem quoniam ea ratione quam subiecta

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 29 2025. 04. 30. 15:06:37

Epistola eius habet, fidei meae commendauit, Tuo autem iussu, et tuis impensis imprimitur, Princeps Illustrissime, deuotissimi tibi Authoris, hanc operam, nemini magis debitam, Tibi etiam dedicare, quo sub tui amplissimi nominis dignitate lucem videat, cogitaui: Sed quid alieno operi praemitto inscriptionem hanc meam? Quia mihi concreditum; et, si, non labores operis, sed amicitiae leges attendantur, meum est. Cur Epistolam subiunxi? Cur natiuo idiomate? Quo constet calumniatori Praedicanti, abijsse quidem a nobis Virum maximum in Italiam, rediturum breui, vt speramus in Domino, esse tamen alios quoque; in Vngaria, qui Aluincium doceant, si capiat, qui impune illum blasphemare non sinant, qui castigent, si insaniat, qui paruuli illius sagittas reuerberent, qui frangant, qui commi-{[?3v]:}nuant. Cohaerere item Authori, hac etiam ratione volui, vt quo ille suam in hoc libello explicat, eodem ego quoque; meam in Epistola, mentem, sermone patefacerem. Accipe igitur hoc quicquid est, et scriptionis ab Authore, et officij in te mei, Princeps Illustrissime, ea, sine qua nihil agis benignitate. Et profecto certum hoc apud me constituo, eo vultu recipies, ea facilitate, quin et zelo, admittes, in patrocinium ac clientelam tuam, quo alijs quoque; animum addas et vires, ad propugnandam simili defensionis genere Catholicae religionis puritatem, retundendos sacrilegos calamos, misere errantium Aduersariorum. Quod vt quam diutissime praestare possis, Deus Illustrissimae et Reuerendissimę Celsitudinis Vestrae vitam, incolumitatem, fortunam, longam, florentem, et foelicem, in annos quam plurimos, et producat, et conseruet, Posonij Anno Christi 1614. Mense Nouembri.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 30 2025. 04. 30. 15:06:37

{[?4r]:}REVERENDISSIMO DOMINO, DOMINO THOMAE Balasfi,
electo Episcopo Bosznensi, Abbati Szalauariensi, et Kapornakiensi,
Custodi ac Canonico, Ecclesiae Iauriensis, Sacrae Theologiae Doctori, etc.
Domino confidentissimo,
SALVTEM A DOMINO.
Petrvs Pazmany.

IBam, cum Ibis illa Cassouiensis, foricas ac faetutinas suas, plenis in me, catharactis, infami calamo, sparsit. Detergendae, nec leui manu, inominatae sordes, reprimenda fuit vitilitigatoris loquacitas. Id ego fugienti calamo feci: quid effecerim, tuum esto, Praesul Doctissime, judicium. Vtinam adstare praelo, operas vrgere, et (quod pictores solent) leui interdum pe-{[?4v]:}*nicillo, viuis coloribus imbuere prima haec lineamenta possem. Id quia non licet, tantum mihi de vestrae Reuerendissimae Dominationis beneuolentia promitto, ut ausim, hoc quicquid est scriptionis, Tuo nomini, Tuae fidei committere. Magna sunt in Te Dei dona, quae merito animos ad se pelliciunt; Magna Tua in me merita; Magnus in te meus amor, magna obseruantia. Obsidem ac praedem horum omnium, libellum Tibi deuotum, accipe: confoue: juris publici vt sit, perfice. Deus Reuerendissimam Dominationem Tuam florentem, diu tueatur, ac sero tandem, Coelesti Patriae, transcribat.*

{1:} *AZ Szent Istenteól, Aluinci Peternek, io lelki ismeretet kiuanok.*

AZ Tükörökben sok fele fogyatkozások talaltatnak. Neha fölötte kicsint, vagy mod-nélkül nagyot mutatnak: Neha hamissan abráznak, keptelen, és éktelen szinre fordíttyák, az ékes termetü tiszta szep orczátis. Ezek az fogyatkózások mind benne vadnak az te Tükörödben Aluinci Peter. Mert az te benned meg torlot fel-fuualkodásnak dagállyát; kicsin, és álázatos együgyüségnek mutogattya: Engemet pediglen, nem tudom micsoda, nagyon fel puffat, és az vízi betegség miat, börében sem férhetö embernek ielenget. Tégedet emberségesen iró, szilíd elméhez illendö mertekletes beszédü embernek tettet: Engemet pediglen, merges morgolodásoknak, és éktelen szitkok folyaminak forrasauá tüntet. Magha ha igazán mutatna az te Tüköröd,

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 31 2025. 04. 30. 15:06:37

szemedböl ki döllyedet gerendádat meg ismértetuén veled, nem tettetné oly nagynak az más szalkáiát.

Vallyon Aluinci, neuezteleké én valaha tégedet Disznónak? Kuruanak? pelenger ala valonak? paraznának? világ latrának? verö-artanynak? Genyetségnek? Hitetönek? Bolondnak? Pokolból szarmazot-{2:}nak? Te pedig orczatlan nyelveskedéseddel, (mint ha mostis az Alvinci paikosok közöt vólnál) mind ezeket, és töb hozzád illendö rutságokat kerödöl reám; söt ezeket (phui büdös száiu) Islogoknak neuezed. Mégis az te Tüköröd, keresztyeni szélidsegben zabállot, all-orczaban öltöztet tegedet. De hogy meg ércsed, az islóg annak való, á kinek vagyon kit ékesgetni: nints efféle czifrára szükségem, talám nállad iob keleti lehet, islogidnak: Azért, ebnek ad islógos czapragodat, terícsd paripádra. Ennek fölötte minek elötte touáb lépiem, ket dologrúl tudositlak. Elöszször hogy az morgók pállya-futasának gyözödelmes palmaiat io keduel néked engedem. Masodszor, hogy az te házad ekesítö islógos czapragodat, magamra nem vészem. Nékem otthon Pázmány vala neuem, nem Pasman. De ha vgyan én belem akarsz botorkazni, és neuemen szegezgetni, am meg látod, meny el benne, de tuttodra légyen hogy csak ólly eszessen iarsz, mint az AEsopus marhaia, melly az konczot el hagyuán, az árnyékon kapdosott.

Altal látom szándékodat Aluinci Peter. Tudod hogy az tisztességesen nevelt Nemes vérnek, semmi nehezebben nem esik, mint az szidálom, és méltatlan gyalázat. Asztis eszedben vehetted, hogy Igazsággal, Szent írással, az Regi Szent Doctorok tanitásáual, engemet meg nem nyomhaczz, és az ti hamisságtok ellen-valo irásoktul, el nem foghacz: Azért mint valami mocskos Harpya, rút szitkokkal, gyalá-{3:}zatos, és az tennen saiát lelki-ismèreted szerentis, én hozzám nem illendö morgasokkal akarsz az ellened való harczolástul el idegeníteni. De ki ved ebböl ketsegédet: Ha az én Istenem, én erettem el szenuedte, hogy ördöngösnek, boriszáknak, csalardnak neueztetnék, csak vgyan el kell hinned hogy enis, az én Vramnak igazságáert, kész vagyok minden szitkot fel vállalni; és örülök midön az én Vram tisztességének otalma mellet, sebeket szenuedek. *Per infamiam et bonam famam*.[1] Akar ió, s' akár gonosz nevem légyen érette, de holtig el nem állok az igazság otalmátul; hanem

[1] *2.Corint. 6. v. 8.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 32 2025. 04. 30. 15:06:37

az mint Abraham cselekedek, az undok legyekkel, mellyek az ö Aldozattyát rutítani akariák vala,[2] azont cselekeszem énis az ti legyeskedéstekkel: künyü leggyentéssel el kergetem ezeket, és az alatt el iárok hiuatalomban. Soha én töllem ollyan igéretet nem hallasz Aluinci, az minemüt te fogadsz Tükörödben, tudni illik, hogy ez vtán többet veletek nem mocskolódom. Mert az keresztyéni szeretet arraviszen, hogy valamíg mocskosok lesztek, tehetségem, és Istentül reám bízattatott kicsin talentomom szerént, mind addig fáradgyak mocskotoknak mosogatásában.

Hogy pedig az mostani irásomnak modgyarúl tudosíccsalak. En az te sok heába való szó-szaporitásodnak tarafaráiat, és nyalas szitkaidnak zápor eséset, fül mellöl bocsátom. Az dolognak veleiét az mi illeti, ahoz szólok, és rend szerént az te Nyalábidnak {4:} polyuás szalmáiát, az igazságnak aczél tüköréuel fel perselem. Mint hogy pediglen enymmé tészed az Lethenyei Vram munkáiátis, tellyék kedued benne; vgy adok választ az én ellenem valo irásodra, mintha csak vgyan magam írtam vólna az Caluinista Tükört.

I. RESZ.

Az elöl iáró leuelre, és az Tükörnek elsö részére, lelki ismereti ellen ád választ Aluinci.

KEtség nélkül hiszem, hogy magad itíleti szerentis, lelki isméreted ellen irtad ezt az feleletet, csak szinte hogy az halgatásbol reád szállandó kissebséget el tauosztathassad. Mert oly szem-latomást habosz, és tébolygasz irásodban, hogy egy gyermekis vijal mutathattya tetovazásidat.

Elöször azért, lelki isméreted ellen írod, magadat oly itiletben lenni, hogy te, tudatlan volnál. Mert mindgyárt vtánna veted, hogy ha penzed vólna, olly könivet röpitettel volna eddig szemem közze, melyre csuda ha könyuem nem csordúlt vólna. Amé, houa legyek, ha szemem ki apad az nagy sirás miá? Sok Luther, és Calvinista köniuet oluastam; légyen áldot az én Vramnak szent neve, soha még eddig, eggyk sem tört tormát, orrom alá, hogy könyvem csordúlt vólna útanna: Szükség tehát hogy bölcseb, és elmésb {5:} légy te

[2] *Genes. 15. v. 11.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 33 2025. 04. 30. 15:06:37

mind azoknál, valakik az ti részetekrül ez ideig irásokkal döglelték az vilagot. Iszákotis emlegecz, hogy nékem keszítettel. Nem tudtam hogy Szür csapo, Takács, Szabo, *Ardelio* legy: Ez vtan reá tartlak erdemed szerént. Vaiha keduem volna az veled való mulatozáshoz, meg hid, hogy valóban ki fognálak. De nem akarok most az te nyüstös bordadnak takacssaga körül pepécselni. csak arra emlekeztetlek. Mint szokták nállatok temetni az féltében meg hólt embert? Iöij reá csak iszákoddal, meg latod hogy sirva el nem fokasztasz. De heába biztatlak, nem pengeti idegét, á ki madarat akar löni. Es te immar vgyan nyomás irásodban fogadtad, hogy ez után az én irásimat nem mocskolod trágár pennáddal.

Az Nyomás irások ki bocsátásában való módomatis irigyled; De bar tudua legyen ez nállad, hogy még vgyan nem telliessegghel ügye fogyott az Istennek dolgha Magyar orzagbannis, vadnak io kereztyen vrak, kiknek seghitseghekkel, az mi az niomtatassal való irasokat illetijs, meg felelhetünk s' meghis felelünk ti nektek, hogy ighaz tanitasunkal eszre fordithassuk el szedült feieteket. De ez maradgyon ebben.

Masodszor lelki ismereted ellen fogod reám, hogy tégedet, tisztessége vesztetnek nevezlek: és azt írom, hogy vgy ismerlek, mint ebet szörén. Ted fel az oculárt, és meg latod hogy sokkal embersegesben vagyon az én irasom, hogy sem á mint te elö hozod.

{6:} Harmadszor Lelki ismereted ellen hazuttolsz engemet három dologban. Eggyk, hogy te reád fogtam az Lelki oruosságnak Magyarrá forditását. Nem úgy vagyon. Mert én nem írtam, hogy te dólgod az Oruosságnak forditása, hanem az emberek gyanuságat említettem. Iollehet ha azt mondottam vólnais, nem vétettem vólna benne. Mert magad sem tagadod, hogy te híreddel (az-az, te akaratoddal, és talám segitségeddelis) koholtatot az Mágyar Oruossag. Enis tudom, hogy az te Németséged, nem elegséges az illyen forditásra, de ha te akaratoddal volt ennek eredeti, vagy futamattya, szinte úgy te dólgodnak mondhattyuk, mint az Vrias halálát Davidnak tulaidonittya az szent írás, noha az Ammon fiainak fegyuere miát leon ki-mulása.[3] Másikban, abbanis Lelki ismereted ellen hazuttolsz, hogy az fel földön neuezték Lelki oruossagnak az magyarrá

[3] *2.Reg. 12. v. 9.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 34 2025. 04. 30. 15:06:37

forditot irásocskat. Mert az Cassan nyomtatot könyunek elsö igeiéböl ki tetczik, hogy lelki oruosságnak hijátok az Magyarrá forditot könyuetsket. Ha pedig azt akarod reám fogni, hogy az én írásom szerént, elsöbennis ti neueztétek azt Lelki oruasságnak, mint ha Nemetül más külömbözö neue löt volna az könyvecskének. Abban immar szem-latomást Lelki ismereted ellen cselekeszel, mert én, egy szóval sem ielentettem, hogy ti legyetek elsö talalói annak, az neunek. Azért csak kötödöl velem, és az kákán csomot keresz. vgy elmedben avot az hazugsag, hogy ottis hazugsággal álmodol, {7:} ahol annak csak arnyéka sem találtatik. Abbannis iatékos vagy, hogy egyniehánzor az Bécsi Iesuitak munkaiának irod az Nemetül ki bocsátott Lelki Oruosságot, mint ha mind az Iesuiták dolga volna, valamy Bécsben törtenik. Te csak vijodból szoptad, hogy Iesuiták dólga az az oruossag. En pedig tudua tudom, hogy abban az Iesuitaknak sem hírek nincsen, sem tanácsok. Harmadikban hazuttolz, hogy az Kiraly keneshez keduedet mondottam lenni. Mostis azt itilem, hogy kedueden nem múlnék. Olly emberrel szólottam, a' ki ielen vólt, mikor az Bocskai halála vtán, az Cassai szentegyháznak aitaít bé zároltattad, és csak igen keues ember láttára, Homonnai Balintot, magyar orszagnak Vrasagára *solenni ritu* fel emelted. Fö Vrral beszelletem, a' ki szeméuel látta az Homonnai Balint iegyzö könyuében, maga kezéuel fel irua, mely nap szenteltetett fel az Magyar feiedelemségre. Ha nem restelled, talám Vngváratt fel találod mostannis vgyan azon jegyzö könyuet. A' kiktül en ezeket hallottam, fontban nem ülnek veled, de ottis többet nyomnának nálladnál, bár az felsö ajakod szaruai két annyit nöttenek vólnais, menyit most nöttek.

Negyedszer, lelki ismereted ellen fogod reám, hogy fenyegetödöm, mikor azt irom, hogy, el költünk arrol. Es nem tudom micsoda Vratoktúl való felelmünket rebesgeted. Magad látod, hogy sem fenyegetesrül, sem az ti Patronustokrúl nincs emlekezet az {8:} én irasomban. Megis magyarázom világoson mirül költünk el: Tudni illik arrúl, hogy halgatásunkal hitelt adnánk az ti szeleskedésteknek. Szelédeden bántunk sok ideig veletek; nem babosgattunk széges irasokkal; remeluén hogy ezzel az szilid halgatással meg lagyithattyuk kemenységteket. De minek vtánna eszünkben vöttük hogy az halgatást, magunk vádlásának itelitek, és az mi csendességünk miat nagyob gyökeret vér á ti teuelygéstek, el költünk bezzeg immár arrúl

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 35 2025. 04. 30. 15:06:37

az halgatásnak ideiérül. *Tempus tacendi, et tempus loquendi*.[4] Nyomotokban kel immár lennünk, és az Sz. Pal hagyása szerent *Duriter* vgyan keményen[5] meg kel az Zabolát szaiatokban ránczigálnvnk. Nehez a' dér a' bekának: söt a' mint te irod, talám némellyek az puha Catholícusok közzülis akarnák, ha el nyegnök, és halgatással mulatnuk mostannis az ti sok rágalmazástokat. De el költünk arrúl. Eleget türtünk: semmit velle nem használtunk. Iób az igazságot bátran oltalmazni, nemellyek zugolodásáualis, hogy sem az Vr Istentül néma ebeknek neuesztetnünk.[6] Im érted mirül költünk el. Es az Tükörbölis meg érthetted vólna, ha szán-szandékkal csauargóba nem indultál vólna.

Eotödször Lelki isméreted ellen akarod reám fogni, hogy meltatlánúl reánk költöt dolognak vitatom, az mit magában foglal az Lelki oruosság. Ezt én csak almomban sem láttam. Azon panaszolkodtam, hogy nem vgy bántok velünk, mint az Sidok az Ruben, és Gad fiaiual. Mert az mi vallásunkat, és sza-{9:}vaink ertelmet, nem akarjátok töllünk érteni, és venni: hanem hogy színesben kissebithessetek, akár mit erövel reánk fogtok. Maga hiszem, kiki mind az ö szavainak igaz magyarázoia. Ezek bezzeg én mondasim: de te Lelki isméreted ellen, másban keversz éngem, mint ha azt mondottam volna, hogy ti fogtátok reánk az Lelki Oruosságban íratot dólgokat. Az Ieroboám báluányozásának historiáia minket nem illet. Mert egy lábig készek vagyunk kicsintül fogua nágyig, meg halni, inkab, hogy sem az báluányozásnak vndokságában reszesüllyünk. Es noha neked Peter neued, de oly Peterre találtal, á ki regen torkodban verte az Baluányozást. Többet nem szóllok, maradgy békével. Eleg, hogy semmit az én Tükörömnek elül iáró leuelére, és elsö részére, egyebet nem feleltel, Lelki ismereted ellen való, hamisságnal. Istentül jó Lelki isméretet keuanok, Humanitasodnak.

[4] *Eccles. 3. vers. 7.*
[5] *Ad Titum 1. vers. 13.*
[6] *Isai. 56. v. 10.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 36 2025. 04. 30. 15:06:37

II. RÉSZE.

Az, Tukörnek masodik részét Lelki ismereti ellen turkállya Aluinci.

AZtot mondom 'tat, hogy három csontos tetemes hazugság vagyon az ti Oruosságtoknak elöl iáró *fabulaiaban*. ELSEO hazugság az, hogy az könyü kohlo Iesuitak tagadgyak, hogy ök az meg holt Szenteket segitségül hinák. Tisztessége vesztesére kötelesz-{10:}tem azt, á ki ezt fecsegte, hogy jegyezze fel mely Iesuita, micsoda könyüben tagadta az dücsöségben vralkodó Szenteknek segitségül hiuásat. Mett mi ez ideig hitrül szakatnak tartottuk, á ki ezt el tagadta. Erre mit szol Aluinci? Elöször Lelki ismereti ellen, el valtoztattya az én mondasomat, és kétszeris reám fogya, hogy *Hittül szakatnak mondom, az ki á meg hólt Szenteket nem imadgya*. Eb szauát szólód Péter bátya, mert én az segitségül hiuásrol szolottam, s' te pedig az Imádásra forditod szavaimat: maga, ha úgyan méllyen akarunk az dologhoz szóllani, külömb az Imádás az segitségül hiuásnal. Annak fölötte, én azt hittül szakatnak nem mondottam, á ki nem imádgya, vagy segitségül nem hija az szenteket: hanem csak azt á ki azt mondgya s' hiszi, hogy nem szabad az üduözült Szenteket imadni, vagy segitségül híni? Mikepen azért azt nem mondhattyuk Király arulóianak, á ki soha eltében az királynak tisztességet nem tött, sem adót nem fizetet neki: de á ki azt mondana, hogy az Királyt nem kel tisztelni, és adozással szolgalni, azt bezzeg igazán arulónak mondhatnuk. Azonképpen ittis, á ki az Szenteket nem imadgya, és azok segitséget nem keri, *cessatione operis*, az io cselekedettül való meg szünéssel hittül szakat nem lészen.[7] Mert minnyaian mikor aluszunk, vagy egyéb dologban foglalatoskodunk, akkor az Szenteket nem imádgyuk, sem segitségül nem hijuk, és ezzel hittül szakadtakká sem lészünk. De ha ki tilalmasnak, haszontalannak, és veszedelmes dolognak mondgya az Szentek segitségül {11:} hiuásat, azt bezzeg hittül szakatnak mondgyuk. Azért lelki isméreted ellen cselekedtel Aluinci, mikor amaz én mondásomat, *Hittül szakat, valaki azt mondgya, hogy az meg holt Szenteket nem kel segitségül hínunk*, imillyen formára csigáztad, *Hittül szakat, á ki az meg hólt Szenteket nem imádgya*.

[7] *Vide Kalauz Fol. 797.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 37 2025. 04. 30. 15:06:37

Masodszor lelki isméreted ellen keresz patvart ellenem abbanis, hogy az elsö hazugsagnak elö állátásaban éppen ki nem irtam, az ti praefátiótok szavait, mellyek imigyen vadnak. *Tagadgyák baluanyozó vóltokat; Tagadgyák hogy az meg hólt Szenteket segitségül hiják*. Röuid kerdéseknek hegyestöréuel sürgecz it engemet, *Miért hattam el az élsöt? Nem tagadome baluányozo vóltomat?* Iaj ki nem okos vagy? Mi szükseg vólt az hazugságok szamlalasában, aztis elö hozni, á mit igazán mondottál? Igaz hogy tagadom s' igenis tagadom báluányozo vóltomat; de nem igaz, hogy tagadom az Szentek segitségül hiuását. Nem illet az hazugságok szamlalasában emlekezni az igaz mondásrul, eleg vólt, az képtelen hazugságot fel iegyezni.

Harmadszor, lelki isméreted ellen mondod, hogy mi Catholicusok, mikor az baluanyozó neünek undokságat magunkról le-rázzuk, az szentek segitségül hiuásátis megh tagadgyuk. Es ezt az te maszlagos agyadnak kólcsagosságat, Lelki isméreted ellen formált bizonsággal erössited. Mert magad iól tudod, hogy az teremtett állattúl segitséget kérhetünk balvanyozás nélkül. Azert nem okoskodás hanem szeleske-{12:}dés á mit te csergecz, midön azt mondod, hogy *A ki Isten-közöt és ember-közöt töb közben iárot vall egynél, bar az esedezésre nézveis, balvanyozo az: mert irva vagyon, hogy egy az közben iáró. Es hogy ha vetkezünk, szószólonk nékünk az Christus*.[8] Eregy hát Alvinci és tedd Báluányozóva szent Palt, és Moysest, kik Isten közöt, és az Sidók közöt közben iárónak neuezik az embert.[9] És mivelhogy szent Pallal egyetembe, téis esedözövül vészed az elö embereket, midön öket kéred, hogy éretted imadkozzanak, mondhacza magadatis Balvanyozónak. Bezzeg Balvanyozó vólna, á ki az egy közben-járo Christus kívül, mast valakit, ollyan közbe-jarová tenne, az minemünek neuezi az irás egyedül az mi Vrunkat, *qui dedit redemptorem semetipsum pro omnibus*, á ki magát váltságul atta mindenekért.[10] De távul légyen, hogy illyen közben-iárást engedgyünk az Szenteknek: csak velünk eggyüt esedezö szólga-tarsaink ök minekünk, kik meg sem váltottak, 's meg sem válthattak minket, az büntül és kárhozattúl. Azonképpen, szószóllónk nékunk az Christus, és ollyan formán, az mint ö

[8] *1.Tim. v. 5. 1.Joan. 2.*
[9] *Deut. 5. v. 5. Galat. 3. v.*
[10] *1.Timot. 1. v. 5.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 38 2025. 04. 30. 15:06:37

szól mellettünk az Atyának, nints, más szószólonk Isten elöt. Mert ö nekünk úgy kéri az Atyától, az mit nyerni akar, mint haláláual érdemlet jutalmat. Emellet azért Christus Vrunk arra tanit, hogy mijs egy-másért szószólok légyünk Isten elöt: és ne csak magunkért, hanem egyebekértis közönségessen keriük az bünnek bocsánattyat.[11] Sz. Iános pedig nylván íria, hogy némely bünök-{13:}nek bocsánattyat nyerheti ember fele baráttyának.[12] Noha azért Szent Iános egy szószólot commendal, de ezzel ki nem rekészt egyebeketis az ö rendek szérént.

MASODIK HAZVGSAG az vala, hogy az Iesuiták tagadgyák, hogy szüz Mariát imádgyak. Mert noha Istenhez illendö imádást az Szenteknek nem adunk, de ollyan imádással szabadon imádgyuk öket, minemüvel az elö embereket, imádták, az régi iamborok. Mint euez it Bereczkünk? Azzal bizonyíttya, hogy ez nem hazugság, mert az Tekintetes, Nemzetes és Ngos Homonnai Georgy Vram Iesuitáia, azt mondotta, hogy á ki Mariát nem imádgya, azzal Eretnekké nem lészen: Alvínci Peter, io tanacsot adok: Mászor ha irnya akarsz, elsöbbenis egy kis Helleborussal meg tisztíttasd az agyad velejét, kinek taknyossaga miát semmi bölcseség nem fér az agyadba. Azzal hogy valaki nem imadgya és segitségül nem hija Bodog Aszonyt, Eretnekké bezzeg nem lészen, az mint nem régen mondám. Mert az Eretnekség *non est cessatio ab opere, sed pertinax error in rebus fidei*, hamis velekedésben áll, és nem csak valamely dologtúl való meg szünésben; A ki meg nem illi az Vasarnapot: A ki sok ideig nem imádkozik, Eretnekké ezzel nem leszen: De ha azt kézdi hinni magában, hogy Szombatot kel meg illeni, és nem Vasarnapot, bezzeg immar Eretneksegben esik. Azonképpen kell az Bodog Aszszony imádásárúlis gondolkodni. Ha Bodog Aszszonyt {14:} nem imádod, azzal Eretnekké nem leszezz. De ha azt iteled, hogy nem szabad vagy nem hasznos az ö imadása, igy bezzeg az Anyaszentegyháznak iteleti szerént, Eretnek szamban irattatol. Ennek fölötte, nem az á kerdes, ha Eretneké á ki nem imádgya Bodog Aszonyt? hanem az: Ha igazán irtadé, hogy mi tagadgyuk, hogy Bodog Aszonyt imádgyuk? Azért semmit az te hazugságod mentegetesére nem szolgál az Homonnai Vram Papia szava, miuel, hogy magad sem mered azt reá fogni,

[11] *Matth. 4. v. 9.*
[12] *1.Joan. 5. v. 16.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 39 2025. 04. 30. 15:06:37

hogy tagadta volna, hogy mi az szüz Mariát imadgyuk. Laddé mely mésze esik á te, nylad, az fel tött tárgytúl.

Touáb mégy, s' azt mondod hogy mi vgyan Isteni imádással imadgyuk Bodog-Aszonyt, *Mert ha ki akaria, az Maria neuet emlitheti az keresztségbennis, miuelhogy igaz keresztségnek mondgya az Sacerdotale, ha ki keresztel Atyának, Fiúnak, és Szent Leleknek és Bodog-Aszonynak neuében. Osorius pedig hasonlittya Bodog-Aszonyt az Vr Istenhez.* Mondom én hogy csak kakombak á te dolgod. Az Theologusok elsöbennis fundamentomúl vetik, hogy sem az keresztségben, sem egyéb Sacramentumokban, nem szabad el valtoztatni azokat á szokat, mellyeket az Anyaszentégyház eleitül fogva az Sacramentumok szolgaltatasában meg tartot. Az után kérdik azt, hogy ha ki valamit adna ezekhez az szokhoz, avvagy valtóztatást tenne bennek, akár tudatlanságbol, s' akar vakmerösegböl, erötlenné, és haszontalanná tennéieié az keresztséget? Erre azt felelik, hogy ha ki éppen ki mondgya azokat az igéket, mel-{15:}lyéket az Christus rendeléseböl az Anyaszentégyház szüksegeseknek tanít az Sacramentumokhoz, és semmit ollyat nem ad ezekhez az szókhoz mellyel igaz iegyzések fel bontassék, semmi toldalékkal erötlenné nem tétetik az keresztség. [13] De ha ki oly szókat ragaszt az igékhez, mellyekkel igaz értelme fel bontatik az szentségekhez rendeltetet szóknak, bezzeg vgy tellyességgel erötlen, és haszontalan az ö szolgálattya. Továb mennek az tudos emberek, es azt kérdik, hogy ha igaz keresztség volnaé, ha ki az keresztséghez szabot igékhez az Bodog-Aszony neuétis hozzá vetné. Erre Szent Thamas illyen szókkal felel. *Si addatur (et in nomine B. Virginis) vt intelligatur in nomine Virginis Baptizare, sicut in nomine Trinitatis, in quo Baptismus consecratur, non esset Baptismus. Talis enim sensus esset contrarius verae fidei, et per consequens tolleret veritatem Sacramenti. Si vero sic intelligatur quod additur, (et in nomine B. Virginis) non quasi nomen B. Virginis aliquid operetur in Baptismo, sed vt eius intercessio prosit Baptizato, ad conservandam gratiam Baptismalem, non tollitur perfectio Sacramenti.*[14] Ha ki vgymond az Bodog-Aszony neuét, vgy érti az Szent Haromság neue útán, mint ha az ö neveis valamit cselekednék az keresztségben, mint az Szent

[13] *Vide D. Thom. 3. par. 60. art. 7. 8.*

[14] *S. Thom. loc. citato ar. 8.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 40 2025. 04. 30. 15:06:37

Haromság neue, nem igazán keresztelne, és az igaz hit ellen való hamisságot mondana. De ha ki az Bodog-Aszony nevet nem illyen formán emlitené az keresztségben, hanem csak azon kérné Bodog-Aszonyt, hogy imadságáual, abban az Szentségben meg tartaná az embert, {16:} mellyet az keresztség altal vött, fel nem bontatnék az keresztségnek igazsága. Ez az Theologusok tanitása, és Szent Thámást köuetuén ezent taníttya az *Sacerdotale*. Ha te ióbbat tudsz mondani, aly elö, és bizonícs ez ellen. Mi bizony soha azt nem tanítottuk, s' nemis taníttyuk, hogy Bodog Aszony neuében kellyen keresztelkednünk, hanem az mi üduözitönk szavainak oly ereiét mondgyuk, hogy ezt fel nem bonthattya az emberi vakmeröségnek toldalekia, valamig azokat az szent igéket épp, és igaz, ertelemben meg tartyuk. Osorius hasonlíttyaé Bodog Aszonyt az Istenhez? De egyenlövé hozza nem tészi. Az Isten minket az maga hasonlatosságára teremtett, magához egyenlökké nem töt. Christus Vrunk azt kiuánnya hogy tökelletesek légyünk miképpen az mi mennyei Atyánk tökélletes. Mond azt tehát, hogy Istenségben akart minket öltöztetni. Oh te szegeny tudatlan, nem hallottadé hogy *Omnis similitudo claudicat*, az hasonlatosságokban mindenkor vagyon hiba? Szent Ianos azt iria, hogy á ki bizik Istenben meg szentely magat, miképpen az Isten Szent: [15] Tremelius es Beza, magyarázuán azt az mondást, imigyen írnak *similitudinem significat, non paritatem*. hasonlatosságot ielent ez nem egyenlö voltot. Ha eszed vólná, vgyan ezen glossat kellene az Osorius, és egyéb Catholicus Doctorok irasihozís szabnod. De te csak el baktathass, sem eleit, sem vtóllyat nem nézed dolgodnak.

{17:} HARMADIK HAZVGSAG az vala, hogy az Szent Irásban nincs illyen formán való segítségül hiuás, Vr Isten halgas meg engem Abrahámért. Ennek á mondásnak hamissága abból ki tetczik, Mert illyen könyörgés vagyon az Szent irásban, A te szolgadert Dauidért, el ne fordicsad az te Christusodnak orczáiát. El ne ved mi rollunk az te irgalmasságodat Abrahámert.

Itt Alvinci Lelki ismereti ellen sokat zagyvál egybe. Elöször azt mondgya, hogy ezekböl az Szent Irás mondásiból azt akarom ki sotólni, hogy Abrahámhoz, és Dáuidhoz való könyörgések vadnak az Szent irásban. Maga tudgya azt Alvinci, hogy nem ez vólt az én czélom; és egy szoval

[15] *1.Joan. 3. v. 3.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 41 2025. 04. 30. 15:06:37

sem ielentettem, hogy Abrahamhoz, vagy Dávidhoz bocsátot könyörgések ezek. Hanem én ezekkel az Szent Irás mondásival, azt akarám ielenteni, hogy hazugúl irtad, hogy az Szent Irásban nem találtatik illyen könyörgés, Vr Isten halgas meg Abrahámert.

Masodszor Lelki ismereti ellen kötödik velem Alvinci, hogy ennek az hazugságnak fel iegyzesében aztis elö nem hoztam, á mit, ez elöt mondot vala az *praefatio*; Tudni illik, hogy az Szent Irásban nincs illyen könyörgés. ABRAHAM HALGAS MEG ENGEM. Mostis azon kér, hogy mutassak egy helyet az Irásban, ahol valaki igy könyörgöt volna. De hogy tuttodra legyen, Szeretö Peter batiám, nem tartozom vélle, hogy midön valamely hazugságtokat {18:} fel iegyzem, mind bé íriam, valamit elötte, vagy vtanna fecsegtek. Elég hogy igazán, és hiven elö hozom azt, az mit hazugságnak mondok. Ennek fölötte, miuelhogy nem volt szándékom, hogy fundamentomból meg bizonyicsam az Szentekhez való könyörgésnek meg fedhetetlen igazságat, hanem ez dologban az kalauzra mutatuán, csak az ti karomlástokat akartam orczátokra teríteni, nem vóltam köteles, hogy ki terieszem irásomat.[16] Nemis szükség hogy igérül igere ollyan szokkal való könyörgest talallyunk az Szent Irásban, az minemüt te kiuánsz. Elég ha meg bizonyíttyuk, hogy szabad az meg dücsöült Szentektül segitseget kérnünk, kit az kalauzban megis bizonyitottam, de mindent be nem irhatunk akár mely kis könyuetskében. Ha nem restelled pokolban léptedet, talám amaz dus gazdagtúl, meg tanúlhatnád mint kellyen Abrahamnak könyörgení.[17]

Harmadszor Lelki ismereti ellen tetouáz Aluinci, midön azzal mentegeti ezt az harmadik hazugsagot, hogy az Szent irás, nem az Abraham, vagy David személyének meltóságára néz, hanem az Isten igiretire, melyre emlekezteti, Moyses az Istent. Mert elsöben, ha ez igy vólnais még sem menekednél meg az hazugságtúl, miuelhogy, nem az á kérdés, minemü ertelemmel, és mire nézve bocsatottak Istenhez illyen könyörgeseket: hanem csak azon tudakozunk, ha az Szent Irasban, találtatiké illyen könyörgés, ABRAHAMERT, és DAVIDERT halgas meg Vr Isten. {19:} En igazán mondottam, hogy találtatik. Az te praefatiod pedig, hazúgúl

[16] *Kalauz lib. 13. cap. 2 § 3. fol: 789.*

[17] *Lucae 16. v. 27.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 42 2025. 04. 30. 15:06:37

mondotta, hogy nem találtatik. Annak fölötte, az Soltárban, és az Királyok historiáiában, semmi emlekezet nincs az Istennek igiretirül hanem egy általlyába csak Dauidrül vagyon szó, hogy az Vr Isten ö erette el ne fordicsa az Christus orczáiát.[18] Végezetre, Noha Daniel, és Moyses, emlekeztetik az Istent arra, hogy Abrahamnak és Isaaknak meg esküt, de azért, vgyan nem azt mondgyák hogy azért az esküvesért mutassa az Vr Isten az ö kegyelmet, hanem *Propter Abraham*, Abrahamért, Isaakért, Iacobért, kik oly keduesek vóltak, hogy hittel kötöt szövetségetis vetne Isten ö véllek.

Ki tetczik azért mind ezekböl, hogy még eddig csak tetovázot Alvinci, és eggyik hazugsagnak sem vonhatta körmét az füléhez. Nemis kétlem, hogy maga látta fogásinak helytelenségét, de az szégyen vitte reá, hogy valamit kottyantana, és tettetné, hogy Antalis böytöl, maga kevesb szégyennel érte volna meg, ha az nylván való hazugságok otalmának békét hagyot vólna.

III.

Az Tükörnek harmadik részét mint marczonghia Aluinci.

GAzság, okádas, moslek, minden dolgod, Alvinci; {20:} semmirul okossan, semmit ertelmessen és bölcsen nem irsz. Azt alítod talám, hogy mostis az praedikallo-székböl prosmálsz, á hol senki ellened nem méri száiat tátani, ha nem tudom mint büszhötödis ragalmas nyelveddel az eget? De él költél arrúl. Maid meg ismértetem magaddalis, hogy esz kél az könyu iráshoz nem Haris nyelu.

Abban mondottam vala, hogy álnakúl, rauaszúl, lelki ismeretek ellen bánnak velünk az Calvinista predikátorok. Mert noha elö hozzák az Catholicusok szavait, de azoknak igaz magyarázattyát el titkollyák: söt idegen értelemre facsariák. Az szókon akadoznak, de azoknak igaz, és mi töllunk jová hagyot értelmét halgatással mulattyák. Mi az Szentektúl egyebet nem kérünk, sem várunk, hanem csak azt, hogy Isten elöt való imadkozásokkal segitsenek. Azért akár minemü formán eitet szóval esedezzünkis az Szenteknek, egyeb ertelemmel nem esedezünk, hanem csak vgy, hogy az Szentek, Istennek

[18] *Psal. 131. v. 10. 2.Paralip. 6. v. 42.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 43 2025. 04. 30. 15:06:38

imádkozuán, legyenek segitséggel.[19] Annakokáért midön azon kérik az Catholicusok Bodog-Aszonyt, hogy meg mencsen testi lelki veszedelemtül, meg szabadícson az büntül, az Istennek szine látására vigyen: etc. Nem vgy kérik ezeket ö tölle, mint ha maga erejeuel mind ezeket meg cselekedhetne: hanem csak ollyan formán, az mint Bonauentura meg magyarázta, az Lelki oruossag közzé íratot Soltárbán, midön igy szól Szüz Mariahoz. *Mosd el, oh szent Aszzony, az te esedezésed által,* {21:} *minden vétkeinket*. Miképpen azert Szent Iános, és az Bölcs azt mondgya, hogy az ember magat meg szenteli:[20] Szent Pal azt íria, hogy Timotheus magát, és egybeketis üduözit:[21] Ezechiel azt hirdeti, hogy az ember meg eleveníti Lelkét:[22] Christus Vrunk azt mondgya, hogy az Apostolok meg bocsáttyák az ember vétkét,[23] és egyéb helyekbennis sokszor az embereknek tulaidoníttya az Szent Irás, még azokatis, mellyeket egyéb helyeken csak egyedül Istenhez illendö dólgoknak neuez. De miuelhogy nem oly meltossággal fordíttya mind ezeket az teremptet állatra az minemú meltossággal Istenhez fernek, vetek nélkül közli az teremptet állatnak rendihez illéndö mód szerént ezeket az emberekkel. Azonképpen mijs hasonló cselekedetéket, és böcsülletes meltoságokat, soha oly felséggel nem tulaídonítunk az szenteknek, mint az élö Istennek, hanem sokkal alacsomb, es csak szinte teremptet allathoz férhetö rendel. Azért hamissan bánnak velünk az Caluinista tanitók, kik ezt az mi értelmünket tudgyák, de el titkollyák, és az szokon akadoznak, hogy színesben gyalaszhassanak bennünket. Ez sommáia annak az mit bizonyságokkal meg mutatot vala Lethenyei Vram. Lássuk it mint hánnya az kalafintát derczés Aluincink.

Elsöben tragarságidnak razogatásan nem akadozok, hanem az derék dologhoz szóllok. Te szeleskedésed, nem én vallásom az, hogy, én nállam ketséges ha vagyoné üduösségre tartó lelkem. Mert nál-{22:}lam az bizonyos, hogy üduösségre tartó lelkem vagyon: jóllehet az emberi gyarloságot meg gondoluán, félue, és rettegue keresem az üduösséget, tuduán hogy á kik jol

[19] *Ita Bellarminus, Augustinus, et Catholici omnes vide Kalauz fol. 779.*
[20] *1.Ioan. 3. v. 5. Eccles. 2. vers. 20.*
[21] *1.Timot. 4. vers. 16.*
[22] *Ezek. 18. vers. 27.*
[23] *Joan. 20. v. 23.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 44 2025. 04. 30. 15:06:38

futottakis egy ideig, bolondúl meg babonáztattak, és az kik fenn állottakis, el döltek.

Azis csélcsapas, hogy az igaz hitre vezerlö kalauzt, vtröl téuesztö Kalauznak irod. *Da probandi*: Nem elég mondani, meghis kellene azt bizonyitani, ha fel érned az festékkel. Abbanis maimoskodol, hogy az ó Testamentombeli Szenteket nem emlegettyük, mert azok nem ismérnek minket. Az mi Litaniankban, igenis emlékezet vagyon ö rollok; illyen szokkal. *Omnes sancti Patriarchae et Prophetae orate pro nobis*. Minnyáian Szent Patriarkak és Prophetak, imadkozzatok érettünk. Vegezetre, aztis patuarkodua fogod reám, hogy tölled azt kiuántam, hogy az Bonauentura szavait, glossállyad. Azt én álmomban sem láttam: Nem te dólgod hogy az bölcs Szent ember irását mocskollyad. Azért dorgáltalak, hogy noha Bonaventúra nyluán meg magyarázta, minémü értelemmel kér Bodog-Aszonytul bocsánatot, szentséget, üduösséget, midön imigyen szól, *Mosd el, Szent Aszonyom, az te esedezésed által, minden vetkeinket*.[24] Te ezeket félre tévén halalig csak azon egy Bakot nyuzod, hogy Bonaventura Szüz Mariát Istenné tészi, mert ö tölle kér bocsánatot: Ebben igenis méltó vagy az feddésre, mert ha só vólna az tökben, nem kellene csak az szókon akadozni, hanem azoknak meg magyarázot ertelmeben {23:} kellene az szokrul elmelkedni. De ám meny el mind ezekkel.

Lássuk ha eszesben szollaszé az derék dologhoz.

Hármat mond Alvinci az ellen, az mit sommába elö hozank az Tükörnek harmadik részéböl.

Elöször. Hazugságnak mondgya, hogy az Szentek csak törekédéssel használlyának nékünk. E nagy dolog jó Vram, hogy te tudod jóbban mit hiszünk mi az Szenték segitségérül, hogy sem mi magunk. Mond meg mit gondolok mostan, s' am ottan el hiszem, hogy szüvem titkátis jobban tudod nállamnál. Nem csak én irtam azt hogy csak olly ertelme vagyon az Szentekhez bocsátot könyörgesünknek, hogy imádsagokkal segícsenek minket Isten elöt, hanem az töb Catholicus, Doctorokis vgyan ezent írtak, s' taníttyák.[25] micsoda orczával mersz tehát külömbet reánk fogni? Teheczé vallyon itiletet az mi

[24] *Az Oruossag 5. Soltárában.*

[25] *Vide Bellar. lib. 1. De Sanctis cap. 15.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 45 2025. 04. 30. 15:06:38

belsö hitünkrül egyebünnen hanem az mi szónkbúl, és irasunkbol? Elöször (vgymond) Bodog Aszonyt azon kérik az Papisták, hogy el vegye bünöket, és az Bodogok nyugodalmaban vigye öket. Masodször, az Szenteknek erdemeketis, emlegetik, és azon kérik az Szenteket, hogy erdemeket közöllyék véllek. It osztan erös szidalommal kisztet engemet, hogy meg jelencsem neki, micsoda ertelemre csigazhatom ezeket?

Ha iozan, avvagy szemérmes lelki ismeretü emberrel vólna dolgom, ezekre könnyen meg felelnék. De veled, Alvinci, nem tudom meggyek: szóval, és {24:} irással agyadban nem verhetek semmit. Menyiszér oluastad az én irasimban, hogy az szentéktül nem vgy keryük az bocsánatot, és bodogságot, hogy ezeket magok erejével véghez vigyék, hanem hogy Istenhez való könyörgésekkel ezekhez minket hozzá segícsenek? Nem nylván vagyoné az Tükörben, hogy csak oly értelemmel mondgyuk az Szentekrül, hogy üduözitsenek minket, az minemü ertelemmel iria Szent Pal Timotheusnak, hogy mind magát üduözíti s' mind az ö halgatoit?[26] Mit akadosz tehát az szókon? Miert nem vészed mondasunknak igaz ertelmét mi töllünk? Torkunk szakattában kiáltyuk hogy *Anathema*, Atok á ki Bodog-Aszonyttul, vagy más Szenttül bocsánatot, s' üduösséget vgy vár, mintha azt magok ereiéböl adnák, és nem csak szinte alázatos könyörgésekkel nyernének Istentül segitséget az öduösségre, Te mégis lelki ismereted ellen mind mást álmadosz. Iöi eszedre kérlek Antal Batya, és szóly iozanon, az dologhoz. Mert ha te csak azon egy bakot nyúzod, és arra nem figyelmesz az mit más mond, hanem csak az te kolcsagos agyad veleiének phantasiáiát terengeted, nem sül ki belölle.

Az érdemet á mi illeti, arrúl csak igy gondolkodgyál, hogy az Catholicus Doctorok tanitasa szerent, az egy közben-járo Christuson kiuül, senki Isten elöt másnak meltan és elégségesen, semmit nem érdemelhet.[27] Mett az Szent Irás tanitása szerént, ki ki mind maga vészi iutalmát cselekedetinek; Az mely {25:} cselekedetnek pedig egyszer élégséges jutalmát adgyák, abban nem marad más fizetesre való érdem. Annakokáért, méltán mondák az okos Szüzek, az Balgatagoknak, hogy olaiokban nekik nem adhatnak, mert ne

[26] *1.Tim. 4. v. 16.*

[27] *Vide S: Thomam 1. secundae Quaest. 114. Art. 6.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 46 2025. 04. 30. 15:06:38

talám elég nem vólna magoknak, és ö nékikis.[28] Midön azért az Szentekhez valo könyörgésben emlekezet vagyon az Erdemrül, nem kel vgy érteni, mint ha *de condigno* meltó-keppen, erdemlenének valamit nekünk az Szentek, hanem: csak vgy, hogy Isten élöt való könyörgések által meg nyerik, az mit illendö moddal kérünk. Iól tudtad te Alvinci, hogy ez az mi vallásunk e' dologrúl, mert az kaláuzban vilagoson és nyluán s' böveb beszeddelis ezt mind meg irtam vala de lelki ismèreted ellen akartál nyalaskodni, és az együgyük szemfény vesztesére gáncsot keresgetni.[29] Hogy pedig csudásnak ne itíllyed, midön az Szentek könyörgését érdemnek neuezzük, tudva légyen nállad, hogy az Régi Szent Doctorokis ezen formán szóllottak. Szent Agostont halhadsza. *Populus Christianus, memorias Martyrum religiosa solennitate concelebrat, et ad excitandam imitationem, et vt meritis eorum consocietur, atque orationibus adiuvetur.*[30] Szent Leo sem külömben ír. *Sabbato apud B. Petrum Apostolorum vigilias celebremus, cuius nos meritis, et orationibus credimus adiuuandos.*[31] Vgyan ezen formán szól Szent Ambrus,[32] és az töb Szent Iámborok, kiknek szavok-járását, mijs követtyük, az fellyül meg magyarázot értelem szerént. Ha bánod tégy rólla.

{26:} Masodszor. Az Szent irásbol hat locust hoztam vala elö, mellyekben embernek tulaidoníttatik az meg-szenteles üduözités, bünek bocsánattya, etc. Ezekböl azt bizonyítom vala, hogy pusztán csak az szókbúl, nem kel itíletet tenni az balványozasról; hanem az igéknek értelmet kel tekinteni, és abból kel az dologhoz szóllani. Miképpen azért, balványozás nélkül mondgya az Szent Irás hogy ember magát, és egyebeket üduözit, az az Istennek kegyelmessegebeól, hozza segíti, és kesziti magát, vagy felebaráttyát, az üduösséghez, és bünnek bocsanattyához. Azon-képpen, baluányozás nélkül mondhattyuk, hogy: Bodog-Aszony üduözit, az az, Isten elöt valo esedezésével hozzá segit az üduösségre nézö dólgoknak megh nyeréséhez.

Erre Alvinci, aiakahoz illendö liktariommal akar felelni, mellyet füge közzé kever, s' vgy sem piperátos. De tarcsa predicator társai vendégségére

[28] *Hieron. Matth. 25.*

[29] *Kalauz fol. 777.*

[30] *August. Thom. 6. lib. 20. cont. Faust. c. 27. Similia de cura pro mortuis c. 5.*

[31] *Leo serm. 9. de Jeiunio septimi mensis.*

[32] *Ambros. lib. 5. in Lucam cap. 7.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 47 2025. 04. 30. 15:06:38

effele enczembenecet. Lássuk továb mit nyekeg. Az en töllem emlitet locusok kozzül, csak eggyet emlit, tudni illik, az Szent Ianos mondását, melyben azt talallyuk, hogy á kiben Istenben vetet remenség vagyon megh szenteli önnön magát.[33] Erre kettöt mond. Elöször, *Nem tulaidonít Szent Ianos az embernek termeszeti szerent maga ereieböl való szentelést, hanem az Isten munkáia ez*. Iai szeginy ember, hon volt eszed, mikor ezt irtad? ki mondotta hogy az ember természet ereiéböl meg szenteli magát? Errül valaé az kérdés? Eszedet veszti {27:} az nagy tudomány ha ideién eret nem vagacz az könyökeden. Nem az á kérdés Antal ha természet erejéböl az Istennek gratiáia nélkül, meg igazulhaté az ember, vagy nem? Mert az kalaúzban, sok erös bizonyságokkal meg mutattam énis, hogy az üduösségre, és igazulásra, semmiképpen nem készülhet ember, az Istennek gratiája s' segitsége nélkül.[34] Hanem á dolog csak az hogy ha az Szent Irás balvaniozás-nélkül embernek tulaidonitotta az megh szentelést miuelhogy külömb ertelemmel tulaidonitotta ezt embernek, hogy sem az Istennek: Tehat mi sem lészünk azzal báluányozok ha szinten azt mondgyükis, hogy az Szentek üduözitnek, csak hogy azt ö röllök ne oly formán mondgyuk, mint az Istenrül, hanem csak úgy, hogy könyörgesekkel segitnek az üduösséghez. Ez á dolognak bökkenöje; It kellene elmés vóltodat mutogatnod. De te csak mondhas valamit, azzal nem gondolsz, mint illyék az dologhoz.

Masodszor Linacer Grammatikáiát hozza elö Aluinci, melyben irva vagyon, *hogy az cselekedet, gyakran az cselekedetnek magyarázattyáert vetetik*. Tovab Peter batya: mi sül ki ebböl? *Az meg szentelést, az Istenben való remenseg cselekeszi, és az embert meg szenteltetnek mutattya lenni*. Nagy dolog ha Bocskai idejébe maszlagot nem attak innod az Török barátid. Mert nem hihetem hogy eszes embertül, ily derék kábaságok származhassanak. Elöször azt kérdem tölled, mire hozád elö az Linacer mondását, ha te magad irod, {28:} hogy *az meg szentelést az Istenben való remenség cselekszi?* Ha cselekeszi; Tehát nem csak meg szenteltnek mutattya lenni. Masodszor, Azt kérdem tölled, honnan bizonyitod, hogy az Szent Iános mondásának csak ollyan értelme vagyon, hogy á kiben Isteni Reménség találtatik; meg mutattya

[33] *1.Ioan. 3. v. 3.*
[34] *Kalaúz fol. 759.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 48 2025. 04. 30. 15:06:38

ezzel, hogy ö Szent? Miert nem kel vgy érteni az szent Iános mondásat hogy, Remensége altal az ember hozzá keszittetik az igazulashoz? Harmadszor, mit árt ez az te magyarázatod az én bizonyitásomnak? Nem tudakoztam én arrúl, mint kellessék az szent Iános mondásat magyarázni, hanem csak azt irtam, hogy az szent Irás, embernek tulaidonittya hogy magát meg szenteli. Mint s' hogy kéllyen azt érteni nem vitattam: hanem ebböl csak azt hoztam ki, hogy senki bálványozová nem tehet mást, csak szinten azért, hogy az meg szentelést embernek tulaidonittya, hanem ennek értélméböl kel itiletet tenni az balványozásrúl. Ennek ez én bizonysagomnak helye vagyon, akár mint ércsed és magyarázzad az Szent Iános mondását. Te pedig csik szémü dercses bátyam, az sebedben feletted az oculárt, és erre nem nézvén, csak tébolyogottal. Negyedszer, és vtolszor, Az töb locusokra egyebet nem mondasz, hanem hogy *ezen értelme vagyon az többinekis*. Akarnám tudni, mint szabnád ézt az te ertelmedet az Samuel szavaihoz, mellyekben azt mondgya Saulnak, hogy meg ielent néki mindeneket, mellyek szivében vannak.[35] Talám igy magyarázod aztis, *Meg mondom*, az az, meg mondotnak jelentem? kellemés {29:} magyarázas, kár hogy nem eme. Az Vrunk szavairúl, mellyekkel az Apostoloknak hatalmat ada az bünök bocsánattyára,[36] böségessen szólottam az Kalaúzban, meg mutatuán, hogy nem csak az predikállásra, hanem vgyan az bünnek bocsánattyára való hatalom adatot az Apostoloknak.[37] Azonképpen, midön Szent Pál azt íria Timotheusnak, hogy ha az tanitásra gondot visel, mind magát, s' mind egyebeket üduözit,[38] nem azt akaria mondani, hogy á ki predikál azt jelenti hogy magais üduözül, és azokis á kik ötet halgattyák, hanem az mint az Vjító Atyafiakis magyarázzák,[39] azt mondgya, hogy az Predikatoris eleget tészen hiuatallyanak, és egyebekbennis, predikállása által az Isten segitségével, bé plantállya az Hitet, és igy az emberek üduösségére hasznoson munkálkodik. Kiböl meg tetczik, hogy az Apostoli irás szerént, azt mondhattyuk, hogy üduözít minket, á ki üduössegünkre szükséges dologban segít minket. Es igy hamissan nevezi Alvinci Szent Bonaventurát Bálványozonak, miuelhogy

[35] *1.Regum. 9. vers. 19.*
[36] *Joan: 20. v. 23.*
[37] *Kalauz fol: 137.*
[38] *1.Tim. 4. v. 16.*
[39] *Ita Tremell. Beza etc.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 49 2025. 04. 30. 15:06:38

Bodog-Aszonytúl kérte az mit Istentül akart nyerni. Mert nem vgy kérte ezt Bonaventura Szüz Mariától, mint az Istentül, hanem csak vgy, mint Szent Pal kérte az élö hiuek könyörgéset az Isten igeiének terjedésére.[40]

Harmadszor és vtólszor. Miuelhogy Lethenyei Vram azt hozza vala ki az meg magyarázot dólgokból, hogy, semmi balvanyozás abban nincsen midön az szentektül keriük, hogy imadkozásokkal nyerienek iót nekünk. Erre Alvinci ravaszúl, és lelki ismereti ellen {30:} felel. Mert eszeben vévén hogy az Bálványozast semmi szinnel reánk, nem kenheti, errül emlekezetet sem tészen, maga csak arrúl vala az szó: hanem azt akaria bizonyitani hogy illyen formán sem szabad az szenteket kerni. De lassuk micsoda fecskendövel akaria le döytenni az Anyaszentegyháznak erös bástyáiát.

Elsö és Masodik bizonyság illyen. *Az Szent Irásban, és az Apostolok peldáiában nem olvasunk illyen könyörgést az Szentekhez, maga az üduösségre tartozó dólgok, mind meg vannak az Szent irásban*. FELELET. Elöször azt mondom hogy az Szent Irásban példánk vagyon az szenteknek segitségül hivásárúl, mint az Kalaúzban meg mutatám.[41] Es hogy most egyebekrul ne szóllyak Szent Iános, az Isten széki elöt álló lelkektül kér bekeséget az hiveknek:[42] De ha egyéb nem vólnais, midön Vrunk azt parancsollya, hogy pogánynak tarcsuk á ki az Anyaszentegyházat nem halgattya. Mivelhogy Szent Agoston ideiében, és az elöttis, az egész keresztyén Anyaszentegyhaz az Szenteknek való könyörgést gyakorlatta, kétség-nélkül, Isten hagyásából köteleztetünk arra, hogy az Szentekhez való könyörgésnek hasznos vóltat, kétsegessé ne tegyük.[43] Masodszor azt mondom, hogy ha szinte az Szent Irásban errül pelda, és nylván való parancsolat nem volna, sem következnék, hogy ezt nem szabad cselekedni. Vallyon hol vagyon az szent Irasban, hogy csak két Sacramentom vagyon? hogy egyszérnél töbször nem szabad meg keresztelkedni? Hogy az Hazasúlt embere-{31:}ket, Pap adgya egybe, és meg esküttesse? Ezer efféle dolog vagyon, mellyeket az Lutheristak, és Calvinistak ióvá hagynak, noha az Irásban emlekezet nincs róllok.

[40] *2.Thess. 3. v. 1.*
[41] *Kalaúz fol. 790.*
[42] *Apoc. 1. v. 4.*
[43] *Verba August. citaui superius.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 50 2025. 04. 30. 15:06:38

Söt ez az maga feledet Alvinci, vgyan ezen rút tükörben igy beszelget eggyüt: Az Reformátorok, nem mondgyák, *hogy semminémü traditiót ne kellessék bé venni: hanem ollyaténokat, az mellyek Isten igéje ellen valok*.[44] Ember vagy Demién batya, hogy nem akarva egyszer igazat mondasz: Ha ez igy vagyon, nem io argumentum tehat, az mellyel ellenünk hadakozol. Mert az te itíleted szerént sem elég az tudománynak hamisitásához, hogy az Szent Irasban irva nincsen, hanem meg kel bizonyitani, hogy az Szent Irással ellenkezik. Lépiél továb ezért, és lássuk mint emberkedel az tippanon.

Harmadik bizonyság imillyen. Ellenkezik az Szent Irással, az Szenteknek segitségül hivása. Mert irva vagyon, *hogy egyedül az Istent imádgyuk, és szolgállyuk, akár az Latriat, s' akár az Duliat ércsed*.[45] Itt bezzeg' az dologhoz szollanál, ha meg bizonyitanád, az mit álmadosz. Mi Catholicusok, azt vallyuk, hogy az Imádás, és szolgalat két féle. Eggyk csak tulaidon Istent íllet, az ö mindenható erejének és Vraságának meltoságáert: Es azt hiszük, hogy valaki ezt az imádást vagy szolgalatot, teremptet állatra harittya, *crimen laesae Maiestatis divinae committit*, Isten ellen vétkezik, és bálványozásban esik. Másik imádás, és szolgálat alacsomb renden való, és az teremtet állathozis férhet: {32:} Mert szántalanszor olvassuk az Szent Irásban;*[46] hogy az régi Patriárchák és Szent Iamborok imádták az embereket. Az szolgáknakis sok helyen parancsolat adatot, hogy hiven, s' igazán szolgállyanak vroknak.[47] Mi az Szenteket, csak ezzel az vtólsó imádassal és szolgálattal, (ha szolgálatnak kel neuezni az érettünk való könyörgésnek kerését) tiztellyük. Azért semmit nem vétünk az Isten parancsolattya, és az Szent Atyak tanitása ellen, kik az elsö imadást nem akariák hogy Isten kivül mással közöllük. Tudtad te azt Alvinci, hogy ez az mi vallásunk, mert sokszor úntig füledben rágtuk.[48] Tudtad aztis, hogy semmi bizonysággal ettül az masodik rendbeli imádastúl, és szolgálattúl el nem tilthacz minket, s' megis lelki isméreted ellen nyálaskodol, és kötödöl velem.

[44] *Az negyedik nyalabnak vége fele* §. io Vram.
[45] *Deut. 6. Matth. 4.*
[46] * *Kalauz Fol. 783.*
[47] *1.Timot. 6. v. 2. Coloss. 3. v. 22.*
[48] *Kalauz Fol. 780.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 51 2025. 04. 30. 15:06:38

Negyedik bizonyságod ez. Nem tudgyák az Szentek az mi dolgainkat, Tehát heába kerünk töllök segitséget. Elsö reszét ennek szinte azzal erösited, mert én szavaim ezek, hogy az Szentek magok erejéböl nem tudgyák világi dólgokat, hanem Istennek jelentéséböl, Mondom én hogy lelki ismereted ellen irtad, valamit ez könyüben mázoltál. Ha te magad vallod hogy én azt tánítom, hogy á Szentek tuggyák az mi szivünk ohaitasit, noha nem magok erejéböl, hanem az Isténnek jelentéséböl tudgyak: Micsoda orczával mered az én irásommal bizonyítani, hogy az Szentek nem tudnak semmit az mi dólgainkban? De heába keresek szemérmetes orczát nállad. Ne {33:} patvarkodgyál, ha Istened lelked vagyon hanem iáry egyenessen.

Vegezetre ennek az nyalábnak végin, két fogatlan bizonyságot tamasztasz ellenem. Eggyk illyen. *Ha az Isten mindeneket lát, és tud, ö hozzá kel szükségünkben folyamni, De illyen az Isten, Heaba való tehát azokhoz ternünk, kik ohaitasinkat nem értik*. Kellemes argumentum, Szép formában öntöttek. Egy szó sincs az *praemissaban* arrúl, az mit ki feiesz az *conclusioban*. Szinte ezen formán ki hozhatod Vram, az te *praemissádbol*, hogy egy nagy dorong fekszik az aitó meghett. Azt kell vala ki hoznod az fel vetet fundamentombol, hogy, Istenhez kel folyamni szükségünkben. Es ezt igenis helyén hagyom: Mert szinte mint mikor Szent Pál azon kérte az hiveket, hogy ötet segícsek könyörgésekkel, Istenhez folyamot szolga társai által,[49] vgy mijs, Istenhez folyamunk Bodog Aszony által, midön azon kérjük hogy Istenhez könyörgest nyuicson mi erettünk. Illyen esztelen Argumentatiod után, azt kérded töllem, *mint tapsolok ennek*: csak vgy, mint illik az illyen ertetlen bizonysagnak: csudálom, s' nevetem, hogy ily semmire-kellö erösségen akarod fundálni dolgodat. Eorülöm, s' dicsírem, hogy az oktalan vallast, oktalan okoskodással gyamolitod. Masik bizonysagod illyen, *Ha Isten ielenti meg az Szenteknek az mi kivánságinkat, Tehat Istent kel kernünk hogy adgya tuttokra az Szenteknek az mit kivánok*. Ebever Philosophussa ki hegyesen Argumental, nagy dolog ha gyermek kórodban Baroco, {34:} Bocárdo formáját elmédben nem foglaltad volt, oly szép argumentumokat csinálgacz. *Nego consequentiam*. Peter batya. Vesd meg magadat, és bizonicsd meg ezt az *consequentiat*. Ha csak igyekézelis ennek bizonyitására, világoson meg mutatom bizonysagod helytelenséget,

[49] *Rom. 15. vers. 30.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 52 2025. 04. 30. 15:06:38

de mivelhogy néked kell bizonyitásid helyes voltát erössen állatnod, nem szükség addig rontani, míg te nem raksz, Mind az által, ne csont, ragódgyál raita. Saul el méne hogy Samueltul tudakoznék az el veszet marhárul. David és az töb Királyok titkos dólgokat kérdeztek az Prophétáktúl, mellyeket külömben az Prophetak nem tudhattak, hanem csak az Istennek jelentéséböl. Eregy azert kérd meg töllök, miert kérdik ezeket az Prophetaktul, miert nem folyamnak Istenhez, kérvén hogy megh jelencse az Profétaknak azokat, az miket ök tudni akarnak? Azonkeppen szent Pál kéri az hiveket, hogy ö érette könyörögienek, hogy kedves légyen az ö aldozattya, és az Evangeliom teriedgyen.[50] Szólicsd meg Szent Pált, és mondhacza azt néki. Magad arra tanitasz, hogy nem tudgyuk mit kériünk Istentül, hanem az Szent Lelek kér mi erettünk, ki mondhatatlan foházkodásokkal. Azért, ne kérd te Szent Pál, az Hiveket, hogy ezt vagy amazt kériék néked Istentül, hanem az Istent kéried hogy jelencse meg az Hiveknek mit kérienek. De nem mulatok most többet az te gyermekségiden. Szepélkedgyél csak, és bizonícsd meg az mit mondasz s' meg látód ha torkodon nem akad.

{35:} Mind ezekböl meg itilheted Alvinci, mely nagy okod légyen az tapsolásra, hogy illy szép bizonysagokat faragdácsoltál.

IV. RESZ.

AZ Tükörnek, Negyedik részében modotlanúl akadoz, Alvinci.

Két részre ósztotta Lethenyej Vram az Tükörnek negyedik részét, Elsö részében egy erös bizonysággal meg mutatta, hogy az Szentekhez hasznoson bocsáthattyuk könyörgésünket. Masikbán az lelki oruossag eleibe függesztet beszédnek egnihány bizonyságit meg rontotta, mellyekkel az Szentek segitségül hivása ellen tusakodnak az Calvinisták.

Elsöben azt mondotta vala Lethenyei Vram, hogy ha az Szent Irásban fel talállyák az Calvinistak, hogy az szenteket nem kell kérnünk, az érettünk való imadkozasra, mindgyárt ellene mond az Papistaságnak. Egyszer igazat mond Alvinci, és azt iria erre, hogy, ez illyen bötükkel írva nincsen. De azért

[50] *Rom. 8.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 53 2025. 04. 30. 15:06:38

vilagoson meg vagyon tiltva, ahol parancsoltatik, hogy az te Vradat Istenedet imádgyad, és csak néki szolghally. Es hogy átkozot á ki emberben bizik: Szent Iánosnak sem engedé az Angyal hogy ötet imádna. Ezeket az Szent Irás mondásit énis helyén haggyom s' böcsüllöm, de ezekben még azt nem látom, hogy senkit nem szabad {36:} azon kérnünk, hogy imádközzék érettünk. Es valamint te ezekböl az mondásokból ki hozod, hogy az üdvözült Szenteket nem szabad kérni, szinte vgy ki hozhatod, hogy az élö Hiveket sem szabad.

Mert ha az Istenben való bizodalom, és Isteni. imádás vagy szolgálat ellen vagyon, hogy valaki mástúl kér érette való imadkozást, akár holt, s' akár eleven embertül kériük azt, mind egy aránt vétunk. Ennek fólötte, igen meg üti orrodat á mit Lethenyei Vram mondot vala, kire csak halgatással felelsz. Ha az Szent Irásban nem találod hogy az Szenteket nem szabad segitségül hinunk, Tehát csak *consequentiak* emberi okoskodások által hozod ezt ki az irásbol. Mutasd meg tehát elsöbennis az Szent Irásból, hogy jók és helyesek az te *consequentiáid*. Nem mutathatodé meg? csak az emberi okoskodásbol akarodé azt állatni? El mégy tehát az te fundamentomod mellöl, és azt akarod, hogy el higgyem aztis, á mit te az Isten könyvéböl meg nem bizonyíthacz. It vólna az árok Peter bátya, ha tudnál szökölleni. De jer tovab, maid jobban jársz. Miért és mint tíltotta Szent Iánost az Angyal, hogy ötet ne imádgya, az kalauzban böven meg magyarasztam. Mi szükség mindent akar hova elegyiteni? Rövideden azt kérdem tölled, hogy ha Szent Ianos Istenhez illendö imádassal tiszteltelé az Angyalt vagy nem? Ha azt mered mondani, hogy Isteni. tiszteletet adot az Angyalnak, Tehát téis Calvinussal eggiüt,[51] balva-{37:}nyozova tészed Szent Iánost. Es igy, nem csuda hogy te mínket Balvanyozoknak mondasz, á ki Szent Iánostis karhoztatni mered. Ha pedig nem vólt Isteni tisztelet, mellyel tisztelte Szent Iános az Angyalt, nem vetkezet ebben. Mert magad sem tagadhatod, hogy az Angyalt méltó az halando embernek tisztelni. Noha az Isten fiának meg testesülése vtán, az emberi nemzetet vgy becsüllöttek az Angyalok, hogy az méltó tiszteletet sem akarnák fel venni az Apostoloktúl, mint bövebben meg magyaraztam az kalaúzba.[52] Es bizony mondom, nagy dolog hogy Alvinci okosb akar lenni

[51] *Cal. 1. Inst. cap. 4. v. 10.*

[52] *Kalauz fol. 797.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 54 2025. 04. 30. 15:06:38

Szent Ianosnál, kinek nohá egyszer azt mondotta vala az Angyal hogy ötet ne imádgya *Apocal. 19, vers. 10.* Mind az által, annak vtánnais *Apoc. 22. v. 9.* vgyan elöbbi mód szerént akará tisztelni az Angyalt: kit bizony nem cselekedet vólna, ha ebben balvanyozás talaltatnék.

Nem mulatok heába való kötödéseden, és haszontalanúl szót sem szaporitok, mert véghetetlen vólna, ha minden alkolmatlan csevegésedet akarnam czibálny, hanem az derék dologra lépem.

Masodszor illyen bizonságot támasztot vala Lethenyei Vram. Ha az meg dücsöült Szentek tudgyák az mi nyavalyainkat, és hozzájok való ohaytásinkat; mivelhogy ö bennek az Atyafiúi szeretet meg nem szünt, hanem inkáb tökelletésse löt, mivelhogy ök mi velünk, egy fönek taghiai, söt, az mint Szent Pal szól, mi Anyánk az mennyei Ierusalem,[53] az az, Anyai szüuel, és szeretettel vagyon mi hozzánk; oly {38:} hasznoson kérhettyük öket, hogy érettünk esedezzenek mint kérte Szent Pál az Romabelieket érette való könyörgésre. Igaz pedig hogy az Szentek tudgyák Istennek jelentéséböl az vilagi dólgokat. Tehat oly hasznoson kérhettyük öket, mint az élö Hiveket.

Az bizonyságnak elsö részére hármat mond Aluinci. I. Magad arra hagyád vgymond, hogy az Szentek magoktúl semmit nem tudnak: Tehát nekik imádkozni nem kell, hanem ha Isten által akartok szembe lenni véllek. FELELET. Hogy az Szentek magoktúl vgyan tellyességgel semmit ne tudgyanak, nem én szóm: Mert azt magoktúlis tudgyak, hogy Istennek ez földön vitezkedö Ecclesiája vagyon noha é mellet azis igaz, hogy sok ez vilagi dolgokat nem tudhatnak magok erejeböl. Meg mutatám pedig nem régen, hogy szinte mint az réghi jámborok az profetáktul kérdezték az mit amazok Isteni jelentésböl tuttanak, vgy mijs igyenessen az Szentekhez foliamhatunk. II. Azt mondgya Alvinci, hogy ha az Szentek úgy tuggyák az földí dolgokat, mint az Profétak sok titkokat tuttak, Isteni jelenésböl, következik vgymond, ha egyebet sem tudnak az Szentek, hanem csak azt, hogy vagyon Istennek ez földön vitézkedö Ecclesiáia: mint az Profétak sem tutták mint örül Abel menyországban, noha tutták hogy vagyon Istennek menyben örvendezö sereghe. FELELET. Oh te ember-ember, ki tökkel ütötték az agyadat. En azt mondám, hogy á mint az Isten meg jelentette

[53] *Galat. 4.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 55 2025. 04. 30. 15:06:38

Samuelnek az Saul sziue {39:} gondolattyát, és az Saul Attyanak fiárúl való busulását, szinte úgy meg jelentheti az Szenteknekis az mi kivánsagunkat mellyeket ök természet erejeböl nem tudhatnának. Te pedig Isten tudgya hol tetovász. Elöször azért abban vétkezel, mert szinte csak vgy beszélgetz, mint ha Lethenyei Vram azt mondotta vólna, hogy az Szentek csak azt tudgyak ez földi dolgokrúl, az mit tudtak az Profetak az mennyei dolgokrúl. Maga ezt Lethenyei Vram soha sem mondotta: nemis szöllot az dolgokrúl, mellyeket tudtak az Profeták, hanem az tudománynak modgyárul, mely csak szinte Isteni jelentésböl származot. Másodszor azt sem jouallom hogy az Oo Testamentom ideiebennis, azt hiszed, hogy az mennyei bodogságban örvendeztek az Szentek. Mert az mint másút meg bizonyíttottam, Christus Vrunk volt elsö, ki meg nytotta az mennyország kapúját, és az emberek közzül senki addig az Istennek szine-látására nem jutot, mig az mi Papi fejedelmünk Szent halála által, bé nem ment az szent haylékban.[54] III. és vtolszor azt foghia Lethenyei Vramra Alvinci, hogy ö igy argumentál. *Szent Pál az élö Szenteket kérte, Tehát szabad az meg hólt szenteknek imádkozni*. Ebben az bizonyságban azt iria, hogy *Quatuor termini sunt*. Hök Alvinci, ki nagyokat botlol, Elsöben, mert soha Lethenyei Vram illyen formában öntöt bizonysagnak golyobissával nem leuöldözöt tegedet; hanem az ö bizonytásának ina s' veleje, csak abban állot az mit élö hozánk. Tudni illik, hogy ha tudgyák és értik ez világhi dolgokat az {40:} Szentek, szinte vgy szabad azokat segitsegül hini, mint az elö hiueket. Es ezt erössennis meg bizonyíta. De te erre meg nem tudál felelni, és egy szót sem szollál reá, sem pedíg ennek bízonyitásira, hanem magadtúl fondálal egy sovány, és (ha csak vgy haggyuk mint te azt ki fejezed) erötlen bizonyságot; arra felelsz, s' azon akadosz. Kit soha nem cselekedtél volna, ha igaz lelki ismerettel forgódnal az Isteni dólgokban. Ennek fölötte, temérdek tudatlanságodat jelented ebben az te magadtúl támasztot bizonyság ellen való feleletedben, midön azt mondod, hogy négy *terminust* foglal az argumentum, melyben az hallottaktúl vétetik erösség az elö emberekre.[55] Mert sok helyes argumentumokat

[54] *Kalaúz fol. 403. 405.*

[55] *Talia sunt argumenta A minori ad maius. A simili, etc.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 56 2025. 04. 30. 15:06:38

támaszthatunk az elö emberekböl, az meg dücsöölt Szentek dolgaíra. De te csak köttyanthas valamit, nem gondolsz vélle, jól esiké, vagy roszúl.

Miuelhogy az Lethenyei Vram bizonyságának elsö részét, *Minorem propositionem* nem tagadhatta Alvinci. Az második részére ereszkedik, és azokat az bizonyságokat turkállya, mellyekkel Lethenyei Vram meg mutatta vala, hogy az meg dücsöült Szentek ez vilagi dólgokban tudósok. Ennek pedig I. Ielenséghe az vala hogy Moyses á ki sok idövel holta után, az Apostolok elöt beszell vala az Hierusalem várasaban jövendö dolgokrul, az Vrunk ki mulásárul.[56] Tehat az Szent Irásban példa-vagyon arrúl, hogy á Szentek, nem csak azt tudgyak közönségessen, hogy Istennek {41:} vagyon ez földön vitezkedö Ecclesiája, hanem ebben az bizonyos várasban jöuendöben lévö dolgotis altal láttyak.

Erre Alvinci somma szerént azt feleli hogy egy példa ez, melyböl nem következik, hogy minden szentek tuggyák külön külön az mi dolgainkat. Kiváltképpen holot Isteni csudából volt az Moyses megh jelenese. En pedig ez ellen azt mondom, hogy ez egy példa, ighenis elégh arra az mire Lethenyej Vram nézet, és az mire igazította bizonyságát. Ti mind halálig csak azon akadoztok, hogy azért nem kel az Szenteket, kérni, mert ök meg holtak, és mind földé löttek, az földiekrül megh sem emlekeznek. Mi pedig azt mondgyuk, hogy hamissan csallyák meg az kösséget ezzel az Predikatorok, mínt ha Soltár mondása volna, hogy hóltok után meg nem emlekeznek az Szentek ez földiekrül. Mert nem csak közönségessen az földi hivek emlekezetben vannak nállok, de nevezet szérentis ebben az várasban, ez körül az ember körül-lévö dolgokatis tudgyák. Ezt az Szent irásbol vöt példával bizonyittyuk: Es az töb példák közzül ez az eggyk, mely Moysesben fénlik. Azért soha Lethenyei vgy nem argumentált, az mint te Alvinci álmadod hanem ha formában akarod foglalni az mi bizonyságunkat, igy rakogasd öszve. I. Ha Moyses halála után tutta az Hierusalem várasában, bizonyos emberen, bizonyos emberek cselekedetit, tehát esztelenül rontyák az Predikatorok azzal á szentek-{42:}hez valo könyörgést, hogy meg holtak, és az mi dolgainkrol semmit sem tudnak. De igaz az elsö dolog, tudni illik, hogy Moyses tutta az mit mondék. Tehát igaz azis, az mit ebból ki hozánk. II. Ha példánk

[56] *Lucae 9. v. 30.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 57 2025. 04. 30. 15:06:38

vagyon arrúl az Szent Irásban, hogy az meg holt Szentek, külön bizonyos várasbeli ember dolgát tutták Tehat esztelenség azt vítatni, hogy ök csak azt tudgyák közönségessen hogy Christusnak vagyon Ecclesiáia, de külön külön bizonios emberek dolgait nem ertik. De igaz az elsö dolog. Tehát azis igaz lészen a mit mondánk ebböl következni. Mivelhogy az Dialecticusok Regulája szerént, *Ex veris non potest sequi nisi verum*, igaznak kel annak lenni, a mi az igazságbol következik. III. Ha némely bizonyos Szentek külön külön az emberek dolgait tudgyák, nincs okunk miért foszuk megh az töb Szenteketis ez világhi dolgoknak tudásátul. De igaz az elsö. Tehát igaz azis, az mit ki hozunk belölle. Az bizonyságnak elsö része abbol erössittetik. Mert az egy, vagy két peldábol ki tetczik, hogy az bodogságnak allapatyával nem ellenkezik, hogy á Szentek tudosok *in particulari* az világiak allapatyárúl. Nemis állathattyuk semmí okkal, vagy Szent irás bizonyságával, hogy csak némely Szentek tudosok dolgainkban, az többi pedig tudatlanságban maradnak: Kiváltképpen holot az bodogsag embernek minden kiuánságat meg elegiti, ha pedig némely Szentek tvdosok az világhi dolgokban, az többijs meltán kivánhattyák, hogy az ö kedvesek dolgait meg ércsek.

{43:} Efféle és ezekhez hasonló formákban önteném én az elö hozot bizonyságot, mikor vgyan Dialecticus emberrel volna dolgom, mert ollyan roszszas Syllogismust, az minemüt te tatarosz, mondva sem akarnek csinálni.

De minek elötte továb mennyek, kérlek Alvinci, nysd fel agyad velejének tárházat, és mond megh. Mi az oka, hogy te, amaz Angyal mondásából, mely megh tiltá Szent Ianost, hogy ötet ne imádná, közönségessen ki hozhatod, hogy az Szenteket, és az Angyalokat nem szabad imádni? Miert nem mondod ittis, hogy egy kiváltképpen való példát, nem kel közönséges regula állatására, támasztani; kivaltképpen holot nagy csuda volt, hogy az ember Angyallal beszelgetne? A mit te erre felelsz, vgyan azont mondgyad magadnak én képemben. Eleget nem tudok csudálkoznom az ti modnelkül való habozástokon. Még ez világi bölcseségekbennis bizonyos rend, és *methodus* vagyon, allando, és kétseg-kivül vettetet mondasok vannak: Ti nállatok, semmi erös oszlopok nincsenek, mellyekhez támaszkodgyatok, hanem a mit egyszer vastagon állattok, mászor azt csak semminek tartyátok. Azon untattok hogy csak egy példát mutassunk hogy valaha az Apostolok segitségül hitták az Szenteket, és ottan tijs fejet haitotok: az az, egy

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 58 2025. 04. 30. 15:06:38

peldából elégséges bizonyságát hiszitek lenni az tudománynak, és ha egy Apostol könyörgöt volna az szenteknek, el hinnetek hogy *vniuersaliter* közönsegessen mindnyaian {44:} könyöröghetünk nékiek, mint hogy sok egyeb dolgokbannis, egy példából közönséges Regulat szabtok, vgy mint, az Vr vacsoráiának két szinnel vételeben; és talám az kisdedeknek megh keresztelésébennis. Ha mi ezen Regulát követuén, egynihány peldákkal meg bizonyíttyuk, hogy az üduözült Szentek, az mi dolgainkban *in particulari* tudosok: fordittyátok az kaszát, és eszt elegtelennek kiáltyátok. Io szája van lovatoknak, hamar térül minden felé.

II. Ielenség, mellyel Lethenyei Vram bizonyíttya hogy az Szentek tudgyák ez világi dolgokat, az vala, hogy Abrahám tutta mint viselte ez földön magát az gazdag, és mint Lázar.[57] Azért mondgya hogy eggyk el vette jauait, masik pedig gonoszit. Azonképpen, tutta Abraham az pokolbeli embernek kivánságat, noha nagy mélység vala közöttök: Nem vagyunk pedig mijs alábvalok az karhozot lelkeknél, hogy ezeknek kiuánságit érthesse Abraham, az mienket pedig ne tudhassa. Végezetre az igaz szeretet-nelkül valo gazdag, az mennire érkezik gondot visel Attyafiajra, és könyörög Abrahamnak érettek. Tehát ha az Isten Szentei nem feledékenbek az kárhozot Léleknel, ökis kedvesekrül, szorgalmatoskodnak.

Szokása szerént, ittis csak csavarog Alvincink. Elöször azt mondgya, hogy én Calvinistáva léttem, mert Calvinussal bizonyitom hogy ez vgyan valoba történt dolog, s' nem valami példa-beszéd. Találád: {45:} En aszt hiszem, Szent Páltis Pogánnyá tészed, mivelhogy az Pogany Poetak irásival nem egyszer bizonyitot: Szoly lelki ismereted szerent á dologhoz, ha jambor vagy, és efféle kábasággal ne mocskoly papyrost. Másodszor azt mondgya ö nem tudgya hogy ha Calvinus mondottae hogy ez nem példa-beszéd. En rollam pedig azt nyekeghi, hogy néha nem találom az másfél irásit citálni. Ha te nem tudod, arrul én nem tehetek. En tudom hogy azt Calvinus mondotta.[58] Es ha ember vagy, mutasd meg hon költöttem én valamit az te partotokra. Tudomásom szerént, csak egy szot sem említettem az ti részeteken valo emberkék irásából, mellyet magam két szemeimmel nem olvastam az ö sayát

[57] *Lucae 16. v. 24.*

[58] *Calvin: in caput 16. Lucae v. 20. 23.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 59 2025. 04. 30. 15:06:38

könyvökben. Ha mered, probály szerencset, keresd egy mondásat Calvinusnak az egész Kalaúzban (melyben talám ezer helyen citaltam Calvinust) az mely vgy nem volna. Harmadszor azt mondgya Alvinci, hogy az Gazdag, és Lázar dolga, csak példabeszéd, melyböl bizonságot nem tamaszthatni. Hogy pedig ez példa légyen, s' nem historia, bizonyittya elsöben Arany-száju Szent Iánossal, ki ezt parabolának nevezi. Az után azzal, Mert ha ez história volna következköznek, hogy az lelkeknek, szemek, vyok nyeluek volna. Mondom én hogy te délig nem látcz, s' dél után vak vagy. Elsöben a mi illeti Arany-száiu Szent Iánost, vgy vagyon hogy néha Parabolanak nevezi az Lázar dolgát, de neha valoságos historianak hiya. Halhadsza az maga tulaidon szavait. *Historia de divite et* {46:} *Lazaro, deque ijs, quae caeteris horum similibus acciderunt, nihil aliud, quam hoc declarat*. Es ismet. *Ad priscos illos viros sermonem conferamus, ac si placet, divitem, qui Lazari tempore erat, in medium proferamus*.[59] Söt ezen *[60] Chrysostomus, Tertullianus, és egyebekis, erös jelenséggel bizonyttiak hogy ez vgyan valoban történt dolog, és nem csak példa. I. Az példa-beszédekben nem szokot Christus Vrunk senkit nevén nevezni, mint az egész Evangelisták irásából ki tetczik. Mert á minemü történetet ember példaúl beszél, ha azt egy bizonyos emberre keni, ottan nem példat mond, hanem hazugságot beszél, oly emberre fogván az dolgot, kinek hire sem volt benne. Ha példa beszeddel el akarnám hitetni Alvinciuel, hogy akár-mit ki ne fecsegne az predikállo székböl, es azt mondanám, hogy volt egy Derecskei Ambrus, kinek felesége varáslo, bübáyos Aszonytul sokat tudakozot, megh sugá valaki Derecskeinek hogy illyen s' illyen dolgok esnek az várasban, azért hertelensegböl az predikallasakor erössen megh feddé Derecskei az Magistratust, mely el szenved efféléket. Az tanacs ezt haluán, egybe gyöle, szollitá Derecskeit, kére hogy meg jelencse, ki volna az vétkes. Derecskei emberet adá, kitül hallotta. Aztis hiuatá az Tanács, és meg érté, hogy az Dereczkei felesége varásoltatot. Ki tuttara aduán Derecskeinek, szégyenben hagyák nyelueskedését. Ez az dologh nem Derecskein történt, hanem máson. Hogy ha neu nélkül, példa gyanánt ezt elö hoznám, vétek nem {47:} volna benne: de ha embert neuezek, a kin ez történt, noha az ember soha

[59] *Chrys. Tom 2. Homil. 1. de Lazaro. Hom. 6. in cap. 2. ad Corinth.*

[60] ***** *Chrys. Homil. 2. de Divite.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 60 2025. 04. 30. 15:06:38

nem volt ez vilagon, vagy ha voltis, az dologban részes nem volt, az igazság ellen vetkezem, nem példát mondok. Tehát az igazságnak mestere, az mi édes üduözitönk, bizonyos személyen eset dolognak azt nem mondhatta, az mi soha senkin nem tórtent, hanem csak példabeszéd képpen emlittetik. II. Christus Vrunk (nem szokot példa-beszédeket támasztani az más világon történt dolgokbol: hanem inkáb, ez világiak által megh ismérteti, pelda beszediben az más vilaghi allapatot: vgyanis az pelda beszéd arra valo, hogy az által meg tanullyúk á mit magában, oly könnyen meg nem érthetünk: szükség tehát, hogy az példa-beszédek, szemünk elöt forgo, szokott dólgokbol vétessenek, Azert fonákul esnék, ha az más világhi dólgokat hoznók példa beszédül, az földi közönséges dolgoknak jelentésére. III. Oly igazán historia volt ez az Lázar dólga, hogy az Sidok, még neuétis fél iegyzették az kegyetlen gazdagnak, ki Lazárral ily nagy irgalmatlanul bánt. Mert az mint Euthimius irja, az Sidok traditioja szerént, *Ninnensis* volt ennek neue.[61] IV. Egyéb jelenséget nem adhatod, hogy ez példa, hanem hogy az Léleknek uyát, száiat nyelvét emliti. Ez pedig semmire kellö jelenség, mint az Kalauzban meg bizonyítottam.[62] Mert az Szent Irás, az lelki dolgokrul külömben sem szolhat hanem az mi szavunk járása szerént: Azért mikor Istenrül szol, szemét, száiát, vyát, lábát emliti. Mond azt tehát, {48:} hogy csak példa-beszéd, a mit az Istenrül olvasunk az Szent Irásban. Halhadsza mit ir Caluinus az te büdös bizonyságodra. *Quanquam historiam recitat Christus, describit tamen res spirituales sub figuris, quas scit conuenientes nostris sensibus.*[63] Noha vgymond valoba történt dolgot mond Christus de azért az lelki dolgokat, testi jelek alat adgya elönkben. Es ezekért az testi tagok jegyzö szokért, mondgya talám Chrysostomus, hogy *parabola* ez az Lazar historiája.

Vegezetre ennek az Locusnak fejtegetését, azzal baronállya bé Alvinci, hogy semmit nem nyere az gazdag Abrahámtul: Hát heába valo az Szentekhez valo könyörgés. Kárhozatos dologis az kárhozottaktul venni bízonyságot az Szentek imádásárá.

[61] *Euth. Luc. 16.*
[62] *Kal. fol. 788.*
[63] *Caluin. Lucae 16.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 61 2025. 04. 30. 15:06:38

Nem oda Peter, nem. A kerdés az, ha tudnake *in particulari* bizonyos szemelyekrül nevezet szerént valamit az Szentek? Azzal bizonyítom hogy tudnak, mert Abraham tutta az gazdagnak, és Lázarnak éltekben valo magok viseléset; tudta az tavuly lévö gazdagnak, holta vtannis kivánságat. Te pedig vgy beszéllesz, mint ha én az gazdagnak könyörgéséböl azt akarnám állatni, hogy hasznoson kéryük mi az Szentek segitséget: Az sem igaz hogy *a minori ad maius* az kárhozottak cselekedetiböl nem szabad az Szentek segitésére bizonyságot venni. Mert ez ighenis io argumentum. Ha az kiben szeretet nincsen, imadkozot Attyafiáért, Tehát az kiben tökélletes szeretet vagyon, sokkal inkáb imadkozik. Iollehet it most {49:} derék képpen, nem arrúl vagyon szó, hanem csak az Abraham példaiából megh mutattatik, hogy az Szentek bizonyos személyek cselekedetiben tudósok.

III. Ielenség, mely az Szentek tudását bizonyíttya, az Szent Ianos titkos látásabol vétetet. I. Mert az Martyrok lelke, nem csak azt tutta közönségesen, hogy az Istennek ez földön vitézkedö Ecclesiája vagyon, de neuezet szerént aztis tutta, hogy azokon kik az ö vereket ki ontották, boszút mégh nem állót az Vr Isten.[64] II. Mert az Isten széki elöt vduarló állatok, *Ament* kiáltottak,[65] mikor az földi emberek dicsírték az Istent: *Amen*t pedig az más szaua után nem mondhat (vgymond Szent Pal) a ki nem érti szauát annak.[66] Erre Alvinci kettöt felel. I. Hogy ök sem tagadgyák, hogy az Szentek közönségesen tuggyák az földi állapatot. Azért ezt az bizonyságot nem ide valónak mondgya. Vaj s' igenis ide valo vólna, ha az csipát szemedrül le törlenéd. Mert az bizonyság arra néz, hogy *in particulari* neuezet szerént, azokrúl szólnak az Szentek, á kik az ö véreket ki ontották: és kérik az Istent, hogy ezeken állyon boszút. Az amentis *in particulari* bizonyos szók után írja Szent Iános, hogy mondották. II. Azt feleli, hogy az *Ament* nem az Vének, hanem az négy állatok mondották, mellyeken az Szent Angyalokat értette Szent Iános negyedik reszébe. Es miuelhogy az Angyalok tuggyák, hogy mi ez földön Istent imádunk, *Ament* mondhatnak. De jó Vram, Elsöbenis hamissan mondod, {50:} hogy Szent Iános negyedik részében az négy állatokon, Angyalokat értet. Mert azt Szent

[64] *Apocal. c. 6. v. 6.*
[65] *Apoc. 5. v. 13.*
[66] *1.Cor. 14. v. 16.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 62 2025. 04. 30. 15:06:39

Iános egy bötücskéuel sem ielentette; és ha mosárban megh törnek az agyad velejét, sem facsarhatnának egy csép bizonyságot belölle, mellyel te azt fel állathatnad, hogy Angyalokat kellyen érteni amaz negy állatokon, mellyek közül eggyk oroszlan, masodik boriu, harmadik ember, negyedik Sas-
5 kesellyü abrázatot viselt.[67] Söt az Szent Atyák, és irás tudó Doctorok, az négy Euangelistat értik, mind Ezechiel Profetánál, s' mind pedig Szent Iánosnál, ezeken az négy állatokon. Annak okaért talpon áll megis az mi bizonyságunk. Mert az Szent állatok, ez világhi embereknek bizonyos szaua után, *Ament* kialtottak. Azért, az Szent Pál tanitása szerént, értenyiek kellet azoknak
10 szauait, az kik után *Ament* mondottanak. Másodszor, ha szinte Angyalokat kelleneis érteni az negy állatokon, nem igazán satulnád az *Amen* mondást csak szinten amaz közönséges tudásra, hogy az földön imadgyák az hiuek az Istent. Mert Szent Iános, bizonyos szavak, és *in particulari* nevezet szerént, imillyen igékben, foglalt imádás után irja, hogy az négy állatok *Ament* kiáltottak.
15 Harmadszor noha Szent Iános, csak az négy állatokrul mondgya, hogy ezt az *Ament* szóual mondották de utánna veti, hogy az huszon-négy vénekis le borulván imádták az Istent, az az, cselekedettel ökis *Ament* mondottak. Mert az *Amen*, nem egyéb, hanem azoknak jóvá hagyása, az mi után {51:} *Ament* mondunk. Tehát az Vénekis cselekedettel *Ament* mondottak, mikor az földiek
20 dicsireti; és az négy állatok *Amen* kiáltasa után, le borúlának, és véllek eggyüt imádák az Istent.

Meg tetczik azért mind ezekból, hogy semmiben helyés feleletet nem adhatot Alvinci az mi bizonyságunkra, Lássuk, mit fecseg az Lelki Orvossag praefatioiában foglalt bizonyságok feytegetése ellenis.

25 Elsö ellen vetés az vala, hogy Szent Pál egy közben-jarónal többet nem ismér.[68] Erre azt felelte Lethenyei Vram hogy ha ollyan közben-jarórúl vagyon az szó, ki csak esedézésevel segélhet: nem igaz, hogy csak egy illyen közben-jarot ismért Szent Pal. Mert Moysést közben járónak neuezi, és az Híveketis kéri leuelében, hogy segícsék ötet könyörgésekkel. [69] Ha pedig
30 ollyan közbe-Iarórúl vagyon az szó, minémüt Szent Pál megh magyaráz, *Qui*

[67] *Apoc. 4.*
[68] *1.Tim. 1. v. 5.*
[69] *Gal. 3. v. 19.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 63 2025. 04. 30. 15:06:39

dedit redemptionem seipsum pro nobis, a ki megh váltot mindeneket, illyen bezzeg töb nincs az Christusnál.

It Alvinci kettöt mond, s' eggyk sem igaz. Elsöt, hogy az elö Szentek példájából erössitem az holt Szentek imádását, mága ha szinten az Elök egy másért esedeznekis, de egy-mást nem imádgyák. Nem igaz Alvinci, hogy it az elök példájából erössitem az Szentek imádását: mert nem az imádásrúl vagyon most szollásunk. Az elö Szentekhez valo könyörgéssel pedig nem azt akarom mutatni, hogy szabad imádni az Bodogokat: hanem csak azt, hogy imádság {52:} által való közben iárás, nem ellenkezik az mi Vrunk, és üduözitönk közbe-járásával. Masodikat azt mondgya Alvinci, hogy mi oly meltoságot adunk az Szenteknek, mint Christusnak, söt annál nagyobbatis. Mert nem tudom ki, s' hon azt mondotta, Hogy Christusnak parancsol Bodog-aszony; Hogy az Szentek kapui menyországnak; Hogy Isten az Szentek által ad minden jokat. Nem igazán mondod Alvinci, hogy mi nagyob meltoságot adnánk az Szenteknek, hogy sem az Istennek. Ne adgya azt az Isten, hogy teremtet állatot egyenlö, nem hogy félsöb helyre ültessünk, az mi Christusunkal. Valaki ezt cselekedné, Atok légyen. Azért, akár ki vólt, a ki azt mondotta, hogy Christusnak parancsolhat mostis az ö Szent Annya, (akkor bezzeg parancsolt, mikor *erat subditus illis* Ioseph, és Mária birtoka alá vetette vala magát) nem helyén beszéllet, ha azt akarta jelenteni, hogy Bódog aszonynak felsöbsége, és birodalma vólna az Christuson. De soha egy keresztyen ember sem almotta ezt: hanem (az mint meg magyaráztam bövebben az Kalaúzban)[70] az Bodog-aszony imádsaginak foganatos voltát akarta jelenteni, azon forman mint az Szent Irás, *obedientiának*, engedelmességnek nevezi, midön Isten az Gedeon kérésére, az napot megh állatá.[71] Azonképpen, a ki ollyan formán mondgya az Szentekrül, hogy ök üduözitnek, és ök az menyország kapui, minemü értelemmel ezek Christust illetik: akár ki légyen, Atok légyen. De ha csak ollyan ertelemmel mongia, hogy ök üduözitik az embert minemü ertelemmel Szent Pálbol {53:} hallók, hogy Timotheus üduözíti magát, es egyebeket;[72] igy bezzeg efféle kemény

[70] *Kalauz fol. 782.*
[71] *Josue 10. v. 14.*
[72] *1.Tim. 4. v. 16.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 64 2025. 04. 30. 15:06:39

mondásokatis ió értelemben vehetünk. Ezen itíletet kel tenni az töb hasonló mondásokrúl. Azért lelki ismèreti ellen s' nem igazán mondgya, valaki azt mondgya, hogy mi az szenteket egyenlö meltoságban ültettyük Christussal, söt Christust megh fosztván, Mariara ruházzuk az Christus tisztit. Nincs ebben semmi. Valaki ezt cselekeszi, nem tartozik az Romai gyölekezethez. Eretnek szamban irattatik. Mit kiuánsz hogy ennél nylvábban mondgyak? De te mint az siket Aspis, bé dugod füledet, hogy ezeket ne hallyad: lészen oly üdö, hogy fel nylik szemed, de talám késön, ha most nem gondolkodol üduösségedrül. Ha igazat szerecz, ne keres az mi vallásunkrúl más tanút, hanem mi magunkat, kik tudgyuk mi vagyon szivünkben. Ne akadosz a szókon, hanem azoknak értelmet ved mi töllünk. Mijs velled eggyüt vallyuk, hogy a ki Christussal egyenlö rendben állattya az Szenteket, Eretnek neuet érdemel: ne fogd tehát reánk az magad álmát, és káromkodását. De heába baylodom veled, ha az élö Isten sziuedet megh nem szállya. Kérem azert az én Vramat, hozzon eszre tegedet.

MASODIK ellen-vetés az Lelki Oruosságban, ez vala. Isaias imigyen ír. Ha Abraham nem tudis, és Israel nem isméris, Vram te mi-Atyánk vagy.[73] Erre két keppen felele Lethenyei Vram, I. Ez szerént az bötü szerént csak Há-val szól Isaias, és nem mondgya hogy Abra-{54:}ham nem tud, és Israel nem ismér minket. II. Ha szinte azt mondanáis, hogy Abraham nem tud minket, az Szent Hieronymus magyarázása szerént vgy kellene azt érteni, mint midön Vrunk az gonoszoknak azt mondgya, hogy nem tudgya öket, az az, gonosságokért nem keduelli.[74] Igy azért Isaias az el hanyatlot Sidoság képében szólván, az mi nagyob részhez illet, azt közönségesen minnyáioknak tulaidoníttya az Szent Irásnak szava járása szerént, és azt mondgya, hogy Abraham elöt nem keduesek az gonoszságban merültek.

Alvinci az elsö válaszra semmit sem szól: nem volt azt hiszem értéke az felelethez. Az másodikra, meg jaydul. Iay igy néktek (vgymond) semmi gratiátok nincs az Szentek elöt; és semmit nem nyertek töllök, mert az kárhozottak semmi keduet nem lelnek Christus elöt. Mondom én Alvincí, hogy kotyagos föuel írtad ezt az feleletet. Vagy borral, vagy megh dühöt

[73] *Isai. 63. v. 16.*

[74] *Matt. 25. v. 13. cap. 7. v. 23.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 65 2025. 04. 30. 15:06:39

haraggal, vagy el-altalkodot, és hanyat homlok veszedelemre vetemedet vakmeröséggel részeg vóltál midön jrnya kezdéttel, oly nem okoson viseled mindenüt magadat. Az baluanyozásban, és sok czégéres gonoszságban el merült Sidokrúl szól Isaias: azokrúl mondgya, hogy Abraham öket nem szereti. Te pedig azt akarod hogy ezent ércsük az Christus jegyesérül, az keresztyen Anyaszentegyházrúl. Vallion minemü színnel, avagy micsoda orczával meréd az Igazságnak oszlopára kenni, az mit Isaias a Sidoságrul {55:} monda? Ennek fölötte, el vgrol az czél mellöl. Az a kérdes, ha tuggyaké az Szentek ez világhi dolgokat? Ti azzal bizonyíttyátok tudatlan vóltotokat, mert Isaias írja, hogy Abraham nem tud, és Israel nem ismér minket. Erre az a válasz, hogy szinte ezen formán el hitethetitek, hogy Christus Vrunkis sok embereket nem ismér: mert azt mondgya némellyeknek, hogy nem tudgya s' nem ismeri öket. It azért hattál volna békét annak, ha nyerünke mi keduet az Szentek elöt könyörgésünkel, vagy nem nyerünk: mert most arrúl szó nem volt. azt mutattad vólna megh, hogy az Isaias mondásából igyenesen ki fakad az Szentek tudatlansága: és hogy az Szent irásnak folyása, nem szenuedi hogy az Szent Hieronymus magyarázása helyes légyen, és az mi üduözitönk szavaihoz annyböl hasonlatosságot vísellyen, hogy a kiket isméris Abraham, igazan mondhassuk hogy azokat nem ismeri, ha öket nem keduelli. Bezzeg ezen az megyen kellet vólna járnod Alvinci ha othon lakoznál, és az eszedet néha útra nem szalasztanád. Te pedig megis efféle gazságokban dicsekedel és az én itiletemre hagyod, hogy ebböl meg lássam az te bizonysagidnak erösséget. Az én sententiam szerént, bezzeg erös mint az oláh eczet az te bizonyságod: oroszlányok kötözni való nyálas fonalak sem érnének vastagsagokkal. Szép dolognak hallottam az *Persuásiot*, vgy ismérem hogy ez bántya fejedet. Nagy dolog ha Szent Iakáb havába azt nem kezded magadrúl hinni, hogy királyságra mentél.

{56:} HARMADIK ellen vetés az Oruossag elöt ez vala. Az Szent Irás, ezt az Szentek segitségül hivásat nem parancsollya etc. Erre Lethenyei Vram, Elsöben azt mondotta; hogy ezen formán Szent Paltis vétkessé teheted: Mert noha arrúl parancsolat vagyon, hogy egymásért imádkozzunk, de sohúlt az nincs parancsolva, hogy eggyk masunkat kérje, hogy érettünk könyörögyön. Szent Pál pedig, kéri az Híveket, hogy ö erette imadkozzanak; Tehát szinte vgy fedhetitek Szent Páltis, mint szinte minket. Masodszor

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 66 2025. 04. 30. 15:06:39

azt mondá, hogy az Szent Irásban, sok jeles fundamentomi vannak az Szentekhez való esedezésnek, mint az Kalauzban böségesben, és ittis (az menyre kiuántatot az közben vetet dologhoz) elegségessen meg mutattatot. Harmadszor, azt monda, hogy az Vijto attyafiak itileti szerént sem helyes ez az bizonyitás. Mert ökis sokat cselekesznek, az mirül parancsolat nem adatott. Vallyon hol parancsoltattik, avvagy mellyk Apostolnak példájával mutattatik, hogy az Hiszek egy Istent, el kellyen mondani az Isten tisztességére? Hol hagyatot, avvagy az Apostoli cselekettetböl erossittetet, hogy az Házasokat Pap adgya egybe? Az keresztségben komák legyenek? Ha az Calvinisták ezeket parancsolat nélkül, szabadon meg cselekedhetik, nem elég bizonyság tehát valamely dolognak el hagyására, hogy arrúl parancsolat nem adatot. Negyedszer, azt mondá Lethenyei Vram Hogy a mit az Anyaszentegyház követ, és tart, bár arrúl irás ne légyenis, oly bizonyosnak kel azt tar-{57:}tani, mely bizonyosnak tartyuk, hogy valóba Szent Mathe, és Szent Pál irta azokat, mellyek az Bibliában ö neuek alat foglaltatnak. Mert eztis az Anyaszentegyház traditiojából tudgyuk. Es ha egyszer azt kezdgyük rebesgetni, hogy az Anyaszentegyháznak traditioi hamissak lehetnek, soha bizonyosok nem lehetünk arrúl, ha vgyan valóba Szent Pal írtaé azokat az leueleket, mellyeket ö neve alat olvasunk, vagy más valaki koholta az Szent Pál neue alat.

Itt Alvinci, mint egy fárat ló, kinek az farkais nehéz, el alélt, s' tikkadot, és csak sompordal, semmit eszszel nem felel. Elöször csudállya mint emlittyük Szent Pált, holot egy Velenczei oltáron Szent Palt, Domokos mellé ki abrazuán, azt jrják Domokos képén, hogy ö általa könnyebben juthatni az Istenhez. Továbbá aztis melléje veti, hogy Szent Pál az élö embereket kérte, nem imádta. Szeretö Alvincim, lelked szerént mond meg, ha ez á felelet illetie, az Lethenyei Vram irását? A dolog abban vala, hogy meg bizonyodgyek, hogy szent Palis kért oly segitséget melyrül nem volt parancsolattya. Mert sohult parancsolva nincsen, hogy mást kérjünk hogy imádkozzék érettünk. Ez az felelet: Mit mondasz te erre? sok semmit. Az elö embereket kérte Szent Pal, de nem imádta. Légyen vgy, elég ez nékem. Mert egy az, hogy it az imádásrúl nincs szó, hanem az segitségül hiuásrúl: Más az, hogy, az élöket kéruén Szent Pal hogy ö érette könyörögyenek, oly dólgot cselekeszik, melyrül {58:} parancsolattya nem vólt, Tehat Szent Pal ellen, vgy vitézkedik

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 67 2025. 04. 30. 15:06:39

az te harmadik bizonyságod, mint szinte mi ellenünk. Vagyoné vagy nincs Velencében ollyan irás az minemüt te emlitesz, nem tudom; azt tudom, hogy te nem láttad. De ha vagyonis, láddé ki nem okos vagy. Minem vgy kellene azt érteni, az mint te gondolod, mint ha *comparatiot* tenne Szent Pal és Domokos között, és azt jegyzené, hogy könnyeb Domokos által, hogy sem Szent Pal altal Christushoz menni, Mert bezzeg ha illyen ertetlenül volna az az mondas irattatua, enis vakmerö bolondságnak vallanám azt. Hanem azt oly ertelemmel kel venni, hogy könnyebben juthatunk Christushoz, ha Szent Domokosis, hozzá segít, hogy sem ha ennélkül az segitség nélkül lennenk. Szinte mint ha én azt mondanám, hogy könnyébben meg nyerünk akár mit Christustol, ha közönséges imadsággal segitnek minket az Hiuek. Masodszor azt mondgya Aluinci, hogy ök nem mind kárhoztattyák az mi bötü szerént az Szent Irásban nincsen, sem pedig minden Traditiot meg nem vetnek, hanem csak ollyant, mely az Szent Irással ellenkezik. Az *Credo* pedig (vgymond) széllel az Szent Irásban mind fel talaltatik: és azt kivánnya, hogy meg mutassuk az Szent Irás bötüjéböl avvagy azzal eggyezö ertelem szerént, hogy az Szenteknek külön, kiváltképpen való szükségünkért kellyen imadkozni. Halládé, meg elégszem most ezzel, hogy magadis halgatva helyén hagyod az Lethenyei Vram feleletit, és meg {59:} engeded hogy semmire kellö argumentum az, á mellyel ti szünetlen mustraltok; Tudni illik, hogy valami az Szent Irásban nem találtatik, azt nem kel hinni, és cselekedni az Isteni tiszteletben. Te magad mondod, hogy ez vgy nincsen, hanem ha az Szent irásban nincsis valami, csak ne ellenkezzék az Isten igéjéuel, vgyan böcsulletibe maradhat. Ezt akarom vala tat: mert ezzel szinte fel fordúl fenékkel az harmadik bizonyság, melyben az Szent irással valo ellenkezésrül nincs emlekezet, hanem az vagyon, hogy parancsolat nem adatot az Szentek segitségül hiuásárol. Touábba, laddé mely rauasz vagy, En arrúl nem szóllottam, hogy ha az *Credo* minden agazatya szerént széllyel az Szent Irásban meg találtatiké vagy nem? Az ám akar mint légyen. Hanem csak azt mondottam hogy sem parancsolva nincsen, sem Apostoli cselekedetnek példája nem talaltatik az Szent Irásban, hogy az *Credot* el kéllyen mondani Isten tisztességére. Te nemis emlekezel az *Credonak*, el mondásárúl, hanem annak igazságát állatod azzal, hogy szellyel az Szent irásban minden czikkelye fel találtatik. Ahol azt kivanod, hogy az Szent irásbol, vagy azzal eggyezö ertelemböl, meg mutassam hogy külön az Szentek

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 68 2025. 04. 30. 15:06:39

nékünk sok iót nyernek, Arrúl immar ide fellyeb elegséges valaszod vagyon, és az Kalauzban böveb bizonysagokat talalsz,[75] holot aztis meg magyarázam, Szent Agostonnal, mint legyen az, hogy az Vr Isten egy Szentnek könyörgése által, némely bizonyos dologban, nagyob {60:} jelenségét mutassa az ö jó-keduének, hogy sem más szentek kérésére. Aztis meg mutatám vgyan azon kalauzban, hogy csak szinte ollyan tudomány eggyez az Szent Irás ertelméuel, mely az Anyaszentegyhaznak tanitása, szokása, rend tartása ellen nem tusakodik.[76] Miuelhogy egyéb nyomon végére sem mehetünk az Szent Irás igaz ertelmének, hanem csak az Anyaszentegyháznak tanitásából. Azis pedig tudua vagyon, hogy az Anyaszentegyház, eleitül fogua, az Szenteket segitségül hitta, mint az Chalcedomi gyölekezetböl, és az régi Szent Doctorok irásabol meg mutatám az kalauzban.[77] Tehát az Szent Irásnak igaz ertelméuel eggyez az Szenteknek segitsegül hivása, Ezt feycsd meg Aluinci, és igen nagy ember lész elöttem.

Harmadszor és vtolszor azt mondod, hogy ha szinte az Apostolok idejétül fogua löt vólnais az szentek segitségül hivása, nem köuetköznek hogy ió vólna: Mert az Arrianusok teuelygéseis az Apostolok idejétül fogua találtatot. Nemis volt pedig eleinn az Szentek segitségül hivása az Ecclesiaban. Oh szegeny Aluinci, mely távul iársz te mindenkor az igaz uttol! Nem abban vetette Lethenyei Vram erösséget az ö feleletinek, hogy valami régi, az mínd jó. Hanem abban, hogy az egész kerésztyén Anyaszentegyház, régtül fogua jouá hatta s' gyakorlotta az Szenteknek segitsegül hiuásat. Ez bezzeg erös oszlop, mellyét az pokol kapuia le nem döjthet; és it kel vala elmés vóltodat meg mutatnod, hogy meg felelsz vala {61:} arra, a mit mondot vala Lethenyei Vram. Mert sommaban azt mondotta vala. Ha az egész keresztyén világnak egyenlö értelme, és Traditióia hamis lehet, bizonyosok nem vagyunk hogy az Apostoli irásoknak elö-adásában, meg nem csalatkozhatot. Mert ha egyéb dologban temérdeken meg csalatkozot, ki tehet bizonyossá, hogy ebbennis az Szent Irás könyueinek meg tartásában nem botlot? Es igy bizontalanná tétetuén az Szent könyuek, az egész keresztyen hitnek gyökere fel fórdúl. Ha pedig

[75] *Kalauz fol. 783.*
[76] *Kalauz fol. 518. et sequentibus.*
[77] *Kalauz fol. 791.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 69 2025. 04. 30. 15:06:39

az keresztyén világnak egyenlö ertelmében hamisság nem eshetik, Tehat szinte oly bizonyosok lehetünk abban, hogy az Szentéket szabad kernünk, mely bizonyosok vagyunk abban, hogy Szent Pal írta az Romabeliekhez szóllo leuelet. Ez vala az Lethenyei Vram bizonysága. Mond meg ha jó vagy Aluinci, miert nem szollál errül egy igétis? Miert ütötted másban, és csak az egy régiségre forditád az dolgot? Holot Lethenyei Vram, nem csak az egy régiségen eppítet vala, hanem az keresztyén világnak egyenlö ertelmén. Merjed ha ember vagy ragadgyad pennadat, s' felely meg erre. Nagyót nyersz, ha ezt ki tekered markunkból. Ha pedig ezt ki nem vonhatod, akar mint vakarkodgyál, sem mégy meszze, mert ebben rontod fejedet. Röuideden azért; Nem igaz, hogy Lethenyei Vram igy argumentalna. VOLT AZ APOSTOLOK IDEIEBE, TEHAT IGAZ. Mert az említet bizonyságnak ereje, nem csupán csak az Regiségen, hanem az {62:} Anyaszentégyháznak egyenlö tanitásán fundáltattot. Az sem ighaz hogy az Arius tudománya az Apostolok idejetül fogua minden üdöben meg maradott volna.

Aztis meg mutattam az Gyarmathi Miklos ellen irt könyuemben, hogy *Origenes* elöttis szokás volt az Szentek segitségül hivása.

Ideje immár hogy énis véget vessek feleletemnek, miuelhogy teis it vecz véget morgolodásodnak. Azért tiszta szüuel kerem az én Istenemet, hogy a te sok gaz szitkaidat, és tragar ragalmazásidat ne tulaidonícsa, vetekül néked, hanem inkab, eszre hozzon téged, és meg ismértesse veled, hogy minden irásid csak habozások, és lelki ismereted ellen fecseget nyelveskedesek. Légy bekéuel.

Baratsagos intésem Aluincihoz.

Az minemü toldalékot irtál könyved vtán Aluinci, az immár bezzeg nem emberseg tölled. Mert ha Szent Irással, igaz okoskodással, érös bizonysagokkal, avvagy (ha kedued tartana) emberseges trefákkal vetekednél velem, gonosz néuen nem vennem: De hogy hozzád illendö paikos szitkokkal kezdesz viaskodni, az immár fölötté vagyon. Mind az által, azért sem neheztelek reád: hagymazban vagy: ha fel verödöl talám magadis szegyenleni fogod parasztságodat. Adhatnék én néked czapragot, és holnod alá egy bokor

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 70 2025. 04. 30. 15:06:39

kólcsag tollatis, mellyen meg duzzadhatna az orrod, de nem bántlak, veszz mas mia.

{63:} Azt irod, hogy az én nevem, Németül hizlalt disznot jegyez, és vtálatos ki mondhatatlan rút szitkokkal mardosod, hogy már az én nevemet. De meg bocsasson disznóságod (ketelenitesz embertelensegeddel, hogy igy szollyak, ki ez elöt teged érdemed fölöt böcsüllöttelek, az magam emberségéért) magadnak tarcs ártanyságodat. Az én nevem Pazmany, nem Pasman, kit magadis jól tudtál, és az egész könyuben mindenkor Z-vel írtad neuemet, csak mikor disznolkodtál, akkor turtad ki rút orroddal az Z-t, és más bötüt adtál helyébe; hogy ittis orunak mutatnád magadat. Gaz ember, eregy diznosagoddal az vallúra, zaballyál moslekoddal. Azt tudodé, hogy én á te nevedre hasonló verseket nem irhatnek? Frusiusnak az Luther nevére iratot vérseiböl latom hogy kapdostal ezekben az versekben, azért miuelhogy az Frusius verseibe gyönyörködöl, keués valtoztatua, vgyan azon Frusiusbol, nesze az te neuedre való versek. Mellyeket nem szidalomért irom, hanem, hogy ércsed nekünkis modunkat az hasonlo versek irasara ha keduünk tartya.

Ambitiosus, Atrox, Astutus, Apostata, Agazo,
Lascivus, Leno, Larvatus, Latro, Lanista,
Vesanus, Varius, Veterator, Vipera, Virus,
Impius, Inconstans, Impostor, Iniquus, Ineptus,
Nycticorax, Nebulo, Nugator, Noxa, Nefandus,
Crapula, Cocytus, Caprimulgus, Crabro, Caminus,
Improbus, Illuuies, inflatus, Inutilis, Inlex.

Mint tetczik a kölcsön? Laddé hogy meg tudnúk {64:} ütni az orrodat, ha veled akarnánk morgolodni? De á mint mondam, nem gondolok vélle, ha ezeket magadra nem veszedis, mert nem á végre írtam, hogy sziggyalak, és veled pántolodgyam fántom fántal, hanem csak meg akartam-veled ismértetni, hogy akár kinekis könyü szitkozódni. It vjal mutacz az kalauznak *Fol. 422.* melyben Bocatiust emlitettem: és azt jelented, hogy ö irási az disznos versek. Sák meg lelte foltyát. Ebet végy arra hogy Bocatiussal fel tégyek. Igazícsa el eléb dolgat az Pragai Hohérrál, á kitül csigara vonattatott, és vgy hozzá szollok: avvagy hitesd el te, hogy im ily szós vagy, az Cassai böcsülletes

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 71 2025. 04. 30. 15:06:39

Tanácsal, hogy Bocatiust állassák elebbi allapattyába. Mig azt véghez nem viszed, te magad, s' az Hohér tarcsatok paitarsasaghtokat vélle, ketten irjatok égy könyuet, egybe illetek. En mind kettötöknek azt mondom, hogy Eb vgatás menyországban nem hallik. Nem mondom mind ki, á mi eszemben jút, mert magamat meg böcsüllöm, nem az te gazsagodat nézem, hanem barátságoson intlek, ne köuesd elmédet, mely csak az szitokra, és esz nélkül való fecseghésre hailot; hanem íry emberül: szóly az dologhoz, ne tetouáz mint az Roka, és meg latod, hogy válaszod leszen. Ha intesemnek nem engedsz, meg latod mit nyersz vélle. Adgyon Isten észt, és emberségét feiedben.

{65:}

ALVINCI PETERNEK,
AZ ISTENNEL, ES AZ ISTEN-
nek, Mennyorsághban Vralko-
do Szenteiuel valo bekeséghet, eszet, el-
mét, tudomant, ighaz mondast, és
keresztiéni szemérmetesség-
ghet, kéuán.

Balasfi Tamas, Bosznai Püspök.

GYermekségh á te dolghód, de nem együgyüségh, Alvinci Peter, hogy illy hiusaghokra, niarghalóban bocziattad, az okossagh ellen hankodo indulatidat, és ollyban keresz hirt neuet, kiben cziak vesztegheted üdödet, lelkedet pedigh ha megh nem térsz, vgyan elis veszted. Vgy vagyon, hogy bizony latom, veköny uoltat elmédnek, és hogy csak az korpaiann vaiuttal az Deaksagnak, de vgyan meg ghondolhatnád azért, hogy nem iaték, sem nem szitkozódas, az Isteni dologh, az ighassagh, és az üduössséghre vezérlö tanitas; s', ha immar vgyan illyen ighen giönyörködöl {66:} az cselefendi furfant vasotsaghokban, töltenéd feleid között keduedet, ne tosznád teis magadat az tudos Emberek soriaban, ne zöröghnel, ne zaioghnal, köztök, tudod hogy az Lud ghaghia, nem illik az Hattiu enekéhez. De ha ennek vgyan igy kell lenni á te feied ként, hogy akar mint essék, cziak essék ki szadbol, á sok szo fia szo, am igyis jarnal el benne, cziak maradnal ez vilaghi dolghok hataraban, és ne karinkódnal az Menniei Szentekre: és noha teis Alexander nem vagy, s' ö töllök sem tilthattia el

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 72 2025. 04. 30. 15:06:39

senki, az örök boldoghsaghnak mindenkor fenlö, Napiat, mégh se igyekeznel aszt töllök el venni, á kit nekik nem adhacz, és ne akarnád öket süketekké tenni, tudatlanokka, sött közzüllök sokakat baluaniozokkais. Am folyna bar mind nyalad, mind tentád az halando Emberekre, noha mindenkor vizza rad feczikendik, szinte mint hogy fuualloczikaidnakis á maghuai te maghadat keseritnek megh, avvagy bar ha vgyan Marcalf akarnalis lenni, am pöknel inkabb az mi feiünkre, hogy sem mint az düczisösseghes Szentekre, mert mi töllünk cziak veszzöd leszen iskolazasodra, de talam onnét felliül Menikö esik á feiedre.

Ghondold megh ezt kérlek, hogy ha az Istennek csak köuekböl eppittetett templomabolis, ki ostorozta Christus, amaz vasar üzö, piacczos Compolarokat, hozzaiok illendö neuezettel panaszolkoduann felöllök, hogy az Istennek és az imadsaghnak hazát latroknak barlangiaua tötték, mit erdemlenél te, ha {67:} erdemed szerént bannék Isten veled, hogy az Istennel vralkodo Szenteknek tisztesseghekben practicalz, kik vgyan azon Istennek, mikor az ö halando testekbenn eltenekis, eleuen és kedues szep templomi voltanak; mostann pedigh vgyan ottbenn Meniorszagban, nem az Mennyorszagh pituaraban, á mint Calvinus tanittya,[78] munkaioknak bérit, amaz eggy eggy pénzt vészik, kinek mind allattya, mind képe, mint betüie, mind neue, ö magha, az Isten; ki öket feniessséghes düczisösséghéuel tellieseкké tötte, Feiedelemsegheket megh erössitette, és vgymint immar el bomolhatatlan templomiban, üduezitö hatalmanak ereiét szemtöl szemben, és lathatoképpen, inkab sokkal, és mas moddal, hogy sem mint az Hierusalemi templomban, ki teriesztette. Nagyobb sokkal mostan az boldogh és halhatatlan szenteknek, mind allapattiok, s' mind birodalmok, hogy sem mint Moysesnek, Aaronnak, és Eliseusnak volt mind addigh az földön, az mégh halandosaghban ez vilaghban éltenek; hogy most sok töb egyeb peldakrol ne szolliak; de meeghis am tudod mint iaranak Core, Datan, és Abiron; az Istennek halando Szentei ellen való zugholodasért az föld nielé el öket, [79] Maria pedigh hogy ellene harsolodék Moysesnek megh belpoklosodék:[80] Negiuenket giermeket szagghátanak megh az Meduek, hogy Elyseust megh

[78] *Calu. lib. 3. Inst. cap. 20. § 20.*

[79] *Num. 16.*

[80] *Num. 12.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 73 2025. 04. 30. 15:06:39

neueték és cziufolaskeppen vtanna kaiabaialtának.[81] Ha Cham atokban esek hogy bé nem fedé az Attya rutsághát, sött inkáb ki hirheszte az battiai elött,[82] {68:} te, á ki az Szentekben rutsaghot nem talalz, de töb karomlasid küüüll, olly rutsaghotis kenz reaiok, az az olly nagy temerdek vak tudatlansághot, ki mégh az el karhozott és pokolban leuö ghazdaghban sem találtatott,[83] mit ghondolsz? Ighen vakmeröuen mentel bé, az Menniei Sanctuariumban Ozias tanituania, hogy az Szenteknek tiztességhek ellen füstölödgiel büdös szelenczéddel, de ki üz teghedet az Menniei Azarias, a Iesus Christus, az ö Papiaiual, mert lattia bélpoklodat, és mint hogy nagyobb á te vétked, az Ozias bünénél, hogy ha io fontban tészed, nagyobb lészen és sulliossab az büntetésedis.[84] Ozánál ghonozzab vagy, mert az kezét niuitotta, hogy el dölni ne hadna, á fabol epittetett frigi ladaidat az Istennek,[85] de te kezedet niuitottad, hogy az Istennek szép drágha kinczies eleuen frigi ladait le döithessed, söt megh tiporhassad, és kormos tentaddal béis maculalhassad.

Mert Aluinci, kerlek téghed, tauozzal el éggi kicziddégh, az szorghos ghazdasagtol, menny ki az cseléd közzül, vagy az agias hazbol, és vond megh maghadat tanulo Kamarádban, cziendes füllel, és lelekkel, alkolmazd elmédet, á io tanulasra, és bizoni megh érted, hogy Szent Bonauentura kivül, á kit karomlo szayal baluaniozonak mondaszz, kiert felö, szegheni, hogy mala uentura ne legyen á véghed, te az Istennek Szent Anniát, és mind á több megh bodoghult Szenteketis, baluaniokka tészed, mikoronn minket á Szenteknek való tiztességh tetelért, eret-{69:}tünk való esedezéseket, és seghitsegheket, keuano köniörghesünkért, baluaniozoknak mondazz; melly mi tizteletünk, és aitatos könyörghesünk mint hogy nem baluaniozas, á mint szádba vagyon rághua, te á ki azt baluaniozasnak mondod, te tézed á te feiedben, mint eggy baluani formalo Miheliedben, baluaniokka á Szenteket.

Kit hogy megh érthess, iözte az okossaghra. Soha te baluaniozast, baluani nelkül nem formalhaccz feiedben, és ha ertelemmel szolasz á dologhoz, soha semmi czelekedetet, baluaniozasnak nem mondhacz, hogy ha abban baluanit

[81] *4.Regum. 2.*
[82] *Gen. 9*
[83] *Lucae 16.*
[84] *2.Paral. 26. vers. 16. et sequentibus.*
[85] *2.Regum 6. vers. 6.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 74 2025. 04. 30. 15:06:39

nem mutathaccz, azért mint hogy te mi neuünkel, de nem mi akaratunkal, olli Isteni tiszteletet önteszz, kába rozz elmédnek formaiaban, á kit á Szentekre, mi kepünkben akarsz; mint egy köntöskeppen öltözetül adni, baluaniokka tészed á Szenteket, baluani tatarozo elmélkedéseddel.

Röuid szoual: Valaki Isteni tiszteletet tulaidonit, vagy ghondolattal, vagy szoual, vagy irassal, bár más neue alattis az Szenteknek, az az á teremtö tiszteletit á teremtett allatoknak tulaidonittya, baluaniokka tézi az á Szenteket, De te ghondolatoddal, szoddal, irasoddal, az mi neuünk alatt, Isteni tizteletet tulaidonitaszz az Szenteknek, kik teremtett allatok, tehat te baluaniokka tézed á Szenteket. Hogy te mi nevünk alatt Isteni tizteletet tulaidoniczzi az Szenteknek, igy bizony-{70:}tom megh. Soha az ighaz Romai hütönn való keresztieneknek feiekben, ghondolattiokban, és irasokban nem volt az, hogy az Szenteknek imadások s' tizteletek, Isteni imadás és Isteni tiztelet volna, és soha nem tisztelték Isten gianant, hanem cziak vgy mint Isten szolghait, és boldogsaghban heliheztetett szolgha tarsokat az Szenteket, és cziak ti czinaltatok, az az, te, és á te hozzad hasonlo el teueliedettek, az Szentekhez illendö imadásbol, és tizteletböl, Isteni imadast, és tiszteletet, kit cziufsaghos és mint egy farsangképpen akartok ruhazni az Szentekre: ti ghondoltátok, mondottátok, és irtátok ezt az nagy képtelen kabasaghot: azért enniben te, és á te feleid, tézitek baluaniokka az Szenteket; Miuelhogy pedigh, ezt az ti ghonoz ghondolatotokat az mi neuünk alatt akariatok czegheresse tenni ez vilagh elött, vgyan ezen okert az mi neuünk alatt, de nem mi ertelmünkel, sem akaratunkal, sem az mi nieluünk vallasáual, teszitek baluaniokka vgyan azon Szenteket, okossagh nelkül való gondolatotokbol szarmazott karomkodo beszedetekben, és cziak pappiros veszteghetö mosdatlan irastokban.

De Aluinci, nem nagyobb á tanituany az ö Mesterénél, s' az ondok mereghtöl nem szokott méz folyni, á ki ladaiaban ghonosz kincziet giüitött, mi iot vehet onnat ki. Caluinus Ianos á te Mestered, noha aztis neha farba rughod: ö tanitott tegedet á Szentek ellen való karomlo irasra, ö karomkodott elöt-{71:}ted, hogy niomot mutatna neked az karomkodasra. Lasdhaczza miket ir tanito köniuében: *Inde colligimus nihil eos Christo reliquum facere, qui pro nihilo ducunt eius intercessionem, nisi accedant Georgius et Hippolitus aut similes*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 75 2025. 04. 30. 15:06:39

laruae.[86] Onnét vezzük vgymond (az az ezt á tudomant) hogy azok semmit nem hadnak á Christusnak, az kik semminek tartyak á Christus közben iarasat, ha oda nem iarul György, és Hippolytus, auuagi ezekhez hasonlo allorczak. Veszedé eszedben, hogy Szent Gyorgiot, és Szent Hippolytust, és sok egyéb Szenteket, all órczaknak neuez á Mester Caluinus, és cziak nagy modnelkül az keresztiénekre illy büzt akar kenni, hogy semminek tartiak az Christus közbeniarásat az Szentek közbeniarások nélkül, magha soha azt nem tanitotta az Romai Anyaszentegyhaz. Masféle irasaban pedigh viszont igy szol. *Omitto Dominicum et similes Carnifices, omitto Medardum, Lubinum, et similes bestias*.[87] El hagiom, vgymond, Damakost, és á töb hozza hasonlo Hoherokat: El hagiom Medardust, Lubinust, és az töb hozzaiok hasonlo oktalan allatokat. Im latod Szent Damakosrol, Szent Medardusrol, Szent Lubinusrol, az Istennek kedues szolghairol, mit mert legyen irnia az te Tabor Mestered, ki *[88] az töb reghi Szent Atyaknakis, s neuezet szerent, Szent Agostonnak és Araniszaiu Szent Iánosnak tudomaniokat, és irasokat, nagy szemtelenül megh feddi, Az szent Hieronymus irasat Istentelennek mongia; Szent Monicának, az az á Szent Agoston Annianak áz ö fiahoz niuitott kéréset, vén Aszzo-{72:}ny keuanisaghanak, mint egy ghuggholassal hija;[89] Az több réghi Szent Atiaknak irasokat, csalatkozasnak, bübaiossaghnak, mod nekül való kemeniseghnek, Isten igheie, Isten ielentese, és pelda nelkül való dolghoknak, olly forman neuezi, mint ha vgyan fittyet hanna nékik. Tudom hogy oluastad mas nagy bolondsághatis vgyan ezenn hopczihérednek, kiuel az Szentekböl cziélcziap cziufot üzuénn, imigyen nyalkalkodik. *Quis eousque longas illis esse aures reuelauit quae ad nostras voces porrigantur? oculos etiam tam perspicaces qui necessitatibus nostris aduigilent*?[90] Ki ielentette megh, vgymond, hogy nékik, (az az á Szenteknek) olly hozzu fülök légyen, kik á mi szouainkigh ala erienek, és hogy olly fenies szemek légyen, kik az mi szükseghinkre vigiazzanak?

[86] *Calu. lib. 3. Inst. cap. 20. §. 27.*

[87] *Calu. in lib. de rat. reform. Eccl.*

[88] ** Lib. 2. Inst. cap. 2. §. 4. 5. et 6. Lib. 3. Inst. cap. 5. §. 10. Lib. 2. Instit. cap. 7. §. 5. et lib. 4. cap. 19. §. 17. Item Lib. 3. cap. 5. §. 10.*

[89] *Libr. 2. Inst. cap. 14. §. 3. libr. 4. cap. 12. §. 20. lib. 3. cap. 5. §. 10.*

[90] *Calu. lib. 3. Inst. cap. 20. §. 24.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 76 2025. 04. 30. 15:06:39

Ha en elöttem szemtöl-szemben igy kabolgiaskodott vólna Calunius, én cziak azt feleltem vólna néki, s' ha teis vélle tartod, nekedis azt felelem, hogy azonn Isten atta az Menniei Szenteknek azokat á lelki fileket, az mi könyörghö szouainknak megh hallasára, és az szemeket az mi szükseghünkre való vigiazásra, á ki Szent Palnak olly filet ada, hogy noha az Christus, á Caluinus tanitása szerént, Menniorszaghban ottfen ülne, de meeghis mikor amaz szokat monda, *Saule, Saule, quid me persequeris?*[91] Saul Saul mit üldözz enghemet, Szent Pal itt alatt az földön megh hallanaia, Szent Istuannak pedigh olly szemeket ada, hogy megh latnaia á Christust ez földrül ottfenn á {73:} Mennieghben az Attya Istennek iobia felöll ülni, mikoronn azt mondá Szent Istuan: *Video Coelos apertos, et filium hominis stantem a dextris Dei*;[92] Látom nytua az Egheket, és az Embernek fiat allani az Istennek iobbia felöll.

Caluinus azért az á Boghar, á ki vtann te indultal, megh czialatott Ember, és talam attol vagyon, hogy te sem löttél iobb az Deakné vasznánál, az Szentek ellen való vélekedesedben, s' bocziülletlen irasodban; mellyre mint hogy, eléghedendökeppen megh felelt Pazmani Peter Vram, és feiedhezis verte, ezeueszett, hamiss kep mutato, semmire kellö tükörödet, és böseghesenn meghis mutatta, hogy tinéktek Caluinista Praedikator Vraim, mint az Puplicannak, cziak az nyeluetek hegynn vagyon tudomanytok, az az, szóltok szóltok, de nem ertitek á mit mondotok: s' tudom én mégh az okatis miert nem ighen érkezhettek az figyelmes tanuláshoz. Es mint hogy á sák megh talallia foltiat, azért vadnak annyi Niálabok, vendégh foghadó, de eszes ghazda nelkül, ighen szük, és fogiatkozott szallásán szemetes köniueczikédnek? bezzegh vgyanis könniebb Nialabot kötöghetni, vagy fel odozghatni, hogy sem mint Szent irast, erteni, s feiteghetni.

En azért, te nyálas Nyálábos katona, holott immar kórós szenádat feiedre perselték, nem szémetezem maghamat te veled, sem roszz nialabidnak sáros hulladékiat nem haniom orczadra. Ha tudomanyt keduelz, feleleted vagyon az derék dologhra, ha osto-{74:}basághod, vagy fel zauarodott ghonosz indulatid, nem eresztik feiedben, nem tehet, se Pazmani, se pedigh mas arrol, cziak az Isten adhat elmét, és le cziendeszitheti, giüleuez torlását, habozo

[91] *Calu. lib. 4. cap. 17. §. 29. et etiam in formulam Conf. Act. 9.*
[92] *Act. 7.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 77 2025. 04. 30. 15:06:39

ghondolatidnak. Egy szoual, nem feleletképpen irom en ezt neked, mint hogy elégh méllyen szadbann attak á sipot, hanem miert hogy latom gyermeki elmédet, és hogy nem az okossagtol viseltetik á nielued, az tudomaniokban pedig, semmi io fundamentummal valo értelmed nincsen, mert az giöngiök heliett, üuegh gholiobist szereccz, szemetenn keresgheccz, moslekban moczikondaszz, és mint egy modnelkül valo virghoncz, és nem iol szoktatott, minden leüben locczi, ghonosz cibra giermek, á ki nem tuggia, mi mire valo, vgy gyüröd és gyönghörlöd az Szent irast; megh akarlak inteni és vagy fogh raitad, vagy nem, vgyan dorghalnijs hogy az Szentek ellen karomkodo nieluedet be foghiad, az te aiakid ne szollianak, az lelki ighassagh ellen valo hitetö csalardsághot.[93] Hizem latod kis katona, melly roszszul iart nialábod, asztis pedigh már megh tapasztaltad, hogy minden ütközeteczikeidben, földben törted kopiaczikaidat. Nehéz néked az ösztön ellen rughodoznod, az ighaz tudos Emberekkel Farkas niakat vonnod. Tanully sok kutarczidrol, ne mekeghy dulfuluann semmit arra, á ki az ighassaghghal megh niomtatta á torkodat, ne szepelkedgyel az Szenteknek giözedélmek ellen heában néked ott ipárkodnod, vördödnöd, agiarkodnod, fenieghe-{75:}tödnöd, ahun téghed megh eitett az gyözhetetlen Szent iras. El ment vgy vagyon most egy kicziddégh hazankbol, á ki teghed (mit teheccz szegeni rolla ha vgyan ighen faitis) egyenyehanszor megh suprikalt, iodra czielekette, Istenhez valo terésedet, és megh iobbulasodat keuanta. Az veszzöt mind el nem vitte, élegh vagyon mégh itthonnis sok heliekenn, és sokaknal vgyan valoban sughár pedigh, az te megh tanitoghatasodra. Ne várd azt Aluinci, hogy Isten rád bocziassa, az ö vtoll ütö palczáiat, és hogy ö zabolazza megh á szadat, Dauid Profetanak az Istenhez valo szep könyörghese szerént, *In camo et fraeno, maxillas eorum constringe qui non approximant ad te*.[94] Zabolaban, vgymond, és fekben szoriczd megh azoknak az állokat, az kik nem közelghetnek te hozzád; mert bizonios légy abban, hogy *multa flagella peccatoris*,[95] sok ostori vadnak az bünös Ember ellen az Istennek. Férien kérlek, iól feiedben á kire most oktatlak.

[93] *Psal. 33. v.*
[94] *Psalm. 31. v. 9.*
[95] *Ibidem.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 78 2025. 04. 30. 15:06:39

Tudnod kellene io Attiamfia néked eszt, ha bár cziak ighen keueset tudnalis az Dialecticahoz, hogy mind az szó, s' mind az irás, iele, és mint egy czeghére az Emberi szünek és elmének. Azért szól imigi Szent Agoston Doctor: *Homo debet loqui, quod animo gerit*;[96] Az Embernek azt kell szollani az mit sziuében visel. Es vgyan azonn helienn, cziak egynéhany szó vtann, viszontagh azt mongia: *Verba propterea sunt instituta, non per quae se inuicem homines fallant, sed per quae in alterius quisque notitiam cogitationes suas proferat, verbis igitur vti ad* {76:} *fallaciam, non ad quod instituta sunt, peccatum est*;[97] Az szók azért szerzettettek, nem hogy egymast az Emberek azokkal megh czialliák, hanem hogy azok altal, eggyk az masikat, maghok gondolattiok felöll, tudósiccziák; Azért á megh czialasra élni á szókkal, és nem á véghre á kire szerzettettek, vétek. Ebböl esmet á fundamentumbol, viszont eszt tanuld megh, hogy soha cziak egy Catholicus Embernekis szüueben, és elmeieben olly ghondolat nem volt, hogy az Istenhez tulaidonul, és egyedül illendö imadassál, könyörghéssel, seghitségh kéréssel, és segitseghre hiuassal, tisztelné az Szenteket, és nekiek imadkoznék, azért valami szokkal és irasokkal tisztelték és imadták az Szenteket, és töllök seghedelmet kértek, az keresztien jamborok, soha azokban az szókban és irasokban, a menyre mondom, hogy az Szentekhez alkolmasztattanak, Isteni tisztelet, és Isteni imadas nem volt, és e maij napighys ninczien, soha nemis lészen, valamigh az Catholicus Ember, Catholicus lészen, az az, á migh az eggy ighaz Romai hütöt tartya és vallia, (és soha arra nem rendeltettek azok az szök, és irasok, á melly véghre ti eltek véllek, hanem ti magiarazzátok vgy, hogy megh czialhassátok, és giülölséghre indiccziatok ellenünk, az szegéni együgyü, és az teuelyghésre hailando kösséghet,) Azért mikor ti az Szentekhez valo imadsaghinkat, tiszteletinket, seghitségh kérésinket, seghitséghre való hiuasinkat, vgy magyarazzatok á mint te magiarázod, az az hogy mind Isteni tizteletre fordit-{77:}tiatok, Isteni tiszteletté czinalliátok, és annak mongiatok lenni, mint hogy *forma dat esse rei*, minden dolognak á formatol vagyon mi volta, az szoknakis, és az Irasoknak, az ertelem adgya az allapatot; nem á mi szonkat szolliatok ti, sem nem az mi ertelmünket közlitek irasinkban az Emberekkel,

[96] *S. Aug. in Ench. cap. 22.*
[97] *Ibidem.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 79 2025. 04. 30. 15:06:39

lelketek ismereti szerentis; és bezzegh immar ti imadástok az, nem mienk, ti tiszteletetek, ti seghitségh keréstek, ti segitseghre valo hiuastok, nem mienk, és azért ti baluaniozastokis, nem mienk. Bizoni nagy vétek ez, ha nem ertitek ti Praedikatorok, mint hogy ertenetek kellene, de nagyobb vétek, ha ertitek, s' mégis ellene rughodoztok az meg esmért igasságnak. Gondolkoggial iol itt, s' ne cziak imigi amugi mullial el mellölle, s az vtann oluasd osztann megh, de lasd hogy figielmesenn, im ez köuetkezendö, és vekony ertelmedhez szabatott, köniü moddal, és vilaghosonn, elödbenn adott, leczkemetis, melly az meg mondott dolgokkal az fundamentomban eggyez.

Az Istennek sok külsö tiszteleti vadnak, á kik eggyeznek, az teremtett allatoknak tiszteletekkel, az az á melly külsö tiszteleteket az Istennek teszünk, szintenn ollyanokat teszünk (külsökeppen szolok am cziak, ha iol rea halgaccz) az Embereknekis. Im peldat adok erre neked, és cziak igen könnyenn meg erthetö dolghot. Az Istennek süueghet vetünk, térdet haitunk, kezünket öszsze tészszük, földre le borulunk elötte, könyörghünk néki, Felséghesnek, kegyel-{78:}mesnek, irgalmasnak, hatalmasnak mongiuk. Az feiedelmeknekis, söt mi magunk közöttis egy masnak, szinté ollyán külsö forman, süueghet vetünk, térdet haitunk. Az Feiedelmek elöttis kezünket, öszze tézzük, földre le borulunk, felségheseknek, kegyelmeseknek, irgálmasoknak, hatalmasoknak mongiuk, sött az mint Mardocheus szol, mégh az labok sárátis megh cziokolghathattyuk:[98] Es ha az imadasban valo külömbkülömbséghet, az Szent irasbol meg tanultad vólna, azt mondanad, hogy imadhattiukis az feiedelmeket! Mint hogy Szent irásban vagyon hogy Abraham és Lott imadtak az Angialokat, Iacob pedigh hétzer Esaut á battiat, az Iacob fiai pedigh az Eöcczieket Iosephet,[99] Dauid harmadszoris Ionatást, az Sunamitides Aszszonyallat és az Profeták fiais Elyseust:[100] ezek pedig mind földre le borulassal és nagy alazatossagghal czielekettek mind ezeket, s' meeghis vgyan nem voltak azért baluaniozok, hogy az Angyalokat és az Embereket imadtak? Micsoda mind ennek az oka, és annakis, hogy mikor Vraknak és feiedelmeknek nagy sok külsö, á mint mondam, és nagy alazatossaghinkat,

[98] *Esther. 13.*

[99] *Gen. cap. 18. et 19. Gen. 33. et 43.*

[100] *1.Regum 20. 4.Regum 4. Et 4.Regum 2.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 80 2025. 04. 30. 15:06:39

feiedelminknek pedigh feiünk feliben emeltetett meltosaghokat ielentö, derék tiszteleteket teszünk, kinek tudom hogy tölled sem volt szüki az szegheni Boczikai Vram ideiében, hogy méghis azért veled eggyüt baluaniozoknak nem tartatunk, se nem mondattatunk? Bizonios vagyok én ebben hogy á Iesus neuére sem haitottal te giakrann {79:} méllyebb terdeket, mint egynehany immár meg holt Magiar orzaghi nagi Vrak elött, vgyan azoknak beciülletekre, s' nem keuészzer pedig: és nemis voltal fösueni az Nagyságos, kegyelmes, Felséghes, és egyéb effele nagy meltosághos neü osztoghatasban, söt mégh holtok vtannis megh beciüluénn, vgy neuezed öket: s' nemis azért mondom, hogy iol, és maghadnakis vilaghi mod szerént hasznosonn nem czieleketted vólna, noha azok á neuek, az Istentis illetik, hanem csak azért hozom eszt elö, hogy mind euuel azért nem löttel te baluaniozóua, mert mind az sok beciülletes és nagi allapatokhoz illendö tiszteleteket, nem olly véghre formaltal elmédben, és igiekezetedben, hogy az nagy Vrakat hasonlokka tötted vólna az Istennel.

Noha azért felette hasonlo az Feiedelmekhez szabott külsö tiszteletünk, mind magunk viseleséuel, mind titulus adasunkal, az Isteni tisztelethez, és titulusokhoz, vgyan nem Isteni tisztelet azért, sem nem Isteni titulus az Feiedelmek tiszteletek, és titulussok, mint hogy *non cum intentione supremae excellentiae*, adgyuk azokat á tiszteleteket, és titulusokat, á Feiedelmeknek, az az nem olly szandekkal és igyekezettel, hogy az Feiedelmeknek tulaidonitanuk, á legh felsöb föséghet, és á mastol függhetetlen meltosághot, á kiröl mongia az Isten hogy *Gloriam meam alteri non dabo*; [101] Az én dücziösséghemet, masnak nem adom; Az ö dücziosséghét, mongia, hogy nem adgya, mert ad dücziösséghet, á mint Szent Pal mongia; [102] *Gloria autem et honor* {80:} *et pax omni operanti bonum*; Dücziösség pedig, és tisztességh, és békeségh, mindennek á ki iot czielekeszik. Azért ha te maghadat á Theologusok regulaiokhoz szabnád, az az amaz vershez *Quicquid agunt homines intentio iudicat omnes*, valamiket az Emberek czielekesznek, mind azokban az igiekezet itéli meg öket: soha bizoni Atiamfia, illy vakmerö tudatlansagghal feketének nem mondanad á feiért, és az Szenteknek meltann adott tiszteleteket

[101] *Isa. 42. et 48.*
[102] *Rom. 2.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 81 2025. 04. 30. 15:06:39

baluaniozasoknak nem irnad, tudnád hogy az elme mertékie, és regulaia, minden czelekedetnek: és hogy két dolog kell mindenkor az baluaniozo tiszteléthez, hogy baluaniozas légyen, mind á kettö ez; hogy az külsö mind czielekedettel, mind szoual, mind irassal valo tisztelet, az belsö igiekezettöl, szandektol, és az elmébenn alló tisztelettöl, vgy viseltessék, hogy az teremtett allatnak Isteni meltosag ado igiekezettel adattassék, á külsö tisztességh.

Ha pedigh azt mondanad, hogy olly tiszteleteket, és meltosaghokat, tulaidonitunk mi az Szenteknek, az mellyek *ex sua natura, aut ex modo nostro attribuendi*, az az mind természetekböl, s' mind á mint mi az Szenteknek tulaidonittiuk, csak az Istenhez férnek, és egyedül csak az Istene; réz pénszt vészz á sötetben, és bizoni á mit mondaszz, nem érted; Mert soha az Szenteket, mi, veghetetleneknek, mindenhatoknak, teremtöknek, megh váltoknak, etc. nem mondgyuk: Es valaha, valaki, valamit irt, az kinek irasaual él, az Romai Aniaszentégyhaz, soha olliat nem irt, á kit (ha-{81:}nem ha vgyan akartua nem akarod megh érteni) nagy könyü szép, és keresztiéni értelemmel, az Szentekhez nem illettethetnél. De bizoni dologh az hogy ninczi iól belöll dolghod, s azért vagyon szadbannis esze veszett nielued: vgyanis á kinek szaia izi helyénn ninczi, az édesis keserünek teczik annak, s' az meg bomlott giomorbol büdös lehelletek szarmaznak.

Vgy, vgymond, de nem tudgiak á meg holt Szentek, mit mondotok nekik, mire keritek, és mint tisztelitek öket, s mint hogy könyörghéstek ninczien nyluan nállok, vgyan baluaniozás az ti ö hozzáiok niuitot imadástok.[103]

Ha vgian meeghis így botorkazik á te botlékoni elméd, kinek ghörbe vólta miatt, nem nézheted az Egheket, és az Szentek ismeretire, és tiszteletire vezerlö, és viuö vtodat veszten veszted, dorghald meg feiednek feledékeny voltat, tery vizza Pazmannak akár ebben az köniuében be foghlalt, akar pedigh az Lethenyei irasára; vagy hogy tapoghasghass á kalauz vtann, s rea viszen az igazságra, és megh tapasztalod, hogy halliák az Szentek, ertik és tuggiak az mi könyörghö kérésinket, és esedeznekis erettünk.

Nem mondtak, am, azt, az reghi Szent Atiak, hogy nem halliak az üduözült Szentek az földi Embereknek imadsághokat: Oluasdhaccza irasokat és az Menibeli Szentekhez valo imadsághokat.

[103] *Ellen vetes*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 82 2025. 04. 30. 15:06:39

Gregor: Nazianz: in orat: in Cyprianum[104] igy köniö-{82:}rögh Szent Cyprianusnak: *Tu ab alto nos respice, nostrumque sermonem ac vitam dirige*; Te vgymond onnat felliül nézz mi reánk, és á mi beszedünket és eletünket ighazghassad.

August: lib. 7. de Baptismo contra Donatistas Cap. 1. Et beatus Cyprianus quidem, iam corpore quod corrumpitur non aggrauante animam, nec deprimente terrena inhabitatione sensum multa cogitantem, serenius perspicit veritatem, quam meruit adipisci per charitatem, adiuuet itaque nos orationibus suis, in istius carnis mortalitate.[105] Az az: A boldogh Cyprianus pedig, mint hogy az ö lelkét immar nem terheli az rothadando test, sem pedigh le nem vonza á földi lakas, sok gondolatokkal tellies elmeiét, féniessebben lattia az ighazsaghot, az kit erdemlett megh fogni az szeretet altal. Segithsen azért minket az ö imadsaghiual, ennek á testnek halandosaghaban.

Athanasius in serm: de sancta Deipara: Inclina aurem tuam Maria in preces nostras, et ne obliuiscaris populi tui;[106] Haics le az te fileidet Maria az mi köniörghésinkre, és ne feletkezzél el á te népedröl. *Ibidem. Ad te clamamus recordare nostri sanctissima virgo*: Vgyan azonn Szent Doctor, vgyan ott megh igy szol. Te hozzad kialtunk emlekezzel megh rollunk, Szent Szüz.

Basilius orat: in 40. Martyres, Qui aliqua premitur angustiae, ad hos confugiat, qui rursus laetatur, hos oret, ille vt a malis liberetur, hic vt duret in rebus laetis;[107] A ki vgymond valami szükséghtül niomattatik, ezekhez (az az á Martyromokhoz) futamodgiék, az ki viszontagh vighad, {83:} ezeknek köniöröghiön, amaz hogy az ghonoszoktol megh szabadittassék, ez hogy maradgion az vigh dolghokban.

Gregor: Nyssen: Orne in Sanct: Theodor: Im imadkozik Szent Theodoretusnak, *Intercede ac deprecare pro Patria, apud communem Regem ac Dominum*, Esedezzél vgymond és könyörghy á hazáert, az közönseghes Kiralynal és vrnal.[108]

[104] *Greg. Naz.*
[105] *Augustinus*
[106] *Athanasius*
[107] *Basilius.*
[108] *Gregorius Nyssen.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 83 2025. 04. 30. 15:06:40

Kicsiodak ezek Aluinci, á kiket im hallal mint imadkoztak az Meniben leuö Szenteknek, é földröl? kit bizoni soha nem czelekettek vólna, ha azt véltek vólna, hogy az Szentek nem hallanak, nem ertenék, és nem tudnák, az ö könyörgéseket. Hiszem Szent, réghi, tudos, és bölczi Doctorok voltak ezek, és többet tuttak az Szent irashoz, mind Caluinusnal, mind te nalladnal, s minden giüleuéz siboghastoknal? Ki vagi azért te, ezekhez kepest, eggy semmi tudomaniu Ember léuénn, hogy méghis baluaniozasnak neuezed az dücziösségben vralkodo Szentekhez valo imadsaghinkat? Erdélyben egy viraghot hogy im arany szinü, arannial versenghö viragnak hinak, tegedet pedigh tudomaniodért, bizoni senki tudos Embernek nem tarthat, mert abban ighen ighen keueset feleitettél el, de morgholodo szádért, szitkos kufarokkal versenghö Peternek, nagy igazan mondhat; iollehet nem io keduel, sött szitkokkal, küldött, isloghos czaprag aiandekodat, viszontagh néked, hogy ghörhes paripádnak bal felöll valo turiat, vélle be takariad, vizza külték.

{84:} De még eggyet mondanék, ha fel ébreszthetném kossaghos elmedet, vagy ne eggy io vastag kalan az szadban, hogy meg ne raghd; vagy meg ne sérczd á nielued. Aluinci, Aluinci, eszeden légy, ne hadd magad á Caluinus meg fordult büdös borának, ne rughodozz, ne hankodgyal, ne veszesd modnelkül maghadat, ne kapalodgiál, hanem foghaccza ezt az ighassaghot, s maid megh iobbulsz, ha nem foghod, meg bolondulz.

Ha vgyan nem hallanak, nem értenék, s nem tudnákis, az ducziösseghes Szentek, az mit töllök kerünk, meeghis vgyan nem eszesenn mondanátok minket baluaniozoknak; mint hogy az baluaniozas, nem azért baluaniozas, hogy valamelli tisztelet adatik, vagy könyörghes niuitatik olli allatnak, á ki nem hallia, nem érti, nem tuggia, á neki adott tiszteletet, és hozza niuitott könyörghest: Mert igy, á kik az Eördöghöket imadtak, és nékik könyörghöttek, nem löttek vólna baluaniozok, holott az Eordöghök iól hallottak, értették, és tuttak azokat, á kik nekik imadkoztak, és öket tisztelték, és igi ha az könyörgheseknek és tizteleteknek nem hallasa, nem ertése, és nem tudasa, volna oka, az baluaniozasnak, az Eördög imadas és tisztelet nem vólna baluaniozas. Szedd azért begyedben, hogy á baluaniozas, neha olli allatnak imadasaban és tiszteletiben törtenhetik, á ki hallia, érti, és tuggia hogy ötet imadgyak, és tisztelik, á minemüek az Eordöghök; neha pedigh á ki nem hallia, nem erti, és nem tuggia, mint mikor réghenn az Poganiok

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 84 2025. 04. 30. 15:06:40

á {85:} Napot és egyéb okosságh nelkül valo allatokat imadtak, és tiszteltek. Am azért á Metaphysicabol, és Theologiabol vött, egy kis soualis, meg sozlak, cziak foghna raitad, s im elöszször Deakul szolok. *Idololatria praescindit ab eo, num sciat, vel ignoret Creatura, cultum Diuinum sibi attributum, neque per cognitionem vel ignorationem Creaturae, de cultu Diuino eidem delato, vel tanquam per rationem formalem, vel tanquam per conditionem sine qua idololatria esse non posset, constituitur Idololatria, sed abstrahit in sua essentia, ab vtraque*. Röuid szoual eszt igi, magiarazom megh, á socze Praedikatornak. Az baluaniozas nem abban all, hogy tuggia vagy nem tuggia akarmi teremtett allatis, az neki adatott és tulaidonittatott Isteni imadast, és tiszteletet, mert akar tuggia ö s akar ne tuggia, de vgian mindenkor baluaniozas az, á mikor ötet Isteni tisztelettel imadgiak, és tisztelik: Viszontagh, ha ki valakinek könyöröghne, á kit bar vgian tudnais, hogy az ö köniöröghését, se megh nem hallia, se megh nem érti, se megh nem tuggia, és nemis seghithet á könyöröghönek: auuagi ha olli dolghot tisztelne, á ki tiszteletet nem erdemlene, de mind azon altal, ha vgy neki nem könyörögne mint Istennek, se olli igiekezettel hogy Isten gianant imadna, vagi Isteni tisztelettel tisztelné, ostoba és bolond lenne az ollyan imadas, és tisztelet, de azért vgian nem vólna baluaniozas, mikent az, az ollian forman valo imado, és tisztelöis, ostoba vólna és bolond, de azért vgyan azzal baluaniozo nem vólna. Ezekre tekintettek az Szent Lelekkel tellies {86:} elmeiü réghi nagy bölczi és Szent Doctorok. *Ambros. Tomo 5. in cap. 5. ad Eph. Idololatria Dei honorificentiam usurpat, et vindicat Creaturae*;[109] Az baluaniozas az Istennek tizteletit el vézi, és az teremtett allatnak foglallia. *August. Tomo 4. quaest. 61. Idololatrae sunt, eiusmodi seruitutem exhibentes Idolis, quae debetur Deo*;[110] Azok á baluaniozok, á kik olly szolgalatot adnak á baluanioknak, á kiuel Istennek tartoznak.

Ezekböl azért, ha fénies Nappal, nagy feiü Bagholy nem vagy, megh lathatod, hogy ha szinte nem hallanák, nem ertenék, s' nem tudnákis az más világhon valo Szentek, az mi hozzaiok valo könyörghésinket, és tiszteletinket, de vgyan méghis azért, holott sem Istenné nem teszük öket,

[109] *Ambrosius.*
[110] *Augustinus*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 85 2025. 04. 30. 15:06:40

sem Isteni imadassal nem imádgyuk, sem Isteni tisztelettel nem illettiük, baluaniozok nem vólnank: holott pedigh hálliák, értik és tuggiak, azok az mi giözedelmes szolgha tarsaink, Szentekhez illendö tisztelettel, hozzaiok fel emelt ohaitasinkat; ezért minket baluanyozoknak neuezni, és aszt mondani hogy noha nem olly temerdek á mi baluaniozasunk mint á réghi Poghanioke, de vgyan baluaniozas azért: mint hogy sem temerdek, sem vekoni baluaniozas, söt vgyan tellyessegghel nem baluaniozas, hanem Isten elöttis, az ö szolghainak kedues tiszteletek, te tölled effele mondas, ighen nagy temerdek, és feietlenlab Emberhez, illendö bolondságh.

De talam sok leszen, ha touabb dorghallak, még {87:} ronghalastis erdemlenél, te Bábák fonoiokban karicsalasra tanult, pantolodo giermek, de most az am had iarion; és im mégh ez eggy vttal, vgyan derék keppen veled nem disputalok, mint hogy feieden sulikod, hanem csak keresztieni indulatbol, karómlo vetkedért megh fedduén tanitlak, mert latom irasodbol nagy fogiatkozását elmédnek: melly te irasodat mikoron oluasnam, iuta eszemben, hogy ighazak amaz köz mondasok, hogy giakorta á Tehén nem olly teies á mint tölgies, sem pedigh az Tik, nem olly toiekony, á melly szaporann kodacsol, és ollyan minden irasod, mint á kis veleiü nagy koncz, vagy á temérdek füstü, s keueset fözö koniha, olly sok semmit mondaszz fel fuualkodat beszédidben: és mint á Harissat felette könyü teghedetis nyelueden megh fogni. Ghondolom asztis, hogy vagy késén kesztél az Deaksaghoz, vagy sok üdöt vesztettél él az also Iskolakban, s á mikor osztann á felsökre bar vgian Német országhban mentelis, talam akkor immar vgyan nagy Domine vóltal, s á kit á Peti megh nem tanulhatott, Peter sem tanulhatta azt megh, mikor á friss és az ífiu elme, meg tompult s meg ostobasodott. Szanlak bizoni hogy illy Deneuér vagy, á lelki Nap fényben, s mint hogy Bagholys Biro feszkében, s ahol Macska nincsen, Patkan ott á Porkolab, illy ighen el biztad maghadat á te Praedikator feleid köszt: mert nem kissebb akadály, á io Mester ellen valo meg altalkodott keuelységh, az ostobasághnál az hasznos tanulasra. Es holott az Ember, {88:} mint egy vezetötöl, vgy vezérlettetik minden cselekedetiben az elmetöl, az nagy fogiatkozások között vgyan ighen nagy fogiatkozas az nagy tudatlansagh. Nem kartia az Szent iras, nem iacczo tarsaid á Szentek, á lelki dolghok között ne Macktronfoskoggial; sött iobb teneked, iobb Aluinci, magadban be térned, röuid lepled küvüll, labod nem nyuitanod, kutarczot mondanod, vagy hogy falt

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 86 2025. 04. 30. 15:06:40

vakarnod, hogy sem uyot vonnod, auuagy Pazmany ellen feiedet falban verned. Tudod hogy ez immar sokakat le ültetett: mert nem föuenien, sem nem iéghen tanulta az epitest mint te, hanem az Szent irásnak, helyeböl ki mozdithatatlan kösziklaian. Iuté eszedben hogy kit elöbb, s' kit utolb, irkalghatanak iminnet amonnat egynehaniann, az gyözhetetlen és minden üldözök ellen eppenn megh maradott, vilagh veghéig megh maradando Romai ighaz hütnek feniesseghe ellen, valami giermeki és kakombak dolghokat, kit magiarul s' kit pedigh koniha poklokhoz illendö deak nieluel? megh kocza á körmöket az pappiros, de inkabb á Lélek veszteghetesert, vgyan ezén Pazmany Peter; s' Gyarmati Miklos mellett, senki pennát nem fogha, Magyari Istuan mingiart halghata, Eszterhas Tamas megh sem mere mocczanni elléne, az Solnai giülekezet nem hankodék többet irasáual, Forghacs Ferencz Esztergomi Ersek és Cardinal ellen: Nem tudom honnét vete elö maghat, egy kormos tudatlan Ember, valami romladozott és roszszul tatarozott pöröllyel az Banyak felöll, an-{89:}nakis markaban, szakaszta á nyelet, s' á vasaual baraczk maghot töre az homlokan, az az, olly eröss feleleteket, és argumentumokat, vere á feiehez, hogy azolta el szedült, s' nem erkezik föuel az irasra. Ez vtann valami köszeghi Iskolapor Soczeis, kinek tetemes temerdek és haspók teste allapattiahoz képes vak tudatlansághat, két vagy harom izben velle beszelgetuen, csodáltamis, szantamis, neha neuethéttem volnais, de méghis, miuelhogy mint ha valami dérenn kukorodott vólna megh, farsang alazatossagghal vgy fonta elöttem az inát, csendesz beszelghetésekkel tanitghattam nyavaliast, de á mint latom falra hantam á borsot; hogy méghis tuggiak hogy öis vagyon, és heuer valahun valamellyk szegheletecskeieben lelek rutito szemetenn éz vilaghnak, mint hogy hozza szokott az nyughatatlan kaiabaialto Abeczes giermekek közt, az szapora morghashoz, eggy élöll iaro, de hatra vetö sok dib dabos és izetlen bolondsaghokkal megh rakott beszedeben, kit eggy Haffenreffer tudatlan Ember könyue eleiben duzzaztott, valtigh tátá torhas szaiat fogha koczoghatasaual, hozza hasonlo czondora gögh paitarsaiual eggyüt, Pazmanyra, de mind konczot s' mind köuet ollyat ada szaiokban, á kit ragnak, ragnak, de megh nem törhetnek, és noha vgy ropogh hogy vgyan szikrazik, de csak romolton romol és el porlik á foghok, és az inek sebesedik meg; s ugyanis ne tegyék ök maghokat maszzor botok leuenn á teghezben. Nehez azért szegheny tenékedis és vgyan lehetetlenis á lelki Roma ellen Babilont emelned.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 87 2025. 04. 30. 15:06:40

{90:} Tanacsom ez, szally le Mate á leszárol, alazd meg maghadat, az Isten, az igassagh, az vilagh, és Pazmany elött, ne karomkoggyal, ne kabolgyaskoggyal á lelki hagymázban; ercsd megh á mit megh kell ertened; ne szollyon á nyelued az okossagh hire nelkül, mondodat mongyad, nem á kit el kellene halghatnod. Mestered im io vagyon, csak te lennél io tanituani; ha elméd vólna hozza, s iol tanulnal Pazmanytol, talam Isten vtan tudos Emberre tenne sok üdöre. Keress iot maghadnak á ioban, ne mérghet á mézben, ha le tészed á daghalyt, á feied bizoni allapatot valt, és talam Isten adgia, hogy á sok culpa vtann, el mondod á Confiteortis.

Ha pedig vgyan csak á mostani niomodat niomod, s Pazmany vtann ghuniolodol, és mint á giermekek mikor otthon nem érzik á Mestert, noha üdöuel immar nem mostani Mákos vagy, de apros eszeddel, és esz nelkül szükös irkalghatasiddal vasotkodol az lelki dolghokban, és ha az Anyaszentegyhaz oldalat holt szeneddel rutitod; bizony vgy megh koczom á körmödet, hogy vagy meg fuuod, vagy be falod, bar vgyan téntas vagy kormos legyenis etc. Es vgy leszen dolgod, mint á hoiiagnak, hogy noha pattan, de magha fokad meg.

Meg bocziass hogy nem simoghatlak, mert egy allatis vgyan fel emelkedik, sött meghis keueliedik az törölghetessel, az Emberis neha az nyeghedesgetessel. Romaban tudok egy hazat, á kiben az Emberek szép szoual és edesghetessel semmit nem tanulnak, de ha korbacs ala foghiak öket, sokann közüllök mégh az {91:} betegseghbölis, meg gyogyulnak. Volt most szükséghed á lugra. Ha az szitkot el hagyod, ha iora szokik á nyelued, ha á *Pater noster* vtann, az Aue Mariatis, megh tanulod, még á veszzö vtan pereczetis adhatok.

Most euuel, tuggyad azt, hogy noha el ment az eggyk, á ki legh föbbkeppen vötte fel ghondotokat, hogy iora forditana tebolygho vtatokat; oktatna, tanitana, benneteket; de vgyan marattak azért még itthon Magyar orszagban többennis, és öis intett, sött hozzais kért bennünket, hogy kiualtkeppen addigh mégh haza hozza Isten, kit röuid üdöre remellek, tanitghassunk benneteket, noghassunk á iora, szoktassunk az egyenes irasra, s' az mikor el mentek az ighaz czél mellöl, s olly dolghokat irtok, kiuel mind Istenünket s mind felebaratotokat s' lelki ismereteteketis megh bantiatok, vonnyunk effele sedora, és meghis iskolazzunk benneteket, és ne kemellyük tölletek á lelki

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 88 2025. 04. 30. 15:06:40

veszzöket, kit enis, és sokann egyebekis nagy örömest megh czielekeszünk, Istenhez és lelketekhez valo szeretetünkert. Aluinci io legyen sziuedben. Isten veled.

Post scripta.

ALuinci; ha valami io szikra szöknék sziuedben, és megh ghondolnád, hogy az szapora szitok szorás aghnök nyeluek moslekia; és ha szakalodhoz képest, szemre före nézuén, Ember szamra szollanal, efféle cseber-rud tanczal, nyakra före, kalympazua nem lennél, {92:} sött ha vgyan fel akarnal nyaualyadbol ödülni, á Caluinkolykatolis zur zauar gyomrodnak bomlot allapattiat, gyenghe hurodhoz szabott hasznos purgatiokkal mégh éppséghre hozhatnuk; De ki szenuedhetne el effele Natraghulyas Embernek, csintalan kabolgaiat az Isteni dolghokban?

A ki az Szentek ellen fel tamad, ösztön ellen rughodoz: á ki az ighaz tudomany ellen, tudatlansághot gyámolit, Napot akar az eijé tenni; s' mint hogy pedigh az bünnek á büntetes á béri, szitkos szokért szai ütést erdemlettel Aluinci. A káromkodás, nem eghességhes okádas, ha Emberben halalt ér, pokol lészen á véghe. Ha eszre iönél akarnam, ha te akarnad ra iönél. Irii csak szép szóual, ha mit írsz, és add Emberül elönkben az ighaz hütnek aghainak á mellykében akadoszz, faratsaghunkat nem szannyuk, mint hogy szannyuk beteghseghét lelkednek: tudomanyunkat tölled nem iriglyük, mert az tudatlansagnak nagy karát bennéd im lattiuk. Feleleted mindenkor emberséghes lészen, ha szinte nem leszenis erdemed reaia.

Az Scorpio marasa ellen vgyan az Scorpiokbol csinalt oruossagh hiszem hallottad hogy hasznal? Az Caluinista tudomany ellen, az Caluinista bizonyság hogy oruossaghodra légyen, oluasd meg kérlek, az te felekezetedböl valo Maghdeburgumi Centuriatorokat; *Centur: 2. colum: 63. Centur. 3. colum: 83. Centur. 4. colum: 294. Centur. 5. colum: 510. vt citat Gasp: Sciopius in suo Scorpia-*{93:}*co fol. 37.* s' meg tapasztalod, hogy még azok az ighaz Romai hútnek czeghéres Ellenséghijs nem taghadhattak az Christus ideietöl fogua, az Szent Atiak tudomanyok és peldaiok szerént valo, réghi voltat, az meg dücsöült Szentekhez, az földi és halando Emberektöl nyuitani

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 89 2025. 04. 30. 15:06:40

szokott imadsagnak. Noha vgyan azon Centuriatorokbol, ha az meg neuezett Sciopiust, kalauzul vennéd, könnyen meg tanulhatnád, az ighaz hütnek több czikkelynekis, á kik ellen szoszatiarkodol, eleitöl foghua, az réghi Szent Atiaktol, kézröl kézre adatott, minden teuelygheseknek zugho bugho s' heaba forgho szelei ellen, meg maradott fenn allo ighazsaghat.

Vetnéd csak égyben az Lutheranusoknak, és Caluinistaknak, az hüt dolghaiban, egymas ellen valo irasokat, vgyan szorgalmatos elméuel és keduel, csak azokbolis meg ismérhetnéd, hogy mind az Lutheranussagh s' mind á Caluinistasagh merö feietlen labsagh.[111] Grauerus Albert Cassai Iskola Mester könyuét á kit Bartphan 1597. esztendöben nyomtattak, kiröl Pazmanys emlekezetet teszen vélem hogy oluastad, az á Lutheranus Ember illyen Caluinistak ellen valo titulust irt eleiben könyuének, *Bellum Ioannis Caluini, et Iesu Christi Nazareni Dei et hominis*,[112] Caluinus Ianosnak és az Nazaretbeli Isten az Ember Iesus Christusnak egymas ellen valo hadok. Mint teczzik neked ez az titulus? Ha vagy Pazmany, vagy en, vagy mas, küldenenk tinéktek illyen czimer leuelet, nem lenne az á kigyo s Beka á kit reánk nem kialtanátok. Ez pedigh {94:} az Grauerus az eghesz könyuében mind csak azt igyekezi megh bizonytani, hogy Caluinus, Christus ellen valo Capitansagot vött fel, és hadat tamasztott, és hogy á Caluinistak, nem Christus vitézi, sött hogy az Christus ellen hadakoznak, s vgy reaiokis adgia á palastot, hogy nem mondhattiak hogy nem rend. De miuelhogy nem Papista, könnyen türitek tölle.

Bizonios légy ebbenis Aluinci, hogy keduem arra nem vólna, hogy zenebona elmédet, efféle altalhato, és sziuedetis komorito beszeddel berzenghetnem, de latom melly ighen szükseges, hogy pipissen fel emelt horghas borghas szeles szaruaidat, dolghaid le csügghesztéseuel, vgyan keménydeden megh szeghiem, hogy az Szentek ellen ne kalafintazzad, az Szent irás iarmában, mégh ighen szokatlan nyakadat.

Es noha mostan tegedet szükséghedhez képest, iodra rendeltetett feddö pironghatassal korpazunk; hogy ennek vtanna, á houa nem illel, ott kalan ne légy, á honnét le esel ott ne heiazz, ha körmöd nincsen fara, ne hagij,

[111] *Kalauz fol. 254. et fol. 255. 256. et fol. 421. et fol. 422.*

[112] *Kalauz fol. 422.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 90 2025. 04. 30. 15:06:40

röuid elméddel nagy tudomanyt ne mersekelly, és hogy io légy ha lehet: vgyan banniuk azért út vesztésedet, s keriükis az Istent hogy á nagy rut és csoportos ghazbol, az tisztaiara iöii, á lelki tudomanynak.

Az Alchimia mesterseghel csinaltake valaha vasbol, onbol, vagy rezböl, aranyat, azt én bizony nem tudom, szinten mint asztis hogy ha lötte valaha agh lobol porószka auuagy nem; de vgyan eggyket sem tartom azért én lehetetlennek, hanem csak nehez do-{95:}loghnak; igy mégh te felölledis nem estem mindenestül foghuan kétségben; hogy vgyan soha iora nem fordulhatnal, mint hogy im vadnak á kiktöl koholtatol, és á kik vastag zabolaban szaiadonnis hordoznak.

Az Christus, amaz mondasais ighen förög azért feiemben. *Nemo potest venire ad me nisi Pater qui misit me traxerit eum*, [113] senki (vgymond) nem iöhet en hozzam, hanem ha az en Atiam á ki el küldöt enghémet vonandgya ötet. Vgyan ezen Isten azért, á ki *Attingit a fine ad finem fortiter et disponit omnia suauiter*[114] véghröl véghre ér, és gyöniörüseghesen rendel minden dolgokat, kézdgie el, és veghezze elis benned, az ö ighaz ismeretit, á ki nelkül noha nem érzed, de felettebb szükölködöl.

Nem tudom mint vattok el ketten Boccatiussal á poetasagbanis, de ha két alkolmas egy roszzat tészen, ti ketten mind eggiek vattok: s ki latta hogy Haidu haranghot tuggion önteni, s Aluincijs Boccatiussal eggyütt io verseket irni: melly versek á sok rosz szitkok küüüllis, önnen magokbannis felette semmire kellök.

Aspis, *vltima breuis*, de mint hogy ti á mérghet örömest hoszzan nyuitiatok, eszt az mérghes allatott, azért producaltatok; az incrémentumra sem néztetek, mert nem ighen vattok barati á iora valo neuekedésnek; s' talam azt mondangiatok, hogy az *penthemimerus Caesura* éngedelmeböl cselekettétek; de csak kilencz lineaiu supplicatiot, ti tölletek az bé nem vészen, s' nemis ád az akarmi imillyen amollyan versificatoroknak effele priuilegiumot, á kit csak az Poe-{96:}tak Feiedelmi erdemlenek, az az, nagy Emberek, nagy okokért, s olly nagy dolghokbannis, az mellyek sok verseket foglalnak be önnen magokban. Méghis Boccatiushoz, az *Bucolica*

[113] *Joan. 6.*
[114] *Sap. 8.*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 91 2025. 04. 30. 15:06:40

Caesuraual valo esmeretségh, maid inkab hozza illenék, á neuéhez képest, kinek akar mi iöyönis á szaiara, minden valoghatas és tartosztatás nelkül, ki pergheti, egy fillyért sem erö, minden goromba verseiben, kiert meghis erdemli á Buccatius neuet á iambor.

Intlek, io Atiamfia, hogy efféle izetlen alakozasokra ne tekozold üdödet; hadgy bekét az moslékos toldalekoknak, és könyuecskéd foldozasara, á Boccatius csauaiabol, islogos czapragh neuel neuezett, de taknios kézzel mocskondott versek kunyoralasának. Nagy dolog ha csak annit sem értesz, hogy annak meg ertenéd füz fa poetasághat.

Az sok iöuö s menö szitkoknak semmi haszna nincsen, de ha nagy kár, á nagy bün, károk bizoni nagy vagyon. Terij bé maghadban, s iöij az vtan ki, ha mikor mit akarsz irnia. Ha szidatni akarod velem maghadat, abban soha töllem tronfod nem leszen, s' nemis tészem hozzad maghamat; de ha tanulni akarsz, abban keduedet töltöm. Méghis, Isten seghillyen ki téghedet, á Caluinistasaghbol, á iora.

Quam tu producis rudis, Aspida, corripit alter,
Corripe te, tua mox sic breuis Aspis erit.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 92 2025. 04. 30. 15:06:40

{[97:]} XENIA
PETRO ALVINCIO CASSOVI-
ENSI CALVINISTAE
Praedicanti
offerunt,

PETRVS ALVINCI

Anagramma
Incipe Latvrvs

Anagramma
Turpis Calvine

Incipe latvrvs tvrpis Calvine, quod optas,
Qui mala vult, mala fert, est tibi poena; feras.

Gallus Rubecula.

PETRVS ALVINCI.

ANAGRAMMA

VILET CAPRINVS.

Vilet Caprinus, quia foetet; cornua deflet
Fracta: alias caue, ne sic capiare, Caper.

ALIVD.

Vilet Caprinvs, Petrvs est Alvinci, et in isto,
Si sentit Lector, nomine, foetor inest.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 93 2025. 04. 30. 15:06:40

{[98:]} Nescio quo Aluinci tibi nomen venerit ortu,
Hoc scio, nec Caper, hoc nomine, peius olet.

Joannes Icarius.

PETRVS ALVINCIVS.

Anagramma.

RVPTVS ES ALVINCI.

Rvptus es Alvinci, quia victus es; ardua noli
Carpere, si nescis vincere; victe, sile.

Matthaeus Griphius.

PETRVS ALVINCIVS PRAEDICANS.

Anagramma.

PRAEDARIS CANNIS, LVPE VICTVS,

Praedaris Cannis, Lvpe victvs; vinceris; et cui
Non cedat, cannis qui sua bella gerit?

ALIVD.

Praedaris cannis, victvs Lvpe, canus es annis,
Annis, et cannis, pessima bella geris.
{[99:]} Et tamen illa geris, puer inde senexque, voceris,
Pessimus ergo puer, pessimus ergo senex.

Conradus Helmannides.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 94 2025. 04. 30. 15:06:40

PETRVS ALVINCIVS CALVINISTA.

Anagramma.

LASCIVVS PVER INCALVIT, INSTA.
LASCIVVS PVER INCALVIT, Deus arctius INSTA,
Et virgis pueri sordida facta preme,
Amplius iste puer si quid male fecerit audax,
Post virgas, etiam forte flagella feret.

Beniamin Dassouius.

PETRVS ALVINCIVS CASSOVIENSIS MINISTER.

Anagramma.

INCASSVM INSANIS PETRE, LORIS VI VICTVS ES.
INCASSVM INSANIS PETRE, LORIS VICTVS ES ET, VI,
Insanire magis ne doceare, tace.

Leo Sommerus.

{[100:]} *EPIGRAMMA.*

ALVINCI calamus malus est tibi, vel mala dextra,
Qui scribendo pium tam male carpis opus.
Ne calamus tuus, aut tua ne male dextera scribat,
Ille omnis pereat, perdat et haec digitos.

Eucharius Dolinianus.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 95 2025. 04. 30. 15:06:40

EPIGRAMMA.

Qui xenia haec mittunt, ijdem tibi seria poscunt,
Seu lusus mauis, seria siue, cape.

M. Ioannes Baruch.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 96 2025. 04. 30. 15:06:40

3. JEGYZETEK

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 97 2025. 04. 30. 15:06:40

3.1. A szöveg átírásának és kiadásának elvei

Az calvinista prédikátorok tüköre átírása a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában lévő egyetlen, kolligátumba kötött példány alapján készült. *Az igazságnak győzedelme* esetében a szövegközlés alapját az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltárában található példány képezte. A kötetből hiányzó A[1r-v] jelzésű lap szövegét az Országos Széchényi Könyvár Régi Nyomtatványok Tárában őrzött példányból pótoltuk.

A Pázmány Péter Művei kritikai kiadássorozat első, 2000-ben megjelent kötetében fogalmaztuk meg a sajtó alá rendezés elveit, amelyek alapvetően a kritikai kiadásokra vonatkozó szabályzat szempontjain alapulnak.[1] Jelen kötetben is ezeket figyelembe véve közöltük Pázmány két művének szövegét. Így mind a magyar, mind a latin szövegeket betű szerinti áítírásban közöljük, az eredeti nyomtatvány minden helyesírási sajátosságát lehetőség szerint megőrizve.[2] A mai magyar ábécében nem használatos betűket átírtuk, ennek megfelelően: á = a', oͤ = ö, uͤ = ü, ſ, ſ = s, ß = ss. A megkülönböztetés hiánya miatt ő-t és Ő-t, valamint ű-t és Ű-t nem alkalmaztunk. A latin szövegrészeket szintén betű szerinti átírásban közöltük, de a hangsúlyt vagy hosszúságot jelölő ékezeteket (pl. fortè) elhagytuk. A nazálisok jelölését (˜) és az egyéb rövidítéseket (q́, q́ȝ = -que) külön jelölés nélkül feloldottuk, ahogy a ligatúrákat is, így & = et, &c= etc., æ = ae œ = oe. A kis- és nagybetű-használatot, mégha következetlen is ezek alkalmazása (pl. kalaúz), megtartottuk. Szintén meghagytuk a tipográfiai kiemeléseket, így a csupa nagybetűs és kiskapitálissal való írást, valamint a kurziválásokat is. Az egybe- és különírás, valamint a kötőjelhasználat terén is ragaszkodtunk az eredeti szöveghez. Ugyancsak megőriztük az eredeti központozást mind a magyar, mind a latin szövegrészek esetében. Így előfordul, hogy mondat lezárásaként kettőspont, pontosvessző, vessző szerepel, illetve hogy a pont után kisbetűvel kezdődik az új mondat. A közismert rövidítéseket (D.= Dominus, S. = Sanctus/Sancta stb.), nem oldottuk fel, ezek feloldásai külön jegyzékben szerepelnek a *Mutatók*ban. Ugyanígy jártunk el a citált művek, műrészek, fejezetek,

[1] Pázmány 1603/2000, 10–13. Péter 2003.

[2] A betűhű és betű szerinti forrásközlés különbségéről lásd: Érszegi 2003, 73.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 99 2025. 04. 30. 15:06:40

oldalhivatkozások stb. rövidítéseivel (c., cap. = caput, f., fol. = folium, tom. = tomus stb.) is, teljes alakjukat szintén a *4.3. Pázmány műveiben előforduló rövidítések* című fejezetben adtuk meg. A Pázmány által rövidített formában hivatkozott szerzők és műveik feloldását két műmutató is tartalmazza: *4.1. A Pázmány és Balásfi által használt művek mutatója (a nyomtatvány főszövege és jegyzetei szerint)*, valamint a *4.2. A Pázmány és Balásfi által használt művek mutatója (szerzők szerint).*

A sorozatunkban eddig megjelentetett művektől eltérően Pázmány ezen két írásának eredeti kiadásai nem tartalmaznak élőfejet, így ezúttal az általunk rövidített címet szerepeltetjük a fejlécben: *Az calvinista predikátorok tüköre*, illetve *Az igazságnak győzedelme*. Kiadásunkban a nyomtatott szöveg eredeti oldalszámozását is feltüntettük kapcsos zárójelben. A szám (vagy ívjelzés) utáni kettőspont jelzi, hogy számot (vagy ívjelzést) követő szöveg mely oldalon olvasható az eredetiben. Elválasztott szöveg esetében az oldalszám-jelölés szóköz nélkül áll a szövegben, pl. Abra-{54:}ham. Ha az eredeti oldalszám (vagy ívjelzés) elmaradt, a kikövetkeztetett oldalszám (vagy ívjelzés) szögletes zárójelbe került: {[a2v]:}, adott esetben a recto, illetve verso szokásos jelölésével. Az őrszókat nem közöltük.

Az eredetileg a nyomtatásban lapszélen feltüntetett jegyzeteket, locusokat kiadásunkban lapalji jegyzetként közöljük folyamatos sorszámozással. A marginálisokkal kapcsolatos megjegyzéseket a *3.5. Tárgyi jegyzetek*ben az adott oldal sorszámozott soraihoz rendelt információk után adtuk meg. A latin szövegek fordítását ugyancsak a *3.5. Tárgyi jegyzetek* között közöljük. Ahol rendelkezésünkre állt műfordítás, ott a fordító nevét jeleztük, ahol nem, ott saját tolmácsolásunkban közöltük a magyar szöveget.

A kritikai kiadáshoz felhasznált kötetpéldányok közül csak *Az igazságnak győzedelme* OSZK-ban lévő példányában vannak hosszabb terjedelmű kézírásos bejegyzések. Ezek egyike sem származik Pázmánytól, így azok közlése a szövegkritikai jegyzetek között nem lett volna szükséges. A kötet tulajdonosa azonban Kanizsai Pálfi János református püspök volt, aki maga is írt teológiai műveket. Jóllehet Kanizsai Pálfira nem volt jellemző könyveinek „aktív olvasása", vagyis nem készített jegyzeteket, nem húzott alá számára fontos mondatokat, részeket, teljes bizonyossággal mégsem zárhatjuk ki, hogy a bejegyzések valamiféleképpen ne állnának összefüggésben

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 100 2025. 04. 30. 15:06:40

személyével.[3] Ezt alátámaszthatja az, hogy a széljegyzetek némelyike a „hozzászóló" protestáns beállítottságra utal. Mindezeket figyelembe véve hasznosnak tartottuk a bejegyzések közlését.

[3] Zvara 2010, 388.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 101 2025. 04. 30. 15:06:40

3.2. A művek létrejöttének körülményei, kiadásai és utóélete

Az calvinista prédikátorok tüköre 1614-ben jelent meg Bécsben, címzettje Alvinczi Péter kassai magyar nyelvű prédikátor volt.[4] Pázmány a vitairatot Lethenyei István álnéven jelentette meg Alvinczi Péternek egy állítólagos írására válaszul. A kassai prédikátor erre felelt egy példányból nem ismert *Tükör* című írással, amelyre Pázmány megírta immár saját neve alatt *Az igazságnak győzedelmé*t.[5] Mind *Az calvinista prédikátorok tükör*énck, mind *Az igazságnak győzedelmé*nek jelen kötet a harmadik kiadása.[6]

Az „igazi" Lethenyei István

Arra, hogy Pázmány álnéven jelentessen meg vitairatot, már korábbról is van példa: az 1610-ben és 1611-ben kiadott *Peniculus papporum*, valamint az 1612-es *Logi alogi*t is Johannes Jemicius pszeudonim szerzőség alatt jelentette meg. *Az calvinista prédikátorok tükör*ében mintegy „lebegteti" a szerzőség problémáját, *Az igazságnak győzedelme* I. és II. részében még magára veszi Alvinczi állításait, a későbbiekben, a II. és IV. részben viszont már „Lethenyei uram" írásaként aposztrofálja a védelmezett írást.[7] Jóllehet biztosan tudjuk, Pázmány a valódi szerző, az álnév használata mégis figyelemre méltó. Két Lethenyei Istvánt ismerünk ebből az időből ugyanis, kettejük közül a csepregi evangélikus prédikátor az ismertebb, adatoltabb személy.[8] A katolikus Lethenyei István létezéséről elsősorban a római Collegium Germanicum et Hungaricum matrikulájából tudunk.[9]

[4] RMNy 1983, 1060. Alvinczi életéről lásd: Heltai 1989; Heltai 1994, 95–115.

[5] RMNy 1983, 1078.

[6] A művek második szövegkiadása: PPÖM V, 27–45, 47–114.

[7] Hargittay 2019, 113. *Az igazságnak győzedelme*, 33:13–15 „Mint hogy pediglen enymmé tészed az Lethenyei Vram munkáiátis, tellyék kedued benne; vgy adok választ az én ellenem valo irásodra, mintha csak vgyan magam írtam vólna az Caluinista Tükört."

[8] Az evangélikus Lethenyei Istvánról (Császta, 1588 – Kőszeg, 1653) lásd: Bretz 2007; Csepregi 2020, 241 (nr. 605); RMSz, 488.

[9] Közzétette: Veress 1917, 56. Lásd még: Bitskey 1996, 247.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 102 2025. 04. 30. 15:06:40

Eszerint Lethenyei Vas megyéből származott, Szentgyörgyvölgy településről (ma Zala vármegye). Szülei protestánsok, vélhetőleg evangélikusok voltak, talán rokonságban álltak Lethenyei István lutheránus prédikátorral.[10] Az ifjú Lethenyei 13 évesen Zágrábban katolizált, és a jezsuitáknál tanult Grazban és Bécsben. Esetleges zágrábi tanulmányairól nincs adatunk.[11] Nevét viszont megtaláljuk a grazi jezsuita gimnázium matrikulájában, ide mint Kanizsáról való nemest (ami szintén a zalai származásra utal) jegyezték be 1611 áprilisában. A regiszterből az is kiderül, hogy a poétikai osztályban tanult.[12] A római Collegium matrikulájában említett bécsi tanulmányok nyomát azonban nem találtuk egyik vonatkozó adattárban sem. Eszerint a gimnáziumi tanulmányainak befejezése után Lethenyei esetleg Grazban maradt, és az ottani bölcsészeti fakultáson végezte el a logikai évfolyamot, mivel a római Collegium Germanicum et Hungaricum matrikulájába már mint a fizikai kurzus hallgatóját jegyezték be.[13] A matrikula ráadásul arról is megemlékezik, hogy Lethenyei Rómába való utazását Forgách Ferenc esztergomi érsek ajánlása mellett Pázmány Péter támogatta.[14] A huszonegy éves fiatalember nevét 1614. december 15-én vezették be az említett római anyakönyvbe. Vajon véletlen egybeesés, hogy Pázmány szintén éppen abban az időben tartózkodott Rómában, hogy Forgách érsek megbízására a nagyszombati jezsuita kollégium ügyeit intézze?[15] Esetleg együtt utaztak az örök városba? A Collegium a lehetőségekhez képest egy ideig nyomon követte

[10] RMNy 1983, 1060.

[11] A zágrábi kollégium alapításának körülményeiről beszámoló, Dobronoki György által is vezetett zágrábi és a soproni *historia domus*okban nincs nyoma Lethenyeinek. A *historia domus*okról: Kádár 2011, 387. A zágrábi *historia domus* részleges kiadásában sem találunk adatot Lethenyeiről: Fancev 1934.

[12] Andritsch 1965, 40.

[13] Veress 1917, 56.

[14] A matrikulában a Pázmány nevét szerepeltető mondatban („Promotus a R. P. Pázmány commendatus ab Illmo cardinale Strigoniensi venit ad Collegium 15. Decembris 1614 aetatis suae 21.") a „promotus", az RMNy feltételezésével ellentétben, nem az egyetemi előléptetést, fokozatszerzést, hanem egyszerűen támogatást, segítséget jelent. Pázmány nem is lehetett tanára Lethenyeinek, hiszen az 1597–1600 között tanított a grazi egyetem filozófiakarán. Őry–Szabó 1983, 21–23.

[15] Forgách Ferenc esztergomi érsek megbízásából Pázmány a nagyszombati kollégium úgymond „második alapítását", intézte a pápánál. Fraknói 1868, 172; Fazekas 2023, 11.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 103 2025. 04. 30. 15:06:40

egykori diákjainak életútját, és az újonnan szerzett információkat is beírták a matrikulába.[16] Eszerint Lethenyei 1616 szeptemberében távozott a Collegiumból és Ausztriában a jezsuita rendben megkezdte a noviciátust. Innentől nyoma vész, nevét ugyanis nem találjuk Lukács László rendi katalógusának vonatkozó köteteiben.[17]

A Lelki orvosság

*Az calvinista prédikátorok tükör*ének Pázmány által is hangoztatott apropója egy, a Felföldön (9:6), közelebbről, Kassán (35:1), kiadott mű, amelynek címe *Lelki orvosság* (9:6) volt. A mű elé név nélkül egy elöljáró beszédet írt valaki, aki Pázmány szerint a kassai prédikátor, Alvinczi Péter volt (9:7–10). A szerző Szent Bonaventura Mária-psalteriumának örvén idololatriával, pontosabban, noha magát a kifejezést nem használja, marialatriával vádolja a katolikusokat, vagyis hogy Istennek kijáró tisztelettel, imádattal övezik Máriát. A szerző emellett a szentek tiszteletét és segítségül hívását is igyekezett cáfolni. Mivel sem a *Lelki orvosság*ot, sem Alvinczi *Tükör*ét nem ismerjük, kénytelenek vagyunk Pázmány olykor nehezen értelmezhető közlései alapján megfogalmazni azt a néhány óvatos állítást, illetve feltevést, amely hozzájárulhat a *Lelki orvosság* műfajára és tartalmára vonatkozó eddigi szakirodalmi megállapítások árnyalásához.

A *Lelki orvosság* tehát példányból nem ismert létezéséről, könyvészeti adatairól, tartalmáról kizárólag Pázmány vitairataiból tudunk.[18] Az olykor egymásnak ellentmondani látszó közléseket érdemes külön is szemügyre venni a következő alfejezetben (3.2.1.), ahol *Az calvinista prédikátorok tükör*ből és *Az igazságnak győzedelmé*ből kigyűjtöttük mindazon információkat, amelyek az elveszett (vagy lappangó) művekre, a *Lelki orvosság*ra és Alvinczi *Tükör*re vonatkoznak. A továbbiakban is a főszövegek oldal- és sorszámaival hivatkozom ezekre a közlésekre.

[16] Veress 1917, XIII–XIV.
[17] Lukács 1982; Lukács 1988.
[18] RMNy 1983, 1065.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 104 2025. 04. 30. 15:06:40

Pázmány két vitairatának elszórt megjegyzései alapján nemigen tudunk biztos állításokat megfogalmazni a *Lelki orvosság*gal kapcsolatban. *Az calvinista prédikátorok tüköre* címéből és felütéséből úgy tűnik, hogy a *Lelki orvosság* egy, a katolikus tanítást bíráló református mű volt (9:5–6), amelyet németből fordítottak magyarra (12:7–8), és amelynek eredeti címe, német nyelven is a *Lelki orvosság* volt (35:4–5). Pázmány vitairatának címében és felütésében azt sugallja, hogy ő a *Lelki orvosság* elé írt előszóra *(elöljáró beszéd*) reagál, azt tartja ugyanis Alvinczi anonim művének (9:5–10). Az *Első rész*ben viszont arra utal, hogy ennek a félárkus terjedelmű (elöljáró) „beszédnek" a címe lenne a *Lelki orvosság* (11:29–31). A zavarunkat tovább fokozza, hogy Pázmány ugyancsak az *Első rész*ben megjegyzi, hogy a kálvinista *Lelki orvosság* szerzője a katolikusok marialatriájára bizonyítékul „nem tudom micsoda Lelki Oruossagot Nemet nyeluböl fordítot Magyarrá." (12:7–8) Vagyis ezek szerint *Lelki orvosság* a címe annak a katolikus áhítati műnek is, amely a kálvinista szerzőt a saját *Lelki orvosság*a megírására ösztönözte. A katolikus műről az is kiderül, hogy azt jezsuiták „koholták" (13:6–7, 35:10–11) és Bécsben, németül nyomtatták ki (35:10–11). Mivel a műveket nem ismerjük, és Pázmány közlései ezekkel kapcsolatban nem egyértelműek, nem kizárt, hogy Pázmány csak az „elöljáró beszéddel" találkozott, és annak a címe volt a *Lelki orvosság*, nem pedig egy „református vitairaté", amely ezek szerint talán nem is létezett. Vagyis az „elöljáró beszéd" lenne maga, a Thienemann Tivadar és nyomában az RMNy által említett „református vitairat", amelynek szerzője iróniából, vagy, mert szerinte éppenhogy az ő műve orvosolja a bálványozást, szintén a *Lelki orvosság* címet adta az írásának.[19] Minthogy a Pázmány által adott információk szórványosak és nem koherensek, illetve nem mutatnak egy irányba, még azt az eshetőséget sem zárnám ki, hogy a kálvinista írás nem nevezte magát *Lelki orvosság*nak, hanem címében csak utalt a német nyelvű katolikus *Lelki orvosság*ra, amelyből a kálvinista szerző esetleg részleteket fordított le a bálványozás igazolására. Ebből viszont az következne, hogy az „elöljáró beszéd" önidentifikációt képletesen kellene értelmeznünk, és ténylegesen nem egyfajta előzékszöveg, előszó lenne a kálvinista írás, hanem egy önálló

[19] Thienemann 1923, 29. RMNy 1983, 1065.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 105 2025. 04. 30. 15:06:40

nyomtatvány, amely a katolikus áhítati művet bírálja. Mindezek természetesen feltételezések, amelyeket csak az „elöljáró beszéd" egy példánya tudna igazolni vagy megcáfolni. Bármilyen mű is legyen a kálvinista *Lelki orvosság*, a benne foglalt reakció aktualitását az adhatta, hogy az esetleg valóban Bécsben megjelent (ez az információ Alvinczi *Tükör*ében szerepel), német nyelvű katolikus *Lelki orvosságot* valaki lefordíthatta, és a fordítás megjelent Felső-Magyarországon. Mindenesetre Alvinczi a *Tükör*ében cáfolta, hogy ő fordított volna le bármilyen német nyelvű *Lelki orvosság*ot (34:25–27), és, úgy látszik, még a műnek a címével sem volt tisztában, amely elé állítólag az „elöljáró beszédet" írta. (35:3–7).

A következő kérdés az, hogy pontosan milyen áhítati mű lehetett a katolikus *Lelki orvosság*? Az elöljáró beszéd kálvinista szerzője szerint a műben Szent Bonaventura (és nyomában a katolikus vallás) Szűz Máriának olyasmiket tulajdonít, amelyek túlmutatnak az ő közbenjárói, közvetítői szerepén (12:7–12), mivel azok a Szentháromságot illetik. Eszerint a névtelen kálvinista szerző által kifogásolt mű egy, a Szent Bonventura *Mária-zsoltárkönyv*éből készült, *Lelki orvosság* címmel terjesztett imafüzér volt.[20] A Szent Bonaventurának tulajdonított, ezért 13. századra datált *Psalterium majus B. Mariae Virginis* százötven darab Dávid zsoltárainak mintájára írt Mária-zsoltárt tartalmaz.[21] Pázmány szerint a protestáns szerző példát is hozott művében az idololatriára, ez pedig az „ötödik zsoltár ötödik sora", amely Pázmány idézésében így szól: „*Mosd el, oh szent Aszonyom, az te esedezésed altal, minden vetkeinket*." (19:1–2) Pázmány szerint a fohásznak ezen megfogalmazásában katolikus dogmatikai szempontból nincs kivetni

[20] „A Ki finyessen akaria latni az Calvinista Tanitok alnakságat, égyéb tükört bár ne keressen, ennel az oruossag eleibe függesztet Beszednel. Abban vagyon pedig ennek az tekelletlen alnaksagnak gyökere, s' fondamentoma, hogy noha elö szamlállya az neue vesztet Calvinista, a' mit Bonauentura Bodog aszonynak tulaydonít az ö Soltariban […]". 15:12–16.

[21] A *Psalterium majus Beatissimae Mariae Virginis* már az 1607-es *Keresztyéni felelet*ben is előkerült, mivel Gyarmati Miklós azzal vádolja a katolikusokat, hogy „valamit Dauid Istennec tulaidonit a Soltarba, azt in Psalterio Mariae mind Marianac tulaidonittiac." (Pázmány 1607/2016, 77:1–2). Pázmány előzőleg már megmagyarázta, hogy Bonaventura Mária zsoltárai nem bálványozók és fomailag sem követik Dávidéit. Nincs ugyanis olyan Mária-zsoltár, amelyben öt versnél több volna, és csak a felütésük egyezik az eredeti zsoltárokéval. (*Uo*., 28:10–14)

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 106 2025. 04. 30. 15:06:40

való, hiszen az „esedezésed által" épp a Szűzanya közvetítői szerepére utal, vagyis nem tulajdonítja neki azt a kizárólag Istent megillető hatalmat, amely révén a bűnök bocsánata megvalósul. Bonaventura Mária-pszaltériumában azonban a megadott helyen („ötödik zsoltár ötödik sora") nem találjuk meg a Pázmánytól közölt könyörgés latin megfelelőjét. Az „Ablue omnia peccata nostra" sor a *Psalterium maius B. M. V.* 61. zsoltárában olvasható, ebben viszont nem szerepel a „te esedezésed által" kitétel.[22] A szóban forgó locus, vagyis az ötödik zsoltár ötödik sora (vagy verse) a Pázmány által idézett formában egy, a Bonaventura művéből összeállított kisebb gyűjteményben azonosítható. A *Medicamen spirituale contra pestem* (Pestis elleni lelki orvosság) című imafüzér öt zsoltárból áll, az egyes imák Bonaventura már említett nagy Mária-psaltériumának zsoltáraiból lettek összeállítva cento-jelleggel, vagyis minden sort más-más Mária-zsoltárból szedtek ki. Az öt, egyenként tizenkétsoros imádságok első sorainak kezdőbetűiből Mária neve olvasható össze.[23] Az öt zsoltár (Quinque psalmi) a pestis elleni imaszövegek tematikus gyűjteményeiben, illetve Mária-officiumok részeként jelent meg, ez utóbbiban is *Medicamen spirituale contra pestem* cím alatt.[24] Ebben, az ötödik zsoltár ötödik versében tényleg ott szerepel a sor, amit Pázmány idéz, a latin szövegből viszont megint hiányzik a „te esedezésed által", csak annyi van, hogy „ablue Domina omnia peccata nostra." Ez a változat alkalmasabb bizonyíték lenne a katolikus marialatriára, hiszen így tényleg olybá tűnik, hogy a Szűzanya megbocsáthatja a bűneinket. Pázmány szerint azonban kálvinista ellenfele egy német változatból idéz, ebben szerepel a „te esedezésed által" (19:1–2). A 16. század elejétől viszonylagos gyakorisággal megjelent *Geistliche Artzney Wider die Pestilentz* című imafüzérnek jellemzően a 17. században kiadott változataiban, az ötödik zsoltár, ötödik versében valóban olvasható „Wasche ab, O Frau, durch dein Fürbitt all unsere Sünden" sor; ebben, látjuk, ott van a „durch dein Fürbitt" („te esedezésed

[22] Bonaventura 1609, 483; Bonaventura 1868, 208.

[23] A zsoltárok tizenkét sorosak Mária csillagkoronája után. A hagyomány szerint Rómában, a Santa Maria del Popolo templom melletti ágostonrendi kolostorban kezdték el imádkozni ezt az öt zsoltárt 1470-ben, amikor a városban kitört a pestis. Bonaventura 1608, A2[r-v].

[24] Lásd: Boinaventura 1608; Bonaventura 1632.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 107 2025. 04. 30. 15:06:41

által") kitétel.[25] A *Geistliche Artzney Wider die Pestilentz*nek az általunk tárgyalt időszakban, 1613-ból és 1614-ből is tudunk kiadásairól, igaz, nem Bécsből, hanem Ingolstadtból[26] Mindazonáltal nem zárható ki, hogy az 1613 őszén Bécsben kitört pestisjárvány hatására esetleg az ottani jezsuiták is kiadhatták a művet, csak példányt nem ismerünk belőle. A *Geistliche Artzney*nek a Magyar Királyságban is megvolt az aktualitása, hiszen a járvány Pozsonyban is felütötte a fejét 1613 folyamán.[27]

Alvinczi és Pázmány

Az calvinista prédikátorok tüköre és *Az igazságnak győzedelme*, amint már említettük, Pázmány Alvinczivel folytott 1614-es vitájának egymással szorosan összetartozó két darabja. Alvinczi Péter nem először vitázott Pázmánnyal. Kettőjük közt már 1609-ben zajlott egy tollharc, amelyet Pázmány kezdeményezett az *Öt szép levél*lel.[28] Alvinczi erre való felelete elveszett, tartalmára Pázmány viszontválaszából, a *Megrostálás*ból következtethetünk.[29] Alvinczi nem élt a további válaszlehetőséggel, holott *Feleleté*ben csak az *Öt szép levél* első és második levelére válaszolt. *Az calvinista predikátorok tüköré*ben Pázmány fel is rója neki a többi levélre való válasz elmaradását (9:18). Pázmány ezt követően jelentette meg nagy kontroverzteológiai szintézisét a *Kalauz*t, amelynek függelékében az *Öt szép levél*en végrehajtott jelentős formai és stiláris változtatások után közölte az *Öt levél* című írását, amely megintcsak egy egyértelmű támadás volt Alvinczi ellen. A *Kalauz* erőteljes tiltakozást váltott ki a nyugat-dunántúli evangélikus prédikátorok részéről.[30] *Az igazságnak győzedelmé*t befejező Balásfi meg is emlékezik a Pázmányt és a *Kalauz*t támadó

[25] Bonaventura 1613a, 231. Érdekes, hogy a 16. századi kiadásokban jellemzően, illetve még néhány 17. századi szövegközlésben is esetlegesen nem szerepel a „durch dein Fürbitt". Például Bonaventura 1595, 68.

[26] Bonaventura 1613b, 19–28.

[27] Öry–Szabó 1983, 104.

[28] Pázmány 1609a; Pázmány 1609/1613/2019, 9–139.

[29] Alvinczi 1609; Pázmány 1609b; Pázmány 1609/2017, 7–88.

[30] Ajkay 2021, 69–70.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 108 2025. 04. 30. 15:06:41

protestánsok között a „köszeghi Iskolapor Socze” Nagy Benedekről (87:17–18), valamint a *Protestáció az nemes magyar nemzetséghez* című paratextust aláíró öt lelkészről (lásd a 87:28-hoz írt jegyzetet).[31]

Az Alvinczi Péternek tulajdonított, a *Lelki orvosság*hoz írt előszó, amely a szentek tiszteletére és segítségül hívására vonatkozó katolikus tanítást igyekezett cáfolni, ugyancsak támadta kifejezetten Pázmányt és a *Kalauz*t is. Ez utóbbit „Pokolra vezerleo kalauznak” nevezi egy helyen (12:17), és az írásának apropójául szolgáló Mária-zsoltárokkal kapcsolatban is megjegyzi, hogy Pázmány „az Igazságra vezerlö Kalauzban azt hirdette, hogy az Papistak semmit ollyat nem tulaydonítnak az szenteknek, az mi tulaydona az Istennek.” (12:14–15), valamint hogy „Pazmany Peter az Kalauzban mentegeti Bonauenturat (15:16–17). Pázmány már a Gyarmati Miklós ellen írt *Keresztyéni felelet*ben (1607) is igyekezett megmagyarázni, hogy Bonaventura Mária-zsoltárai nem lépik át a Szűzanya közvetítői szerepének kijáró tiszteletet, vagyis nem bálványozók, sőt, nem is teljes formai-tartalmi átvételei Dávid zsoltárainak. A szentek tiszteletével foglalkozó kérdéskör a *Keresztyéni felelet* után, amint már említettük, a *Kalauz* XIII. könyvében is előkerült, így *Az calvinista prédikátorok tüköre* már nem is erre a nagy témára fókuszál, az ellenfelet cáfolatért egyszerűen a már említett művekhez irányítja.

A mű az Alvinczinek szóló *Elöljáró levél*lel kezdődik, ebben Pázmány megindokolja, miért vágott bele művének megírásába. Egyrészt azt szeretné, ha Alvinczi nyilatkozna arról, hogy ő írta-e a „beszédet”, másrészt a kálvinista prédikátoroknak a katolikus tanítással szembeni „szemtelen czigánykodását” kívánja bemutatni. Ugyanakkor azzal fenyegeti ellenfelét, hogy a katolikusok ezentúl nem hunynak szemet az őket ért vádak felett, nem fogják hagyni, hogy „az gyors hamisság, le nyomia az rest igazságot” (10:13–14). Lényegében arról a módszerváltásról ír, amit már több mint egy évtizede ő maga kezdeményezett a Magyari István elleni *Felelet*tel, és amelynek lényege a felekezeti nyilvánosság katolikus részről történő aktív, sőt proaktív tematizálása.[32] *Az calvinista prédikátorok tüköre*

[31] Hafenreffer 1614, [B_{4r}]–[C_{4v}]

[32] Heltai 2008, 113.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 109 2025. 04. 30. 15:06:41

„Beszédként" emlegeti vitapartnere művét, szerzőjére pedig mint „beszélő", „beszédszerző" hivatkozik, saját magára, hiszen álnéven ír, egyes szám harmadik személyben utal („It osztan mint egy jol örlöt, pöki markát, es Pazmany Petert gyalázza,…", 12:13). Pázmány négy részben cáfolja az „elöljáró beszéd" kritikáit. Az első részben elárulja, hogy mi a pontosabb kiváltó oka annak, hogy tollat ragadott: az „elöljáró beszéd" Bonaventura Mária-zsoltárainak ürügyén támadta Pázmányt és a *Kalauz* XIII. könyvét. Ezt követően a „kálvinista beszélő" címeres hazugságait (II. rész) és „ravasz álnakságát" (III. rész) taglalja, illetve cáfolja. Az utolsó részben a szentek segítségül hívásának tilalmát bizonyító, Pál apostol és Izajás próféta szavain alapuló protestáns okfejtést igyekszik hitelteleníteni. Összességében elmondható, hogy *Az calvinista prédikátorok tüköre* nem mélyül el az általa tárgyalt kérdés teológiai vonatkozásaiban, kevés új érvet hoz fel cáfolatában. Látszik, hogy Pázmány a szentek tisztelete és segítségül hívása témájában már korábban megírt, valamennyi protestáns ellenvetésre válaszoló érvelésmenetei után már nem akart hosszabban foglalkozni az üggyel, ezért mindössze negyvennyolc, nyolcadrét formátumú oldalon „intézte el az ügyet". *Az calvinista prédikátorok tüköre* megírására Pázmányt nagy valószínűséggel inkább a személyes megszólítottsága miatti válaszadási közelezettség, a *Kalauz* védelme, a felekezeti nyilvánosságban való aktív jelenlét és nem utolsó sorban annak igénye motiválta, hogy Alvinczióból „kiszedje", vajon tényleg ő írta-e az „elöljáró beszédet". A jelölt és jelöletlen források Pázmánynál szokatlanul csekély száma is azt mutatja, hogy nem a teológiai disputa volt a cél. A legtöbbet hivatkozott mű a *Szentírás*, ez pedig utalhat egyrészt arra, hogy Pázmány nem volt hajlandó különösebb energiát belefektetni az érvelésbe, másrészt azt a retorikai szándékot is rejtheti, hogy a protestánsokéval azonos érvelési platformra (Sola Scriptura) akart helyezkedni, és a szenthagyomány kizárásával egy közös primér forrás szintjén kívánta meggyőzni ellenfeleit. A *Biblia* mellett a *Kalauz* XIII. könyvéből is sokszor idéz jelölt és jelöletlen formában. Az Alvinczi elleni *Öt levél*re találunk még néhány utalást, de például a máskor sokszor hivatkozott Szent Ágostont csak egyszer idézi, ahogy Kálvint is mindössze egy helyen citálja.[33]

[33] Hargittay 2019, 112.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 110 2025. 04. 30. 15:06:41

*Az calvinista prédikátorok tükör*re Alvinczi még 1614 folyamán reagált, a mű elveszett ugyan, de Pázmány közléséből tudjuk, hogy a címe *Tükör* volt. A mű nem lehetett hosszú, mivel Alvinczinek nem volt sok pénze a nyomtatásra; különben – mint írja – olyan könyvet röpített volna Pázmány szeme közé, „amelyre csuda, ha könnye ki nem csordult volna" (33:24–25). Alvinczi írásának fejezeteit – az *Öt szép levél*re adott *Feleleté*hez hasonlóan, ahol „patvarokra" osztotta művét, – külön névvel látta el, „nyalábоknak" (csomag, köteg) nevezve azokat. (Jól hangzó magyarázat lenne erre az elnevezésre, hogy a nyaláb szó egyik modern jelentéséből kiindulva a tükör által visszavert fénysugár-nyalábokra gondolt Alvinczi, de a szónak ebben az értelemben való korabeli használatát a nyelvtörténeti szótárak nem támasztják alá.) Azt is tudjuk, hogy a mű legalább négy nyalábból állt (vö. 51:44. jegyzet). A *Tükör* meglehetősen indulatos, durva és bántóan személyeskedő hangvételű válaszirat lehetett, Pázmány legalábbis hosszan sorolja Alvinczi rá szórt szitkait. A névvel való gúnyolódás, ami az irónia válfajai között a legdurvábbnak számított, itt sem maradt el: a kassai pap Pasmannak írta Pázmány nevét, mivel szerinte az németül disznót jelent. A 'disznó' előfordult a *Tükör* után közölt gúnyversekben (epigrammák, hexameteres akrosztichonok) is, amelyeket Balásfi *Az igazságnak győzedelmé*ben „moslékos toldaléknak" (92:6) nevez. Alvinczi elárulta, hogy a „disznós verseket" Johannes Bocatius írta, azt sugallván, hogy az egykori kassai főbíró így bosszulta meg nevének az 1613-as Kalauz 422. oldalán való megemlítését (71:28–29).

Pázmány szerint a *Tükör* sarkítva mutatja be kettejük személyiségét: míg Alvinczi magát szerénynek, alázatosnak, szelíd elméjű és mértékletes beszédű embernek állítja be, addig Pázmányt felfuvalkodott, izgága alaknak tünteti fel, aki szüntelen csak morog és szitkozódik. Alvinczi műve elején több, Pázmány által megfogalmazott állítást, vádat visszautasított. Így tagadta, hogy ő fordította volna a *Lelki orvosság*ot, azt viszont nem cáfolta – vagy csak Pázmány nem említi –, hogy „az elöljáró beszéd" az ő munkája lett volna. Alvinczi *Tükör*ben követett vitatkozási módszere egyrészt azon alapulhatott, hogy egyszerűen hazugságnak titulálta Pázmánynak a *Lelki orvosság*ban írottakat cáfoló kijelentéseit, Pázmány közlései alapján legalábbis így tűnik. Máskor tovább vitatkozik a Pázmány által már alaposan tárgyalt, a „szentek" (Ábrahám, Dávid, Szűzanya) segítségül hívásával kapcsolatos kérdésekben.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 111 2025. 04. 30. 15:06:41

Párszor olyan retorikai eszközzel él, amelyekkel Pázmány is szokott. Így egy helyen azzal érvel, hogy ellenfele pontatlanul idézte a „praefatiót", máshol igyekszik Pázmány ellen fordítani saját felekezeti autoritását, például amikor a Homonnai György gróf birtokára rendelt jezsuitától kapott információkat hozza fel érvként.[34] Ugyanakkor újabb, katolikus forrásokból (*Sacerdotale* és a portugál jezsuita Juan Osorio prédikációja) vett bizonyítékokat is előhoz a pápisták marialatriájára.

A *Tükör*ről tehát csak annyit tudunk, amennyit *Az igazságnak győzedelme* megoszt velünk. Pázmány ezen viszontválaszát aránylag gyorsan állította össze, befejezni nem volt ideje, mivel Forgách érsek megbízásából Rómába kellett utaznia a nagyszombati jezsuita kollégium ügyében.[35] A kézirat lezárására és nyomdába adására Balásfi Tamás választott boszniai püspököt kérte meg, aki már egy ideje hasznos segítsége volt a felekezeti vitákban.[36] A válaszirat megjelentetésének körülményei magyarázzák a mű szerkezetét.[37]

Balásfi latin nyelvű ajánlása Forgách Ferenc érseknek (29:1–30:23)
Pázmány latin nyelvű levele Balásfihoz a kinyomtatásról (31:1–19)
Pázmány Alvinczihez szóló elöljáró levele (31:20–33:15)
I. rész (33:16–36:26)
II. rész (37:1–43:13)
III. rész (43:14–53:18)

[34] Úgy látszik, hogy Alvinczi és köre akkoriban még nem volt rossz viszonyban Homonnai Drugeth Györggyel. Noha az 1608-ban jezsuita szerzeteseket hívott a homonnai birtokára (Molnár 2009, 102, 105) ahol 1613-ban egy kollégiumot is nyitottak, Bocatius még köszöntő verseket is írt hozzá 1612-ben. Bocatius 1990, nr. 739, nr. 917. A gróf megítélése jelentősen megváltozott, amikor 1616-ban megtámadta Bethlen Gábort az erdélyi fejedelemség megszerzéséért. Borbély 2014, 302.

[35] Pázmány 1614. december 15-én érkezett Rómába, ahol 1615. január 24-ig tartózkodott. Január 5-én V. Pál pápa audiencián fogadta, akivel a konkrét ügy mellett a politika (II. Mátyás utódlásának kérdése) is szóba került. Fraknói 1868, 172; Tusor 2016, 392.

[36] Balásfi Tamás életpályájához lásd: Szabó 1897; Lux 2003; Ajkay–Hargittay 2022. Jelleméről és „kihágásairól" Fraknói 1868, 394–432. Polemikus írásairól Pázmány Péter munkatársaként: *Uo*., 137–139, 157–161. Politikai nézeteiről Pázmánnyal és Bethlen-féle rendi belháborúval összefüggésben: Hargittay 1980; Tóth 2018.

[37] Az alábbi listának eredeti változatát lásd: Hargittay 2019, 113.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 112 2025. 04. 30. 15:06:41

IV. rész (53:19–70:23)
Pázmány utószava: „Barátságos intésem Alvincihoz” (70:24–72:9)
Balásfi Tamás levele Alvinczihoz (72:10–92:17)
Post scripta (89:4–92:17)
Tíz latin xénia Alvinczi ellen különböző szerzőktől. (93:1–96:4)

A sajtó alá rendezés körülményeinek ismeretében lesz érthető, hogy miért Balásfi latin nyelvű, Forgách Ferenc érsekhez címzett ajánlása szerepel az írás elején. Amint az a dedikáció szövegéből kiderül Forgách volt a válaszirat megrendelője és mecénása is egyben. Az ajánlás azonban a szokástól némileg eltérően nem az érsek erényeire, illetve a megrendelő-mecénás szerepben való dicséretére helyezi a hangsúlyt, ehelyett inkább már a felütése magának a műnek. Megvilágítja az előzményeket, felcímkézi és ezzel emlékezetessé teszi a vita kiindulási tárgyát, vagyis a bálványozás Bonaventurával szembeni protestáns vádját. Kitér a *Tükör* és szerzője kritikájára is. Alvinczi válaszát súlytalannak, retorikailag gyenge írásnak tartja, a szerzőjét zavaros beszédű, rátarti és indulatos embernek állítja be. Balásfi a továbbiakban magyarázatot ad arra, hogy mit keres az ő ajánlása a mű elején, a végén pedig szintén az ő, Alvinczinek címzett magyar nyelvű levele. Az utóbbit egyrészt azzal indokolja, hogy a kassai pap *Tükör*e is anyanyelvű írás, saját szerzőségére pedig egyfajta erődemonstráció igénye a magyarázat. Vagyis azt kívánja bemutatni, hogy nem Pázmány az egyedüli, aki felveszi a kesztyűt a katolikus tanítás védemére, vannak segítőtársai ebben az ügyben (30:9–11). Az erődemonstráció persze nem csak a protestánsoknak szól, közvetlen célja a saját tábor, a katolikusok megerősítése is. A dedikáció kelte 1614 novembere, a kézirat is akkor kerülhetett a nyomdába. Pázmány a Balásfihoz címzett rövid levelében sajnálkozik is amiatt, hogy nem lehet ott a sajtó mellett és felügyelheti a mű kinyomtatását (31:10–12). Egyúttal feltétlen bizalmáról biztosítja munkatársát, akire nyugodt szívvel meri rábízni könyve gondozását. (31:14–16). A paratextusok sorában Pázmány Alvinczihez intézett elöljáró levele következik. Ebben előre bocsátja, hogy figyelmen kívül hagyja ellenfele szitkozódásait és kizárólag annak érdemi mondavalójára reagál majd (33:9–15).

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 113 2025. 04. 30. 15:06:41

Az igazságnak győzedelme is négy részre tagolódik, mivel a mű szerkezetét végső soron *Az calvinista prédikátorok tükör*ének részei határozzák meg, pontosabban Alvinczi azokra, a saját „nyalábjaiban" adott válaszai. Mégsem lehetünk biztosak abban, hogy Alvinczi *Tüköre* is négy nyalábból állt, vagyis hogy minden pázmányi részre egy-egy nyalábbal felelt, mivel Pázmány *Az igazságnak győzedelme* III. részében idéz a negyedik nyalábból. *Az calvinista prédikátorok tükör*ének szerzőségével kapcsolatban is találunk reflexiókat a műben. Pázmány itt is bizonytalanságban hagyja az ellenfelét és olvasót abban a tekintetben, hogy személye azonos-e Lethenyei Istvánéval. *Az igazságnak győzedelme* I. és II. részében teljes mértékben sajátjaként kezeli Lethenyei szövegét, Alvinczi állításait, sértéseit magára veszi, a III. és IV. részben viszont már „Lethenyei uram" írásaként utal a védelmébe vett írásra.[38] Hargittay Emil szerint „ez az ellentmondás fakadhat az utazás miatti sietség okozta kimunkálatlanságból vagy esetleg Balásfi beavatkozásából Pázmány szövegébe, de talán inkább egy kommunikációs játékról van szó," amely egyébként a Pázmány-életmű más darabjaiban is tetten érhető.[39]

Az Alvinczival folytatott vitában ismét a szentek tiszteletének és segítségül hívásának kérdése áll a középpontban, Pázmány és Balásfi az ezekhez kapcsolódó bálványozás vádját igyekeztek megcáfolni. A műben alapvetően a rábeszélő, meggyőzni akaró szándék dominál, de mivel Pázmány a témát – mint fentebb említettük – többször is alaposan tárgyalta a Gyarmati Miklós elleni *Keresztyéni feleletében*, és még részletesebben kifejtette a *Kalauz* XIII. könyvében, ebben a művében már nem bocsátkozik részletekbe menő dogmatikai fejtegetésekbe, inkább a *Kalauz* megfelelő helyeihez igazítja az olvasót. A kevés újonnan felhozott érv, a már megírt gondolatmenetekre visszautaló takarékos bizonyítási módszer magyarázza, hogy a szentírási locusok mellett a megszokottnál jóval kevesebb a patrisztikus, skolasztikus és a későbbi kontroverzteológiai irodalomra való hivatkozások száma. Míg Pázmány a nyugati egyházatyákat, Szent Ágostont, Szent Ambrust és Szent Jeromost

[38] Hargittay 2019, 113.

[39] *Uo.* A disputa-, illetve dialógusszituáció anonim résztvevőjeként szintén egyfajta játékosságot figyelhetünk meg Pázmány részéről az *Öt szép levél*ben (1609), vagy a *Peniculus papporum*ban (1610, 1611), illetve a *Logi alogi*ban (1612).

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 114 2025. 04. 30. 15:06:41

hivatkozza, addig Balásfi szövegében Szent Atanáz, a három keleti hierarcha, vagyis Aranyszájú Szent János, Nazianzi Szent Gergely és Nagy Szent Vazul, valamint a kappadókai atyák egyike, Nüsszai Szent Gergely tűnik fel az autoritások között. Találunk utalást a középkori és a barokk skolasztika képviselőire, így Aquinói Szent Tamásra, illetve Bellarminóra, a protestánsok közül Kálvinra, Bézára és Tremelliusra. Pázmány azonban sokszor hivatkozások nélküli oldalakon keresztül próbálja meggyőzni Alvinczit, egyre türelmetlenebbül értetlenkedve amiatt, hogy vitapartnere nem képes a sokszor elmondott érveket felfogni és elfogadni. Ugyanakkor személyeskedésben egyik fél részéről sincs hiány: míg Alvinczi stílusát – legalábbis Pázmány utalásai alapján– sokszor a durva beszédmodor és alpáriság jellemzi, addig Pázmány az intellektuális lenézés, a lekezelő magatartás eszközével él, amikor bírálja a vitapartnere tájékozatlanságát és érveléstechnikáját. Előszeretettel igazítja helyre Alvinczi szillogizmusait (52:29), ahogyan ezt korábban tette Gyarmatival és a zsolnai zsinaton részt vevő evangélikusokkal szemben is,[40] Balásfi inkább az Alvinczi-féle *Tükör* végén lévő költemények metrikai hibáit kifogásolja a Pázmányét is meghaladó arroganciával (91:23–31).

Az igazságnak győzedelme nagy részét Alvinczi *Tükör*ének konkrét cáfolata teszi ki, emellett ugyanakkor több érdekes momentum is szóba kerül műben. Az egyik ilyen például, hogy az első részben további részletek derülnek ki Alvinczi állítólagos „királykenéséről". Eszerint Bocskai halála után a kassai székesegyházban, zárt ajtók mögött Homonnai Drugeth Bálintot „magyar orszagnak Vrasagára solenni ritu felemelte." Pázmány szerint maga Homonnai jegyezte le az eseményt a naplójába.[41] A második és a negyedik részben közvetített diskurzus zömét az Alvinczi cáfolataira adott viszontválaszok jelentik. Ezek alapján úgy tűnik – Pázmány legalábbis ezt sugallja –, hogy Alvinczi több ponton nem volt tisztában a szentek tiszteletére és segítségül hívására vonatkozó katolikus tanítással, vagy szándékosan mosta össze a szentek megengedett invocatióját azok tiltott imádásával.

[40] A *Peniculus papporum*ban és *Logi alogi*ban több helyen.

[41] Homonnai Drugeth Bálint naplójából ránk maradt szöveg (*Diarium Valentini Homonnai Anno 1605. Cum benedictione Divina Memoriale*) csak 1605. július 18. és november 20. közötti időszakból, illetve 1607 áprilisából tartalmaz bejegyzéseket. Csonka 1988; Venásch 2007.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 115 2025. 04. 30. 15:06:41

A *Lelki orvosság*ban már bevetett módszerrel is újra próbálkozott, amennyiben megint a jezsuitákat használja fel a bálványozás bizonyítékául. Pázmány ezekre adott válaszai – amint arról már fentebb volt szó – nem változatlanul ugyanolyan érvelő hangnemet ütnek meg a mű folyamán. Így az első két részben még nyugodt hangvételben cáfolja Alvinczi érveit, egyiket a másik után, a III. részre viszont mintha elveszítené türelmét, és indulatosan rója fel a kálvinista prédikátoroknak, hogy „noha elö hozzák az Catholicusok szavait, de azoknak igaz magyarázattyát el titkollyák: söt idegen értelemre facsariák." (43:23–25). Ismét előkerül a Bonaventurától származó idézet, azzal összefüggésben Szűz Mária tisztelete és a közbenjáró szerepének jellegét magyarázó szentírási helyek. Pázmány megismétli a katolikus tanítást, amellyel szerinte a kálvinisták pontosan tisztában vannak, és csak azért „akadoznak a szókon" (rabulisztika), hogy megpróbálják fenntartani a disputát (44:19–21). Őszintén felháborodik azon, hogy a protestánsok nem hajlandók megérteni a katolikusok által sokszor ismételt igazságot. Mint írja, „Torkunk szakattában kiáltyuk hogy Anathema, Atok á ki Bodog-Aszonyttul, vagy más Szenttül bocsánatot, s' üduösséget vgy vár, mintha azt magok ereiéböl adnák, és nem csak szinte alázatos könyörgésekkel nyernének Istentül segitséget az öduösségre, Te mégis lelki ismèreted ellen mind mást álmadosz" (46:17–21). Alvinczi *Tükör*ének pontról ponra történő, konkrét, rációalapú cáfolata a IV. részben véget ér. Az azt követő utószó a „Barátságos intésem Alvinczihoz" már egy érzelmi alapú lezárása a vitának. Pázmány nehezményezi, hogy „az minemü toldalékot irtál könyved vtán Aluinci, az immár bezzeg nem emberseg tölled" (70:25–26). Itt tűnik fel Bocatius neve is, aki a már említett „disznós verseket" szerezte. Pázmány visszavágásképpen az egykori kassai főbíró életének kínos részleteteire (prágai fogságára, a kassai városi tanácsban diszkreditált helyzetére) utal.[42]

[42] Az egykori kassai főbíró Alvinczihoz hasonlóan ideológiai támogatásával erősítette a Bocskai-felkelést, az erdélyi fejedelem politikai üzeneteinek alakítója, propagandistája lett. A királyhű táborban bizonyosan voltak olyanok, akik nem kevés kárörömmel nézték, hogy Rudolf király elfogatta és bebörtönöztette Prágában, amikor Bocskai számára megpróbálta megnyerni a német protestáns fejedelmek szövetségét. Öt év fogság után Bocatiusnak, állítólag neje segítségével, sikerült megszöknie a börtönből és 1611 januárjában visszatért Kassára. A szenátus bár visszaadta a polgárjogát, mégsem engedték visz-

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 116 2025. 04. 30. 15:06:41

Az igazságnak győzedelme kevesebb mint háromnegyedét írta Pázmány, aki a 65. oldalon adja át a szót Balásfi Tamásnak. A boszniai választott püspök írása formailag egy Alvinczinek címzett levél, amelyet utóirattal (Post scripta) is ellátott. Érvelésében igyekszik Alvinczira visszafordítani a vádat, mondván a protestánsok teszik a szenteket bálványokká, amikor különféle valótlanságokat tulajdonítanak nekik. Balásfi Kálvint teszi felelőssé a szentek elleni blaszfémiáért, mint írja: „Caluinus Ianos á te Mestered, noha aztis neha farba rughod: ö tanitott tegedet á Szentek ellen való karomlo irasra" (75:28–29). Míg Pázmány konkrétan Alvinczi állításait cáfolta, addig Balásfi általánosságban igyekszik bizonyítani, hogy nincs kivetnivaló a katolikus szenttiszteletben. A *Szentírás*ból és a fejlebbvalókkal szembeni viselkedésből, tiszteletadásból vett párhuzamokat felvonultató okfejtésének konklúzója az, hogy bármilyen módon is fejezzük ki tiszteletünket a Szentek iránt, őket „mi, veghetetleneknek, mindenhatoknak, teremtöknek, megh váltoknak, etc. nem mondgyuk:" (82:11–13). Érvelésének alátámasztására Balásfi Szent Ambruson és Szent Ágostonon kívül a már említett keleti egyházatyákat idézi. Az olvasóknak is szóló rációalapú meggyőzésen túl főleg emocionálisan akar hatni Alvinczira, amennyiben a tőle megszokott indulattal, nyers modorban pocskondiázza Pázmánytól „megörökölt" ellenfelét. Kritizálja annak értelmi képességeit, latintudását, felrója hiányos iskolázottságát.

Az igazságnak győzdelme végén tíz Alvinczi ellen írt latin „ajándékverset" (xénia) olvashatunk különböző szerzőktől. A rövid anagramma-költemények és epigrammák álnévvel felvonultatott nyolc szerzője mintegy bizonyítékul szolgált arra, amit a mű elején Balásfi a Forgáchhoz írt dedikációban írt, vagyis hogy Pázmány távollétében is vannak olyanok, akik képesek megvédeni a katolikus ügyet. („Azért, hogy tudja meg a rágalmazó prédikátor, jóllehet elment tőlünk az a nagy ember egy kis időre Itáliába, de azért – amint azt az Úrban reméljük –, vannak mások is Magyarországon, akik tanítják Alvinczit, ha érteni akar; akik nem hagyják, hogy büntetlenül káromoljon; akik ostorozzák, ha esztelenkedik; akik visszaverik ennek kisded nyilait, összetörik, szétmorzsolják." 30:7–11)

sza maguk közé a városi tanácsosok, nem lehetett többé főbíró. Bocatius 1985, 212–220. Bocatius szerepéről Bocskai propagandájában: Teszelszky–Zászkaliczky 2012.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 117 2025. 04. 30. 15:06:41

A kötet végén lévő tíz „xénia" mindenesetre egyértelműen válasz volt az Alvinczi írása végén megjelent „moslékos toldalékokra". Lehetséges azonban, hogy a gúnyversekkel való egymásnak felelgetés, nem Alvinczi *Tükör*ével vette kezdetét. Csonka Ferenc, a Bocatius-életmű kiadója hívja fel a figyelmünket egy *Qui quae vult, dicit, quae non vult, audiet* (Aki kimondja azt, amit akar, hallani fogja azt, amit nem akar) című, név, hely és évszám nélkül megjelent nyomtatványra, amely Johannes Bocatius és Alvinczi ellen írt latin paszkvillusokat tartalmaz.[43] A gúnyversek nagy része Bocskai egykori propagandistája ellen irányult: prágai fogságán, az onnan való szökésén élcelődnek, és azon, hogy visszatérte után kiszorult a kassai városvezetésből. Amellett, hogy kétarcúsággal (Ianvs), Magyarország elárulásával, törökösséggel (Boccativs miles Tvrcicvs) és eretnekséggel vádolják, még költői mivoltában is megsértik, amennyiben az egyik versben Apolló arra panaszkodik, hogy Bocatius mocskos disznó módjára megtapossa a babérjait és a múzsák oltárát.[44] Alvinczi is Bocatiusszal összefüggésben lesz az egyik epigramma célpontja, amennyiben a hasonló a hasonlót vonzza („Scilicet ad similem fata trahunt similem"). A közös nevező a két kassai között természetesen az eretnekség és annak „velejárói". A kiadvány egyetlen fennmaradt példányának címlapján egy, a megjelenéssel nagyjából egykorú bejegyzés szerepel, mely szerint Pázmány a szerző („Pasquillus Pasmani de Joh. Bocatio"). A megjegyzés származhat akár magától Bocatiustól is, mivel a példány Csonka Ferenc szerint az ő tulajdonában volt. Egy másik, későbbi kéz szerint: „Valószínű hogy Balásfi." Csonka Ferenc is úgy véli, Pázmánynak valamiképpen köze lehetett a versekhez, mivel összefüggésbe hozza a nyomtatványt és annak címét az 1613-as *Kalauz* függelékeként megjelent *Öt levél* II. levelének egyik passzusával: „És ha te mindent mondasz, ami szádra jő, meghidd, hogy én is füledbe rágom, amit szinte hallani nem akarnál is."[45] Vélhetőleg ezért is datálja 1613-ra a *Qui quae vult*…

[43] Bocatius 1985, 220. *Qui quae vult, dicit, quae non vult, audiet*. OSZK RNYT, RMK II. 2048a. Csonka Ferenc valamennyi gúnyverset közölte Bocatius műveinek kritikai kiadásában: Bocatius 1990, 1026–1030, app. 122–128.

[44] „Quo, scelus, usque meas lauros sus sordidus, aras / Pierias turpi polluet iste pede?" Bocatius 1990, app. 124:5–6.

[45] Bocatius 1985, 241. Pázmány 1609/1613/2019, 190:27–29.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 118 2025. 04. 30. 15:06:41

megjelenését.[46] Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a nyomtatvány utolsó, üres lapjára maga Bocatius beírta a paszkvillusra adott riposztját *Ad huius pasquilli autorem* címmel.[47] A válaszepigramma egyik disztichonja Pázmány híveit disznókként tünteti fel. „Alvinczi inde vorax, canis effere, nominis, heros / Si tu tantus, ades, belligeraque palam. / Esto suosque suesque inter Pasmannus Achilles, / Tu cum Pasmanno Gerro Sathanque, viro es."[48] (Alvinczi nevét támadó falánk, vad kutya, állj elő, ha akkora hős vagy, és vállald nyíltan a harcot. Legyen bár Pázmány Akhillész is a disznajai közt, te Pázmánnyal együtt egy ördögi senki vagy.) Ez alapján nem zárható ki, hogy épp ez volt az a bizonyos „disznós vers", amelyet Alvinczi a *Tükör*ében közölt. Pázmány szerint a kassai prédikátor azt sugallta, hogy Bocatius azért írta a „disznós verset", mert a *Kalauz* 422. oldalán szerepel a neve („It vjal mutacz az kalauznak *Fol. 422.* melyben Bocatiust emlitettem: és azt jelented, hogy ö irási az disznos versek.", 71:28–29). A *Kalauz* szóban forgó oldalán mindössze ez áll Bocatiusról: „Graverus Albert Cassai Oskola-mester egy könyvet íra, mellyet Bocátius és Scultétus fel czapragozának versekkelis."[49] Nehezen elképzelhető, hogy erre, a nem annyira súlyos megjegyzésre született volna válaszul a „disznós vers", főleg, hogy abban Bocatius Alvinczit is védelmébe veszi. Sokkal inkább lehetett revans arra a költeményre, amelynek egyik sora szerint Bocatius „sus sordidus" (mocskos disznó), illetve arra a már említett epigrammára, amely Bocatiuson kívül Alvinczit is támadja, és amely *Boccativs similis Alvincio gaudet* címmel szerepel a *Qui quae vult…* gúnyversei közt.[50]

Végezetül meg kell még említenünk, hogy a paszkvillusháború vélhetőleg nem a *Qui quae vult…* megjelenésével kezdődött. Ez utóbbiban lévő *Paraenesis ad Boccatium* című vers ugyanis arra utal, hogy a kassai iskolamester

[46] Bocatius 1985, 241.

[47] A vers közlése: Bocatius 1990, 869, nr. 1115.

[48] *Uo*., 1115:19–22.

[49] Pázmány 1613, 422.

[50] Cvrrunt Aluinci loro et Boccatius vno: / Scilicet ad similem fata trahunt similem: // Aluinci haereticus, blatero, Boccatius idem: / Lactucas similes improba labra vorant. // Sacrorum praedo Aluinci, Boccatius idem: / Fax, fex, nex hominum, turpis vterque lues. // Alvinci Stygius lupus est; Boccatius idem: / Haecne feres longum turpia nostra monstra DEVS. Bocatius 1990, 1029–1030, app. 127.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 119 2025. 04. 30. 15:06:41

korábban valamiféle támadást intézhetett Pázmány ellen, és erre íródtak válaszul a *Qui quae vult …* versei.[51]

3.2.1. A *Lelki orvosság*ra, illetve az ahhoz kapcsolódó „előbeszédre" vonatkozó információk és az azokból fennmaradt idézetek *Az calvinista prédikátorok tükör*ében és *Az igazságnak győzedelmé*ben

A *Lelki orvosság* és vele együtt a kálvinista indíttatású, Alvinczinek tulajdonított „előbeszéd", elveszett. A Kassán megjelent könyvvel kapcsolatos könyvészeti és tartalmi információkat, valamint néhány idézetet *Az calvinista prédikátorok tüköre* őrzött meg. Az erre adott felelet, az immár bizonyosan Alvinczitól származó *Tükör* sem ismert ma már példányból. A szövegéből kiragadott részletek, idézetek *Az igazságnak győzedelmé*ben maradtak fent, ezekből következtethetünk a válaszvitairat tartalmára, szerkezetére és stílusára. Az alábbi gyűjtés az elveszett írásokra történő valamennyi, Pázmánynál olvasható utalást tartalmazza. A kigyűjtött szövegek vagy szó szerinti átvételek, illetve olyanok, amelyeket Pázmány önmagára vonatkoztatva, de szöveghűen idéz – ezek a kurzív szedés révén különíthetőek el –, vagy tartalmi összefoglalások. A Pázmány az idézett szövegekhez egyetlen esetben ad meg pontos locust (51:44. jegyzet: *Az negyedik nyalabnak vége fele* §. io Vram.) Abban az esetben, ha *Az igazságnak győzedelmében* olvasható a *Lelki orvosság*ra vonatkozó utalás, az idézet mindkét listában (3.2.1 és 3.2.2) szerepel. Ilyenek például a 34:21 és 35:7 közti szövegtartományba eső idézetek.

9:5–6 az régi keresztyének gyülöltetesére az Felföldön nyomtattanak, es Lelki orvosságnak neueztenek

9:6–10 Noha pediglen neue (csak ne tisztessége) vesztet, a' ki az elöl járo beszedet koholta, es helye sincs az nyomtatásnak fel jegyezue, mind az által, […] azt csergetik, hogy az te *Humanitasod* vinnyeiéböl költ ez irasocska.

[51] Bocatius 1990, app. 125. „Quas, bucculente, miseras Pazmanio / Gemmas, tibi largo remittit foenore." (1–2) „Insaniae virus tuae in Pazmanium / Vomis, …" (11–12). Quid si semel sis obvius Pazmanio …, (19)

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 120 2025. 04. 30. 15:06:41

9:20–21 a' mint hogy Elöliaro Beszednek iria ez az neue vesztet paraszt, az ö berbetéiét.

11:29–33 az fél arcus pappirossacskán nyomtatot Beszedben, mellyet egy neue vesztet Calvinista Predikator, minap ki bocsata Lelki Orvossag neue alat. Melyben noha ö maga meg vallya, *csak nem feoldet mennyet egyben téuén tagadgyuk,* hogy mi az Istennel vralkodo szenteknek, Isteni tiszteletet, és meltoságot tulaydonitanank, […].

12:7–12 Nem tudom micsoda Lelki Oruossagot Nemet nyeluböl fordítot Magyarrá. Ebben pedig (ugy mond) az Orvosságban, Bonaventuráual egyetembe az Papistak, Bodog aszonyrul azt iriák, hogy ö bünt bocsát; meg eleuenít; sziueket visgál, es meg vjit; Eö általa engeszteltetik meg az Atya, etc. *Maga* (vgy mond) *ezek az teremteo Atyát, az meg válto Fiut, es az meg szenteleo Szent Lelket illetnéiek.*

12:17 az Igazsagra vezerlö Kalaúzt, *Pokolra vezerleo kalauznak* neuezi.

13:6–7 Elöször azért azt iria az neue vesztet Predikator Beszedebe, hogy *az keonyu kohlo Jesuitak, tagadgyák, hogy eok az meg hólt szenteket segitségeul hínák*.

13:15–18 Pazmany Petert emlegeti az tekelletlen Calvinus czenke, és az Kalaúznak tizen harmadik könyuét jegyzí, melyben sok erös bizonysagokkal meg mutattatik, hogy szabad az meg dücsöült szenteket segitsegül hini.

13:29–31 Mint meri tehát ez az Calvinista darab irnya, hogy *mi tagadgyuk, hogy az meg hólt szenteket segitségeul hínók?*

14:4–5 Masodszor, azt beszelli Beszed Szerzö Predikátorunk, hogy az könyuek kohlo Jesuitak *Tagadgyák, hogy az Szeuz Mariat imadgyak*.

14:19–21 Harmadszor tudatlan, és orczátlan hazugság azis, hogy *sohult nem oluasunk illyen forman való segitségeul híuast, Halgas meg engemet Ur Isten az Abrahámért.*

15:13–17 az oruossag eleibe függesztet Beszednel. Abban vagyon pedig ennek az tekelletlen alnaksagnak gyökere, s' fondamentoma, hogy noha elö szamlállya az neue vesztet Calvinista, a' mit Bonauentura Bodog aszonynak tulaydonít az ö Soltariban; és aztis fel jegyzi, hogy Pazmany Peter az Kalauzban mentegeti Bonauenturat

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 121 2025. 04. 30. 15:06:41

16:13–14 Elö hozza Beszedeben, hogy Bonauentura Bodog aszonynak azt mondgya, hogy bünt bócsat: meg eleuenít: meg vjít: meg engeszteli az Istent.

18:27–19:2 a' mint ez az Beszed szerzöis fel jegyzette az ötödik Soltarnak, ötödik versében. Holot igy könyörög Bonauentura. *Mosd el, oh szent Aszonyom, az te esedezésed altal, minden vetkeinket.*

22:4–8 Igy okoskodik, *Pal Apostol nyluán mongya, hogy egy az keozben járo, Isten keozeot, es emberek keozeot, az ember Christus Jesus; Senki kuleomben az atyához nem mehet, hanem eo általa. Tehát meg mocskollyak az eudueoziteonek tanitását, valakík csupa teremptet állatot állatnak esedezeojeul, es keozben járóúl.*

23:9–11 Illyen bizonysagot támaszt. *Isaias igy kiált az Istennek, Te vagy mi Atyánk; Ha Abraham nem túdis, es Israel nem isméris, mind az által Vram, te mi-Atyánk vagy.*

23:24–26 III. Azt beszelli az Calvinista Predikator, hogy *Sz. iras kiueul való tisztelet effele, és az régi Sz. Patriarchak, es Profetak ideiebe, nem vólt az emberek segitségeul hiuásoknak emlekezeti.*

34:21–23 Harmadszor Lelki isméreted ellen hazuttolsz engemet három dologban. Eggyk, hogy te reád fogtam az Lelki oruosságnak Magyarrá forditását.

34:23–24 Mert én nem írtam, hogy te dólgod az Oruosságnak forditása, hanem az emberek gyanuságat említettem.

34:25–29 Mert magad sem tagadod, hogy te híreddel (az-az, te akaratoddal, és talám segitségeddelis) koholtatot az Mágyar Oruossag. Enis tudom, hogy az te Németséged, nem elegséges az illyen forditásra, de ha te akaratoddal volt ennek eredeti, vagy futamattya, szinte úgy te dólgodnak mondhattyuk,

34:31–35:1 Másikban, abbanis Lelki isméreted ellen hazuttolsz, hogy az fel földön neuezték Lelki oruossagnak az magyarrá forditot irásocskat.

35:1–2 Mert az Cassan nyomtatot könyunek elsö igeiéböl ki tetczik, hogy lelki oruosságnak hijátok az Magyarrá forditot könyuetsket.

35:3–7 Ha pedig azt akarod reám fogni, hogy az én írásom szerént, elsöbennis ti neueztétek azt Lelki oruasságnak, mint ha Nemetül más külömbözö neue löt volna az könyvecskének. Abban immar szem-latomást Lelki

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 122 2025. 04. 30. 15:06:41

ismereted ellen cselekeszel, mert én, egy szóval sem ielentettem, hogy ti legyetek elsö talalói annak, az neunek.

35:9–11 Abbannis iatékos vagy, hogy egyniehánzor az Bécsi Iesuitak munkaiának irod az Nemetül ki bocsátott Lelki Oruossagot, mint ha mind az Iesuiták dolga volna, valamy Bécsben törtenik.

3.2.2. Alvinczi elveszett *Tükörére* vonatkozó információk és az abból fennmaradt idézetek *Az igazságnak győzedelmé*ben

32:3–8 Vallyon Aluinci, neuezteleké én valaha tégedet Disznónak? Kuruanak? pelenger ala valonak? paraznának? világ latrának? verö-artanynak? Genyetségnek? Hitetönek? Bolondnak? Pokolból szarmazotnak? Te pedig orczatlan nyelveskedéseddel, (mint ha mostis az Alvinci paikosok közöt vólnál) mind ezeket, és töb hozzád illendö rutságokat kerödöl reám; söt ezeket (phui büdös száiu) Islogoknak neuezed.

32:15–16 Nékem otthon Pázmány vala neuem, nem Pasman.

33:4–5 Soha én töllem ollyan igéretet nem hallasz Aluinci, az minemüt te fogadsz Tükörödben, tudni illik, hogy ez után többet veletek nem mocskolódom.

33:23–26 Elöször azért, lelki isméreted ellen írod, magadat oly itiletben lenni, hogy te, tudatlan volnál. Mert mindgyárt vtánna veted, hogy ha penzed vólna, olly könivet röpitettel volna eddig szemem közze, melyre csuda ha könyuem nem csordúlt vólna.

34:2 Iszákotis emlegecz, hogy nékem keszítettel.

34:11 Az Nyomás irások ki bocsátásában való módomatis irigyled

34:17–18 Masodszor lelki isméreted ellen fogod reám, hogy tégedet, tisztessége vesztetnek nevezlek: és azt írom, hogy vgy ismerlek, mint ebet szörén.

34:21–23 Harmadszor Lelki isméreted ellen hazuttolsz engemet három dologban. Eggyk, hogy te reád fogtam az Lelki oruosságnak Magyarrá forditását.

34:23–24 Mert én nem írtam, hogy te dólgod az Oruosságnak forditása, hanem az emberek gyanuságat említettem.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 123 2025. 04. 30. 15:06:41

34:25–29 Mert magad sem tagadod, hogy te híreddel (az-az, te akaratoddal, és talám segitségeddelis) koholtatot az Mágyar Oruossag. Enis tudom, hogy az te Németséged, nem elegséges az illyen forditásra, de ha te akaratoddal volt ennek eredeti, vagy futamattya, szinte úgy te dólgodnak mondhattyuk,

34:31–35:1 Másikban, abbanis Lelki ismèreted ellen hazuttolsz, hogy az fel földön neuezték Lelki oruossagnak az magyarrá forditot irásocskat.

35:3–7 Ha pedig azt akarod reám fogni, hogy az én írásom szerént, elsöbennis ti neueztétek azt Lelki oruasságnak, mint ha Nemetül más külömbözö neue löt volna az könyvecskének. Abban immar szem-latomást Lelki ismereted ellen cselekeszel, mert én, egy szóval sem ielentettem, hogy ti legyetek elsö talalói annak, az neunek.

35:9–11 Abbannis iatékos vagy, hogy egyniehánzor az Bécsi Iesuitak munkaiának irod az Nemetül ki bocsátott Lelki Oruossagot, mint ha mind az Iesuiták dolga volna, valamy Bécsben törtenik.

35:13–14 Harmadikban hazuttolz, hogy az Kiraly keneshez keduedet mondottam lenni.

35:25–27 Negyedszer, lelki ismereted ellen fogod reám, hogy fenyegetödöm, mikor azt irom, hogy, el költünk arrol. Es nem tudom micsoda Vratoktúl való felelmünket rebesgeted.

36:11–12 Eotödször Lelki ismèreted ellen akarod reám fogni, hogy meltatlánúl reánk költöt dolognak vitatom, az mit magában foglal az Lelki oruosság.

36:17–20 de te Lelki ismèreted ellen, másban keversz éngem, mint ha azt mondottam volna, hogy ti fogtátok reánk az Lelki Oruosságban íratot dólgokat. Az Ieroboám báluányozásának historiáia minket nem illet.

37:4–5 ELSEO hazugság az, hogy az könyü kohló Iesuitak tagadgyak, hogy ök az meg holt Szenteket segitségül hinák.

37:9–11 Elöször Lelki ismereti ellen, el valtoztattya az én mondasomat, és kétszeris reám fogya, hogy *Hittül szakatnak mondom, az ki á meg hólt Szenteket nem imadgya*.

37:29–30 *Hittül szakat, á ki az meg hólt Szenteket nem imádgya*.

38:1–6 Masodszor lelki ismèreted ellen keresz patvart ellenem abbanis, hogy az elsö hazugsagnak elö állátásaban éppen ki nem irtam, az ti praefátiótok szavait, mellyek imigyen vadnak. *Tagadgyák baluanyozó vóltokat;*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 124 2025. 04. 30. 15:06:41

Tagadgyák hogy az meg hólt Szenteket segitségül hiják. Röuid kerdéseknek hegyestöréuel sürgecz it engemet, *Miért hattam el az élsöt? Nem tagadome baluányozo vóltomat?*

38:16–19 Azert nem okoskodás hanem szeleskedés á mit te csergecz, midőn azt mondod, hogy *A ki Isten-közöt és ember-közöt töb közben iárot vall egynél, bar az esedezésre nézveis, balvanyozo az: mert irva vagyon, hogy egy az közben iáró. Es hogy ha vetkezünk, szószólonk nékünk az Christus.*

39:9–12 MASODIK HAZVGSAG az vala, hogy az Iesuiták tagadgyák, hogy szűz Mariát imádgyak. Mert noha Istenhez illendö imádást az Szenteknek nem adunk, de ollyan imádással szabadon imádgyuk öket, minemüvel az elö embereket, imádták, az régi iamborok.

39:12–15 Azzal bizonyíttya, hogy ez nem hazugság, mert az Tekintetes, Nemzetes és Ngos Homonnai Georgy Vram Iesuitáia, azt mondotta, hogy á ki Mariát nem imádgya, azzal Eretnekké nem lészen:

40:3–7 Touáb mégy, s' azt mondod hogy mi vgyan Isteni imádással imadgyuk Bodog-Aszonyt, *Mert ha ki akaria, az Maria neuet emlitheti az keresztségbennis, miuelhogy igaz keresztségnek mondgya az Sacerdotale, ha ki keresztel Atyának, Fiúnak, és Szent Leleknek és Bodog-Aszonynak neuében. Osorius pedig hasonlittya Bodog-Aszonyt az Vr Istenhez.*

41:24–28 HARMADIK HAZVGSAG az vala, hogy az Szent Irásban nincs illyen formán való segítségül hiuás, Vr Isten halgas meg engem Abrahámért. Ennek á mondásnak hamissága abból ki tetczik, Mert illyen könyörgés vagyon az Szent irásban, A te szolgadert Dauidért, el ne fordicsad az te Christusodnak orczáiát. El ne ved mi rollunk az te irgalmasságodat Abrahámert.

41:29–31 Itt Alvinci Lelki ismereti ellen sokat zagyvál egybe. Elöször azt mondgya, hogy ezekböl az Szent Irás mondásiból azt akarom ki sotólni, hogy Abrahámhoz, és Dáuidhoz való könyörgések vadnak az Szent irásban.

42:5–9 Masodszor Lelki ismereti ellen kötödik velem Alvinci, hogy ennek az hazugságnak fel iegyzesében aztis elö nem hoztam, á mit, ez elöt mondot vala az *praefatio*; Tudni illik, hogy az Szent Irásban nincs illyen könyörgés. ABRAHAM HALGAS MEG ENGEM. Mostis azon kér, hogy mutassak egy helyet az Irásban, ahol valaki igy könyörgöt volna.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 125 2025. 04. 30. 15:06:41

45:3–4 Azis csélcsapas, hogy az igaz hitre vezerlö kalauzt, vtról téuesztö Kalauznak irod.

45:9–10 Vegezetre, aztis patuarkodua fogod reám, hogy tölled azt kiuántam, hogy az Bonauentura szavait, glossállyad.

45:24–25 Elöször. Hazugságnak mondgya, hogy az Szentek csak törekédéssel használlyának nékünk.

46:1–6 Elöször (vgymond) Bodog Aszonyt azon kérik az Papisták, hogy el vegye bünöket, és az Bodogok nyugodalmaban vigye öket. Masodször, az Szenteknek erdemeketis, emlegetik, és azon kérik az Szenteket, hogy erdemeket közöllyék véllek. It osztan erös szidalommal kisztet engemet, hogy meg jelencsem neki, micsoda ertelemre csigazhatom ezeket?

48:4–6 Elöször, *Nem tulaidonít Szent Ianos az embernek termeszeti szerent maga ereieböl való szentelést, hanem az Isten munkáia ez.*

48:21–24 Masodszor Linacer Grammatikáiát hozza elö Aluinci, melyben irva vagyon, hogy *az cselekedet, gyakran az cselekedetnek magyarázattyáert vetetik.* […] *Az meg szentelest, az Istenben való remenseg cselekeszi, és az embert meg szenteltetnek mutattya lenni.*

49:12–13 Az töb locusokra egyebet nem mondasz, hanem hogy *ezen értelme vagyon az többinekis.*

49:29 Es igy hamissan nevezi Alvinci Szent Bonaventurát Bálványozonak,

50:12–14 Elsö és Masodik bizonyság illyen. *Az Szent Irásban, és az Apostolok peldáiában nem olvasunk illyen könyörgést az Szentekhez, maga az üduösségre tartozó dólgok, mind meg vannak az Szent irásban.*

51:2–3 Az Reformátorok, nem mondgyák, *hogy semminémü traditiót ne kellessék bé venni: hanem ollyaténokat, az mellyek Isten igéje ellen valok.*

51:10–11 Mert irva vagyon, *hogy egyedül az Istent imádgyuk, és szolgállyuk, akár az Latriat, s' akár az Duliat ércsed*

51:44. jegyzet: *Az negyedik nyalabnak vége fele* §. io Vram.

52:11–14 Vegezetre ennek az nyalábnak végin, két fogatlan bizonyságot tamasztasz ellenem. Eggyk illyen. *Ha az Isten mindeneket lát, és tud, ö hozzá kel szükségünkben folyamni, De illyen az Isten, Heaba való tehát azokhoz ternünk, kik ohaitasinkat nem értik.*

52:22–23 azt kérded töllem, *mint tapsolok ennek:*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 126 2025. 04. 30. 15:06:41

52:26–28 Masik bizonysagod illyen, *Ha Isten ielenti meg az Szenteknek az mi kivánságinkat, Tehat Istent kel kernünk hogyadgya tuttokra az Szenteknek az mit kivánok.*

53:28–54:3 Egyszer igazat mond Alvinci, és azt iria erre, hogy, ez illyen bötükkel írva nincsen. De azért vilagoson meg vagyon tiltva, ahol parancsoltatik, hogy az te Vradat Istenedet imádgyad, és csak néki szolghally. Es hogy átkozot á ki emberben bizik: Szent Iánosnak sem engedé az Angyal hogy ötet imádna.

55:17–20 Az bizonyságnak elsö részére hármat mond Aluinci. I. Magad arra hagyád vgymond, hogy az Szentek magoktúl semmit nem tudnak: Tehát nekik imádkozni nem kell, hanem ha Isten által akartok szembe lenni véllek.

55:26–31 II. Azt mondgya Alvinci, hogy ha az Szentek úgy tuggyák az földí dolgokat, mint az Profeták sok titkokat tuttak, Isteni jelenésböl, következik vgymond, ha egyebet sem tudnak az Szentek, hanem csak azt, hogy vagyon Istennek ez földön vitézkedö Ecclesiáia: mint az Profèták sem tutták mint örül Abel menyországban, noha tutták hogy vagyon Istennek menyben örvendezö sereghe.

56:9–11 Másodszor azt sem jouallom hogy az Oo Testamentom ideiebennis, azt hiszed, hogy az mennyei bodogságban örvendeztek az Szentek.

56:14–16 III. és vtolszor azt foghia Lethenyei Vramra Alvinci, hogy ö igy argumentál. *Szent Pál az élö Szenteket kérte, Tehát szabad az meg hólt szenteknek imádkozni.*

56:17 Ebben az bizonyságban azt iria, hogy *Quatuor termini sunt.*

57:13–15 Erre Alvinci somma szerént azt feleli hogy egy példa ez, melyböl nem következik, hogy minden szentek tuggyák külön külön az mi dolgainkat. Kiváltképpen holot Isteni csudából volt az Moyses megh jelenese.

58:24–26 Miert nem mondod ittis, hogy egy kiváltképpen való példát, nem kel közönséges regula állatására, támasztani;

59:20–22 Szokása szerént, ittis csak csavarog Alvincink. Elöször azt mondgya, hogy én Calvinistáva léttem, mert Calvinussal bizonyitom hogy ez vgyan valoba történt dolog, s' nem valami példa-beszéd.

59:25–26 Másodszor azt mondgya ö nem tudgyá hogy ha Calvinus mondottae hogy ez nem példa-beszéd.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 127 2025. 04. 30. 15:06:42

60:3–4 Harmadszor azt mondgya Alvinci, hogy az Gazdag, és Lázar dolga, csak példabeszéd, melyböl bizonságot nem tamaszthatni.

62:19–21 Erre Alvinci kettöt felel. I. Hogyök sem tagadgyák, hogy az Szentek közönségesen tuggyák az földi állapatot. Azért ezt az bizonyságot nem ide valónak mondgya.

62:25–29 II. Azt feleli, hogy az Ament nem az Vének, hanem az négy állatok mondották, mellyeken az Szent Angyalokat értette Szent Iános negyedik reszébe. Es miuelhogy az Angyalok tuggyák, hogy mi ez földön Istent imádunk, Ament mondhatnak.

63:23–26 Lassuk, mit fecseg az Lelki Orvossag praefatioiában foglalt bizonyságok feytegetése ellenis. Elsö ellen vetés az vala, hogy Szent Pál egy közben-jarónal többet nem ismér.

64:3–5 It Alvinci kettöt mond, s' eggyk sem igaz. Elsöt, hogy az elö Szentek példájából erössitem az hólt Szentek imádását, mága ha szinten az Elök egy másért esedeznekis, de egy-mást nem imádgyák.

64:10–14 Masodikat azt mondgya Alvinci, hogy mi oly meltoságot adunk az Szenteknek, mint Christusnak, söt annál nagyobbatis. Mert nem tudom ki, s' hon azt mondotta, Hogy Christusnak parancsol Bodogaszony; Hogy az Szentek kapui menyországnak; Hogy Isten az Szentek által ad minden jokat.

65:27–30 Alvinci az elsö válaszra semmit sem szól: nem volt azt hiszem értéke az felelethez. Az másodikra, meg jaydul. Iay igy néktek (vgymond) semmi gratiátok nincs az Szentek elöt; és semmit nem nyertek töllök, mert az kárhozottak semmi keduet nem lelnek Christus elöt.

67:22–26 Elöször csudállya mint emlittyük Szent Pált, holot egy Velenczei oltáron Szent Palt, Domokos mellé ki abrazuán, azt jrják Domokos képén, hogy ö általa könnyebben juthatni az Istenhez. Továbbá aztis melléje veti, hogy Szent Pál az élö embereket kérte, nem imádta.

68:11–17 Masodszor azt mondgya Aluinci, hogy ök nem mind kárhoztattyák az mi bötü szerént az Szent Irásban nincsen, sem pedig minden Traditiot meg nem vetnek, hanem csak ollyant, mely az Szent Irással ellenkezik. Az *Credo* pedig (vgymond) széllel az Szent Irásban mind fel talaltatik: és azt kivánnya, hogy meg mutassuk az Szent Irás bötüjéböl avvagy azzal

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 128 2025. 04. 30. 15:06:42

eggyezö ertelem szerént, hogy az Szenteknek külön, kiváltképpen való szükségünkért kellyen imadkozni.

69:15–18 Harmadszor és vtolszor azt mondod, hogy ha szinte az Apostolok idejétül fogua löt vólnais az szentek segitségül hivása, nem köuetköznek hogy ió vólna: Mert az Arrianusok teuelygéseis az Apostolok idejétül fogua találtatot. Nemis volt pedig eleinn az Szentek segitségül hivása az Ecclesiaban.

70:25–26 Az minemü toldalékot irtál könyved vtán Aluinci, az immár bezzeg nem emberseg tölled.

71:3–5 Azt irod, hogy az én nevem, Németül hizlalt disznot jegyez, és vtálatos ki mondhatatlan rút szitkokkal mardosod, hogy már az én nevemet.

71:8–10 az egész könyuben mindenkor Z-vel írtad neuemet, csak mikor disznolkodtál, akkor turtad ki rút orroddal az Z-t, és más bötüt adtál helyébe;

71:28–29 It vjal mutacz az kalauznak *Fol. 422.* melyben Bocatiust emlitettem: és azt jelented, hogy ö irási az disznos versek.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 129 2025. 04. 30. 15:06:42

3.3. A kiadások ismert példányai

I. *Az calvinista Predikatorok igyenes erkeolcseu tekelletessegének tevkeore. Mellyet az Felfeoldeon nyomtatot Lelki Orvossagnak eleol járo beszedébeol szerzet Lethenyei István*. (RMNy 1983, 1060) A mű 1614-ben jelent meg Bécsben, a betűtípusok Gregor Gelbhaar bécsi nyomdász betűkészletére vallanak, de az a kiadás idején még az előző évben elhunyt Ludwig Bonenberger özvegyének tulajdonában volt.[52] A műnek ez egy kiadása ismert, ebből is mindössze egy teljes példányt ismerünk. A kritikai kiadás ezen példány betű szerinti átírását adja közre.

A kötet fizikai megjelenése:

a^4 b^2–l^2 = [24] fol. – 8^o – díszítés: [$a_{1r\text{-}v}$]– $a_{2[r]}$; iniciálé: $a_{2[r]}$

Lelőhelye:

Debrecen, *Református Kollégium Nagykönyvtára* – Jelzet: Rmk 323. A könyv egy Pázmány-műveket tartalmazó kolligátum (Rmk 320–324) negyedik darabja.[53] A címlapon szerepel a posszesszor neve: „R. P. Ferenczffi”. [54] A kötetben betűjavítások vannak, szöveges bejegyzések nem találhatók.

A példány fénymásolata: Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára, jelzete: RMK I. 446 (cop.).

II. *Az, igazsagnak gyeozedelme, Mellyet, az Alvinci Peter, Tevkeoreben, meg mutatot. Pazmany Peter*. (RMNy 1983, 1078) 1614-ben jelent meg Pozsonyban az érseki nyomdában. A műnek ez az egy kiadása ismert, ennek három példányáról van tudomásunk, de vélhetőleg az egykor az egri érseki könyvtárban őrzött és Szabó Károly által még látott, de mára „elveszett”

[52] RMNy 1983, 1060.

[53] A kolligátumba kötött műveket lásd: Oláh 2021, 337–338, 340 (P 42–P45, P56).

[54] A katalógus feltételezésével szemben vélhetőleg nem Ferenczffy Lőrinc tulajdonában volt a kötet, mivel a Pázmány köréhez tartozó királyi titkár, könyvkiadó nem volt egyházi személy (lásd: Reverendus Pater). Testvére, Ferenczffy Pál viszont jezsuita volt, akit 1603–1604-ben a grazi egyetemen épp Pázmány tanított. Esetleg ő lehetett a posszesszor, vagy más, egyelőre nem azonosított pap vagy szerzetes. Holl 1980, 40.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 130 2025. 04. 30. 15:06:42

példány azonos az OSZK RNYT-ben lévő példánnyal.[55] A kritikai kiadás betű szerinti átírása az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltárában őrzött, majdnem teljesen tiszta példány alapján készült, de mivel ebből hiányzik az $A_{[1r-v]}$ lap, az átírást az OSZK Régi Nyomtatványok Tárában található példány alapján egészítettük ki.

A kötet fizikai megjelenése:
$?^4$, A^4–M^4 N^2 = [8] + 96 + [4] pag. – 4^o – díszítés: $[?_{1r-v}]$, $?_2$, $[?_{3v}]$–$[?_{4r-v}]$, 1, 65, [97], [100]; iniciálé: $?_2$, $[?_{4r}]$, 1, 65

1. Budapest: *ELTE Egyetemi Könyvtár*és Levéltár – Jelzet: RMK I 65. A kötetet újrakötötték félbőr kötésbe. A $[?4_{1r-v}]$ lap tetejét levágták. A kötetből hiányzik az A[1r-v] jelzésű lap. A borítóbelsőn könyvtárosi bejegyzés: „Az A1 jelzésű lap hiányzik. De<dek>”[56] A címlapon: „Societatis Jesu 1615”, „Societatis Jesu 1617”.

[55] Szabó Károly a mű (RMK I. 451) példányaival kapcsolatban a következőket írta: „Csak 2 példányt láttam: *a pesti egyetem ktárában* (a szöveg levelének hijával) és *az egri érs. ktárban* (Pázmány, A szent irásról. Bécs, 1606. [helyesen: 1626 – B.O.] után kötve); ez utóbbi példányban közben 7 levél (11—24 lap) hiányzik.” Szabó 1879, 204. Az OSZK Régi Nyomtatványok Tárában lévő példányból ugyanúgy a 11–24. lap hiányzik. Heltai János jelen kötethez írt lektori véleményében úgy véli, ez már önmagában bizonyíthatja, hogy az OSZK-ban lévő nyomtatvány azonos az egri példánnyal. Szintén emellett szól az is, hogy *Az igazságnak győzedelme* OSZK-ban található példánya Todoreszku Gyula könyvtárából került a nemzeti könyvtárba, ahogy Pázmány másik művének, *A Szentírásról és Anyaszentegyházról* (Bécs, 1626) egy példánya (RMK I. 552/3. péld.) is. Heltai János szerint Todoreszku vélhetőleg valahogyan megszerezte az egri kolligátumot, majd ketté választotta. *A Szentírásról és Anyaszentegyházról* példányát „a XX. század eleji, jellegzetesen Todoreszku-féle díszkötéssel és facsimile címlappal” ellátva beköttette, „valószínűleg azért, hogy eltüntesse az egri provenienciára utaló jeleket.” *Az igazságnak győzedelme* OSZK-beli példányának bekötetlen állapota is arra utal, hogy az egy kolligátumból lett leválasztva. „Szabó Károly A *Szentírásról és anyaszentegyházról* című műből is ismert egri példányt (RMK I. 552. Szabó 1879, 274.) ma az egri érseki könyvtárban egyik műnek sem található példánya, s ez is arra utal, hogy együtt mozogtak.” (Az idézetek a lektori véleményből származnak.)

[56] Dedek C. Lajos szignója. Dedek Crescens Lajos (1862–1933) római katolikus pap, prépost-kanonok, történetíró, egyháztörténész, az MTA levelező tagja (1926). 1891-től a budapesti Egyetemi Könyvtár őre, majd levéltárosa.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 131 2025. 04. 30. 15:06:42

2. Budapest: *Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár és Régi Nyomtatványok Tára* – Jelzet: RMK I. 451. A kötet nincs bekötve, egy kemény karton tékában van elhelyezve. A kötetet körbevágták, emiatt néhány kéziratos lapszéli bejegyzésből betűk lemaradtak. A 11–24. lapok hiányoznak. A karton téka belső lapjának bal felső sarkában látható exlibris szerint Todoreszku Gyula és neje, Horváth Aranka könyvtárának egyik darabja volt a nyomtatvány. A tékába illesztett kartonlapon kék tintás könyvtárosi bejegyzés: „Pázmány Péter. Az igazságnak gyözedelme. Pozsony. 1614. Hiányzik: 11–24=7 lev." A címlapon szürkésfekete tintával: „a' Szentek Segítségűl-hívásárúl". A posszesszorra vonatkozó bejegyzés világosbarna tintával: „Joh. P. Canisai."[57] A kötetben számos apró, egy-egy betűt, szót érintő javítás, bejegyzés található, ezeket a szövegkritikai jegyzetek között vesszük számba. A kötetben lévő további, legalább két különböző kéztől származó, szürkésfekete, vörösesbarna, világosbarna színű tintával ejtett szöveges bejegyzéseket szintén a szövegkritikai jegyzetek között ismertetjük. Az biztosnak látszik, hogy egyik bejegyzés sem Pázmányé, és hogy az egyik kéz protestáns felekezetű olvasót feltételez.

[57] Kanizsai Pálfi János (1584–1641) dunántúli református pap, majd püspök, énekszerző, teológiai író tulajdonában volt a kötet. *Az igazságnak győzedelme* mellett egy másik Pázmány-vitairat, a *Rövid felelet két kálvinista könyvecskére* … (Bécs, 1620) is megvolt a könyvtárában. Zvara 2010, 394.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 132 2025. 04. 30. 15:06:42

3.4. Szövegkritikai jegyzetek

I. *Az calvinista Predikatorok igyenes erkeolcseu tekelletessegének tevkeore* egyetlen fennmaradt példányában a mű rövid terjedelméhez képest viszonylag sok sajtóhiba van. A kézírásos bejegyzések három szó javítására és két aláhúzásra korlátozódnak, az előbbieknél a korrekció irányát (miből mire) „kacsacsőrrel" (>) jelöltük. Az általunk emendált sajtóhibákat külön listában tüntettük fel.

9:18 felelere > feleletre
9:27 gyanú > gyánú
11:5 oltárt > óltárt
12:7–8 Nem tudom … Magyarrá. – *aláhúzva*
20:9 Ha ezt az … az Papistaságnak. – *aláhúzva*

A szövegközlésben emendált sajtóhibák

9:18 feleletre *jav. ebből:* felelere
10:6 itílö *jav. ebből:* itíló
10:26 lakó *jav. ebből:* lakö
11:11 Sidosággal *jav. ebből:* Sidosiggal
11:28 nekünk *jav. ebből:* nekü k
12:1 vólnank *jav. ebből:* völnank
12:1 erövel *jav. ebből:* eróvel
12:6 egyenlökké *jav. ebből:* egyenlókké
13:5 régi keresztyén *jav. ebből:* régik eresztyén
13:15 emlegeti *jav. ebből:* emlegi
13:22 az egész *jav. ebből:* aze gész,
13:24 böcsülletlen *jav. ebből:* böcs lletlen
14:7 Kalaúznak *jav. ebből:* Kaulaúznak
14:14 böcsülletes *jav. ebből:* böcsúlletes
15:12 tükört *jav. ebből:* túkört
16:3 jó *jav. ebből:* jö

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 133 2025. 04. 30. 15:06:42

16:20 felségesb *jav. ebből:* felségebs
16:21 tészünk *jav. ebből:* tészùnk
16:30 szemfény *jav. ebből:* s emfény
16:33 üduözités *jav. ebből:* üdvozités
16:34 Teremptö *jav. ebből:* Teremptó
17:2 cselekedeteket *jav. ebből:* csekedeteket
17:16 üduösséget *jav. ebből:* üdvosséget
18:3 mondgya *jav. ebből:* mondya;
18:4 dücsösség *jav. ebből:* dücsosség
19:8 szüz *jav. ebből:* szùz
19:14 ö magától *jav. ebből:* ó magától
20:29 valtazasakor *jav. ebből:* valtazsakor
21:25. jegyzet. Apoc. *jav. ebből:* Apoe.
22:1 és *jav. ebből:* é,
22:25 könyörgeseket *jav. ebből:* könyórgéseket
23:12 *FELELET jav. ebből: ELELET*
23:13 volnának *jav. ebből:* folnának

II. *Az igazsagnak gyeozedelme*

Az Egyetemi Könyvtárban lévő példányban (*EK*) alig van kézírásos javítás, bejegyzés, az Országos Széchényi Könyvtár példánya (*OSZK*) viszont bővelkedik ezekben. Noha a javítások, bejegyzések nem Pázmánytól származnak, közlésüket indokoltnak láttuk egyebek mellett a posszesszor, Kanizsai Pálfi János személye miatt. (Bővebben erről: *3.1. A szöveg átírásának és kiadásának elvei*) A kézírásos javítások irányát (miből mire) „kacsacsőrrel" (>) jelöltük. Az általunk emendált nyomdai hibákat külön listában tüntettük fel. A kézírásos bejegyzések átírásában a törölt szöveget csúcsos < >, a rövidítések feloldását szögletes [ ] zárójellel jelöltük. A kiolvashatatlan szöveg jelölése: […].

27:7 Pazmany Peter. – *alatta kézzel:* a' Szentek Segítségűl-hívásárúl *javítva ebből:* a' Szentek Segitségúl-hivásárúl – *OSZK*
31:20 *kiuanok*. – *margón:* hogy – *OSZK*
32:5 Pokolból szarmazot- – *alatta fekete tintával:* az <szent Istentúl> – *OSZK*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 134 2025. 04. 30. 15:06:42

32:20–22 Tudod hogy […] gyalázat. – *idézőjelek beírva a margón, jelezve, hogy a szöveg Pázmány által nem jelölt idézet – OSZK*
32:21 véri k > vérnek – *OSZK*; *EK hiányzik a lap*
33:6–8 Mert […] mosogatásában – *idézőjelek beírva a margón, jelezve, hogy a szöveg Pázmány által nem jelölt idézet – OSZK*
33:13 Lethenyei – *aláhúzva – OSZK*
33:15 Caluinista Tükört – *aláhúzva – OSZK*
36:5 mulatnuk > mulatnók – *OSZK*
36:6–8: Iób az igazságot […] neuesztetnünk. – *aláhúzva – OSZK*
36:7 nemellyek > némellyek – *OSZK*
36:11 meltatlánúl > méltatlánúl – *OSZK*
36:20–22 egy lábig […] reszesüllyünk. – *aláhúzva – OSZK*
36:25 feleltel > feleltél – *OSZK*
36:26 keuanok > kéuánok – *OSZK*
37:4 könyü > könyu – *OSZK*
37:5 Iesuitak > Iesuiták – *OSZK*
37:5 tagadgyak > tagadgyák – *OSZK*
37:5 holt > hólt – *OSZK*
37:9–15 Elöször […] nem hija az szenteket – aláhúzva – *OSZK*
37:17 arulóianak > árulóiának – *OSZK*
37:19 mondana > mondaná – *OSZK*
37:19 szolgalni > szolgálni – *OSZK*
37:20 mondhatnuk > mondhatnók – *OSZK*
37:21 imadgya > imádgya – *OSZK*
37:21 io > ió – *OSZK*
37:22 hittül szakat nem lészen. – *aláhúzva – OSZK*
37:25–26 az Szentek segitségül – *lapalji bejegyzés:* desunt folia septem usque 25. folium exclusive – *OSZK*
38:21 az az embert > az embert – *EK*
45:27 tikkátis > titkátis – *EK*
46:12 könvörgésekkel > könyörgésekkel – *EK*
46:27 meltan > méltan – *EK*
46:29 cselekedetnek pedig egyszer élégséges jutalmát – *bejegyzés a lap tetején:* desunt 7. folia a folio 10mo. – *OSZK*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 135 2025. 04. 30. 15:06:42

46:29 élégséges > elégséges – *OSZK*
47:9 nenezzük > neuezzük – *EK*, *OSZK*
47:19 bünek > bünnek – *EK*, *OSZK*
47:29. jegyzet. *Kalauz fol. 777. – mellé beírva:* 1ma Editione A[nn]o 1613. – *OSZK*
48:1 enczembenecet > enczembencet – *EK*, *OSZK*
48:13 balvamiozás-nélkül > balvaniozás-nélkül – *EK*, *OSZK*
48:16 üdvözititnek > üduözitnek – *EK*, *OSZK*
48:23 Peter batya > Péter bátya – *OSZK*
48:28 *cselekszi* > *cselekeszi* – *EK*, *OSZK*
49:9 ez > az – *OSZK*
49:10 csik > csík – *OSZK*
49:10 szémü > szemü – *OSZK*
49:11 bátyam > bátyám – *OSZK*
49:11 sebedben > zsebedben – *OSZK*
49:11 feletted > felejtéd – *OSZK*
49:11 tébolyogottal > tébolygottal – *EK*, *OSZK*
49:26 ás > és – *EK*, *OSZK*
49:29 Bálványozonak > Bálványozónak – *OSZK*
50:1–3 nem vgy kérte […] terjedésére. – *aláhúzva* – *OSZK*
50:5 dólgok búl > dólgokbúl – *EK*, *OSZK*
50:16 egyebekrul > egyebekrül – *EK*, *OSZK*
50:22–23 az Szentekhez […] kétsegessé ne tegyük – *aláhúzva* – *OSZK*
51:4 batya > bátya – *OSZK*
51:13 Imádás […] íllet – *mellé beírva:* Latria Dulia – *OSZK*
51:20–21 Mi az Szenteket […] szolgálattal – *aláhúzva* – *OSZK*
51:24 közöllü k > közölliük – *EK*, *OSZK*
52:28 Argumentummal > Argumental – *EK*, *OSZK*
53:3 Samueltul > Samueltül – *EK*, *OSZK*
57:1 dücsöölt > dücsöült – *EK*, *OSZK*
57:4 *praepositionem* > *propositionem* – *EK*, *OSZK*
57:7 Ielenséghre > Ielenséghe – *EK*, *OSZK*
60:59. jegyzet. ad Corinth. – *utána: non inveni* – *OSZK*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 136 2025. 04. 30. 15:06:42

60:17–30. ki tetczik. […] más on – *mellette lapszélen:* (Kazdagrul es Lazarrul valo beszelgetest ezek az Paterek Parabolanakh tanittiak lenni. [A]thanasius quaest. 21 ad Antiochum. [T]heophylactus 12 Euthymius super Luc. c. 16. [Aug]ustinus quaest. 60. Historianakh pedig ezekh allatiakh lenni. [A]mbrosius in Luc. c. 16. Hieronymus l. 2 in Jovinia: August. De Cura pro mortuis c. 14. Gregorius l. 4. Dial. c. 29. Tertullianus. Chrysostomus. Chrysost. dicit esse Parabolam Comm. in Gal. c. 1. Tertull. etsi Historiam asserere videatur tamen neque Parabolam esse negat l. de [pu]di[citi] a c. . – *OSZK*

61:14 *Nirensis* > *Ninensis* – *EK*, *OSZK*; *aláhúzva* – *OSZK*; Ninnensis – *lapszéli bejegyzés* – *OSZK*

61:28–62:10 Kárhozatos dologis […] it most – Aug. l. de cura pro mort. c. 14. Noverat Abraham divitem illum in deliciis, pauperem vero Lazarum in laboribus doloribusque vixisse. Nam et hoc illi ait: Memento, fili, quod percepisti bona in vita tua, Lazarus autem mala. Sciebat ergo haec, quae utique apud vivos, non apud mortuos gesta fuerant. Verum non cum agerentur in vivis, sed eis mortuis potuit Lazaro indicante cognoscere, ne falsum sit, quod ait propheta: Abraham nescivit nos. – *OSZK*

63:22 ezekból > ezekből – *OSZK*

63:23 Lelki Orvossag – *aláhúzva* – *OSZK*

63:23 Orvossag > Orvosság – *OSZK*

63:25 közben-jarónal > közben-járónal – *OSZK*

63:26 közben-jarórúl > közben-járórúl – *OSZK*

63:27 esedézésevel > esedézésével – *OSZK*

63:28 közben-jarot > közben-járot – *OSZK*

63:28 Pal > Pál – *OSZK*

64:3 elö > élö – *OSZK*

64:4 holt > hólt – *OSZK*

64:6 elök > élök – *OSZK*

64:25 Isten az Gedeon kérésére – *bejegyzés a belső margón:* Josue – *OSZK*

65:3 meltoságban > méltoságban – *OSZK*

65:4 Mariara > Máriára – *OSZK*

65:7 tugod > dugod – *EK*, *OSZK*

65:11 értelmet > értelmét – *OSZK*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 137 2025. 04. 30. 15:06:42

65:15 eszre tegedet > észre tégedet – *OSZK*
65:22 nem tudgya öket – *aláhúzva* – *OSZK*
65:27 hiszem > hiszem, – *OSZK*
65:30 én > én: – *OSZK*
66:24 oroszlányok > oroszlányók – *OSZK*
67:12–15 a mit az Anyaszentegyház […] foglaltatnak. – *aláhúzva* – *OSZK*
69:27 irásoknak > irások – *EK*.
71:5 ketelnitesz > ketelenitesz – *EK*, *OSZK*
72:8 latod > látod – *OSZK*
72:10–12 ALVINCZI PETERNEK […] ISTENnek, – *fölötte és mellette:* De Cultu Sanctorum. Thomas Balasfi, Ep[isco]pus Bosnensis, tempore Petri Pázmány e S.J. – *OSZK*
72:23–24 nem iaték, […] az ighassagh – *aláhúzva* – *OSZK*
73:14–16 hogy az Istennel […] templomi voltanak – *margón*: Papistae Sanctos spoliant debito suo honore. Vide J. Rainold. de Idolo R. Ecclesiae l.1. c. 8 §. 12 per totum et 13. 14. 15 –18. – *OSZK*
73:19–20 mint betüie, […] Feiedelemsegheket – Vide Aug. in Joan. Tract. 25. et Contra epistolam Parmeniani. – *OSZK*
75:5–8 Valaki […] Szenteket. – *aláhúzva* – *OSZK*
75:7 teremtö – *mellette lapszéli bejegyzés:* Nota – *OSZK*
75:9 tizteletetet > tizteletet – *EK*, *OSZK*
75:32–76:4 *intercessionem* […] allorczak. – *margón*: Vide J. Rainoldum de Rom. Ecclesiae Idololatria l. 1. c. 5. sect. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27–33. – *OSZK*
76:88. jegyzet. *Instit. cap. 7. §. 5.* – *mellette:* ott nem találtam. – *OSZK*
78:21 élegh > élégh – *OSZK*
78:24 szadat > szádat – *OSZK*
78:24 Profetanak > Prófétának – *OSZK*
78:25 könyörghese > könyörghése – *OSZK*
78:26 Zabolaban > Zabolában – *OSZK*
78:27 közolghetnek > közelghetnek – *EK*, *OSZK*
79:2 tudnalis > tudnális – *OSZK*
81:5 hogy á Iesus neuére sem haitottal te giakrann – *alatta:* Maria genitrix virgo et […] magna gloria et in saecula saeculorum Amen” – *EK*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 138 2025. 04. 30. 15:06:42

81:6–13 meg holt […] becziülletes – *margón:* Tert. In Apologet.c. 34. Dicam plane imperatorem Dominum, sed more communi. Ibidem. Gratius est nomen pietatis, quam potestatis.
84:18 meg fordult > meg <fordult> – *OSZK*
84:19 foghaccza ezt az ighassaghot – *aláhúzva – OSZK*
85:9 Praedizatornak > Praedikátornak – *EK*
85:10 teremtett allatis – *aláhúzva – OSZK*
85:11–13 de vgian […] tisztelik – *aláhúzva – OSZK*
85:31sem Istenné nem teszük – *aláhúzva – OSZK*
86:3 szolgha tarsaink – *aláhúzva – OSZK*
86:11–12 karicsalasra […] had iarion – *margón:* Sannae et sarcasmi virulenti – *OSZK*
87:2 Tudod […] föuenien, – *margón:* praeconium Pazmánni – *OSZK*
87:12 Eszterhogmi > Esztergomi – *EK*, *OSZK*
87:33–34 lelki […] emelned – *aláhúzva – OSZK*
89:6 az szapora […] moslekia – *aláhúzva*, *a margón:* NB – *OSZK*

A szövegközlésben emendált sajtóhibák

31:21 fogyatkozások *jav. ebből:* fogyakozások
32:21 vérnek *jav ebből:* véri k
34:7 fokasztasz *jav. ebből:* fokasztazs
35:7 neunek *jav. ebből:* neünek
35:19 Balint *jav. ebből:* Balnit
37:7 Iesuita *jav. ebből:* Iosuita
38:3 *baluanyozo* jav. ebből: *baluanyezo*
38:21 az embert *jav. ebből:* az az embert
39:11. jegyzet. *Matth*. jav. ebből: *Mattth*.
40:6 *Aszonynak* jav. ebből: *Aszouynak*
41:20 *voltot* jav. ebből: völtot
41:31 Szent *jav. ebből:* Syent
43:7 *Propter jav. ebből: Pyopter*
45:27 titkátis *jav. ebből:* tikkátis

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 139 2025. 04. 30. 15:06:42

45:28 vagyon *jav. ebből:* vgyon
46:12 könyörgésekkel *jav. ebből:* könvörgésekkel
47:8 együgyük *jav. ebből:* egügyük
47:9 neuezzük *jav. ebből:* nenezzük
47:21 balványozasról *jav. ebből:* bialványozasról
48:13 balvaniozás-nélkül *jav. ebből:* balvamiozás-nélkül
48:16 üduözitnek *jav. ebből:* üduözititnek
48:28 *cselekszi* jav. ebből: *cseleszi*
49:26 és *jav. ebből:* ás
50:16 mutatám *jav. ebből:* mutatatám
50:21 könyörgést *jav. ebből:* könyrgést
50:21 kétség-nélkül *jav. ebből:* kétség-nél kül
50:23 kétségessé *jav.ebből:* kétségeslé
51:44. jegyzet. *fele* jav. ebből: *fəle*
51:45. jegyzet. *Deut*. *jav. ebből: Det*.
52:25 Eorülöm *jav. ebből:* Eorülóm
52:28 Argumental *jav. ebből:* Argumentummal
54:15 emberi *jav. ebből:* emberl
56:23 szót *jav. ebből:* szöt
56:54. jegyzet. *fol. jav. ebből: fel*
57:3–4 *propositionem* jav ebből: *praepositionem*
57:7 Ielenséghe *jav. ebből:* Ielenséghre
58:3 Christusnak *jav. ebből:* Christnsnak
58:13 bizonyságával *jav. ebből:* bizonzságával
61:14 *Ninnensis* jav. ebből: *Nirnensis*
63:17 mondottak. *jav. ebből:* mondottak-
63:25 többet *jav. ebből:* töbket
65:7 dugod *jav. ebből:* tugod
69:25 keresztyén *jav. ebből:* ketésztyén
71:5 ketelenitesz *jav. ebből:* ketelnitesz
72:20 vesztegheted *jav. ebből:* veszregheted,
75:9 tizteletet *jav. ebből:* tizteletetet
76:16 Istentelennek *jav. ebből:* Istételennek
77:11 Istuan: *jav. ebből:* Istuan!

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 140 2025. 04. 30. 15:06:42

78:27 közelghetnek *jav. ebből:* közolghetnek
79:6 *sunt* jav. ebből *suut*
81:4 ebben *jav. ebből:* abben
83:2 *alto* jav. ebből *alio*
85:9 Praedikatornak *jav. ebből:* Praedizatornak
86:18–19 s keueset *jav. ebből:* skeveset

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 141 2025. 04. 30. 15:06:42

3.5. Tárgyi jegyzetek

A *Bibliá*ból vett latin idézetek fordítását Káldi György 1626-ban megjelent magyar nyelvű *Szentírás*-kiadásából idézzük. Az idézet nélkül álló bibliai locusokhoz, amennyiben az a szöveg megértéséhez szükséges, tájékoztató jelleggel hozzárendeljük a vonatkozó szöveget, viszont ebben az esetben, mivel pusztán a kontextus tisztázásáról, megvilágításáról van szó, a Káldi-féle szentírásfordítás nyelvileg modernizált verzióját, a Káldi-Neovulgatát (KNV) citáljuk. A nem a *Bibliá*ból származó latin szövegeket, amennyiben nem áll rendelkezésünkre műfordítás, saját fordításban közöljük.

3.5.1. *Az calvinista prédikátorok tüköre (1614)*

7:6 Felfeoldeon – Felső-Magyarország. A Felföld a történelmi Magyar Királyság északi, magasabban elterülő területeinek neve volt a 19. századig. Beleértették nemcsak a mai Szlovákia hegyvidékeit, hanem a ma Magyarországon található Zempléni-hegység, Bükk-vidék, Mátra, Cserhát és Börzsöny térségeit is.

7:7–8 *L*ELKI *O*RVOSSAGNAK – A *Lelki orvosság* című könyvet (RMNy 1983, 1065) vélhetőleg Kassán, 1614-ben Johann Fischer nyomdájában nyomtatták. A példányból nem ismert írás létezését Pázmány jelen művéből ismerjük, Szabó Károly ez alapján vette fel a kötet címét bibliográfiájába. A műre vonatkozóan lásd: *3.2. A művek létrejöttének körülményei, kiadásai és utóélete*

7:11 LETHENYEI ISTVAN – Pázmány írói álneve. Lethenyei Istvánról bővebben lásd: *3.2. A művek létrejöttének körülményei, kiadásai és utóélete*

8:1 Aristoteles – Arisztotelész (Kr. e. 384–322) görög tudós és filozófus. Antik tudományos (*phüszika*) és filozófiai művei (*logika, metaphüszika*) meghatározó szerepet játszottak az európai művelődés fejlődésében, valamint az újkori tudományosság megalapozásában.

8:1 Diogenes Laertiusnal – Diogenész Laertiosz (180–240), a görög filozófusok életrajzírója. A *Philoszophón bión kai dogmatón szünagógé* (Filozófusok

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 142 2025. 04. 30. 15:06:42

életének és tanainak gyűjteményes összefoglalása) az ókori görög filozófia egyik legfontosabb forrása.

8:2–3 *Igaz mondását se hid annak, az kit hazuságban érsz.* – Pázmány Diogenész Laertiosz Arisztotelész-életrajzára hivatkozik. (V. könyv. Arisztotelész, 17.) A műnek több latin fordítása jelent meg nyomtatásban az 1470-es évektől, egyebek mellett Ambrogio Traversari, Erasmus és Zsámboki János tolmácsolásában.

9:5 régi keresztyének – katolikusok. Pázmány korában a „keresztyén" alakot felekezettől függetlenül használták.

9:6 Felföldön nyomtattanak – Az RMNy 1983, 1065 leírása szerint ez a kifejezés arra utal, hogy a *Lelki orvosság* címlapján a nyomtatás helye nem volt feltüntetve, de a nyomtatás helye leginkább Kassa lehetett.

9:6 Lelki orvosságnak – Lásd a 7:7–8-hoz írott jegyzetet.

9:7 neue … vesztet – név nélküli, anonim

9:9 csergetik – csörgetik

9:9–10 *Humanitasod* vinnyeiéből – műveltséged kovácsműhelyéből

9:12 szeretö Aluinci Uram – Az ebben az esetben gúnyosan, leereszkedően használt „szerető" megszólítás a latinban szokásos „dilectus" (kedvelt, szeretett) magyar megfelelője.

9:13 az kása meg égette szádat – Vö. Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 377. „Akinek a kása megégeti a száját, még a tarlóját [tarhóját, aludttejét] is fújja."

9:14–15 az királykenéshez – Pázmány több vitairatában (*Az igazságnak győzedelme*, *Rövid felelet*) is azt állítja, hogy Bocskai István, erdélyi fejedelem halála után Alvinczi Péter Homonnai Drugeth Bálintot Magyarország királyának kente fel. Bocskai az ugyancsak református arisztokrata és akkor még a török Porta által is támogatott Homonnai Drugeth Bálintot, aki a fejedelem tanácsosa és hadainak országos főkapitánya volt, a végrendeletében jelölte ki utódjául.

9:14 disputatióra – vitatkozásra

9:15–16 az Feiedelmek Testamentomossagához nagyob kedued vagyon – „testamentumosság": a végrendelet végrehajtása – Bocskai halála után a kor szokásainak megfelelően a fejedelem három udvari emberére, az ún. „testamentumos urakra" bízták az uralkodói végrendelet végrehajtását:

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 143 2025. 04. 30. 15:06:42

Alvinczi Péterre mint az elhunyt udvari papjára, Örvendi Pál tanácsosra és kincstartóra, valamint Péchi Simon titkárra. Feltételezhetően Alvinczi volt a végrendelet megfogalmazója is egyben, mivel Bocskai végrendelete és harminc évvel későbbi saját hagyatéki irata között stiláris hasonlóságok figyelhetők meg. Heltai 1989, 236; Papp 2006, 143; Jakó 2022, 44.

9:17 mostis fontodni szöszöd – fontodni szöszöd – am. fonni való szöszöd (kóc). Itt a jelentése: dolgod van, elmaradásod van. Vö. „Ugy vagyon, a világ piaczán mindennek vagyon fontanyi szösze" PPÖM VI, 426. Kiss 1879, 188, 336, 357.

9:17 csak érkeznel hozzá – csak látnál már hozzá

9:18 Papista leuelekre valo feleletre – Alvinczi az *Öt szép levél*re írt *Feleleté*-ben csak az első két levélre válaszolt.

9:20 az irasodat te magad Beszednek neueznéd, a' mint hogy Elöliaro Beszednek iria ez az neue vesztet paraszt, az ö berbetéiét – Pázmány itt azt kifogásolja, hogy az Alvinczinek tulajdonított írás címe nem „elöljáró levél" (ahogy Pázmány is annak titulálja saját írását, lásd: 9:1–2), hanem „elöljáró beszéd".

9:21 berbetéiét – dünnyögését, mormolását

9:31 *fabulaban* – mesében

10:3 te fajodé – a te fiad-e (vö. 'fajzat')

10:4 Aesopusra – Aiszóposz (Kr. e. 620 k.–564 k.) görög meseíró. A fentebbi (9:31), fabula szóra utal vissza.

10:5 efféle Beszed csinalókat, rút bélyeggel sütögeti S. Pal Apostol – Szent Pál hivatkozott levele: 2Tim 4,4 „és az igazságtól hallásokat el-fordíttyák ugyan, és a' mesékre térnek." (Káldi 1626, 1100)

10:10 fekemlöt – fékemlőt, vagyis zablát

10:10 csinnyabban – csínján, óvatosabban

10:13 el költünk arrúl – letérünk az eddigi útról, változtatunk a módszerünkön. Vö. „elkőltünk bezzeg immár arrúl az halgatásnak idejérűl." *Az igazságnak győzedelme* 35:34; „Elkőltünk bezzeg arrúl" PPÖM VI, 290.

10:16 derek – nyomós, fontos

10:17 az régi ismeretségért – Bod Péter szerint Pázmány és Alvinczi a váradi protestáns alapiskolában együtt tanultak, azonban egyéb forrás ezzel kapcsolatban nem áll rendelkezésünkre. Pázmány 1609/1613/1619, 270–271,

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 144 2025. 04. 30. 15:06:42

34. jegyzet. Annyi bizonyos, hogy a „régi ismeretség” nem származhatott Pázmány kassai tartózkodásának (1601–1602) idejéből, mivel Alvinczi csak 1606 februárjától lett Bocskai szorgalmazására a város főprédikátora. Őry 1976, 87; Heltai 1989, 239.

10:24 Josue – Józsué ószövetségi személy. Mózes halála után az ő vezetésével kel át a zsidó nép a Jordánon. A róla elnevezett *Józsué könyve* Kánaán meghódításának kezdetétől a Józsué haláláig terjedő időszakot beszéli el.

10:24 Ruben – Rúben az Ószövetségben Jákob elsőszülött fia, aki Leától született. Izrael tizenkét törzse egyikének ősatyja.

10:24 Gad – Gád az Ószövetségben Jákob és Szilpa fia. Izrael egyik törzsének (gaditák) ősatyja.

10:25 Manasses – Manassze az Ószövetségben József elsőszülött fia, Izrael tizenkét törzse egyikének ősatyja.

10:25 az Jordan vizén túl – Rúben és Gád törzseinek teljes, valamint Manassze törzsének fél területe a Jordán keleti részén húzódott.

11:17 auot – avítt

11:20 sebes porok – puskaporuk

11:29 az fél arcus – a fél árkus egy negyedrét formátumú könyv esetén – általános nyelvhasználattal – négy lap (nyolc oldal), nyolcadrét esetén nyolc lap (tizenhat oldal) terjedelmet jelent.

11:32 *csak nem feoldet mennyet egyben téuén* – Hasonló frázis olvasható a sokáig kizárólag Alvinczinek tulajdonított *Querela Hungariae*ben: „czak hogy az eghet az földel, és az földet az éghel öszve egyelithesse…” [Alvinczi] 1619, [1]. A mondás latin változata („Terram / Mare coelo miscere”) Erasmus adagiumjai (1. 3. 81.) között is szerepel és a leírás szerint már Liviusnál, Vergiliusnál, Juvenalisnál is megvan hasonló formában.

12:3 Ecclesiáiat – egyházát

12:8 Bonaventuráual – Szent Bonaventura (1221–1274) ferences skolasztikus teológus, egyháztanító, a ferences misztika egyik képviselője. Pázmány, amint lejjebb (15:16) kiderül, Bonaventura *Psalterium majus B. Mariae Virginis* (Szűz Szent Mária nagy zsoltárkönyve) című művére utal. Bonaventura a Mária-kultusz és az ahhoz kapcsolódó misztika jegyében írta meg Dávid zsoltárkönyve mintájára a Szűzanyához szóló psalteriumát. Bonaventura műve százötven zsoltárt tartalmaz, ezek felütései sokszor

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 145 2025. 04. 30. 15:06:42

összhangban állnak Dávid zsoltáraival, de nem tekinthetők a Mária-tiszteletre való teljes átültetéseknek. Pázmány hívja fel a figyelmet arra, hogy „egy Soltar sincz, melybe eot versnél teob volna, Azokbais pedigh, a Dauid Soltaribol maid csak egy szo sincz teob, hanem a Psalmus eleibeol két auagy harom ighe:" Pázmány 1607/2016, 28:12–14. A *Psalterium* emellett Máriára akkomodált *canticum*okat (ószövetségi hálaénekeket), valamint a *Te Deum* kezdetű himnusz és az Atanáz-féle hitvallás, a *Quicumque vult* marianizált változatát is magában foglalja.

12:13 mint egy jol örlöt – nagyképűen. Vö. „Úgy szólasz te, mint egy jól őrlött." Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 706. (Latinul: Loqueris equo insidens. = Magas lóról beszélsz.)

12:14 Igazságra vezerlö Kalauzban – Pázmány nagy kontroverzteológiai műve, az *Isteni igazságra vezérlő kalauz* (Pozsony, 1613) RMNy 1983, 1059.

12:16 vduarosnak – udvari embernek, udvariasnak; itt ironikusan értendő.

13:2 az világnak vra – az ördög, vö. „e' világ fejedelme" (Jn 12,31; 14,30; 16,11).

13:12 Hittül szakat – Hittől szakadt, azaz eretnek.

13:16 czenke – cenk: hitvány ember

13:21 sz. Agoston – Hippói Szent Ágoston (Aurelius Augustinus, 354–430) az egykori Africa provinciában lévő Hippo Regius (a mai Algériában) püspöke, filozófus, teológus, a négy nagy nyugati egyházatya egyike.

14:9–10 Abrahám tisztelé az föld népét – Vö. Ter 23,12 „Imáda Ábrahám a' föld népe-előtt" (Káldi 1626, 19).

14:10 Jakob az báttyát – Vö. Ter 33,3 „És ő elő-menvén, hétszer imáda le-borúlván arczal a' főldre, míg a' báttya el-közelgetne." (Káldi 1626, 31)

14:15–16 az igaz hitre vezerlö Kalauzt – Lásd a 12:14-hez írottakat.

14:19 *sohult* – sehol

14:22 sült paraszt – sült: tökéletesen, teljesen

14:23–24 *Propter David servum tuum non avertas faciem C*HRISTI *tui.* – Zsolt 132 (131), 10. Pázmány fordítja: „az te szolgádért Davidért, ne fordícsd el orczáiat az te Christusodnak?" (14:24–25) A „Christusod" am. 'a te felkented'.

14:25–27 *Ne auferas misericordiam tuam a nobis, propter Abraham dilectum tuum, et Isaac servum tuum, et Israel Sanctum tuum*. – Dán 3,35. Pázmány

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 146 2025. 04. 30. 15:06:42

fordítja: „Meg ne vónd (vgy mond) mi töllünk az te irgalmasságodat, az te keduesedért Abrahámert, az te szolgádért Isákért, az te szentedért Israelért:" (14:27–29)

14:30–15:1 *Quiescat ira tua, et esto placabilis super nequitia populi tui. Recordare Abraham Isaac, etc.* – Kiv 32,12. Pázmány fordításában: „Szünnyek meg (vgy mond) Vram a' te haragod, es engeszteltessél meg az te népednek alnaksagin. Emlekezzel Abrahamrúl, Isaakrúl, etc." (15:1–3)

14:4. jegyzet. Alvinczi ellen – Pázmány az Alvinczi Péter ellen írt vitairatára, az *Öt levél*re utal. Az *Öt levél* az 1609-ben megjelent *Öt szép levél* nagymértékben átdolgozott változata, amely az 1613-as *Kalauz* egyik függelékeként jelent meg (*Appendix. Egy tudakozó prédikátor nevével iratott öt levél* = Pázmány 1613, i–lvi). Pázmány 1609/1613/2019, 143–262.

15:16 az ö Soltariban – lásd a 12:8-hoz írottakat.

15:16–17 Pazmany Peter az Kalauzban mentegeti Bonauenturat – Pázmány 1613, 781–782.

15:22 Bodog aszonyra – Boldogasszony: Boldogságos Szűz Mária neve a magyar népi vallásosságban, a latin *Beatissima Virgo Maria* (B. V. M.) megfelelője.

15:26 külömb értelemre csigázza – félremagyarázza

16:10 színesb módgya – változatosabb módja

17:1 Salomon – Salamon (Kr. e. 1000 k.–931 k.) az ókori Izrael uralkodója, Dávid király fia. Uralkodásának feltételezett dátuma Kr. e. 970–932/931. A *Biblia* szerint ő építette az Első Templomot Jeruzsálemben. Az Ószövetség leginkább a bölcsességét emeli ki. Hagyományosan neki tulajdonítják *A példabeszédek könyvé*t, *A Prédikátor könyvé*t, az *Énekek éneké*t és néhány zsoltárt.

17:3–4 *Qui habet hanc spem, sanctificat se.* – 1Ján 3,3. (A lapszélen megadott locus: 1.Joan. 3. v. 5.) Pázmány előzőleg fordítja: „a' kiben remenség vagyon meg szenteli magát."

17:4 Qui timent Deum, sanctificabunt animas suas. – Sír 2,20. A'kik az Urat félik, el-készítik az ö szívöket, és az ö színe-előtt meg-szentelik lelköket." (Káldi 1626, 613).

17:8–9 *Cum avertit se impius ab impietate sua, et fecerit judicium et justitiam, ipse animam suam vivificabit.* – „És mikor ki-tér az istentelen az ő

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 147 2025. 04. 30. 15:06:43

istentelenségéből, mellyet chelekedett, és ítéletet 's igazságot chelekszik: ö az ö lelkét meg-tartya életben." (Ez 18,27. Káldi 1626, 777). Pázmány előzőleg csak részben fordítja: „a' ki büneiböl ki tér, meg eleueníti az maga lelkét." (17:7)

17:10 *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* – „a'kiknek bűnöket meg-bocháttyátok, meg-bocsáttatnak nékik" (Jn 20,23. Káldi 1626, 1008)

17:11–12 *Omnia quae sunt in corde suo indicabo tibi.* – „mindeneket, mellyek a' szívedben vannak, megjelentek néked" (1 Sám 9,19; 1 Kir 9,19. Káldi 1626, 242).

18:8 Beszedes – aki az előbeszédet írta

18:12 *Omnibus omnia factus, ut omnes salvos faciam.* – 1Kor 9,22. „Mindeneknek mindenné löttem, hogy mindeneket üdvözítenék." (Káldi 1626, 1060)

18:12–13 *Te ipsum salvum facies, et eos qui te audiunt.* – 1Tim 4,16. „te-magadat is üdvözíted, azokat-is a'kik téged halgatnak." (Káldi 1626, 1097)

18:14–15 az Kalauznak fel jegyzet helyén – Vagyis a lapszéli jegyzet szerint a „Kalauz lib. 13. cap. 1." Pázmány 1613, 779.

18:27–19:2 ez az Beszed szerzöis fel jegyzette az ötödik Soltarnak, ötödik versében. Holot igy könyörög Bonauentura. *Mosd el, oh szent Aszonyom, az te esedezésed altal, minden vetkeinket.* – Bonaventura Mária-psaltériumából összeállított, öt, a kezdőbetűikkel Mária nevét kiadó „zsoltárt" tartalmazó, német nyelvű *Lelki orvosság* (*Geistliche Artzney*) Pázmány által megadott ötödik darabjának ötödik sora valóban így szól: „Wäsche ab, O Fraw, durch dein Fürbitt, all unsere Sünden." (Mosd le, Asszonyunk, közbenjárásod révén az összes bűnünket!) Bonaventura 1613, 27.

19:3 Laddé – Íme, lám. Máshol is előfordul a szövegben „láddé" alakban

19:19. jegyzet. Similia – hasonlókat (ti. láss)

20:3 egy bakot nyúzzad – ugyanazt a dolgot ismétled

20:11 *Consequentiád* – következtetésed

20:12 fondálod – alapítod, helyezed

20:13 fondamentombol – alapból

20:29–21:1 az mi Urunknak Jerusalemben valo kimulasárúl beszélget vala. – Vö. Lk 9,30–31. „És íme, két férfi beszélgetett vele, Mózes és Illés, akik

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 148 2025. 04. 30. 15:06:43

dicsőségben megjelentek, és beszéltek az ő eltávozásáról, amelyet Jeruzsálemben készült beteljesíteni." (KNV) – Vö. Pázmány 1613, 787.

21:3 Lazar Historiáiat – Jézus egyik, főként a farizeus hallgatóinak szánt példázata, mivel az ő tanításaikat és elképzeléseiket használta fel tanításának szemléltetéséhez. (Lk 16,19–31) – Vö. Pázmány 1613, 787–788.

21:3–5 Calvinus méltan igaz historianak, es nem valami példa-beszédnek vallya lenni – Vö. Calvin 1555, 221. „Etsi Christus historiam narrat […]", vagyis „noha Krisztus történetet mesél […]". – Kálvin *Lukács-kommentár*ja, a három szinoptikus evangéliumhoz írt egységes magyarázatában jelent meg (Calvin 1555).

21:19 Sz. Janos az ö látasaban – A *Jelenések könyve*. Vö. Pázmány 1613, 789. A *Jelenések könyve*, görög nevén *Apokalipszis*, az Újszövetség egyetlen prófétai irata, amely Krisztus egyházának jövendő sorsát írja le jelképes látomásokban. Szerzőjének a kereszténység első századaitól kezdve hagyományosan János apostolt és evangélistát, Krisztus szeretett tanítványát tartották.

22:10 argumentomot – argumentumot, azaz érvet

22:12 *Orate pro nobis, Orate pro nobis, ut sermo D*EI *currat*, – 2Tessz 3,1. „imádkozzatok mi-érettünk, hogy az Isten igéje folyjék" (Káldi 1626, 1094). – A szövegben a kétszeres *Orate pro nobis* vélhetőleg nyomdahiba, mivel az az 1613-as *Kalauz*ban egyszer szerepel. Pázmány 1613, 779.

22:20–21 *qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus,* – 1Tim 2,6. Pázmány fordítja: „a' ki magát valtságúl adta mindenekért."

22:24 *Orate pro nobis* – Pázmány fordítja: „könyörögjetek erettünk."

23:10 *Israel* – Izrael, az ószövetségi Jákob pátriárka másik neve. Jákob nevét akkor változtatta meg Isten, amikor az álmában tusakodott az Úr angyalával (Ter 32,29). Az egyik névetimológiai hagyomány szerint az Izráel azt jelenti, hogy „Istennel küzd", vagy „Isten küzd".

23:14–15 Mert nem egy altallyába mondana az iras, hogy Abraham nem túd minket, hanem csak ha-val, *Ha-nem túdis*. – Iz 63,16. „Mert te vagy a' mí atyánk, és Ábrahám nem tudott minket, és Israel nem ismért minket: te vagy Uram a' mí atyánk, a' mí megváltónk, öröktől-fogva a' te neved." (Káldi 1626, 694.)

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 149 2025. 04. 30. 15:06:43

23:17–19 Mert az Szent Hieronymus Doctor magyarázattya szerént, vgy kel azt érteni, a' mint értyük az Urunk szauát, midön az gonoszoknak azt mondgya. *Nescio vos, non novi vos.* – Szent Jeromos (Hieronymus, 347–420) egyháztanító (egyházdoktor) *Izajás könyvé*hez írt kommentárjában (*Commentaria in Isaiam*) az Iz 63,16-ból az „Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos" („Ábrahám nem tudott minket, és Israel nem ismért minket") mondatot magyarázva *Máté evangéliumá*nak egy szakaszával állítja párhuzamba. Eszerint: „Sokan mondják majd nekem azon a napon: »Uram, Uram! Nem a te nevedben prófétáltunk, nem a te nevedben űztünk ördögöket, és nem a te nevedben tettünk sok csodát?« Akkor majd kijelentem nekik: »Sohasem ismertelek titeket. Távozzatok tőlem ti, akik gonoszságot cselekedtetek!«" (Mt 7,22–23, KNV)

23:19 *Nescio vos, non novi vos*. – Mt 7,23; 25,12. Pázmány fordítja: „Nem tudlak, nem ismérlek titeket." (23:20)

23:22–23 De ez dologrúl többet tanúlhacz az Kalaúzbol ha nem restelled. – Vö. Pázmány 1613, 796.

23:25 *régi Sz. Patriarchak* – A pátriárkák a zsidóság ősatyái, vagyis Ábrahám, Izsák és Jákob, tágabb értelemben pátriárka mind a tíz ősatya Ádámtól Noéig.

24:12 karomkodó – itt: káromló, istenkáromló

24:12 ment – mentes

24:15 élö Szenteket – Az *Apostoli hitvallás* szerint az Egyház a szentek közössége (*communio sanctorum*), amely a „szent személyek" (sancti) közötti közösséget is jelenti Krisztusban. A földönjáró, vagyis még élő keresztényeket, az újszövetségi könyvek (Róm 16,15; Zsid 13,24) többször szenteknek nevezik. Vö. Erdő 2021, 150–151.

24:21 az Hiszek egy Istent – a *Hiszekegy*et, vagyis az *Apostoli hitvallás*t

24:23 *Definitioiát* – definícióját, azaz meghatározását

24:24 csak két Sacramentum vagyon – A reformáció egyházai szerint csak két szentség (sákramentum) van, a keresztség és az Úrvacsora.

24:26 Komákat – keresztszülőket

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 150 2025. 04. 30. 15:06:43

3.5.2. *Az igazságnak győzedelme (1614)*

29:1–30:23 ILLUSTRISSIMO … Nouembri. – Méltóságos és főtisztelendő ghymesi Forgách Ferenc főúrnak, a szent római egyház presbiter-bíborosának, esztergomi érseknek, és ugyanott örökös főispánnak, Magyarország prímásának, született követnek, a Szent Császári és Királyi Felség legfőbb titkárának, kancellárjának és tanácsosának stb., mélyen tisztelt patrónus urának örök boldogságot kíván Balásfi Tamás választott boszniai püspök. A nagytiszteletű Pázmány Péter atya már-már indulóban volt Itáliába, s magába Róma városába, amikor megkapta egy szajkók és papagájok módjára fecsegő kálvinista prédikátor tudományban, igazságban és szeméremben szűkölködő, ám a tudatlan szerzőjéhez egészen méltó gyalázkodásokkal teletömködött könyvecskéjét. Ebben a kis könyvben Alvinczi megpróbálta, amit nem ért el, hogy megfeleljen Lethenyei Istvánnak a sajtó útján közzétett írására, amely szent Bonaventurát, aki az Úr Anyját dicsőítette, a gonoszak káromlásaival s a bálványozás vétkének minden gyanújával szemben megvédelmezi. De mivel az igazságtalanság sem kap segítséget az igazságtól, s a józan gondolkodásban sincs védelem a tévelygések számára; a Szentírás pedig egyrészt isteni eredetű, másrészt saját értelmében igaz, és vezérlőként is a legvilágosabb. Az ellenfél viszont – nem rendelkezve mindazzal, amikkel fölszereltnek kellene lennie – bizony súlytalan, amint azt írásának súlya jelzi, ügyetlen, ahogyan azt a szegényes érvek, ahogy rátarti elméjének háborgása, haragra lobbant lelke, zavaros beszéde, szemtelen szavai, amelyekkel túltesz bármelyik zsémbes vénaszszonyon, eléggé mutatja, ezért elpuhult katona módjára állig felfegyverezte magát gyalázkodásokkal, hogy tehetetlenségében ezekkel verje le a keresztény vallás erős bajnokát. Azaz, ahol nem volt meg a képessége a válaszadásra, ott a gyalázkodás maradt neki, s kénye-kedve szerint becsmérelte a tudós férfiút, tudniillik Pázmány Péter atyát. De mit árt a csillagoknak az állatok üvöltése? Megítélésem szerint egy ekkora férfiúnak, ha a vénaszszonyos szidalmazónak csak a személyét veszi figyelembe, hallgatnia kellett volna; ha viszont az ügyet mérlegeli, válaszolnia kellett, s válaszolt is. De mert az Atya az elutazása előtt már sajtó alá nem adhatta a könyvecskét, azt az alábbi levele értelmében a gondjaimra bízta, s mivel ezt a művet,

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 151 2025. 04. 30. 15:06:43

Méltóságos Uram, a te parancsodra és a te költségeden nyomtatják, az Irántad legodaadóbb szerzőnek ezen, senkit inkább meg nem illető művét, úgy véltem, Neked is kell ajánlani, azért hogy az nagy neved méltósága alatt lásson napvilágot. De miért is helyezem ezen ajánlásomat más műve elé? Azért, mert rám bízták; s amennyiben nem a megírását jelentő fáradságot, hanem a barátság törvényeit tekintjük, akkor az enyém. Miért csatoltam hozzá a levelet? Miért anyanyelven? Azért, hogy tudja meg a rágalmazó prédikátor, jóllehet elment tőlünk az a nagy ember egy kis időre Itáliába, de azért – amint azt az Úrban reméljük –, vannak mások is Magyarországon, akik tanítják Alvinczit, ha érteni akar; akik nem hagyják, hogy büntetlenül káromoljon; akik ostorozzák, ha esztelenkedik; akik visszaverik az ő kisded nyilait, összetörik, szétmorzsolják. Emellett abban is összhangban kívántam lenni a szerzővel, hogy amely nyelven ő kifejti e könyvecskében a maga nézetét, én is azon adom elő levelemben a magamét.

Fogadd ezért, Méltóságos Főúr, mind a szerző fáradozásának, mind pedig az én hódolatomnak e csekélyke jelét azzal a kegyességgel, melyet mindenkor tanúsítani szoktál. És biztos vagyok benne, hogy oly szívesen fogadod, oly készségesen, sőt lelkesedve veszed pártfogásodba és védelmed alá, hogy azzal másoknak is bátorságot és erőt adsz a katolikus vallás tisztaságának hasonló típusú védelmére, a szerencsétlenül tévelygő ellenfelek szentségtörő támadásainak visszaverésére. Ezt hogy minél tovább megtehesd, Isten hosszú évekre nyújtsa meg és virágzó állapotban tartsa meg Méltóságos és Főtisztelendő Magasságod életét, egészségét, jólétét. Pozsonyban, 1614-dik évi november havában.

(Rapaics Rajmond fordítása nyomán. PPÖM V, 52–53)

29:2 Francisco Forghacs – Ghymesi és gácsi gróf Forgách Ferenc (1560–1615) bíboros, prímás, esztergomi érsek. Forgách Ferenc humanista történetíró és váradi püspök unokaöccse, akinek kívánságára a lutheránus vallásból még gyermekként katolizált. Mint a magyarországi ellenreformáció egyik vezetője a protestáns felekezetekkel szembeni fellépésében fontos szerepet szánt a jezsuitáknak. 1601-ben érkezett udvarába Pázmány Péter, aki jóllehet tanácsadóként segítette a munkáját, a protestánsokkal szembeni fellépésben a lehetőség szerinti erőszakmentes

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 152 2025. 04. 30. 15:06:43

álláspontot képviselte és inkább a hitvitairatok, disputák útján történő meggyőzés híve volt.

29:2 Ghymes – Gímes, vár és település a mai Szlovákia területén. A várat 1386-ban Mária királynő adományozta a Forgách családnak.

29:3 Presbytero Cardinali – A presbiter-bíborosok a bíborosi kollégium azon tagjai, akiknek a pápa Rómában jelöl ki tituláris templomot.

29:4 Legato Nato – született követ: történeti alapon az érseki vagy prímási székhez kapcsolt, megtisztelő cím, amellyel nem jár külön jog.

29:8 THOMAS BALASFI ELECTVS EPISCOpvs Bosznensis. – Balásfi Tamás választott boszniai püspök. Balásfi Tamást (1580–1625) 1613 augusztusában nevezték ki boszniai választott, vagyis föl nem szentelt címzetes püspöknek.

29:9 ABiturus in Italiam, et in ipsam Vrbem Romam – Pázmány 1614 őszén a nagyszombati jezsuita kollégium ügyében utazott Rómába, ajánlólevéllel a fentebb említett Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek látta el.

31:1–19 REVERENDISSIMO … *transcribat*. – Főtisztelendő Balásfi Tamás úrnak, boszniai választott püspöknek, zalavári és kapornaki apátnak, a győri egyház őrkanonokjának, a hittudomány doktorának, stb., bizalmas jó urának üdvöt az Úrtól [kíván], Pázmány Péter.

Már indulófélben voltam, mikor az a kassai Íbisz gyalázatos írásában bűzös árnyékszékeinek tartalmát zuhatag módjára rám zúdította. Ha nem is gyöngéd kézzel, de le kellett törölnöm a piszkot, el kellett fojtsam a kötekedő fecsegését. Én ezt megtettem sietős tollal, hogy milyen sikerrel, az a te ítéleteden áll, tudós Főpap. Bárcsak ott állhatnék a sajtó mellett, sürgethetném a munkát és (ahogy a festők szokták) könnyed, élénk színű ecsetvonásokkal festhetném ki ezt az első vázlatot. Mivel azonban ez nem lehetséges, olyannyira megbízom Főtisztelendő Uraságod jóindulatában, hogy ezt, bármilyen írásocska is, a Te nevedre és a Te gondjaidra merem bízni. Isten nagy adományai vannak Benned, amelyek méltán vonzzák magukhoz a lelkeket; nagyok az irányomban való érdemeid; nagy az irántad való szeretetem, nagy a tiszteletem. Mindezek biztosítékául és jótállásképpen fogadd a Neked ajánlott könyvecskét, gondozd és tégy róla, hogy közreadják. Isten sokáig tartsa meg Főtisztelendő Uraságodat viruló egészségben, s majdan fogadja be mennyei országába. (Rapaics Rajmond fordítása nyomán. PPÖM V, 54.)

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 153 2025. 04. 30. 15:06:43

31:7 *IBam, cum Ibis* – lefordíthatatlan szójáték. Az „ibam" a 'megy' ige folyamatos múlt idejű alakja, az ehhez hangalakban hasonló „Ibis" pedig az íbisz madár. Csupasz fekete fejével és nagy, fekete, ívelt csőrével az íbiszt rútnak, ijesztőnek tarthatták az emberek. A 9–15. századi szakrális művészetben általában a rossz szimbóluma, vélhetőleg a MTörv 14,11–16 alapján. („Minden tiszta madarat megehettek; a tisztátalanokat, tudniillik a következőket ne egyétek: […] a gémet, a hattyút, az íbiszt, […]." KNV)

31:24 az te Tükörödben – Pázmánynak *Az Calvinista Predikatorok igyenes erkölcsű tekéletességének tüköre* című vitairatára Alvinczi Péter 1614 végén válaszolt a saját „Tükör" című művével, amely azonban szintén elveszett és még a címét sem ismerjük kellő bizonyossággal. RMNy 1983, 1064.

31:25 meg torlot – torlódott, felgyűlt

31:27 vízi betegség – vízkórság, ödéma

31:27 ielenget. – jelenít meg

32:1 döllyedet – dülledt

32:4 pelenger ala valonak – A pellengér az elítélt megszégyenítésére, megfenyítésére használt büntetőeszköz, bitófa, szégyenfa, oszlop, ketrec. A bűnöst a pellengér alatt vesszőzték vagy ostorozták meg.

32:4 verö-artanynak – A verő ártány levágásra alkalmas herélt sertés. A „verő" az állat agyonütésére, „leverésére" utal. Csefkó 1914.

32:6 Alvinci paikosok – Alvinci gyermekek – Alvinczi Péter erdélyi szülőhelye Alvinc, egykori uradalom, ahol Fráter György építtetett kastélyt a 16. század közepén. Ma falu Romániában, Fehér megyében, az azonos nevű község központja.

32:8 Islogoknak – Az 'islóg' (islang) apró arany, ezüst, ritkábban más színű, vékony, flitterszerű fémkorong, amelyet a női öltözeten varrtak egymás mellé, ezenkívül lószerszám díszítésére is használták. Az alább emlegetett csapragot, vagyis lótakarót (32:12) figyelembe véve, esetleg ezt burkolt visszavágásként lehet értelmezni arra, hogy Alvinczi Pázmányt ártánynak nevezte. Eszerint a kassai lelkész egy felszerszámozott ló lenne.

32:9 keresztyeni szélidsegben zabállot, all-orczaban – keresztényi szelídségben zabállódott (= tobzódó) álarcban

32:11 iob keleti lehet, – kelendőbb lehet

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 154 2025. 04. 30. 15:06:43

32:12 czapragodat – lótakaródat. Cafrag (török: çaprak; a magyar forrásokban: csaprag, caprag, cafrang): posztóból, bársonyból szabott, gyakran hímzett díszű nyeregtakaró.

32:13 morgók – Pázmány máshol, pl. a *Csepregi szégyenvallás*ban is morgóknak nevezi a protestáns ellenfeleit.

32:16 belem akarsz botorkazni – belém akarsz botorkálni, vagyis belém akarsz kötni

32:17 szegezgetni – csúfolkodni

32:18–19 AEsopus marhaia, melly az konczot el hagyuán, az árnyékon kapdosott. –Aiszóposz (Aesopus) meséje a kutyáról szól, aki a szájában egy darab hússal át akart úszni a folyón, de mikor megpillantotta a vízben tükröződő képét, a „másik hús" után kapva kiejtette azt, ami a szájában volt. Aiszóposz, *Müthoi* (*Fabulae*), 1.4.

32:20–21 az tisztességesen nevelt Nemes vérnek – Pázmány többször is utal műveiben és leveleiben régi nemesi származására (PPOO VI, 194), és a Hont–Pázmán nemzetséggel való rokonságára (PPÖL, I, nr. 32; PPÖL, II, nr. 916.). Pázmány önérzetes megjegyzésének ugyanakkor lehetett egy Alvinczit bántó éle is, amennyiben a kassai főpap vélhetően egy szerényebb múltú kisnemesi családból származott. Ő maga csak 1612-ben kapott nemesi oklevelet II. Mátyás királytól, mivel azonban az irat szövege ismeretlen, így az akár a korábbi nemesség megújítását is tartalmazhatta. Heltai 1989, 238; Heltai 1994, 107.

32:24 Harpya – A hárpia (harpüia) a görög mitológiából ismert, félig madártestű, szárnyas női szörny. Három hárpia volt, egymás testvérei. Feladatuk az emberek zaklatása volt, ahol megjelentek, ott mindent felfaltak és ürülékükkel beszennyeztek.

32:28 ördöngösnek – Vö. Mt 9,34. „A farizeusok pedig azt mondták: »Az ördögök fejedelme által űzi ki az ördögöket.«" (KNV)

32:28 boriszáknak – Vö. Lk 7,34. „Eljött az Emberfia, eszik és iszik, és azt mondjátok: »Íme, a falánk és borissza ember, a vámosok és bűnösök barátja!«" (KNV) – boriszák: részeges, iszákos ember, illetve melléknévként: részeges, iszákos életmódot folytató (ti. ember).

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 155 2025. 04. 30. 15:06:43

32:28 csalardnak – Vö. Mt 27,62–63. „[…] összegyűltek a főpapok és a farizeusok és azt mondták: »Uram! Emlékszünk, hogy ez a csaló még életében azt mondta: ‘Három nap múlva föltámadok.’«” (KNV)

32:31 *Per infamiam et bonam famam*. – 2Kor 6,8. Pázmány fordítja: „Akar ió, s’ akár gonosz nevem légyen érette” (32:31–32)

33:1–2 az mint Abraham cselekedek, az undok legyekkel, mellyek az ö Aldozattyát rutítani akariák vala – Vö. Ter 15,11. Érdekes példája annak, amikor Pázmány bibliafordítása jelentésében tér el a későbbi Káldi-féle *Szentírás* szövegétől. „És le-szállának a’ madarak a’ tagokra, és el-űzi vala azokat Abrám” (Káldi 1626, 12). A latin szöveg: „Descenderuntque volucres super cadavera, et abigebat eas Abram.” (Gen 15,11). A ’volucres’ jelentése ’madarak’, de lehet általában szárnyas élőlény, így akár ’legyek’ is. Pázmány vélhetőleg azért hajlott ez utóbbira, mert az idézett szöveg előzményei (Ter 15,10) között már szerepelnek madarak (aves), amelyek szintén az Ábrahám által bemutatott áldozat részeit képezték. A „legyek” mellett szól az is, hogy így tudja megalapozni a szójátékkal színesített hasonlatot, miszerint az ellenfelei körülötte „legyeskednek” (33:2), ő viszont egy „leggyentéssel” (33:3) elkergeti őket.

33:3 leggyentéssel – legyintéssel

33:4–5 Soha én töllem ollyan igéretet nem hallasz Aluinci, az minemüt te fogadsz Tükörödben, tudni illik, hogy ez után többet veletek nem mocskolódom. – Alvinczi Péter úgy látszik, tényleg megfogadta az ígéretét, mert nem tudunk arról, hogy írt volna választ *Az igazságnak győzedelmé*re.

33:10 tarafaráiat, – tarkabarkaságát. Vö. Kelemen 1933.

33:12 Nyalábidnak – 51:44. jegyzet (*Az negyedik nyalabnak vége fele*) alapján Alvinczi saját *Tükör*ének egyes fejezeteit nevezte „nyalábnak”. Pázmány erre építi a metaforát, azaz „Nyalábidnak polyuás szalmáiát”, amelyben a „nyaláb” szónak a „nyalábszalma” jelentését használja.

33:12 polyuás – pelyvás. A pelyva a gabonaszemet borító, vékony, hártyás levélke, ill. ezeknek a csépléskor leváló és összegyűlő tömege.

33:20 kissebséget – itt: lealacsonyodást

33:21 habosz – habozol

33:26 Amé, – Ím, íme. Az ’amé’ az ’ímé’ (íme) távolabbra mutató, mélyhangú megfelelője. Balázs 1963, 146.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 156 2025. 04. 30. 15:06:43

33:28 eggyk sem tört tormát, orrom alá – egyik sem ríkatott meg

34:1 döglelték – mételyezték, mérgezték

34:2 Iszákotis emlegecz, hogy nékem keszítettel – Az iszák Erdélyben (bőr) általvető, Göcsejben, s a Dunántúl más vidékein koldustáska volt. Itt talán zsákot jelent, amit Alvinczi „ráhúz" Pázmányra, esetleg halálos fenyegetést is jelenthet. Alvinczi az 1620-ban megjelent *Querelarum inclyti regni Hungariae … Defensio* című írásában ugyancsak iszákot (mantica) emleget. „Bevalljuk mindnyájan a nekünk tulajdonított vétket, de sem a jezsuiták, sem a papság nem gondolják meg, mit hordanak hátul az iszákjukban." Heltai 1989, 31, 33.

34:2 Szür csapo – A szűrcsapó a szűrnek való posztót készítő iparos volt.

34:3 *Ardelio* – sürgő-forgó semmittevő, csélcsap*ó*. A Pázmány által többször említett Calepinus-szótárban az *ardelio* jelentése „Tseltsapo". Pázmány vélhetőleg az előző sorban szereplő szűrcsapóra rímelő magyar jelentése miatt használta a szót. Calepinus 1585/1912, 19.

34:5 nyüstös bordadnak – A nyüst és a borda a szövőszék részei.

34:6–7 Mint szokták nállatok temetni az féltében meg hólt embert? – Utalás egy otromba megfejtésű találós kérdésre. Vö. Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 508. „Aki féltében meghal, annak tudod mivel harangoznak? (Finggal)."

34:8 nem pengeti idegét, á ki madarat akar löni – Nem pengeti az íját, aki madarat akar lőni. Vö. Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 799. Jelentése: aki meg akarja valósítani a titkos tervét, az nem beszél róla (Síppal, dobbal nem fognak verebet.)

34:9 nyomás irásodban – a kinyomtatott írásodban

34:18 vgy ismerlek, mint ebet szörén – Vö. Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 136. „Megismerik az ebet/aggebet a szőriről."

34:19 oculárt – szemüveget

34:27–28 az te Németséged, nem elegséges az illyen forditásra – Pázmány ezen állítása valószínűleg nem teljesen megalapozott. Alvinczi a wittenbergi és heidelbergi egyetemi tanulmányai során talán tényleg nem tanult meg jól németül, mivel vélhetőleg komolyabb előzetes német nyelvtudás nélkül érkezett Wittenbergbe és eleve a magyar anyanyelvű diákok alkotta közösség, a *coetus Ungaricus* tagja lett, ráadásul az egyetemen is latinul folyt az oktatás. (Asztalos 1934; Szabó 2017, 87.) 1606 februárjától

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 157 2025. 04. 30. 15:06:43

kezdve azonban a kétnyelvű Kassán élt, és 1622-ben Bethlen tanácsadónak hívta maga mellé a nikolsburgi béketárgyalásokra. Ez alapján kizárható, hogy 1612–1614 körül már ne tudott volna jól németül. Heltai 1989, 278.

34:29 eredeti, vagy futamattya – a kezdeményezés vagy a végrehajtás

34:30–31 Vrias halálát Davidnak tulaidonittya az szent írás, noha az Ammon fiainak fegyuere miát leon ki-mulása – Vö. 2Sám 11,1–17. A közismert történet szerint Dávid király küldte az ammoniták elleni harcba a hettita Uriást, és adott utasítást arra, hogy bajtársai a harc közben hagyják cserben, mivel elszerette tőle a feleségét, Batsebát (Betsabét).

35:7 kötödöl – kötözködsz

35:7 keresz – keresel

35:8 avot – avítt, ami itt az 'avul' múlt ideje (avult) helyett áll.

35:11–12 Te csak vijodból szoptad, hogy Iesuiták dólga az az oruossag. – Egyelőre valóban nem került elő *Lelki orvosság* című vagy akár hasonló témájú német nyelvű, a jezsuitákhoz köthető bécsi nyomtatvány.

35:13–14 Harmadikban hazuttolz, hogy az Kiraly keneshez keduedet mondottam lenni. – Vö. 9:14–15

35:16 Bocskai halála után – Bocskai István erdélyi fejedelem (1557–1606), az 1604–1606 közötti Habsburg-ellenes felkelés vezetője. Bocskai serege elfoglalta a Magyar Királyság keleti részét, és 1604. november 11-én bevonult Kassára. Itt hunyt el 1606. december 29-én.

35:16 az Cassai szentegyháznak – Miután I. Ferdinánd az Ötvárosi Hitvallás (Confessio Pentapolitana) alapján engedélyezte a felső-magyarországi királyi városok szabad lutheránus vallásgyakorlatát, Kassán is az evangélikusok váltak döntő felekezeti tényezővé, a katolikus egyház pedig nem játszott a továbbiakban szerepet. Pázmány kassai tartózkodása idején, 1601–1602-ben az akkori felső-magyarországi főkapitány, Ferrante Gonzaga Mátyás főherceg jóváhagyása mellett megtette ugyan az előkészületeket a Szent Erzsébet templom visszavételére, de ezt csak végül a következő főkapitány, Giovanni Giacomo Barbiano, Belgioioso grófja hajtotta végre 1604 januárjában, erőszakkal. A székesegyházat 1604 novemberében a Kassára bevonuló Bocskai adta vissza a városnak, és 1671-ig használhattak az evangélikusok. Tóth 1932, 488; Őry 1976, 93–94; Heltai 1989, 239; J. Újváry 2006, 39.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 158 2025. 04. 30. 15:06:43

35:17 Homonnai Balintot – Homonnai Drugeth Bálint (1577–1609) református főúr, Zemplén és Ung vármegyei, majd máramarosi nagybirtokos, 1600–1609 között zempléni főispán. 1602–1605 között Rákóczi Zsigmond, a későbbi erdélyi fejedelem (1607–1608) veje. Az 1605. áprilisi szerencsi fejedelemválasztó gyűlés után Bocskai magyar fejedelmi tanácsosa és országos főkapitánya. A fejedelem végrendeletében őt ajánlotta Erdély fejedelmének. 1608-ban máramarosi főispán, a felső-magyarországi főkapitányság mezei hadainak főkapitánya, 1608. december 1-jétől országbíró és címzetes királyi tanácsos. 1609-ben halt meg, a kortársak gyanúja szerint unokatestvére, Homonnai Drugeth György mérgezte meg. Oláh 2017.

35:17–18 magyar orszagnak Vrasagára *solenni ritu* felemelted – Más korabeli források, ide értve a török okleveles anyagot is, nem támasztják alá ezt a közlést. Az viszont bizonyos, hogy Kassán bekövetkezett halálakor Bocskainak azon koronája, amelyet a töröktől kapott, és amelyet az állítólag pusztán ajándékként, nem hatalmi jelvényként fogadott el, Homonnai Drugeth Bálint kezébe került. 1605 májusában megszületetett a szultáni döntés a korona, és egyúttal a magyar királyi cím odaítéléséről Bocskai és örökösei számára. Az 1606 júniusában megkötött bécsi békét követően Bocskai lemondott Magyarország nyugati és északi területeinek megtartásáról, így nem is tervezhette ezen részek átörökítését Homonnainak. Az oszmán vezetés ugyanakkor Homonnai személyén keresztül nemcsak Erdély, hanem a Magyar Királyság egy része felett is biztosítani akarta a befolyását, amihez Bocskainak, az általuk kreált magyar királyi titulusát és annak örökítését kívánták felhasználni. Papp 2006, 136; Kavecsánszki 2017, 115; Borbély 2020, 109.

35:18 *solenni ritu* – ünnepélyes szertartással

35:19 az Homonnai Balint iegyzö könyuében – Homonnai Drugeth Bálint titkárával valóban vezettetett egy naplót, amelyhez saját kezűleg fűzött megjegyzéseket. A napló ránk maradt részei (*Diarium Valentini Homonnai Anno 1605. Cum benedictione Divina Memoriale*) csak 1605. július 18. és november 20. közötti időszakból, illetve 1607 áprilisából tartalmaznak bejegyzéseket. Csonka 1988; Venásch 2007.

35:20 az Magyar feiedelemségre – Bocskai 1605–1606-ban, a felkelés idején viselte a magyarországi és erdélyi fejedelmi címet. Homonnai mint

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 159 2025. 04. 30. 15:06:43

az örököse ugyancsak megkaphatta volna a Magyarország fejedelme titulust.

35:21 Vngváratt – Homonnai Drugeth Bálint egyebek mellett Ungvár birtokosa is volt, itt is temették el 1610 márciusában.

35:22 fontban – mérlegen

35:23 bár az felsö ajakod szaruai két annyit nöttenek vólnais, menyit most nöttek. – Pázmány itt vélhetőleg Alvinczi bajuszán gúnyolódik.

35:26 el költünk – Lásd a 10:13-hoz írottakat.

35:26–27 nem tudom micsoda Vratoktúl való felelmünket rebesgeted – Nem tudni, Alvinczi kire gondolt, akit Pázmány nem sokkal ezután patrónusként említ (35:28). Felmerülhet az erdélyi fejedelem, Bethlen Gábor neve, de vele csak 1615-től vált szorosabbá Alvinczi politikai kapcsolata, amikor Péchi Simon kancellár közvetítésével felajánlotta neki a szolgálatait. Heltai 1989, 241.

35:30 szeleskedésteknek – hirtelenkedéseteknek, kapkodásotoknak

35:31 széges – szeges; gúnyolódó, szurkálódó

36:1 *Tempus tacendi, et tempus loquendi.* – Préd 3,7. „Ideje a' halgatásnak, és ideje a' szóllásnak." (Káldi 1626, 587).

36:2 *Duriter* – keményen. A Pázmány által hivatkozott Tit 1,13-ban a „durus" melléknévből szabályosan képzett adverbium (határozószó), azaz „dure" áll.

36:3 Nehez a' dér a' bekának – Valakinek gyengék a képességei valamilyen tekintetben, vagy nem tud elviselni valamit, megsértődik stb. Káldi György így magyarázza a szólást: „nehéz a békának a dér, mert gyenge a bőre, és el nem szenvedheti". Szemerkényi 2009, 864.

36:5 el nyegnök – eltűrnénk, elszenvednénk

36:8 az Vr Istentül néma ebeknek neuesztetnünk – Vö. Iz 56,10 „nem-ugathato néma ebek" (Káldi 1626, 689).

36:9 Tükörbölis – Ti. az *Az calvinista prédikátorok … Tükör*ből.

36:14 az Sidok az Ruben, és Gad fiaiual – Lásd: 10:24–11:11.

36:16 színesben – változatosabban

36:19–20 Az Ieroboám báluányozásának historiáia minket nem illet. – Vö. 1Kir 12,26–33. Jeroboám, mivel nem Dávid házából való király volt, vallásilag is függetleníteni akarta Izraelt Jeruzsálemtől, így két aranyborjút

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 160 2025. 04. 30. 15:06:43

(vagyis bálványokat) öntetett, az egyiket Bételben, a másikat Dánban helyezte el.

36:20 egy lábig – mindegylábig, vagyis mindannyian, valamennyien

36:22–23 Es noha neked Peter neued, de oly Peterre találtal, á ki régen torkodban verte az Baluányozást. – Pázmány Péter itt bizonyára saját magára és az 1609-es *Öt szép levél*re, illetve az 1613-as *Kalauz* függelékeként megjelent *Öt levél*re utal. Az Ötödik levél végén ugyanis Pázmány olyan bizonyítással él, amely szerint éppenhogy a protestáns ellenfelei a bálványozók, vagyis a mű elején a katolikusokkal szemben megfogalmazott vádat visszafordítja, „torkukba veri". Pázmány 1609/1613/2019, 116–136, 248–261.

36:26 Istentül jó Lelki isméretet keuánok, Humanitásodnak. – A korabeli elköszönési formulák (pl. „Istentül dolgaiban boldog előmenetelt kívánok Kegyelmednek") mintájára élcelődik Pázmány. Hasonlót találunk az *Öt levél*ben: „AZ Világ tengelye-forgató Iehova Isten, sok esztendökig jó szerencsésen éltesse Humanitásodat". Pázmány 1609/1613/2019, 145:4–5.

36:26 Humanitásodnak. – Vö. 9:9–10. Műveltségednek, emberségednek

37:3 'tat, – 'úgy', kérdőmondatra igenléssel felelő kifejezés: „igenis", „úgy vagyon".

37:3 csontos – itt: súlyos, vastag

37:4 *fabulaiaban* – Vö. 9:31

37:4–5 könyü kohló – könyvkohló, azaz (hazugságokkal teli) könyvet létrehozó

37:7 az dücsöségben vralkodó Szenteknek – A dicsőség (gör. doxa, lat. gloria) Isten jelenlétét kísérő fény és ragyogás, mely kiárad mennyei személyekre és dolgokra. A katolikus tanítás hármas felosztása (küzdő, szenvedő, megdicsőült egyház) szerint a megdicsőült egyházban (mennyország) a szentek uralkodnak.

37:8 hitrül szakatnak – eretneknek. Vö. 13:12

37:11 Eb szauát szólód – ebül, azaz hazug, csalárd módon beszélsz

37:13–14 külömb az Imádás az segitségül hiuásnal – Az imádás (*cultus latriae*) a vallásosság erényének fő cselekedete, mely egyedül Istent illeti. A szentek segítségül hívása (*invocatio sanctorum*) a közbenjárásuk kérése, amely a szenteknek kijáró tiszteletből (*cultus duliae*) fakad.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 161 2025. 04. 30. 15:06:43

37:21 *cessatione operis*, – „a (jó)cselekedet elhagyásával”. Pázmány fordítása: „az io cselekedettül való meg szünéssel” (37:21–22)

37:24–26 De ha ki tilalmasnak, haszontalannak, és veszedelmes dolognak mondgya az Szentek segitségül hiuásat, azt bezzeg hittül szakatnak mondgyuk. – A trienti zsinat 1563. december 3-i ülésén született határozat (DH 1821) épp ezt fogalmazza meg a szentek segítségül hívását illetően: „Azok pedig, akik tagadják, hogy a mennyben örök boldogságot élvező szenteket segítségül szabad hívni; vagy akik azt állítják, hogy […] az ő segítségül hívásuk, ti. hogy értünk, egyesekért is imádkozzanak, voltaképpen bálványimádás, […] istentelenül vélekednek.” Denzinger–Hünermann 2004, 425.

37:27–29 amaz én mondásomat, *Hittül szakat, valaki azt mondgya, hogy az meg holt Szenteket nem kel segitségül hínunk* – Lásd: 13:12–13

37:29 csigáztad – gyötrötted; a ’csigáz’ itt: „kínoz”, „kínpadra von”.

38:1 keresz – keresel

38:2 elö állátásaban – előállításában, azaz bemutatásában

38:2 praefátiótok – előszavatok

38:6 Iaj ki nem okos vagy? – Jaj de nem okos vagy!

38:9 Nem illet – Nem illik

38:14 kólcsagosságat – kótyagosságát

38:18 *bar* – még ha

38:26 *qui dedit redemptorem semetipsum pro omnibus* – Pázmány fordítja: „á ki magát váltságul atta mindenekért” (38:26–27)

38:8. jegyzet. *1.Tim. v. 5.* – pontosabban: 1Tim 2,5

39:7 commendal – ajánl

39:12 Mint evez it Bereczkünk? – Mivel próbálkozik itt Bereckünk? – Pázmány Szent Brictius 5. századi frank püspökre utal, akinek a magyar neve Berec, illetve Bereck. Brictiust a legenda szerint erkölcstelenséggel vádolták, amit ő tagadott, és azért hogy ártatlanságát bizonyítsa, palástjában mindenki szeme láttára izzó parazsat vitt Szent Márton sírjához, s ledobva a parazsat, öltözéke sértetlen maradt. Pázmány szerint Alvinczi Szent Bereckhez hasonlóan próbálja bizonyítani, hogy nem hazudott.

39:13 Ngos – Nagyságos (rövidített alak)

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 162 2025. 04. 30. 15:06:43

39:14 Homonnai Georgy – Homonnai Drugeth (III.) György (1583?–1620) Zemplén vármegye főispánja, 1618-tól országbíró, Homonnai Drugeth Bálint unokaöccse. A rekatolizálása után támogatta a jezsuitákat, meghívására birtokán 1608-ban jelentek meg az első rendtagok, és nem sokkal *Az igazságnak győzedelme* megjelenése előtt, 1613-ban kezdődött meg a tanítás a kollégiumban. Molnár 2009, 102, 105.

39:16 Helleborussal meg tisztíttasd az agyad velejét – A népi gyógyászatban használt, egyébként mérgező helleborus magyar neve a hunyor. Régebben nátha elleni ún. szippantó- vagy tüsszentőporként is alkalmazták, mivel úgy vélték az orr váladékozása tisztítja az agyat.

39:19–20 *non est cessatio ab opere, sed pertinax error in rebus fidei* – nem a jócselekedet mellőzése, hanem megrögzött vallási tévelygés. Pázmány magyarázata: „hamis velekedésben áll, és nem csak valamely dologtúl való meg szünésben;" (39:20–21)

40:1 Laddé – íme, lám

40:5 *Sacerdotale* – A reformáció után *sacerdotale*, *Liber sacerdotalis* cím alatt kiadott papi szertartáskönyv (rituálé), amely a püspököknek fenn nem tartott szentségek és szentelmények, körmenetek és exorcizmusok szertartását tartalmazta. A *sacerdotale* ennek megfelelően három részből állt: szentségek, áldások, processziók. Az 1614-ben V. Pál pápa rendelésére kiadott hivatalos *Rituale Romanum* (Római rítus szerinti szertartáskönyv) előtt több *sacerdotale* is forgalomban volt. Ilyen volt például Albert Castellano *Liber sacerdotalis* (Velence, 1523) című összeállítása, amely 1537 után *Sacerdotale iuxta Sanctae Romanae Ecclesiae ritum* címmel jelent meg. A másik népszerű szerkönyv Francesco Samarino neve alatt megjelent *Sacerdotale* (Velence, 1579), későbbi kiadásban *Sacerdotale sive sacerdotum thesaurus* (Velence, 1593). Vogel 1986, 264.

40:6–7 *ha ki keresztel Atyának, Fiúnak, és Szent Leleknek és Bodog-Aszonynak neuében* – Az 1614-ben, V. Pál pápa rendelésére kiadott hivatalos *Rituale Romanum* (Római rítus szerinti szertartáskönyv) előtti *Sacerdotalék*ban (lásd: 40:5) valóban szerepel egy olyan kitétel, miszerint a vízzel való keresztelés közben kötelezően elmondott szavak („N., én téged megkeresztellek az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevében.") után „csupán

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 163 2025. 04. 30. 15:06:43

jámborságból még hozzá lehet tenni, hogy Szűz Szent Mária vagy valamelyik szent nevében történik a keresztelés." Castellano 1554, 11.

40:7 *Osorius pedig hasonlittya Bodog-Aszonyt az Vr Istenhez* – Johannes Osorius (Juan Osorio, 1542–1594) portugál jezsuita teológus, hitszónok. Alvinczi utalása talán a Szent József napjára írt második prédikációjára utal, amelyben Osorio így fogalmaz: „Minden, ami Istené, Máriáé is, mivel ő Isten anyja és jegyese." (Omnia quae Dei sunt, Mariae sunt, quia mater et sponsa Dei illa est.) Osorio 1593, 77B.

40:8 kakombak – kákombákom, értelmetlen beszéd vagy írás, vö. ákombákom

40:8 fundamentomúl – alapul, alapként

40:9 Sacramentumokban – szentségekben. A katolikusoknál ezek a keresztség, bérmálás, oltáriszentség, bűnbocsánat, betegek kenete, házasság, egyházi rend.

40:22 az Bodog-Aszony neuétis hozzá vetné. – Lásd a 40:6–7-hez írottakat.

40:23 Szent Thamas – Aquinói Szent Tamás (1225/1227–1274) domonkos rendi skolasztikus teológus, egyháztanító. Legnagyobb hatású műve a *Summa Theologiae* (A teológia foglalata), Pázmány is ebből idéz.

40:23–29 *Si addatur (et in nomine B. Virginis) vt intelligatur in nomine Virginis Baptizare, sicut in nomine Trinitatis, in quo Baptismus consecratur, non esset Baptismus. Talis enim sensus esset contrarius verae fidei, et per consequens tolleret veritatem Sacramenti. Si vero sic intelligatur quod additur, (et in nomine B. Virginis) non quasi nomen B. Virginis aliquid operetur in Baptismo, sed vt eius intercessio prosit Baptizato, ad conservandam gratiam Baptismalem, non tollitur perfectio Sacramenti.* – Aquinói 1888, 3a, 60, 8. – Pázmány fordítása: „Ha ki vgymond az Bodog-Aszony neuét, vgy érti az Szent Haromság neue útán, mint ha az ö neveis valamit cselekednék az keresztségben, mint az Szent Haromság neue, nem igazán keresztelne, és az igaz hit ellen való hamisságot mondana. De ha ki az Bodog-Aszony nevet nem illyen formán emlitené az keresztségben, hanem csak azon kérné Bodog-Aszonyt, hogy imadságáual, abban az Szentségben meg tartaná az embert, mellyet az keresztség altal vött, fel nem bontatnék az keresztségnek igazsága." (40:30–41:5)

41:11–12 Osorius hasonlíttyaé Bodog Aszonyt az Istenhez? – Lásd a 40:7-hez írott jegyzetet.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 164 2025. 04. 30. 15:06:43

41:16 *Omnis similitudo claudicat* – Minden hasonlatosság sántít. Pázmány tolmácsolásában: „az hasonlatosságokban mindenkor vagyon hiba”. (41:17)

41:17 Szent Ianos – Szent János apostol, evangélista.

41:18 Tremelius – Immanuel Tremellius (Giovanni Emmanuele Tremellio, 1510–1580) itáliai zsidó bibliafordító, hebraista. Először a katolikus hitre tért át, majd protestáns lett. Fő műve a héber nyelvű Ószövetség (Frankfurt, 1572–1579) és a szír nyelvű Újszövetség latin fordítása (Genf, 1569) volt. Pázmány ez utóbbira hivatkozik.

41:19 Beza – Théodore de Bèze (Béza Tódor, 1519–1605) svájci teológus, Kálvin hivataltársa és utóda a genfi református egyházban. A Pázmány által hivatkozott műve a görög nyelvű Újszövetség latin fordítása, a *Novum D. N. Iesu Christi Testamentum Latine iam olim a Veteri interprete, nunc denuo a Theodoro Beza versum [...]*, Genf, Oliva Roberti Stephani, 1556.

41:19–20 *similitudinem significat, non paritatem* – Pázmány fordítja: „hasonlatosságot ielent ez nem egyenlö voltot.” (41:20)

41:21 glossat – glosszát, azaz széljegyzetet, magyarázatot

41:27–28 A te szolgadert Dauidért, el ne fordicsad az te Christusodnak orczáiát. – Lásd a 14:23–25.

41:28 El ne ved mi rollunk az te irgalmasságodat Abrahámert. – Lásd: 14:25–28.

41:30 ki sotólni, – kisatulni, vagyis kisajtolni

42:7 *praefatio* – előszó

42:15 kalauzra – Az 1613-as *Isteni igazságra vezérlő Kalauz.*

42:19 kit az kalauzban megis bizonyitottam – Vö. Pázmány 1613, 784–794.

43:1–2 Királyok historiáiában – Az Ószövetség könyvei közül ez itt nem a *Királyok könyvé*t (1–4 Reg.) jelöli, hanem a *Krónikák könyvé*t. Káldi György *Szentírás*-fordításának tartalomjegyzékében is mint „Királyi Kronika” szerepel a *Paralipomenon I–II.* (Káldi 1626, [4]).

43:3–4 Dauidrül vagyon szó, hogy az Vr Isten ö erette el ne fordicsa az Christus orczáiát. – Pázmány két ószövetségi helyet ad meg (43:18. jegyzet), ezek közül a Zsolt 131 (132)-höz lásd: 14:23–24-hez írottakat. A másik, 2Krón 6,42: „Uram Isten, meg ne útáld a’ te kristusod orczáját:” (Káldi 1626, 383). A „a’ te kristusod” itt is azt jelenti, hogy „a te felkented”.

43:7 *Propter Abraham* – Abrahámért

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 165 2025. 04. 30. 15:06:43

43:10 eggyik hazugsagnak sem vonhatta körmét az füléhez – egyik hazugságot sem tudta bizonyítani

43:12 Antalis böytöl – 'Antal' a magyar közmondásokban a félkegyelmű személy egyik neve. Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 27. „Csak láttassék, hogy Antal is böjtöl."

43:18 prosmálsz – prozsmálsz, azaz locsogsz, fecsegsz

43:19 büszhötödis – büdösíted is. Lásd még ehhez: „egy kis büdös kovász, akármely nagy tésztát megbüszhöt." PPÖM VI, 797. A 'megbüszhöt' itt 'tönkretesz' jelentésben áll.

43:20 De él költél arrúl – Lásd a 10:13-hoz írt jegyzetet.

43:21 Haris nyelu – A haris egy magányosan, rejtőzködve élő madár, amelynek legtöbbször csak jellegzetes recsegő hangja árulja el a jelenlétét.

44:3 Istennek szine látására – Az istenlátás (lat. *visio Dei*, *visio beatifica*), színelátás. Aquinói Szent Tamás szerint az az állapot, amikor az üdvösség elnyerésével az ember megkapja a dicsőség fényét (*lumen gloriae*), vagyis azt a látásmódot, amely fölfoghatóvá teszi számára Istent.

44:8 Szent Iános – Szent János apostol, evangélista

44:8 az Bölcs – Jézus, Sirák fia a Pázmány által megadott szentírási hely, *Eccles. 2. vers. 20.* (44:20. jegyzet) alapján. A héber nevén Jesua Ben Szira Kr. e. 3–2. század fordulóján élt írástudó, a róla elnevezett ószövetségi könyv szerzője. A *Sirák fia könyve* (*Ecclesiasticus*) egyike az Ószövetség bölcsességi könyveinek (Jób, Péld, Préd, Bölcs, Sír), amelyet már az ókeresztények is a katekumenek, illetve a már megkeresztelkedett hívek oktatására használtak. Az *Ecclesiasticus*t a trienti zsinat kanonikussá nyilvánította, a reformáció viszont az apokrif iratok közé sorolta. A *Sirák fia könyve* ennek ellenére a protestánsok körében is igen népszerű olvasmány volt, és mint erkölcsi szabálygyűjteményt az iskolai oktatásban is felhasználták. Johannes Bocatius ugyancsak didaktikus céllal írta meg saját verses *Sirák fia*-parafrázisát (*Siracides vel Ecclesiasticvs Iesv, Filii Sirach, Paraeneses…*, Wittenberg, 1596). Vö. Gyulai 2024, 164, 184. Pázmány talán azért is hozhatta föl tekintélyi érv gyanánt az *Ecclesiasticus*t, mivel tudta, hogy a protestánsok is ismerik.

44:8–9 az ember magat meg szenteli: – A *Sirák fia könyve* modern fordításaiban a 'megszentelni' helyett a „megalázzák" szerepel. Káldi Györgynél

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 166 2025. 04. 30. 15:06:43

viszont ott van: „A' kik az Urat félik, el-készítik az ő szívöket, és az ö színe-elött, meg-szentelik lelköket." Sir 2,20. (Káldi 1626, 613)

44:9 Timotheus – Timóteus (Timótheosz): Pál apostol kísérője és munkatársa, az apostoli levelek egyik címzettje (1Tim, 2Tim). Körülbelül 50-től a valószínűsíthetően 97-ben bekövetkezett haláláig Timóteus Efezosz (Efezus) püspöke volt, az apokrif iratok szerint egy pogány ünnep ellen szólalt fel, és ekkor kövezték halálra a pogány városlakók.

44:10 Ezechiel – Ezekiel a nagyprófétáknak egyike Izajás és Jeremiás mellett. A neki tulajdonított ószövetségi könyv az *Ezekiel könyve*, Káldinál *Ezekiel prófétálása* (*Ezekiel jövendölése*, KNV)

44:18 alacsomb – alacsonyabb

44:19 szinte – itt: szintén

44:21 színesben – változatosabb módon

44:23 hánnya az kalafintát – cselvetéssel él, ravaszkodik. Lásd még: „hánnyák ide 's tova a' kalafintát," Pázmány 1637, 634.

44:23 derczés – dercés, itt: durcás, haragos, nyers.

44:19. jegyzet. *Ita Bellarminus, Augustinus, et Catholici omnes vide Kalauz fol. 779.* – Így [írja] Bellarmino, Ágoston és valamennyi katolikus, lásd a Kalauz 779. oldalán. – Roberto Bellarmino (Bellarmin Szent Róbert, 1542–1621) itáliai jezsuita szerzetes, kontroverzteológus, bíboros. Az ellenreformáció kontroverzteológiai irodalmának nagyhatású alakja, akit mint a „hitvédők fejedelme" XI. Piusz pápa emelt az egyháztanítók sorába 1931-ben. Bellarmino a XIII. Gergely alapította Collegio Romano (a papképzést folytató római jezsuita rendházak egyike, ma a Pápai Gregorian Egyetem) rektora volt 1592–1594 között. A teológiai tanulmányait 1593-ban itt megkezdő Pázmányra nagy hatást gyakorolt Bellarmino. Őry–Szabó 1983, 17; Őry 2006, 98. – Ágoston: Szent Ágoston, lásd a 13:21-hez írottakat.

45:3 csélcsapas – ízetlen tréfa

45:4 *Da probandi* – Adj bizonyítást! Bizonyítsd be!

45:7 Litaniankban – A litánia az előimádkozó és a hívek dialogizáló imaformája, Istenhez vagy szentekhez intézett könyörgéssorozata.

45:7–8 *Omnes sancti Patriarchae et Prophetae orate pro nobis.* – Pázmány fordítja: „Minnyáian Szent Patriarkak és Prophetak, imadkozzatok érettünk." (45:8–9)

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 167 2025. 04. 30. 15:06:43

45:9 patuarkodua – itt: rágalmazóan
45:10 glossállyad – magyarázd, kommentáld
45:16 csak azon egy Bakot nyuzod – Mindig ugyanazt ismétled. Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 55. Lásd még 20:3-at.
45:17–18 ha só vólna az tökben – ha lenne esze, ha volna benne értelem
45:22 az Tükörnek – Pázmány műve *Az calvinista prédikátorok tüköre*
46:4–5 közöllyék véllek – osszák meg velük
46:6 micsoda ertelemre csigazhatom – hogyan magyarázhatom, értelmezhetem
46:8 meggyek – mit tegyek?
46:17 *Anathema* – Átok
46:21 álmadosz – álmodozol
46:21 Antal Batya – Lásd: 43:12.
46:23 kolcsagos – kótyagos
46:23 terengeted – teregeted
46:27 Mett – Mert
47:3 *de condigno* – Pázmány fordítja: „melto-keppen”
47:7 nyalaskodni – ízetlen tréfákat űzni, mocskolódni
47:11–13 *Populus Christianus, memorias Martyrum religiosa solennitate concelebrat, et ad excitandam imitationem, et vt meritis eorum consocietur, atque orationibus adiuvetur.* – A keresztények vallásos tisztelettel adóznak a mártírok emlékének, egyrészt azért, hogy utánzásukra ösztönözzenek bennünket, másrészt azért, hogy részesüljünk érdemeikből és imáik segítségéből. (Augustinus, *Contra Faustum*, 20, 27)
47:13–15 *Sabbato apud B. Petrum Apostolorum vigilias celebremus, cuius nos meritis, et orationibus credimus adiuuandos*. – Szombaton virrasszunk Szent Péter apostollal, akinek az érdemei és imái, úgy hisszük, megsegítenek minket. (Nagy Szent Leó, 92. beszéd, 4.)
47:15 Szent Ambrus – Milánói Szent Ambrus (Aurelius Ambrosius, 339–397) püspök, egyháztanító, egyházatya. Ő keresztelte meg Szent Ágostont.
47:17 Ha bánod tégy rólla. – Ha nem tetszik, tegyél ellene. – Balassinál: „Csak az, ő így szóla, s ha bánod, tégy róla,” (Balassi 1951, 124, nr. 77, 5.) Erdélyben, a székelyeknél is előfordul a mondás.
47:18 locust – szöveghelyet

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 168 2025. 04. 30. 15:06:43

47:24 kegyelmessegebeól – kegyelméből. A kegyelem (*gratia*) itt teológiai értelemben értendő, vagyis mint Istennek az üdvösség érdekében adott ingyenes ajándéka, amely a teremtményt sem természete, sem érdem alapján nem illeti meg, és jogos igénye sem lehet rá. Pázmány itt a segítő kegyelemre (*gratia actualis*) utal, lásd: „hozza segíti, és kesziti magát" (47:24)

47:27 üduösségre nézö – üdvösségre vonatkozó

47:28 liktariommal – A liktárium jelenthetett gyógynövényekből sűrű, mézes oldattá főzött háziorvosságot, vagy szirupos gyümölcsbefőttet, lekvárt.

47:29 piperátos. – fűszeres, jóízű. Vö. „kit littusnak mondhatnak, de bizony nem piperatos." Balásfi 1616, [B_{1v}]

47:30. jegyzet. *August. Thom. 6. lib. 20. cont. Faust. c. 27. Similia de cura pro mortuis c. 5.* – Ágoston, *A manicheus Faustus ellen*. Hasonlók *Az elhunytakról való gondoskodás*ban. – A *Thom*. helyett *Tom*., azaz tomus (kötet) értendő. Pázmány általában az Erasmus-féle Szent Ágoston-életműkiadásra hivatkozik.

47:31. jegyzet. *Leo serm. 9. de Jeiunio septimi mensis.* – [Szent] Leó 9. prédikációja a hetedik havi böjtről. – I. Leó vagy Nagy Szent Leó (kb. 390–461) római pápa. – A hetedik havi böjt, az ún. kántorböjtök egyike. A kántorböjt (amelyben a „kántor" a latin *quattuor*, „négy" torzult alakja) 3-3 szigorú böjti napot jelentett negyedévente, és hagyományosan a római és a zsidó időszámítás szerinti első, negyedik, hetedik és tizedik hónap böjtjének (ieiunium primi, quarti, septimi et decimi mensis) nevezték. Ez elméletileg márciusnak, júniusnak, szeptembernek és decembernek felel meg. Földváry 2014, 25.

48:1 enczembenecet – encsembencsemet, itt: 'nyalánkságot'.

48:8–9 ha ideién eret nem vagacz az könyökeden – Az érvágás az ókor óta használt terápia volt a testnedvek egyensúlyi arányának visszaállítására. Az egyik metszési pont a könyök fölött 4–5 centiméterre volt.

48:9 Antal – Lásd: 43:12, 46:21 (Antal batya)

48:10 gratiáia – kegyelme

48:14–15 az megh szentelést miuelhogy külömb ertelemmel tulaidonitotta ezt embernek, hogy sem az Istennek – Pázmány itt „Szent János mondására" utal vissza (48:2). A *Vulgata* szövegében az 1Ján 3,3-ban lévő és a félreértésre okot adó 'sanctificat se' (megszenteli magát) – 'sanctus' (szent) helyett

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 169 2025. 04. 30. 15:06:44

már Théodore de Bèze is a saját fordítású latin nyelvű Újszövetségében a 'purificat se' (megtisztítja magát) – 'purus' (tiszta) megoldással élt. Károli Gáspár *Bibliá*ja is ezt veszi át: „Valakinec illyen bizodalma vagyon ö benne, meg tiztíttya az ö magát, miképpen azis tiszta." Károli 1590, 224.

48:21 Linacer Grammatikáiát – Thomas Linacre (1460 k.–1524) angol humanista tudós, orvos. Ő volt az egyik első angol, aki Itáliában görögül tanult. A latin nyelvtant spekulatív, vagyis filozófiai szempontból rendszerező módon tárgyaló munkája a *De emendata structura latini sermonis* (London, Pynsonum, 1524), amelyhez Melanchthon írt előszót, főleg a protestánsok körében volt népszerű. Átdolgozott változatát Molnár Gergely adta ki latinul Kolozsvárott, 1566-ban (RMNy 1971, 221). Bartók 2009, 792–793.

48:25 maszlagot – A maszlag tágabb értelemben bármilyen étel vagy ital, mely részegséget, kábulást, bódulást okoz.

49:10 csik szémü – csíkszemű, vagyis apró szemű

49:10 dercses – dercés, durcás; lásd: 44:23.

49:11 sebedben – zsebedben

49:11 oculárt – okulárt, szemüveget

49:14 Samuel – Sámuel ószövetségi próféta Mózes után

49:14 Saul – Kr. e. 1047–1007 között Izrael első királya.

49:39. jegyzet. *Ita Tremell.* – Így [írja] Tremellius

50:43. jegyzet. *Verba August. citaui superius.* – Ágoston szavait idéztem fentebb.

51:2 *traditiót* – (szent)hagyományt

51:5 argumentum – érv

51:8 tippanon – tippanón, azaz ragacsos, tapadós sárban.

51:11 *akár az Latriat, s' akár az Duliat ércsed* – A latria (*latreia*) az Istennek kijáró imádás, míg a dulia (*douleia*) a szenteket és angyalokat megillető alacsonyabb rendű tisztelet, vagy – ahogy Pázmány írja – „szolgálat" (51:13). Lásd még a 37:13–14-hez írt jegyzetet.

51:15–16 *crimen laesae Maiestatis divinae committit* – Istennel szembeni felségsértést követ el.

51:24 közöllük – közöljük

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 170 2025. 04. 30. 15:06:44

51:44. jegyzet. *Az negyedik nyalabnak vége fele* §. io Vram. – Pázmány Alvinczi *Tükör*ének egyes fejezeteit „nyalábоknak" nevezi, nem tudni, hogy gúnyból vagy, mert ténylegesen ez volt a megjelölésük. – §. io Vram.: „a jó Uram" felütésű, vagyis az azzal kezdődő szakasz Alvinczi *Tükör*ének egyik fejezetében.

52:9–10 Ne patvarkodgyál – itt: ne rágalmazz

52:11 nyalábnak – Alvinczi *Tükör*ében a fejezetek neve a „nyaláb".

52:11 fogatlan – erőtlen, gyenge

52:15 *praemissaban* – A premissza egy logikai következtetésben azon két tétel (főtétel, altétel) valamelyike, amelyekből a következményt levonjuk; előzmény.

52:15 *conclusioban* – A konklúzió egy logikai következtetésben a két premisszából (lásd fentebb) levont következmény.

52:22 Argumentatiod – érvelésed

52:28 Ebever Philosophussa ki hegyesen Argumental – Értsd: Ebevér filozófusa, hej, de pimaszul érvel! – Vö. Ebevér mesterére (Pázmány 1613, 412) – Ebvér = kutyavér, vagyis csibészség, rosszaság, megvető értelemben a rossz, indulatos emberről. – hegyesen: hetykén, pimaszul – Argumental: érvel (vö. argumentum, argumentáció)

52:29 Baroco, Bocárdo – Két következtetési séma (szillogizmus), amelyek a középkorban kapták a nevüket.

Baroco: Minden B M.
Némely A nem M.
Tehát: Némely A nem B.

Bocardo: Némely M nem B.
Minden M A.
Tehát: Némely A nem B.

52:30 *Nego consequentiam*. – Tagadom a következményt.

53:1–2 nem szükség addig rontani, mig te nem raksz – Értsd: nem kell addig cáfolnod az én érveimet, amíg te nem bizonyítod a sajátjaidat.

53:2 ne csont – nesze, csont

53:3 Saul el méne hogy Samueltul tudakoznék az el veszet marhárul. – 1Sám 9,3–20.

53:15 Szepelkedgyél – igyekezz, erőlködj

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 171 2025. 04. 30. 15:06:44

53:20 *modotlanúl akadoz* – mértéktelenül akadékoskodik

54:3 Szent Iánosnak sem engedé az Angyal hogy ötet imádna – Jel 19,10 „Ekkor a lábához borultam, hogy imádjam őt, de ő így szólt hozzám: »Vigyázz, ne tedd ezt, mert a te szolgatársad vagyok, és testvéreidé, akiknél Jézus tanúságtétele van. Istent imádd, mert Jézus tanúságtétele a próféták lelke.«” (KNV)

54:13 *consequentiak* – Pázmány így fordítja: „emberi okoskodások”

54:18 It vólna az árok Peter bátya, ha tudnál szökölleni. – Utalás Aiszóposz 203. meséjére, ahol is egy hencegő azzal kérkedik, hogy ő Rhodosz szigetén mekkorát ugrott. Erre mondják neki: „Hic Rodus, hic salta.” (Itt van Rhodosz, itt ugorjál.) Vö. Pázmány 1983, 1091. – Vö. „Ez az árok, it szökköllyél” Pázmány 1609/2017, 22:27.

54:20 az kalauzban böven meg magyarasztam. – Pázmány 1613, 797.

55:14 mint kérte Szent Pál az Romabelieket érette való könyörgésre. – Vö. Róm 15,30.

55:22 vitezkedö Ecclesiája – Mt 10,34 alapján az Egyháznak a Földön élő, az üdvösségért még harcoló része (*Ecclesia militans*).

55:32–56:1 az Isten meg jelentette Samuelnek az Saul sziue gondolattyát – Vö. 1Sám 9,19.

56:1–2 az Saul Attyanak fiárúl való busulását, – Vö. 1Sám 10,2.

56:4 tetovász – tétovázol.

56:8 tudománynak – tudásnak

56:9 jouallom – javallom, helyeslem.

56:17 *Quatuor termini sunt*. – Négy terminus van. Lásd alább az 56:29-hez írottakat.

56:17 Hök – Hők, ’vissza!’ ’hátra!’ Állatterelő indulatszó igásállatnak. Származékai: hőköl, hökken.

56:29 négy *terminust* foglal az argumentum – Vélhetőleg a logikai maximákról van szó: 1. argumentum a minori ad maius et argumentum a maiori ad minus; 2. argumentum ad absurdum; 3. argumentum a contrario; 4. argumentum a simili. (kevesebbről a többre és többről kevesebbre történő érvelés, a lehetetlenre, az egy állítás ellenkezőjéből, valamint a hasonlóból való következtetés.) Tóth 2012, 198, 200.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 172 2025. 04. 30. 15:06:44

56:55. jegyzet. *Talia sunt argumenta A minori ad maius. A simili, etc.* – Ilyenek a „kisebbről [kevésről] a nagyobbra [többre]", „a hasonló alapján" stb. érvelések.

57:3–4 *Minorem propositionem* – kisebb feltételt (premisszát)

57:8 Hierusalem – Jeruzsálem

58:5 Dialecticusok – a dialektikával, azaz a logikával, vagy szűkebb értelemben a vitatkozás elméletével foglalkozó filozófusok

58:6 Regulája – szabálya

58:6 *Ex veris non potest sequi nisi verum* – Az igaz dolgokból nem következhet más csak igaz. Pázmány fordítja: „igaznak kel annak lenni, a mi az igazságbol következik." (58:6–7)

58:11 bodogságnak – boldogság, itt: szentség

58:12 *in particulari* – részletesen, részletekbe menően

58:19 vgyan Dialecticus emberrel – a dialektikában (lásd: 58:5) jártas emberrel

58:20 Syllogismust – A szillogizmus a következtetés egyik formája, amely két tételből mint logikai előzményekből vezeti le az új igazságot tartalmazó zárótételt.

58:20 tatarosz – tatarozol, itt: összeférc elsz

58:30 *methodus* – módszer

59:2 *vniuersaliter* – általánosságban, Pázmány fordításában: „közönsegessen"

59:5 az Vr vacsoráiának két szinnel vételeben – az Úrvacsora két szín (a kenyér és a bor) alatti vételében

59:7 *in particulari* – Lásd: 58:12.

59:8 fordittyátok az kaszát – „Megfordítja a kaszát", vagyis a korábbihoz képest ellentétes álláspontot foglal el.

59:8–9 Io szája van lovatoknak hamar térül minden felé. – A ló szájának érzékenysége alapján lehet az állat kemény vagy puha szájú. Ez utóbbi a „jó", mert a lovas a szár finom mozgatásával is képes irányítani a lovat. Vö. Pázmány 1609/2017, 40:10

59:12–13 hogy eggyk el vette jauait, masik pedig gonoszit – Vö. Lk 16,25

59:19 kedvesekrül, szorgalmatoskodnak – a számukra kedves emberekről gondoskodnak

59:21–22 én Calvinistáva léttem, mert Calvinussal bizonyitom hogy ez vgyan valoba történt dolog, s' nem valami példa-beszéd. – Lásd: 21:3–5.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 173 2025. 04. 30. 15:06:44

59:23–24 az Pogany Poetak irásival nem egyszer bizonyitot – Szent Pál a következő antik szerzőket idézi: a filozófus Knósszoszi Epimenidészt (Tit 1,12), a költő Kilikiai Aratoszt (ApCsel 17,28) valamint Menandroszt, a komédiaírót (1Kor 15,33).

59:25 kábasággal – butasággal

59:27 másfél – a másik fél

60:5 példa – példázat, példabeszéd (parabola)

60:5 historia – história; itt: igaz, valós történet

60:5–6 Arany-száju Szent Iánossal – Aranyszájú Szent János (Ióannész Khrüszosztomosz, 344–347 között–407) teológus, egyháztanító, a négy nagy keleti (ortodox) egyházatya egyike.

60:6 parabolának – példabeszédnek. – A parabola bővebben kibontott, vagy történetben elbeszélt hasonlat. A szemléltetés hatásos eszköze, az evangéliumokban gyakori, mint például Jézus példabeszédei.

60:7 vyok – ujjuk

60:7 az lelkeknek, szemek, vyok nyeluek volna – Vö. Lk 16,22–24 „Meg-hala pedig a' gazdag-is, és pokolban temetteték. Fel-emelvén pedig **szemeit**, midőn a' kínokban vólna, **látá** Ábrahámot távúl, és Lázárt az ő kebelében; és ö kiáltván monda: neki: Atyám Abrahám, könyörűlly rajtam, és kűld-el Lázárt, hogy mártsa vízbe az úja végét, hogy hívesíttse-meg az én **nyelvemet**, mert gyötrettetem e' langban." (Káldi 1626, 973)

60:11–12 *Historia de divite et Lazaro, deque ijs, quae caeteris horum similibus acciderunt, nihil aliud, quam hoc declarat.* – A történet a gazdagról és Lázárról, valamint azon dolgokról, amik más hozzájuk hasonlókkal estek meg, épp ezt mutatja meg.

60:12–14 *Ad priscos illos viros sermonem conferamus, ac si placet, divitem, qui Lazari tempore erat, in medium proferamus.* – Fordítsuk vissza a beszédet a régi korok embereihez, és ha akarjátok, állítsuk magunk elé a gazdag embert Lázár idejéből.

60:14 Chrysostomus – Aranyszájú Szent János, lásd a 60:5–6-hoz írt jegyzetet.

60:14 Tertullianus – Quintus Septimius Florens Tertullianus (160 k.–225 k.) kora keresztény laikus teológus, apologéta.

60:17 az egész Evangelisták – az összes evangélisták, azaz Máté, Márk, Lukács és János.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 174 2025. 04. 30. 15:06:44

60:22 Derecskei Ambrus (16. század közepe–1603) 1582–1603 között református prédikátor volt Váradon. Alvinczi tanítványa volt Derecskeinek, és annak halála után, 1604-ben követte a váradi prédikátorságban. Benda 1955, 5; Heltai 1989, 235.

60:25 Magistratust – a városi tanácsot

60:25 el szenved – itt: eltűr

61:13 Euthimius – Euthümiosz Zigabénosz (†1118 után) bizánci teológus, egzegéta. Konstantinápoly mellett élt szerzetesként. Fő műve, a *Panoplia* (Fegyvertár) az apostoli időktől a bogumilokig tárgyalja a különféle eretnekségeket.

61:14 *Ninnensis* – Euthümiosz Zigabénosz a *Lukács evangélium*hoz írt kommentárjában „Ninevis" szerepel. PG 129, 1038D

61:21–22 *Quanquam historiam recitat Christus, describit tamen res spirituales sub figuris, quas scit conuenientes nostris sensibus.* – Pázmány fordítása: „Noha vgymond valoba történt dolgot mond Christus de azért az lelki dolgokat, testi jelek alat adgya elönkben." (61:22–24) Vö. Pázmány 1607/2016, 161:23–25.

61:26 baronállya bé – boronálja be, értsd: simítja el

62:1 *in particulari* – Lásd: 58:12.

62:7 *a minori ad maius* – a kisebbtől a nagyobbig, itt: a kevesebbtől a többig. Lásd ehhez: 56:29.

62:10 derék képpen – főképpen, lényegében

62:16–17 azokon kik az ö vereket ki ontották, boszút mégh nem állót az Vr Isten – Vö. Jel 6,9–10. „És mikor fel-nyitotta vólna az ötödik pecsétet: látám az óltár-alatt azoknak lelkeket, a' kik meg-ölettettek az Isten igéjeért, és a' bizonyság-tételért, melly nálok vala, és nagy szóval kiáltnak vala, mondván: Uram (szent, és igaz-lévén) meddig nem tészsz ítéletet, és nem állasz-boszszút a' mí vérünkért azokon a' kik a' földön laknak?" (Káldi 1626, 1131)

62:23 *in particulari* – Pázmány itt fordítja le először: „neuezet szerént"

62:26–27 az *Ament* nem az Vének, hanem az négy állatok mondották, mellyeken az Szent Angyalokat értette Szent Iános negyedik reszébe. – Jel 4,4 „[…] és a' székeken huszon-négy vének ülvén, feír ruhákba őltözve, és a'

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 175 2025. 04. 30. 15:06:44

fejökön arany koronák valának." Jel 4,7 „[…] a' szék-körűl négy lelkes-állatok szemekkel rakvák elől és hátúl." (Káldi 1626, 1129–1130)

63:2 csép – csepp

63:3–5 mellyek közül eggyk oroszlan, masodik boriu, harmadik ember, negyedik Sas-kesellyü abrázatot viselt. – Vö. Jel 4,7

63:5–6 az négy Euangelistat – Az evangélisták szimbólumai Szent Jeromos és Nagy Szent Gergely nyomán szilárdultak meg. Eszerint az ember vagy angyal = Máté, bika = Lukács, oroszlán = Márk, sas = János.

63:6 Ezechiel Profetánál – Ez 1,10 „Az ö orczájok hasonlatossága pedig: emberi orcza, és oroszlány orcza a' négynek jobja-felől; ökör orcza pedig a' négynek ballya-felől, és sas orcza a' négy-fölött." (Káldi 1626, 762)

63:7 talpon áll – érvényes, nem sikerült megcáfolni

63:11 satulnád – sajtolnád, erőltetnéd

63:12 közönséges – itt: általános, egyetemes

63:16 huszon-négy vénekis – Lásd: 62:26–27

63:18 az *Amen*, nem egyéb, hanem azoknak jóvá hagyása – Az *amen* héber szó jelentése 'úgy legyen', 'valóban'. Az ámen mint záró, ill. nyomatékosító szó változatlan formában átkerült a görög és a latin nyelvekbe.

63:20 le borúlának – A leborulás (gör. proszküneszisz, lat. prostratio) a fölség előtti megsemmisülés jele. A *Szentírás*ban Isten és az Őt képviselő királyok előtti hódolat jele.

63:25–26 Elsö ellen vetés az vala, hogy Szent Pál egy közben-jarónal többet nem ismér. – Lásd: 22:4–8

63:30–64:1 *Qui dedit redemptionem seipsum pro nobis* – 1Tim 2,6 „ki önnönmagát adta mindenekért váltságúl, bizonyság lévén bizonyos időkben:" (Káldi 1626, 1096)

63:68. jegyzet. *1.Tim. 1. v. 5.* – Valójában 1Tim 2,5.

64:3 elö Szentek – Lásd a 24:15-höz írt jegyzetet.

64:4 hólt Szentek – A szentek közösségének (*communio sanctorum*) már üdvözült tagjai.

64:4 mága – maga

64:8 az Bodogokat – A boldogok itt a mennyei boldogságban részesülő üdvözültek. A boldog a latin *beatus* megfelelője, azaz 'tökéletes', 'beteljesedett'.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 176 2025. 04. 30. 15:06:44

64:12–13 Mert nem tudom ki, s' hon azt mondotta, Hogy Christusnak parancsol Bodog-aszony; – Vö. Pázmány 1613, 782. „[…] nem tudom micsoda Könyvben, azon kérik Bódog Aszszonyt, hogy Fiának parancsollyon."

64:19 erat subditus illis – nekik (ti. a szüleinek, Józsefnek és Máriának) volt alávetve. Pázmány is fordítja: „Ioseph, és Mária birtoka alá vetette vala magát" (64:19–20)

64:24 *obedientiának* – engedelmességnek

64:25 Isten az Gedeon kérésére – Nem Gedeon, hanem Józsué kérése volt, hogy a Nap ne mozduljon tovább Gábaon városa felé. (Józs 10,12) Ez a tévedés már az 1613-as *Kalauz*ban is megvan. (Pázmány 1613, 782.)

64:28 Atok légyen – A hitre vonatkozó zsinati határozatok záradékára utal Pázmány. Teljes formája: „Si quis dixerit […], anathema sit" („Ha valaki azt mondaná, hogy […], átkozott legyen". Az így elítélt tétel ellenkezője hittétel.

65:7 az siket Aspis – süket áspis (vö. Zsolt 58,5). Az egyházatyáknál a bűn és a megátalkodottság szimbóluma. A kora középkori művészetben a győztes Krisztus lába alatt a megtiport bűn jele. Ábrázolásain egyik fülét a földre szorítja, a másikat a farkával bedugja, hogy ne hallja az evangéliumot.

65:13 káromkodását – istenkáromlását

65:17 Ha Abraham nem tudis, és Israel nem isméris, Vram te mi-Atyánk vagy. – Iz 63,16. Vö. 23:14–15.

65:27 értéke – tehetsége (vö. a *talentum* kettős jelentésével)

65:29 gratiátok – A *gratia* (latinul 'hála', 'köszönet'), itt: kedveltség.

66:7 az Igazságnak oszlopára – ti. az Egyházra. 1Tim 3,15 alapján: „hogy ha késlekedném is, tudd, hogy hogyan kell forgolódnod az Isten házában, amely az élő Isten egyháza, az igazság oszlopa és szilárd alapja." (KNV)

66:12–13 azt mondgya némellyeknek, hogy nem tudgya s' nem ismeri öket. – Mt 7,22–23. Lásd a 23:17–18-hoz írottakat.

66:17 Szent Hieronymus magyarázása – Lásd a 23:17–18-hoz írottakat.

66:20 megyen – mezsgyén

66:23 sententiam – véleményem, megítélésem

66:23–24 erös mint az oláh eczet az te bizonyságod: – erőtlen, gyenge a bizonyításod – Vö. Erős, mint az oláh eczet: kilencz itcze egy főzet.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 177 2025. 04. 30. 15:06:44

Erdélyi 1851, nr. 5916 – Az oláhecet vackor, vagy vadalma levéből készített gyenge ecet. Szemerkényi 2009, 315.

66:24 nyálas fonalak – Utalás Sámson és Delila ószövetségi történetére. A rendkívüli testi erejű Sámsont hét, inakból készült, még meg nem száradt (ezért „nyálas") kötéllel kellett megkötözni ahhoz, hogy elveszítse erejét. Vö. Bír 16,7.

66:25 *Persuásiot* – meggyőzést, véleményt

66:26–27 Nagy dolog ha Szent Iakáb havába azt nem kezded magadrúl hinni, hogy királyságra mentél. – Alvinczi értelmi képességeit gúnyoló, máshonnan nem ismert mondás. Szent Jakab hava július, a 'királyság' pedig átvitt értelemben jelentheti a 'pünkösdi királyságot'. A pünkösdi királyt májusban vagy júniusban választják, vagyis Pázmány szerint Alvinczinek legalább annyi esze van, hogy nem akar júliusban pünkösdi király lenni.

67:16 traditiojából – hagyományából

67:21 fárat ló, kinek az farkais nehéz – Fáradt lónak farka is nehéz. Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 479.

67:22 sompordal – somfordál

67:23 Velenczei oltáron – Az Alvinczi szerint az itáliai Velencében a 16. század első harmadában, látható műalkotást, illetve feliratot egyelőre nem sikerült beazonosítani.

67:23–24 Szent Palt, Domokos mellé ki abrazuán – A két szent együttes ábrázolása a Domonkos-legenda egyik részletén alapuló „Szent Domonkos látomása" képtípusról ismert. A legenda szerint, amikor Domonkos Rómában, Szent Péter templomában rendje terjedéséért imádkozott, látta, amint a két apostolfejedelem, Péter és Pál hozzálépnek, s Péter egy botot, Pál pedig egy könyvet adott neki, mondván: „Menj, prédikálj, mert Isten erre a szolgálatra választott téged!" Voragine 1990, 171–179 – Domokos: Guzmán Szent Domonkos (1170–1175 k.–1221) a Domonkos-rend (Ordo Fratrum Praedicatorum) megalapítója és névadója volt.

68:3 láddé ki nem okos vagy – Lám, mennyire nem vagy okos. Lásd még: 38:6.

68:4 *comparatiot* – összehasonlítást

68:14 *Credo* – Hiszekegy, az *Apostoli hitvallás*.

68:14 széllel – széjjel, szerteszéjjel

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 178 2025. 04. 30. 15:06:44

68:20 mustraltok – mustráltok, itt: bemutattok. (A latin *monstro* igéből.)

68:23 tat – 'úgy', 'bizony'; kérdőmondatra igenléssel felelő kifejezés: 'igenis', 'úgy vagyon'. Lásd még 37:3-nál.

68:27 *Credo* minden agazatya szerént – Az ágazat az *Apostoli hitvallás* (Hiszekegy) tizenkét tétele, hitágazata.

68:29–30 Apostoli cselekedetnek – *Az apostolok cselekedetei* (ApCsel). A négy evangélium után következő ötödik újszövetségi irat, történeti könyv, amely beszámol az ősegyház történetének kezdetéről és a kereszténység terjedéséről.

69:2 holot – itt: ahol

69:11 Chalcedomi gyölekezetböl – A 451. október 8. és november 1. között tartott khalkedóni zsinatot (4. egyetemes zsinat) Nagy Szent Leó pápa kérésére a monofizitizmus elítélésére Markianosz császár (uralkodása: 450–457) hívta össze.

69:11 az régi Szent Doctorok – Szent Ágoston, Szent Ciprián, Szent Ambrus, Jeruzsálemi Szent Cirill. Vö. Pázmány 1613, 791. (A 69:77. jegyzet alapján.)

69:17 Arrianusok – Az ariánusok az Áriusz (Areiosz, Arius, 260 k.–336) által alapított krisztológiai eretnekség és iskola követői. Az arianizmus szerint a Fiú nem egylényegű az Atyával, vagyis tagadja a Szentháromság-tant.

69:18 Ecclesiaban – egyházban

69:24 a mit mondot vala Lethenyei Vram – Lásd: 25:5–15.

70:7 egyenlö ertelmén – egyetértésén.

70:10 ebben rontod fejedet – ennek mész neki, ebbe vered bele a fejedet

70:13 egyenlö tanitásán – Az egyenlő jelentése itt: egyforma, változatlan, egységes

70:14 fundáltattot – alapíttatott.

70:14 Arius – Áriusz (Areiosz, Arius, 260 k.–336) presbiter, libyai származású korai keresztény teológus volt. Irodalmi tevékenysége nem volt jelentős, Szentháromság-tagadó eretnek tanításáról is keveset tudunk. *Thalia* című költeményéből maradt fenn egy hosszabb részlet, amely Áriusz legfontosabb teológiai állításait tartalmazza. Vanyó 1988, 564.

70:16 az Gyarmathi Miklos ellen irt könyuemben – Pázmány 1607-ben kiadott műve a *Keresztyéni felelet a megdücsőült szentek tiszteletirül, értünk való*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 179 2025. 04. 30. 15:06:44

könyörgésekrül és segítségül hívásokrul. – Gyarmati Bíró Miklós (Gyarmati Miklós; ?–1600/1601) református egyházi író, királyhelmeci prédikátor. 1598-ban írt polemikus munkája a *Keresztyeni felelet Monozloi Andras Vesperini* Püspök, es *Posoni Praepost* könyve ellen […], amelyre Pázmány válaszolt a már említett *Keresztyéni felelet* című vitairatával (Pázmány 1607/2016).

70:17 *Origenes* elöttis szokás volt az Szentek segitségül hivása. – Pázmány 1607/2016, 176:12–14.

70:28 paikos – A ’pajkos’ itt még az eredeti jelentésében szerepel, azaz ’helytelen’, erkölcsileg erősen kifogásolható’, ’elvetemült’.

70:30 hagymazban – hagymáz: önkívülettel és lázzal járó, súlyos betegség

70:30 fel verödöl – magadhoz térsz

70:31 czapragot – cafrangot, itt: nyeregtakarót. Lásd még a 32:12-höz írottakat.

71:1 kólcsag tollat – kócsagtollat

71:1 meg duzzadhatna az orrod – felhúzhatnád az orrod

71:2 mia – miatt

71:3 Németül hizlalt disznot jegyez – A Pasman névalakból a ’pasch’ bizonyos német nyelvjárásban lehet disznó. Ez alapján a „Pasch-man” ’disznóember’ lenne. Schröer 1864, 227.

71:5 ketelenitesz – kénytelenítesz, kényszerítsz

71:7 ártanyságodat – Ártány: herélt sertés.

71:11 vallúra – vályúra

71:12 Frusiusnak – Andreas Frusius (André des Freux, 1515 k.–1556) francia jezsuita pap, író és humanista, aki 1582-ben adta ki *Epigrammata in haereticos* (Epigrammák eretnekek ellen) című versgyűjteményét.

71:17–23 *Ambitiosus, Atrox, Astutus, Apostata, Agazo,*
Lascivus, Leno, Larvatus, Latro, Lanista,
Vesanus, Varius, Veterator, Vipera, Virus,
Impius, Inconstans, Impostor, Iniquus, Ineptus,
Nycticorax, Nebulo, Nugator, Noxa, Nefandus,
Crapula, Cocytus, Caprimulgus, Crabro, Caminus,
Improbus, Illuuies, inflatus, Inutilis, Inlex.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 180 2025. 04. 30. 15:06:44

– Nagyravágyó, kegyetlen, alattomos, hittagadó, kocsis,
kéjenc, kurvapecér, álarcos, lator, bujtogató,
esztelen, szeszélyes, vén kópé, vipera, méreg,
istentelen, állhatatlan, csalárd, ostoba, igazságtalan,
vakvarjú, széltoló, kicsapongó, bűn, iszonyatos,
részegség, kokütosz, kecskepásztor, lódarázs, kemence,
gazember, szenny, felfuvalkodott, haszontalan, csalimadár.

Az Alvinczi nevét kiadó hexameteres akrosztichon mintája André des Freux Luthert gúnyoló *Elogium Martini Lutheri ex ipsius nomine et cognomine* című verse, amely az *Epigrammata in haereticos* (1582) című kötetben jelent meg. A versezetet Pázmány a *Feleletb*en közölte *Epitheta Lutheri* címmel (Pázmány 1603/2000, 109:13); Tarnai 1990, 457. – *Cocytus* (Kokütosz): a jajveszékelés folyója az alvilágban.

71:27 pántolodgyam – pántolódik, vagyis kötekedik, veszekszik; zsémbeskedik, zsörtölődik

71:27 fántom fántal – fántonfánt: szemet szemért, bosszúállás

71:28 az kalauznak *Fol. 422.* – „Graverus Albert, Cassai Oscola-mester, egy könyvet írt, mellyet Bocátius, és Scultétus, fel czapragozának versekkel-is" Pázmány 1613, 422. – fel czapragozának: felcafrangozának, vagyis díszítenének – Albert Grawer *Bellum Ioannis Calvini et Iesu Christi Nazareni Dei et Hominis [...]* (Bártfa, Klöss, 1597) című könyve elé Skultéti Szeverin (1550 k.–1600) bártfai lelkész írt előszót. Az akkoriban még eperjesi iskolamester, Bocatius epigrammája a kötet végén olvasható.

71:29 Bocatiust – Johannes Bocatius (Bock, 1549–1621) német–szorb származású költő. A wittenbergi egyetemen szerzett tudományos fokoztatot, de már előtte Eperjesen volt iskolaigazgató. 1599-ben a kassai iskola rektorává nevezték ki, majd a város főbírója (*judex*) lett 1603-ban és 1604-ben. Bocskai István erdélyi fejedelem hű követője, tanácsadója, életre hívta és alakította a Bocskai-felkelés propagandáját.

71:29 az disznos versek – Ismert Bocatiusnak egy, a 'disznó' szót (sus) tartalmazó latin verse, amellyel egy őt és Alvinczi Pétert rágalmazó névtelenül megjelent gúnyversre felelt. A paszkvillus a *Qui quae vult, dicit; quae non vult, audiet* („Aki kimondja azt, amit akar, hallani fogja azt, amit nem

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 181 2025. 04. 30. 15:06:44

akar", vö. Erasmus, *Adagia*, 1.1.27; Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 507) című, Bocatiust és Alvinczit gúnyoló verseket tartalmazó nyomtatványban (Kassa, 1613; RMNy 1983, 1035A) jelent meg. A szerzőségét illetően Pázmány Péter és Balásfi Tamás neve is fölmerült. Bocatius versének utolsó két disztichonja arra utal, hogy az egykori kassai főbíró is úgy sejtette, Pázmány körében kell keresni a szerzőt. „Alvinczi inde vorax, canis effere, nominis, heros / Si tu tantus, ades, belligeraque palam. / Esto suosque suesque inter Pasmannus Achilles, / Tu cum Pasmanno Gerro Sathanque, viro es." – „Alvinczi nevét támadó falánk, vad kutya, állj elő, ha akkora hős vagy, és vállald nyíltan a harcot. Legyen bár Pázmány Akhillész is a disznajai közt, te Pázmánnyal együtt egy ördögi senki vagy." Bocatius 1985, 221; Csonka 1990, 246–247.

71:30 Ebet végy arra hogy Bocatiussal fel tégyek. – az ebet vedd rá, ne engem, hogy Bocatiusszal (szerencsejátékot) játsszak. (Vö. „Az ebet végy rá többet" és „A' ki fel tészen jadzani-is kell annak." Erdélyi 1851, nr. 1917; Szemerkényi 2009, 673)

71:30–31 Igazícsa el eléb dolgat az Pragai Hohérrál, á kitül csigara vonattatott – Bocatiust Bocskai István a Német Birodalomba küldte követségbe, hogy megnyerje a protestáns fejedelmeket a felkelés támogatására. I. Rudolf császár emberei azonban elfogták és a prágai várbörtönbe zárták élethossziglani fogságra. Itt súlyos kínvallatásoknak (ezek végrehajtása a hóhér feladatai közé tartozott) és megaláztatásoknak vetették alá, amelyek hatására állítólag katolizált és felajánlotta szolgálatatit a császárnak. A prágai börtönből öt év után megszökött, 1611 januárjában érkezett vissza Kassára. Fogságának történetét az *Olympias carceraria* (Öt év börtönben) című emlékiratában írta meg. Bocatius 1985, 213–214; Tóth 2017, 66. – csigara vonattatott: megkínoztatott, kínpadra vonták

71:32 szós – beszédes, közlékeny

72:1 Bocatiust állassák elebbi allapattyába – Bocatius a fogságból kiszabadulva 1611 januárjában érkezett vissza Kassára. Thurzó György nádortól menlevelet kapott, és 1612-re visszakapta városi polgárjogát is, viszont a város vezetésébe („az Cassai böcsülletes Tanácsba" 71:32–72:1) valamilyen okból többé nem kerülhetett vissza. Megélhetését viszont 1613 februárjától újból a kassai iskola igazgatói állása biztosította. Bocatius 1985, 220.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 182 2025. 04. 30. 15:06:44

72:3–4 Eb vgatás menyországban nem hallik. – Európai vándorszólás. Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 147.

72:7 ne tetouáz – A 'tétovázik' 16. századi jelentései között előfordul a 'fondorkodik', 'ravaszkodik'.

72:10 ALVINCZI PETERNEK – Innentől Balásfi Tamás veszi át a szót, Pázmány távollétében ő fejezte be *Az igazságnak győzedelmé*t.

72:19 niarghalóban – sietősen, hamar

72:19 hankodo – hánykódó

72:22 az korpaiann vaiuttal az Deaksagnak – gyatra a latin nyelvtudásod, illetve nem vagy túlságosan művelt – „vajúdik" itt: nehezen tengődve él. – A „deákság" a klasszikus nyelvekben, elsősorban a latinban való jártasságot, illetve a klasszikus műveltséget jelöli.

72:25 az cselefendi furfant vasotsaghokban – csalafinta furfangos vásottságokban

72:28 á te feied ként – a te fejed szerint, szerinted

72:30 karinkódnal – karingóznál, vagyis keringenél.

72:31 teis Alexander nem vagy – Utalás az ismert anekdotára, miszerint Nagy Sándor, aki különösen tisztelte a cinikus Szinópéi Diogenészt, egyszer felajánlotta Kraneioszban az épp a napon sütkérező filozófusnak, hogy bármit kérhet tőle. Mire Diogenész azt felelte: „Ne álld el előlem a Napot!" Más források szerint a válasz így hangzott: „Ne vedd el azt, amit nem adhatsz." Lásd: 73:2

73:6 Marcalf – A középkori Európában igen elterjedt tréfás történetek hőse, a bibliai Salamon alacsony származású féltestvére vagy csak egyszerű paraszt, aki bölcsességi vetélkedésre áll ki a királlyal, és a maga humorosan pimasz modorában a feje tetejére állítja Salamon bölcs szentenciáit.

73:11 ki ostorozta Christus, amaz vasar üzö, piacczos Compolarokat – komplár, vagyis kereskedő. Vö. Mt 21,12–13; Mk 11,15–19; Lk 19,45–48.

73:15 practicalz – mesterkedsz, fondorkodsz

73:17 nem az Mennyorszagh pituaraban, á mint Calvinus tanittya – „egyedül ő [ti. Krisztus] viszi Isten elé a templomcsarnokban hátul várakozó nép kéréseit." Kálvin 2014, II, 46.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 183 2025. 04. 30. 15:06:44

73:23 Hierusalemi templomban – A jeruzsálemi templom Jahve egykori hajléka, az áldozat bemutatásának helye. Itt szimbolikus formában a kereszténység ószövetségi előzményeit képviseli.

73:25 Moysesnek, Aaronnak, és Eliseusnak – A kereszténység szempontjából is igen jelentős ószövetségi alakok. Mózes volt Izrael első és legnagyobb prófétája. Az ő bátyja és segítőtársa Áron volt az első ószövetségi főpap. Elizeus prófétát Jézus előképének tekintik, amennyiben több párhuzamot (tanítványi kör, kenyérszaporítás, halott feltámasztása, bélpoklos gyógyítása stb.) találni kettőjük tevékenységében.

73:27–28 Core, Datan, és Abiron – Korach, Datan és Abiram, akik fellázadtak Mózes és Áron ellen (Szám 16).

73:29 Maria pedigh hogy ellene harsolodék Moysesnek megh belpoklosodék – A Mózes ellen forduló Mirjam leprás lett. (Szám 12,1–10) – harsolódék: harsány hangon perlekedik.

73:30 Negiuenket giermeket szagghátanak megh az Meduek – Elizeus prófétát Bétel városában gyerekek csúfolták a kopaszsága miatt, ezért az Úr nevében megátkozta őket, mire az erdőből két nősténymedve támadt a fiúkra és negyvenkettőt széttépett közülük. (2Kir 2,23–24)

74:1–2 Ha Cham atokban esek hogy bé nem fedé az Attya rutsághát, sött inkáb ki hirheszte az battiai elött – Kám megátkozása Noé által: Ter 9,22–25.

74:6 Sanctuariumban – szentélybe

74:6 Ozias – Ozija (Uzija) Júda királya, aki felfuvalkodottságában arra vetemedett, hogy a jeruzsálemi szentélyben illatáldozatot akart bemutatni, mire Isten leprával sújtotta. (2Krón 26,21)

74:8 Azarias – Azarja, a főpap akarta megakadályozni Oziját abban, hogy illatáldozatot mutasson be, minthogy az a papok feladata. (2Krón 26,17)

74:10 io fontban tészed – megfontolod, mérlegeled

74:11 Ozánál – Uza (Uzza) azt a szekeret kísérte, amelyen a frigyládát Kirjat-Jearimból átvitték Jeruzsálembe. Amikor a láda megbillent, Uza megfogta, ezért meg kellett halnia (2Sám 6,3–8)

74:12 frigi ladaidat – A frigyláda, vagy a szövetség ládája. Mózes készíttette, és ebben őrizték a két kőtáblát, amelyre a Tízparancsolat volt felírva, Isten gondviselésére és hatalmára emlékeztetőül még mannát és Áron kivirágzott vesszejét tették bele.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 184 2025. 04. 30. 15:06:44

74:14 béis maculalhassad – be is mocskolhasd; a latin 'macula' jelentése: folt, mocsok
74:15 éggi kicziddégh – egy kis időre
74:16 agias hazbol – ágyasházból, azaz hálószobából
74:17 Kamarádban – szobádban
74:19–20 mala uentura – A latin „mala ventura" jelentése „rossz jövendő", mivel Bonaventura neve azt jelenti, „jó jövendő".
74:26 Miheliedben – műhelyedben
75:4 tatarozo – itt: összeácsoló, összeférc elő
75:11 tulaidoniczzi – tulajdonítasz
75:18 farsangképpen – gúnyolódásképpen
75:31–76:1 *Inde colligimus nihil eos Christo reliquum facere, qui pro nihilo ducunt eius intercessionem, nisi accedant Georgius et Hippolitus aut similes laruae.* – Balásfi fordítja: „Onnét vezzük vgymond (az az ezt á tudomant) hogy azok semmit nem hadnak á Christusnak, az kik semminek tartyak á Christus közben iarasat, ha oda nem iarul György, és Hippolytus, auuagi ezekhez hasonlo allorczak." (76:1–4)
76:3 György, és Hipplytus – Szent György (271–303) római kori katona és keresztény vértanú, egyike a leghíresebb katonaszenteknek. – Szent Hippolit (Szent Ipoly) 3. századi vértanú.
76:9–10 *Omitto Dominicum et similes Carnifices, omitto Medardum, Lubinum, et similes bestias*. – Balásfi fordítja: „El hagiom, vgymond, Damakost, és á töb hozza hasonlo Hoherokat: El hagiom Medardust, Lubinust, és az töb hozzaiok hasonlo oktalan allatokat." (76:10–12)
76:10 Damakost – Szent Domonkost, lásd a 67:23–24-hez írt jegyzetet.
76:11 Medardust – Szent Medárd (456 k.–545) szentként tisztelt kora középkori frank püspök.
76:11 Lubinust – Szent Lubin (Leobinus, †557) remete, apát, chartres-i püspök.
76:14 Tabor Mestered – A tábormester (kvártélymester, szállásmester) hivatalosan megbízott személy, aki gondoskodott a katonák elszállásolásáról.
76:14–15 Szent Agostonnak – Lásd a 13:21-hez írottakat.
76:15 Araniszaiu Szent Iánosnak – Lásd a 60:5–6-hoz írott jegyzetet.
76:16 szent Hieronymus – Szent Jeromos. Lásd a 23:17–18-hoz írt jegyzetet.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 185 2025. 04. 30. 15:06:44

76:17 Szent Monicának – Szent Mónika (331 v. 332–387) Szent Ágoston édesanyja. A katolikus, az anglikán és az ortodox egyház is szentként tiszteli. A férjes asszonyok és anyák védőszentje.

76:22 hopczihérednek – hopcihér, kupcihér: a csőcselék vezetője, főkolompos.

76:23 nyalkalkodik – nyálaskodik, vagyis gúnyolódik, mocskolódik

76:23–25 *Quis eousque longas illis esse aures reuelauit quae ad nostras voces porrigantur? oculos etiam tam perspicaces qui necessitatibus nostris aduigilent?* – Balásfi fordítja: „Ki ielentette megh, vgymond, hogy nékik, (az az á Szenteknek) olly hozzu fülök légyen, kik á mi szouainkigh ala erienek, és hogy olly fenies szemek légyen, kik az mi szükseghinkre vigiazzanak?" (76:25–28)

77:1 kabolgiaskodott – kábolgyáskodik, kábálkodik, vagyis esztelenül, ostobán viselkedik.

77:7 *Saule, Saule, quid me persequeris?* – ApCsel 9,4. Balásfi fordításában: „Saul Saul mit üldözz enghemet," (77:7–8)

77:8 Szent Istuannak – Szent István (1 k.–36/40 k.) az első keresztény vértanú (protomártír). Az első hét diakónus egyike.

77:11 *Video Coelos apertos, et filium hominis stantem a dextris Dei* – ApCsel 7,56. Balásfi fordítja: „Látom nytua az Egheket, és az Embernek fiat allani az Istennek iobbia felöll." (77:11–12)

77:13 az á Boghar, á ki vtann te indultal – Utalás a mondásra: „A'ki bogár után indúl, ganéba vezettetik." Szemerkényi 2009, 156.

77:14 Deakné vasznánál – A mondás már a 16. század utolsó évtizedétől adatolt. Lásd még: Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 110.

77:19 Puplicannak – publikán madár, vagyis papagáj; máshol: gödény, pelikán.

77:22 Niálabok – Alvinczi *Tükör*ének fejezetei. Vö. 51:44. jegyzettel: „*Az negyedik nyalabnak* vége fele". Lásd még: Nialabot (77:24), nialabidnak (77:27).

77:26 Nyálábos – nyalábos. Lásd fentebb a 77:22-höz, illetve az 51:44. jegyzethez írottakat.

77:31 giüleuez torlását – összegyűlő torlódását

77:91. jegyzet – *et etiam in formulam Conf.* – A hitvalláshoz is. – Kálvin hitvallása: *Formula confessionis fidei scholae Genevensis* (1559), ennek átdolgozása a *Brevis formula confessionis fidei*, amely 1611-ben jelent meg

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 186 2025. 04. 30. 15:06:44

a Kálvin teológiai értekezéseit tartalmazó gyűjteményes kiadásban. Gilmont 2005, 301.

78:2 méllyen szadbann attak á sipot – nem vagy képes hallgatni

78:6 moczikondaszz – mocskondasz, bepiszkolod magad

78:7 minden leüben locczi – minden lében loccs, vagyis minden lében kanál

78:7 cibra – rakoncátlan, rendetlen

78:11 Hizem – Hiszen

78:11 Hizem latod kis katona, melly roszszul iart nialábod – A „nyaláb" szóhoz lásd a 77:22-höz, illetve az 51:44. jegyzethez írottakat. A „nyaláb" szónak ebben a szövegkörnyezetben a (katonai) 'málha' a jelentése.

78:14 Farkas niakat vonnod – farkasnyakat vonni, vagyis vitatkozni

78:16 ne szepelkedgyel – ne erőlködj

78:17 vördödnöd – vergődnöd

78:18 egy kicziddégh – egy kis időre

78:20 megh suprikalt – suprikával, azaz vékony vesszőkből álló köteggel vagy korbácsféle eszközzel megvert

78:20 iodra – javadra

78:22 sughár – hajlékony, rugalmas

78:23–24 vtoll ütö – hátulról ütő, hátba támadó

78:25–26 *In camo et fraeno, maxillas eorum constringe qui non approximant ad te.* – Zsolt 32,9. Balásfi fordítja: „Zabolaban, vgymond, és fekben szoriczd megh azoknak az állokat, az kik nem közelghetnek te hozzád" (78:26–27).

78:28 *multa flagella peccatoris* – Zsolt 32,10. Balásfi fordításában: „sok ostori vadnak az bünös Ember ellen" (76:28–29).

79:2 Dialecticahoz, – itt: logikához

79:4 *Homo debet loqui, quod animo gerit* – Balásfi fordítja: „Az Embernek azt kell szollani az mit sziuében visel." (79:4–5).

79:6–9 *Verba propterea sunt instituta, non per quae se inuicem homines fallant, sed per quae in alterius quisque notitiam cogitationes suas proferat, verbis igitur vti ad fallaciam, non ad quod instituta sunt, peccatum est* – Balásfi fordításában: „Az szók azért szerzettettek, nem hogy egymast az Emberek azokkal megh czialliák, hanem hogy azok altal, eggyk

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 187 2025. 04. 30. 15:06:44

az masikat, maghok gondolattiok felöll, tudósiccziák; Azért á megh czialasra élni á szókkal, és nem á véghre á kire szerzettettek, vétek." (79:9–12).

79:29 *forma dat esse rei* – Balásfi fordítja: „minden dolognak á formatol vagyon mi volta".

80:20 Mardocheus – Mardokeus (Mardocháj, Mordekai) a bibliai Eszter nevelőapja (Eszt 2,5—7).

80:20–21 mégh az labok sárátis megh cziokolghathattyuk – Esz 13,13–15. „az Israel szabadúlásaért örömest az ö lábai nyomdokit-is kész vólnék meg-chókolni hanem féltem hogy az én Istenem tiszteletit emberre ne hárítanám, és hogy senkit ne imádnék az én Istenem-kívűl." (Káldi 1626, 466).

80:23–24 Abraham és Lott imadtak az Angialokat – Ter 18,2. Ábrahám „eleikbe futamék […] és a földig imáda" (Káldi 1626, 14); Ter 19,1 „Lót […] eleikbe méne: és imáda arczal a' földre borúlván" (Káldi 1626, 15).

80:24 Iacob pedigh hétzer Esaut á battiat – Ter 33,3. „És ő elö-menvén, hétszer imáda le-borúlván arczal a' földre" (Káldi 1626, 31). – Ézsau és Jákob Izsák fiai.

80:25 az Iacob fiai pedigh az Eöcczieket Iosephet – Ter 43,28.

80:25 Dauid harmadszoris Ionatást – 1Sám 20,41. Jonatán, Saul fia.

80:25–26 az Sunamitides Aszszonyallat és az Profeták fiais Elyseust – 2Kir 4,37. Sunamitides: Sunám városában élő asszony. – Elyseus: lásd a 73:25-höz írt jegyzetet.

81:3 Boczikai Vram ideiében – Alvinczi 1604 öszén menekült a Váradot ért császári támadás elől Bocskai Istvánhoz, és 1605 márciusától már mint udvari papja működött mellette egészen a fejedelem haláláig. Heltai 1989, 235.

81:17 titulus – tisztségre, rangra utaló cím, megszólítás

81:19–20 *non cum intentione supremae excellentiae* – nem a legfőbb nagyság [tulajdonításának] szándékával; Balásfi magyarázza: 81:21–22.

81:23 *Gloriam meam alteri non dabo* – Balásfi fordítja: „Az én dücziösséghemet, masnak nem adom."

81:25–26 *Gloria autem et honor et pax omni operanti bonum* – Róm 2,10. Balásfi fordítja: „Dücziösség pedig, és tisztességh, és békeségh, mindennek á ki iot czielekeszik."

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 188 2025. 04. 30. 15:06:44

81:28–29 *Quicquid agunt homines intentio iudicat omnes* – Balásfi fordítja: „valamiket az Emberek czielekesznek, mind azokban az igiekezet itéli meg öket". Az idézet egy régi, a kánonjogból származó, a 16. században is sokszor idézett szabály.

82:8–9 *ex sua natura, aut ex modo nostro attribuendi* – Balásfi fordítja: „mind természetekböl, s' mind á mint mi az Szenteknek tulaidonittiuk" (82:9–10).

82:10–11 réz pénszt vészz á sötetben – nem érted/félreérted a dolgot – vészz: veszel

82:16 bizoni dologh – biztosan; bizonyos, hogy

82:16–17 ninczi iól belöll dolghod – nincs rend benned (ti. a fejedben), nem gondolkodsz logikusan

82:18 szaia izi helyénn ninczi – szája íze helyén nincs, azaz nem jó az ízérzékelése

82:23 botlékoni – könnyen hibázó

82:23 ghörbe – itt: zavarodott, zavaros

82:24 az Egheket – a mennyországot

82:25 vtodat veszten veszted – utadat vesztedre véted el

83:1 *Gregor: Nazianz: in orat: in Cyprianum* – Nazianzi Gergely Cipriánhoz szóló beszédében. – Nazianzi Szent Gergely (329/330 –389/390) a négy nagy keleti egyházatya egyike, Konstantinápoly püspöke 379-től 381-ig. Nagy Szent Vazullal és Nüsszai Szent Gergellyel együtt a kappadókiai atyák közé tartozik. A keleti katolikus egyházak és az ortodox kereszténység a három szent főpap egyikeként tartja számon Nagy Szent Vazullal és Aranyszájú Szent Jánossal együtt.

83:1–2 Szent Cyprianusnak – Karthagói Szent Ciprián (Thascius Caecilius Cyprianus, 200/210–258), püspök, vértanú, egyházatya.

83:2 *Tu ab alto nos respice, nostrumque sermonem ac vitam dirige* – Balásfi fordítja: „Te vgymond onnat felliül nézz mi reánk, és á mi beszedünket és eletünket ighazghassad." (83:3–4)

83:5 *August: lib. 7. de Baptismo contra Donatistas Cap. 1.* – Ágoston *A keresztségről a donatistákkal szemben*, 7. könyv. 1. fejezet. – Szent Ágoston: lásd a 13:21-hez írt jegyzetet.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 189 2025. 04. 30. 15:06:44

83:5–9 *Et beatus Cyprianus quidem, iam corpore quod corrumpitur non aggrauante animam, nec deprimente terrena inhabitatione sensum multa cogitantem, serenius perspicit veritatem, quam meruit adipisci per charitatem, adiuuet itaque nos orationibus suis, in istius carnis mortalitate*. – Balásfi fordítja: „A boldogh Cyprianus pedig, mint hogy az ö lelkét immar nem terheli az rothadando test, sem pedigh le nem vonza á földi lakas, sok gondolatokkal tellies elmeiét, féniessebben lattia az ighazsaghot, az kit erdemlett megh fogni az szeretet altal. Segithsen azért minket az ö imadsaghiual, ennek á testnek halandosaghaban." (83:9–13)

83:14 *Athanasius in serm: de sancta Deipara* – Atanáz a szent Istenszülőről mondott prédikációjában. – Alexandriai Szent Atanáz (Athanasziosz, 295/296–373) püspök, egyházatya, az ortodoxia védelmezője az arianizmussal szemben.

83:14–15 *Inclina aurem tuam Maria in preces nostras, et ne obliuiscaris populi tui* – Balásfi fordítja: „Haics le az te fileidet Maria az mi köniörghésinkre, és ne feletkezzél el á te népedröl." (83:15–16)

83:16–17 *Ibidem. Ad te clamamus recordare nostri sanctissima virgo* – Balásfi fordításában: „Vgyan azonn Szent Doctor, vgyan ott megh igy szol. Te hozzad kialtunk emlekezzel megh rollunk, Szent Szüz." (83:17–18) – Szent Doctor: Nagy Szent Atanáz, akit V. Piusz pápa 1568-ban nyilvánított egyházdoktorrá, vagyis egyháztanítóvá.

83:19 *Basilius orat: in 40. Martyres* – Vazulnak a negyven vértanúról szóló beszédében – Nagy Szent Vazul (Baszileiosz, 330–379) püspök, a kappadókiai atyák és a négy nagy keleti egyházatya egyike. – A sebastei negyven vértanú az Armenia Minor és Kappadókia területén állomásozó XII. légióban szolgáló negyven római katona volt, akik 320 körül Sebaste városában szenvedtek vértanúságot a pogány Licinius uralma alatt: jeges vízbe vetették őket. Magyarországon „negyven szenteknek" hívták őket.

83:19–21 *Qui aliqua premitur angustiae, ad hos confugiat, qui rursus laetatur, hos oret, ille vt a malis liberetur, hic vt duret in rebus laetis* – Balásfi fordításában: „A ki vgymond valami szükséghtül niomattatik, ezekhez (az az á Martyromokhoz) futamodgiék, az ki viszontagh vighad, ezeknek köniöröghiön, amaz hogy az ghonoszoktol megh szabadittassék, ez hogy maradgion az vigh dolghokban." (83:21–24) – Martyromokhoz: vértanúságukhoz

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 190 2025. 04. 30. 15:06:44

83:25 *Gregor: Nyssen: Orne in Sanct: Theodor*: – Nüsszai Gergely Szent Theodorétoszhoz szóló beszédében. – Nüsszai Szent Gergely (335/336–394 után) görög egyházatya, a kappadókiai Nüssza püspöke, egyháztanító, teológus, egyházi író. Egyike a három kappadókiai atyának. – *Orne*: *Or[atio]ne*. Lásd: *4.3. Pázmány műveiben előforduló rövidítések*

83:25–26 Szent Theodoretusnak – Nüsszai Szent Gergely szóban forgó enkómionja (dicsőítő homíliája) Szent Theodoroszról szól, nem Theodorétoszról. Amaseai Szent Theodorosz (4. sz.) a legenda szerint a római hadsereg légiósa volt, aki Diocletianus császár alatti nagy keresztényüldözés során szenvedett vértanúhalált.

83:26–27 *Intercede ac deprecare pro Patria, apud communem Regem ac Dominum* – Balásfi fordítja: „Esedezzél vgymond és könyörghy á hazáert, az közönseghes Kiralynal és vrnal." (83:27–28) – közönseghes: közös.

84:1 hallal – hallál, vagyis hallasz

84:6 siboghastoknal – zsibongásotoknál, zsivajotoknál

84:8 Erdélyben – Balásfi Tamás közvetlen tapasztalatból ír, mivel maga is erdélyi, kolozsvári születésű volt.

84:9 im – íme

84:9 arannial versenghö viragnak – Az arannyal versengő fű a vérehulló fecskefű, ritkábban a salátaboglárka egyik elnevezése; mindkét növénynek sárga szirmú virágja van. Vörös 2008, 62.

84:11–12 szitkos kufarokkal – szitkozódó kereskedőkkel

84:13 isloghos czaprag – islógos cafrangú: díszes nyeregtakaró. Lásd a 32:8-hoz és 32:12-höz írottakat.

84:14 turiat – túrját. A 'túr' dörzsölés, feltörés okozta gennyes seb az igás, hámos, nyerges állatok testén, főleg a nyakukon, hátukon, vagy szügyükön. (Vö. „Közös lónak túros/túrós a háta.")

84:15 kossaghos – kótyagos

84:16 ne – ne', nesze

84:16 kalan – kalán, kanál

84:18 meg fordult – itt: megecetesedett

84:19 modnelkül – szertelenül, túlságosan, összevissza

84:31 Szedd azért begyedben – itt: jegyezd meg. (A 'begyébe szedi' másik jelentése: 'megharagszik', „mellre szív")

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 191 2025. 04. 30. 15:06:44

85:2 Metaphysicabol – Arisztotelész azonos című műve alapján elvonatkoztatva a metafizika az a filozófiai rendszer, amelynek kiindulási pontja egy, a létező világ felett álló szellemi princípium, amely az érzékszerveink számára hozzáférhetetlen, és csak spekulatív módon, az absztrakt logika (a priori) révén ismerhető meg.

85:3 Deakul – latinul

85:3–8 *Idololatria praescindit ab eo, num sciat, vel ignoret Creatura, cultum Diuinum sibi attributum, neque per cognitionem vel ignorationem Creaturae, de cultu Diuino eidem delato, vel tanquam per rationem formalem, vel tanquam per conditionem sine qua idololatria esse non posset, constituitur Idololatria, sed abstrahit in sua essentia, ab vtraque.* – A bálványozás nem attól függ, hogy a teremtmény tisztában van, vagy nincs tisztában azzal, hogy Istennek kijáró tiszteletet tulajdonítottak neki; továbbá nem a teremtménynek a neki nyújtott Istennek járó tiszteletről való tudása vagy nem tudása révén, akár mint formális ok, akár mint – amely nélkül a bálványozás megléte nem lehetséges – feltétel révén valósul meg a bálványozás, hanem mindkettőtől függetlenül, önnön lényegében.

85:9 socze – suhanc

85:22–23 *Ambros. Tomo 5. in cap. 5. ad Eph.* – Ambrus [*Összes művei*] 5. kötetében, a *Levél az efezusiaknak* 5. fejezeté[hez írt kommentárban.] – Szent Ambrus: lásd a 47:15-höz írott jegyzetet.

85:23 *Idololatria Dei honorificentiam usurpat, et vindicat Creaturae* – Balásfi fordítja: „Az baluaniozas az Istennek tizteletit el vézi, és az teremtett allatnak foglallia." (85:24)

85:25 *August. Tomo 4. quaest. 61.* – Ágoston [*Összes művei*] 4. kötetében a 61. kérdés. – Az idézett mű Szent Ágoston *Questionum in Heptateuchum libri septem*, 1, 61. (Az Ószövetség első hét könyvével kapcsolatos kérdések hét könyve).

85:25–26 *Idololatrae sunt, eiusmodi seruitutem exhibentes Idolis, quae debetur Deo* – Balásfi fordításában: „Azok á baluaniozok, á kik olly szolgalatot adnak á baluanioknak, á kiuel Istennek tartoznak." (85:26–27)

85:28–29 ha fénies Nappal, nagy feiü Bagholy nem vagy, megh lathatod – A bagollyal kapcsolatos egyik tévhit volt, hogy csak éjszaka lát, nappal teljesen vak.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 192 2025. 04. 30. 15:06:45

86:9 feietlenlab – tanácstalan, tudatlan
86:11 Bábák fonoiokban – bábák fonója, vagyis az idősebb asszonyok fonója (bábakaláka).
86:11 karicsalasra – káricsálásra: fecsegésre
86:11 pantolodo – pántolódó: kötekedő, veszekedő. Lásd: 71:27.
86:13 disputalok – vitatkozom
86:13 feieden sulikod – fejeden sulykod, értsd: a saját fejedet ütöd
86:16–17 giakorta á Tehén nem olly teies á mint tölgies – Gyakran a tehén nem annyira tejes (nem ad annyi tejet), mint amennyire tőgyes (mint amennyire duzzad a tőgye). Azaz Alvinczi hosszan, de kevés értelmes dolgot ír.
86:17 Tik – tyúk
86:17 kodacsol – kotkodácsol
86:18 kis veleiü nagy koncz – Szó szerint: nagyméretű csontos húsdarab, amelynek csontos részében kevés a velő.
86:20 Harissat – harist, lásd a 43:21-hez írt jegyzetet.
86:22–23 Német országhban mentelis – Lásd a 34:27–28-hoz írt jegyzetet.
86:23 Domine – uram, uramöcsém, kegyelmed; a latin 'dominus' (úr) megszólító esete, a kisebb rangú értelmiségiek megszólításaként
86:26 Bagholys Biro feszkében – Mindenki úr a saját otthonában. Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 53.
86:27 Porkolab – börtönőr
86:33 Macktronfoskoggial – Makktronfoskoggyál; a 'tromf' a kártyajátékban az a szín, amely a többi színt „ütheti", jelen esetben ez a makk.
86:33 magadban be térned – magadba szállnod
87:1 uyot vonnod – ujjat húznod
87:7 kakombak – Lásd a 40:8-hoz írottakat.
87:8 megh kocza – megkoccantja, megüti
87:9 Lélek veszteghetesert – A lelkek elvesztegetéséért, vagyis hogy a katolikus tanítással ellentétes nézetek megfosztják a híveket az üdvösség elnyerésétől.
87:9–10 Gyarmati Miklos – Lásd a 70:16-hoz írt jegyzetet.
87:10 Magyari Istuan – Magyari István (?–1605) evangélikus prédikátor, Nádasdy Ferenc udvari papja Sárvárott. *Az országokban valo sok romlasoknak okairol* (Sárvár,1602) című történetteológiai munkája apropóul

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 193 2025. 04. 30. 15:06:45

szolgált Pázmánynak a *Felelet Magyari István sárvári prédikátornak az ország romlása okairul írt könyvére* (1603) című vitairatának megírására. Pázmány 1603/2000.

87:11 Eszterhas Tamas – Esterházy Tamás (galántai, 1570–1616) pozsony megyei birtokos. Kürti István szeredi prédikátorral együtt lefordította a lutheránus Aegidius Hunnius művét, amelyet 1602-ben Sárvárott adott ki *Az Igaz Aniaszentegyhazrol, es ennec feieről az Christvsrol. Ismeg az Romai Anyaszent egyházról es ennec feieről, az Romai Paprol valo Articulus […]* címmel (RMNy 1983, 888). A művet Pázmány tévedésből Magyari Istvánnak tulajdonította. (Pázmány 1603/2000, 38:2–3, Pázmány 1603/2014, 121.)

87:11–13 Solnia giülekezet nem hankodék többet irasáual, Forghacs Ferencz Eszterhogmi Ersek és Cardinal ellen – A lutheránus Thurzó György nádor által összehívott, 1610. március 28–30. között Zsolnán ülésező zsinatot a Magyarországi Evangélikus Egyház alapításaként tartják számon. Jelentősége abban áll, hogy először hozott egységes egyházigazgatási törvényeket egy teljes országrész (tíz északnyugat-magyarországi vármegye) evangélikus gyülekezetei számára. A zsinat és az azon hozott határozatok ellen Forgách Ferenc (1560–1615) esztergomi érsek tiltakozott egy latin nyelvű nyilatkozattal, amelyet nagy valószínűséggel Pázmány fogalmazott meg az érsek titkáraként. Erre az evangélikus lelkészek, szintén latinul, az *Apologia* című írással válaszoltak, amelyre Pázmány felelt egy Johannes Jemicius álnév alatt megjelentetett szatirikus hangvételű vitairattal, a *Peniculus papporum*mal (am. 'kis szöszkefe', Pozsony, 1610, 1611. RMNy 1983, 1002, 1024). Az evangélikus replika *Malleus peniculi papistici* (am. 'pöröly a kis pápista szöszkefére', Kassa, 1612. RMNy 1983, 1035) címmel érkezett, erre pedig Pázmány élt viszontválasszal, amelynek címe *Logi alogi* (am. 'okok, nem okok', Pozsony, 1612. RMNy 1983, 1040). Ez utóbbi a *Kalauz* első 1613-as kiadásba is bekerült annak egyik függelékeként.

87:13–14 egy kormos tudatlan Ember, valami romladozott és roszszul tatarozott pöröllyel az Banyak felöll – Balásfi a „pöröllyel" a *Malleus peniculi papistici* (am. 'pöröly a kis pápista szöszkefére'; lásd az előző, 87:11–12-höz írt jegyzetet) szerzőjére utal, aki feltételezhetően Láni Illés (Eliáš Láni, 1570–1618) evangélikus püspök volt. Abból, hogy Pázmány többi

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 194 2025. 04. 30. 15:06:45

vitapartnerével ellentétben Balásfi nem nevezi nevén a *Malleus* szerzőjét, arra következtethetünk, hogy valóban nem ismerték annak kilétét. – Banyak felöll: ti. az alsó-magyarországi bányavárosok (Körmöcbánya, Selmecbánya, Besztercebánya, Újbánya, Bakabánya, Libetbánya, Bélabánya, Breznóbánya) vidékéről.

87:16–17 hogy azolta el szedült, s' nem erkezik föuel az irasra – Pázmány a *Malleus peniculi papistici* című névtelen röpiratra (lásd:87:13–14-hez a jegyzetet), a *Logi alogi* című pamflettel válaszolt, erre viszont már nem érkezett evangélikus riposzt.

87:17–18 köszeghi Iskolapor Soczeis – Sármelléki Nagy Benedek (1580k.–1619) kőszegi iskolamester. A csepregi prédikátor Zvonarics Imrével (1575 k.–1621) együtt adta ki Matthias Hafenreffer tübingeni teológus művének fordítását *A szent irásbeli hitünk ágainak bizonyos móddal és renddel három könyvre való osztása* (Keresztúr, 1614. RMNy 1983, 1072. Zvonarics 1614.) címmel. Nagy Benedek az előszóban erőteljesen támadta a *Kalauz*t. Balásfi az 1616-os *Epinicia* címében is mint „Soce, ludi Kőszeghiensis" aposztrofálja Nagy Benedeket. Balásfi 1616, [A_{1r}] – Iskolapor: itt átvitt értelemben jelenti, hogy valaki túlságosan „iskolás" módon nyilvánul meg, írásán, beszédén meglátszik az iskolai modor.

87:18 haspók – nagy hasú, pocakos. Balásfi máshol is mint „köuér Domine" szólítja meg Nagy Benedeket. Balásfi 1616, [B_{2v}]

87:18 képes – Értsd: 'illő'. A 'képes' átvitt értelemben használt jelentése: az adott körülményekkel egyező, azoknak megfelelő.

87:21 dérenn kukorodott vólna megh – a dértől összekunkorodott volna

87:21 farsang alazatossagghal – rosszul mímelt, megjátszott alázatossággal (a farsang köztudottan nem az alázat ideje.)

87:21–22 fonta elöttem az inát – Fonja az inát: vonszolja magát, nehézkesen jár. Szemerkényi 2009, 648.

87:25 hozza szokott az nyughatatlan kaiabaialto Abeczes giermekek közt – Utalás arra, hogy Nagy Benedek iskolamester volt. – kajabajáltó: kiabáló – Abeczes giermekek: iskolás, az ábécét tanuló gyermekek.

87:26 hatra vetö – hátráltató, akadályozó

87:26 dib dabos – jelentéktelen, értéktelen, apró-cseprő dologokkal teli

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 195 2025. 04. 30. 15:06:45

87:27 Haffenreffer – Matthias Hafenreffer (1561–1619) tübingeni lutheránus teológus.

87:27 könyue eleiben duzzaztott – Lásd 87:17-hez írt jegyzetet.

87:28 torhas – turhás, nyálkás

87:29 czondora – condra: rongy, rongyos, szakadt ruha

87:29 paitarsaiual eggyüt – A „bajtársak" öt nyugat-magyarországi vezető evangélikus lelkész, név szerint Klaszekovits István, Tétényi Dániel, Tömpör Balázs, Zvonarics Mihály, Pythiraeus Gregorius. (Csepregi 2014, 833; Csepregi 2015, 365; Csepregi 2016, 318, 370, 556). Ők írták alá azt a főleg a katolikusok és jezsuiták ellen irányuló tiltakozást (*Protestáció az nemes magyar nemzetséghez*), amely a Zvonarics Imre által fordított mű (*A szent irásbeli hitünk ágainak bizonyos móddal és renddel három könyvre való osztása*, Zvonarics 1614) előzékszövegeként jelent meg Sármelléki Nagy Benedek *Kalauz*-ellenes előszava után. Lásd még a 87:17-hez írottakat.

87:32 inek – ínyük

87:32–33 ne tegyék ök maghokat maszzor botok leuenn á teghezben. – Vö. „Illik, mint a bot a tegezbe." Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 330.

87:34 á lelki Roma ellen Babilont – A „lelki Róma" a „mennyei Jeruzsálem" (Isten országa) mintájára (Jel 21) az ellentéte Babilonnak, a szentek, illetve vértanúk vérétől megrészegedett parázna nő városának (Jel 17,5–6).

88:1 leszárol – lészáról. Lésza: vesszőből vagy nádból, kákából, szalmából font vagy kötözött sövény, kerítés.

88:3 ne kabolgyaskoggyal – lásd a 77:1-hez írottakat.

88:3 hagymázban – lásd a 70:30-hoz írott jegyzetet.

88:8 á daghalyt – a gőgöt, a felfuvalkodottságot

88:9 á sok culpa vtann, el mondod á Confiteortis – Értsd: a sok vétek után gyónást is mondasz – A latin *culpa*: 'bűn', 'vétek' – A *Confiteor* a latin liturgia általános bűnvallási formulájának kezdő igéje, azt jelenti: 'gyónom'. V. Piusz pápától (1566–1572) a II. vatikáni zsinatig (1962–1965) a miséző papnak az oltár lépcsői előtt állva mondott imádságai (lépcsőima) között szerepelt.

88:10 mostani niomodat niomod – a mostani ösvényeden maradsz

88:12 nem mostani Mákos vagy – nem vagy fiatal

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 196 2025. 04. 30. 15:06:45

88:14 holt szeneddel rutitod – Szeneddel feketíted be. A „holt szén” a már nem égő, kialudt széndarab, az „eleven szén” még parázslik.
88:14 megh koczom – megkoccantom, megütöm
88:16–17 magha fokad meg – elfakad, szétpukkad
88:19 az törölghetessel – simogatással
88:20 nyeghedesgetessel – negédeskedéssel. Értsd: kedveskedéssel; a ’negédes’ eredeti jelentése: fölényes, rátarti.
88:20 Romaban tudok egy hazat – Nem tudni, milyen római házra gondolt Balásfi. Esetleg metonimikusan az Angyalvárat jelöli „házként”. A pápák nyári rezidenciájaként funkcionáló Castel Sant’Angelóban börtön is működött, ahol kínozták a foglyokat. Szintén felmerül megoldásként a Santa Maria della Pietà kórház Rómában, amely a 16. század közepe óta mint őrültek háza működött.
88:23 lugra – A lúg maró hatású anyag, amelyet régen mosáshoz és szappanfőzéshez használtak.
88:24 *Pater noster* – a *Miatyánk*
88:24 Aue Mariatis – az Üdvözlégyet is
88:26 az eggyk – ti. Pázmány
88:27 vötte fel ghondotokat – foglalkozott veletek
88:34 sedora – sédóra: kínpadra, akasztófára
89:4 Post scripta – Utóirat
89:6 aghnök – idős nők, vénasszonyok
89:7 képest – illően
89:7 szemre före – egész kinézetére, külsejére
89:7–8 cseber-rud tanczal – csöbörrúd: rúd, melyen a csöbröt (vödörszerű fa edényt) hordozzák, belehúzva azt a csöbör füleibe. Az ezzel való óvatos mozgás, hogy ki ne löttyenjen a víz, lehet a „tánc”.
89:8 kalympazua – kalimpálva
89:9 Caluinkolykatolis – Kálvin-kólikától is. A Kálvin tanai okozta kólika, vagyis hascsikarás, gyomor- vagy bélgörcs.
89:10 hurodhoz – beledhez
89:10 purgatiokkal – tisztításokkal
89:11 Natraghulyas Embernek – A közönséges mandragóra gyökere olykor emberi alakra hasonlít, és mivel a mandragóra növényt máig rendszeresen

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 197 2025. 04. 30. 15:06:45

összekeverik a nadragulyával, ezért az utóbbit régen „nadrágujjas emberkének" hívták.

89:12 kabolgaiat – kabolgyáját, vagyis eszelősségét, bolondságát.

89:26 Maghdeburgumi Centuriatorokat – Az ún. magdeburgi centuriátorok az első nagy protestáns egyháztörténelem, a *Magdeburgi Centuriák* (Bázel, 1559–1574) szerzői voltak. A *Centuriák* elnevezés onnan ered, hogy a feldolgozott történeti anyagot századok szerint osztották fel. A historiográfiai vállalkozás kezdeményezője Matthias Flacius Illyricus (Vlachich, Frankowitz) volt, akit munkatársai, Johannes Wigand, Matthias Judex, Basilius Faber, Andreas Corvinus és Thomas Holthuter segítettek a munkában. Pázmány 1609/2017, 170–171.

89:26 *Centur: 2. colum: 63.* – A hivatkozás, ahogy a többi utána következő is, a *Magdeburgi Centuriák* egy-egy évszázadára (*centuria*) és az azon belüli számozott hasábra (*columna*) utal.

89:27–28 *vt citat Gasp: Sciopius in suo Scorpiaco* – ahogy Caspar Schoppe idézi a *Skorpiómarás elleni méreg*ben. – Caspar Schoppe (Sciopius, 1576–1649) német katolikus hitvitázó, az ellenreformáció korának közismert filológusa és propagandistája, diplomata. Az itt hivatkozott műve a *Scorpiacum, hoc est: novum ac praesens adversus protestantium haereses remedium [...]* (Skorpiómarás elleni méreg, avagy új és kéznél lévő orvosság a protestáns eretnekségek ellen, Mainz, 1612).

90:2 Sciopiust – Schoppét, lásd a 89:27–28-hoz írottakat.

90:9 feietlen labsagh – butaság

90:9–10 Grauerus Albert Cassai Iskola Mester könyuét – lásd a 71:28-hoz írt jegyzetet. – Albert Grawer (1575–1617) Wittenbergben szerzett magiszteri fokozatot és ott kezdett filozófiát oktatni. Az orthodox lutheránus Aegidius Hunnius ajánlására került a Szepességbe, és 1597-től lett a kassai iskola rektora. Grawer már 1595-ben bekapcsolódott a lutheránus Horváth Gergely nagyőri iskolaigazgató és a kálvinista Sebastian Ambrosius Lahm között évek óta folyó hitvitákba, az 1596-os késmárki vitában magához is ragadta a vezető szerepet. Miután a török elfoglalta Eger várát, Grawer 1599 elején elhagyta Magyarországot és visszatért szülőhazájába. Utódja Joannes Bocatius lett a kassai rektori székben 1599 májusától. (Lásd még: Pázmány 1609/2017, 49:15.)

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 198 2025. 04. 30. 15:06:45

90:12–13 *Bellum Ioannis Caluini, et Iesu Christi Nazareni Dei et hominis* – Balásfi fordítja a mű címét: „Caluinus Ianosnak és az Nazaretbeli Isten az Ember Iesus Christusnak egymas ellen valo hadok.” (90:13–14) – Grawer a *Kalauz*ban (Pázmány 1613, 422) már említett teológiai vitairatát Kassán írta és a bártfai Klösz-műhely nyomtatta ki 1597-ben. Az írás Kálvin tanítását szembesíti Krisztuséval és ez alapján vádolja a kálvinistákat hitgyalázással. Borsa 1983, 409–410.

90:20–21 s vgy reaiokis adgia á palastot, hogy nem mondhattiak hogy nem rend. – A palást itt vélhetőleg katonai köpeny, a ’rend’ pedig katonai csapat értelemben áll.

90:21 nem mondhattiak hogy nem rend – nem mondhatják, hogy nem így van.

90:24 berzenghetnem – borzongathatnám

90:25 pipissen – itt: gőgösen, kevélyen

90:26 le csügghesztéseuel – itt: gyengítésével, cáfolatával

90:26–27 megh szeghiem – leszegjem

90:27 ne kalafintazzad – itt: ne forgasd, rángasd (ti. a nyakad)

90:29 iodra – javadra

90:30 korpazunk – korholunk, dorgálunk

90:30–31 houa nem illel, ott kalan ne légy – ne légy minden lében kanál, vagyis ne foglalkozz olyan dologgal, amihez nem értesz

90:31 á honnét le esel ott ne heiazz – A héjazás a tető befedése náddal vagy gyékénnyel.

90:31 ha körmöd nincsen fara, ne hagij – Ha nincs körmöd, hogy fára mássz (értsd: nem tudsz kapaszkodni), ne hágj (ne mássz fel). Vö. „Ha nincs körmöd, miert hagsz az falra?” RMKT XVII/3, 284:22.

91:1 ne mersekelly – ne mérj, ne mérlegelj

91:2 csoportos – itt: nagy rakás, összegyűlt, sűrű

91:4 Alchimia mestersegghel – Az alkímia mint „mesterség” a nemesfémeknek (főleg arany) nem nemesfémekből (vas, ón, réz) való előállítását, illetve az egészség, a hosszú élet és a halhatatlanság elérését célzó, kémiai jellegű elméletek és eljárások összessége.

91:6 agh lobol porószka – agg lóból poroszka – A poroszka fürgén, de kitartóan ügető ló. Vö. „Nehéz agg lóból poroszkát csinálni.” Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 478.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 199 2025. 04. 30. 15:06:45

91:9 á kiktöl koholtatol – akik kovácsolnak, alakítanak téged

91:9–10 á kik vastag zabolaban szaiadonnis hordoznak – vagyis akik a szádba tett zablával irányítanak téged

91:11 förög – forog

91:11–12 *Nemo potest venire ad me nisi Pater qui misit me traxerit eum* – Jn 6,66. Balásfi fordítja: „senki (vgymond) nem iöhet en hozzam, hanem ha az en Atiam á ki el küldöt enghémet vonandgya ötet." (94:12–14) – vonandgya: vonja

91:14–15 *Attingit a fine ad finem fortiter et disponit omnia suauiter* – Bölcs 8,1. Balásfi fordítja: „véghröl véghre ér, és gyöniörüseghesen rendel minden dolgokat" (94:15–16)

91:18 Boccatiussal – Lásd a 71:29-hez írottakat.

91:18 á poetasagbanis – a versírásban, versköltésben – Utalás Alvinczi elveszett *Tükör*ének végén lévő latin gúnyversekre, amelyek közül bizonyos „disznós verseket" Bocatius írt. (vö. 71:29)

91:19–20 Haidu haranghot tuggion önteni – Vö. „annyit ért hozzá, mint hajdú a harangöntéshez" Baranyai Decsi 1598/2023, nr. 266.

91:21–22 melly versek á sok rosz szitkok küüüllis, önnen magokbannis felette semmire kellök – Alvinczi *Tükör*ének végén lévő verseket sem ismerjük. A Balásfi által a továbbiakban kigúnyolt verstani hibák nem Bocatius „disznós versként" emlegetett válasz-paszkvillusára (Bocatius 1990, 869, nr. 1115) mutatnak.

91:23 Aspis, *vltima breuis* – az 'aspis', az utolsó [szótag] rövid.

91:24 producáltátok – teremtettétek

91:4 incrémentumra – itt: toldalékra – Az *incrementum* általában 'növekedés', 'gyarapodás'.

91:26 *penthemimerus Caesura* – A verstanban az ötödik félláb (vagyis a harmadik versláb első szótagja) utáni sormetszet (cezúra), amely a hexameteres sort két részre osztja.

91:27 kilencz lineaiu supplicatiot – kilencsoros folyamodványt, kérvényt

91:28 versificatoroknak – versvakaróknak – A 'versificator' a szintén latin 'versificator' (versfaragó) szó ferdítése.

91:29 priuilegiumot – előjogot

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 200 2025. 04. 30. 15:06:45

91:31–92:1 *Bucolica Caesuraual* – bukolikus cezúrával, azaz a hexameter negyedik és ötödik verslába közé eső sormetszettel

92:1 képest – illőn

92:4 Buccatius – Bocatius nevének elferdítése. Jelentése: lármázó, dicsekvő, szájhős. A latin 'bucca' jelentése 'felfújt, teletömött pofa'.

92:5 alakozasokra – alakozás: álarcos játék, árnyjáték, csalás, szemfényvesztés

92:7 islogos czapragh neuel neuezett – islógos cafrangnak hívott/szánt, lásd a 84:13-hoz írottakat.

92:9 füz fa poetasághat – fűzfapoétaságát, vagyis kezdetlegesen verselgető, rossz költő voltát

92:13 töllem tronfod – tőlem tromfod: a neked való visszavágás

92:16–17 *Quam tu producis rudis, Aspida, corripit alter, / Corripe te, tua mox sic breuis Aspis erit.* – Az áspist, amit te ügyetlenül megnyújtasz, azt más rövidíti, fogd rövidre magad, így lesz majd rövid a te áspisod. Vö. 91:23-hoz írt jegyzettel.

93:1–5 XENIA PETRO ALVINCIO CASSOVIENSI CALVINISTAE Praedicanti offerunt – Ajándékot ajánlanak fel Alvinczi Péter kassai kálvinista prédikátornak

93:7 Anagramma – Az anagramma a szójátékok egy fajtája, amelyben értelmes szavak vagy mondatok betűinek sorrendjét úgy változtatják meg, hogy az eredmény szintén értelmes szó vagy mondat legyen.

93:8 Incipe Latvrvs – Kezd el te, aki beszélni készülsz. (Latin anagramma Alvinczi Péter nevéből)

93:10 Turpis Calvine – ocsmány Kálvin (megszólítás)

93:11–12 Incipe latvrvs tvrpis Calvine, quod optas, Qui mala vult, mala fert, est tibi poena; feras. – Kezdj bele, te ocsmány Kálvin, amit kívánsz. Aki rosszat akar, rosszat szenved, ez a te büntetésed; beszélj!

93:13 *Gallus Rubecula* – Álnév. RMSz, 686. – A *gallus* 'kakas', a *rubecula* a vörös színre (rubeus) utal, vö. Erithacus rubeculus = vörösbegy.

93:16 VILET CAPRINVS – hitvány a kecske. (Latin anagramma Alvinczi Péter nevéből)

93:17–18 Vilet Caprinus, quia foetet; cornua deflet / Fracta: alias caue, ne sic capiare, Caper. – Hitvány a kecske, mert bűzlik, panaszolja törött szarvait, egyébként vigyázz, nehogy te is így járj, kecskebak!

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 201 2025. 04. 30. 15:06:45

93:19 *ALIVD.* – Más.

93:20–21 Vilet Caprinvs, Petrvs est Alvinci, et in isto, / Si sentit Lector, nomine, foetor inest. – Hitvány a kecske, Péter az Alvinczi, és ebben a névben, ha érzi az Olvasó, benne van a bűze.

94:1–2 Nescio quo Aluinci tibi nomen venerit ortu, / Hoc scio, nec Caper, hoc nomine, peius olet. – Nem tudom, Alvinczi, honnan származik a neved, azt tudom, hogy a bakkecske sem bűzlik jobban e névnél.

94:3 *Ioannis Icarius* – Álnév, azonosíthatatlan szerző. RMSz, 369.

94:6 RVPTVS ES ALVINCI – Megpukkadtál, Alvinczi

94:7–8 Rvptus es Alvinci, quia victus es; ardua noli Carpere, si nescis vincere; victe, sile. – Megpukkadtál Alvinczi, mert legyőztek; ne hágj fel magasra, ha nem tudsz győzni, hallgass, vesztes!

94:9 *Matthaeus Griphius* – Ismeretlen szerző álnévvel. RMSz, 303.

94:10 *PETRVS ALVINCIUS PRAEDICANS* – Alvinczi Péter prédikátor

94:12 PRAEDARIS CANNIS, LVPE VICTVS – Legyőzve pálcák prédája vagy, farkas

94:13–14 Praedaris Cannis, Lvpe victvs; vinceris; et cui / Non cedat, cannis qui sua bella gerit? – Legyőzve pálcák prédája vagy, farkas; legyőznek téged; és ki elől nem hátrálna meg az, aki háborúit pálcák ellen vívja?

94:16–19 Praedaris cannis, victvs Lvpe, canus es annis, / Annis, et cannis, pessima bella geris. / Et tamen illa geris, puer inde senexque, voceris, / Pessimus ergo puer, pessimus ergo senex. – Legyőzve pálcák prédája vagy, farkas, benne vagy már a korban, Évek és pálcák ellen vívod a hitvány háborúkat. / És mégis vívod ezeket, gyerekként és öregemberként is, nevezzenek hát hitvány fiúnak, hitvány öregnek. – Vö. 78:21–24. sorokkal, ahol Alvinczi megpálcázásáról van szó

94:20 Conradus Helmannides – Ismeretlen szerző álnévvel. RMSz, 335.

95:1 PETRVS ALVINCIUS CALVINISTA.– Alvinczi Péter kálvinista

95:3–7 Lascivvs pver incalvit, insta. Lascivvs pver incalvit, Deus arctius insta, / Et virgis pueri sordida facta preme, / Amplius iste puer si quid male fecerit audax, / Post virgas, etiam forte flagella feret. – A csintalan fiú felhevült, szorongasd meg. A csintalan fiú felhevült, szorongasd meg, Isten, alaposabban, és vesszővel vedd elejét a fiú ocsmány

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 202 2025. 04. 30. 15:06:45

tetteinek, ráadásul, ha rosszul csinálna valamit ez a fiú, a vesszőzés után bátran tűri majd a korbácsot.

95:8 *Beniamin Dassouius* – Álnév, azonosítatlan szerző. RMSz, 176.

95:9 *PETRVS ALVINCIVS CASSOVIENSIS MINISTER* – Alvinczi Péter kassai lelkész

95:11 Incassvm insanis Petre, loris vi victvs es. – Hiába dühöngsz, Péter, felkantároztak erővel.

95:12–13 Incassvm insanis Petre, Loris victvs es et, vi, / Insanire magis ne doceare, tace. – Hiába dühöngsz, Péter, felkantároztak erővel. Inkább ne tanítsd az őrjöngést, hallgass.

95:14 *Leo Sommerus* – Álnév, a vers szerzője nem azonosítható. RMSz, 742.

95:15 *EPIGRAMMA* – Rövid, tömör, csattanós költemény. Eredetileg az ókori görögöknél az epigramma verses felirat volt sírköveken (sírfelirat) vagy más tárgyakon, a Kr. e. 6. századtól önállósult lírai műfajként. A római irodalomban nyerte el csípős hangvételű, szatirikus jellegét.

95:16–19 *ALVINCI calamus malus est tibi, vel mala dextra, / Qui scribendo pium tam male carpis opus. / Ne calamus tuus, aut tua ne male dextera scribat, / Ille omnis pereat, perdat et haec digitos.* – Alvinczi neked vagy a tollad rossz vagy a jobbod, te, aki írással oly rosszul marcangod a jámbor művet. Hogy ne írjon rosszul a tollad vagy a jobbod, amaz pusztuljon egészen, emez veszítse el az ujjait. – A jámbor mű (*pium opus*) a *Lelki orvosság*, amelyet Alvinczi kritizált.

95:20 *Eucharius Dolinianus* – Az epigramma azonosítatlan szerzőjének álneve. RMSZ, 201.

96:2–3 *Qui xenia haec mittunt, ijdem tibi seria poscunt, Seu lusus mauis, seria siue, cape.* – Fogadd ezt az ajándékot! Azok, akik küldik, komoly dolgokat várnak tőled, akár a tréfát, akár a komolyságot szereted inkább.

96:4 M. Ioannes Baruch – Az epigramma azonosítatlan szerzőjének álneve. – Talán nem annyira véletlen egybeesés, hogy Pázmány egyik evangélikus vitapartnerének, Láni Illésnek szintén Baruch (Josephus Baruch Misopapista) volt az egyik álneve. RMSz, 475.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 203 2025. 04. 30. 15:06:45

4. MUTATÓK

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 205 2025. 04. 30. 15:06:45

4.1. A Pázmány és Balásfi által használt művek mutatója (a nyomtatványok főszövegei és jegyzetei szerint)

1. Aesopus – Aiszóposz, *Müthoi* (Fabulae) – 32:18

2. Alvinci ellen, Papista leuelekre – Pázmány Péter, *Appendix. Egy tvdakozo praedikator nevevel iratott eot level. = Isteni igazsagra vezérlő Kalauz [...]*, nyomtattak Posonban, [typ. Archipepiscopalis], 1613, j–lvj – 9:18, 14:4. jegyzet

3. *Ambros. lib. 5. in Lucam cap. 7.* – Aurelius Ambrosius, *Commentariorum in Lucam libri decem = Quintus Tomus Divi Ambrosii episcopi Mediolanensis Operum* […], Basileae, Froben, 1538. – 47:32. jegyzet

4. *Ambros. Tomo 5. in cap. 5. ad Eph.* – Aurelius Ambrosius, *Commentarii in Epistolam beati Pauli ad Ephesios = Quintus Tomus Divi Ambrosii episcopi Mediolanensis Operum* […], Basileae, Froben, 1538. – 85:22

5. *Athanasius in serm: de sancta Deipara* – Athanasius Alexandrinus, *Sermo in Annuntiationem sanctissimae dominae nostrae Deiparae* – 83:14

6. Augus. Epist. 8. – Aurelius Augustinus, *Epistolae* – 13:3. jegyzet

7. *August. Thom. 6. lib. 20. cont. Faust. c. 27.* – Aurelius Augustinus, *Contra Faustum Manichaeum libri triginta tres = Sextus Tomus Operum Divi Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi*, ed. Desiderius Erasmus, Basileae, Froben, 1528. – 47:30. jegyzet

8. *August. Tomo 4. quaest. 61.* – Aurelius Augustinus, *Quaestionum in Heptateuchum libri septem = Quartus Tomus Operum Divi Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi*, ed. Desiderius Erasmus, Basileae, Froben, 1528. – 85:25

9. *August: lib. 7. de Baptismo contra Donatistas* – Aurelius Augustinus, *De Baptismo contra Donatistas libri septem* – 83:5

10. *Basilius orat: in 40. Martyres* – Basilius Magnus, *In quadraginta martyres Sebastenses* – 83:19

11. *Bellar. lib. 1. De Sanctis cap. 15* – Roberto Bellarmino, *Disputationes [...] de controversiis Christianae Fidei [...]*, Ingolstadii, 1586–1593. – 45:25. jegyzet

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 207 2025. 04. 30. 15:06:45

12. *Cal. 1. Inst. cap. 4. v. 10.*, *Calu. lib. 3. Inst. cap. 20. § 20., Calu. lib. 3. Inst. cap. 20. §. 27.* – Jean Calvin, *Institutio religionis Christianae*, Genevae, Oliua Roberti Stephani, 1559. – 54:51. jegyzet, 73:78. jegyzet, 76:86–90. jegyzet, 77:91. jegyzet

13. Calvin. ibidem v. 20. 23., *Calvin: in caput 16. Lucae v. 20. 23.*, *Caluin. Lucae 16.* – Jean Calvin, *Harmonia ex tribus Euangelistis composita Matthaeo, Marco et Luca: adiuncto seorsum Iohanne, quod pauca cum aliis communia habeat. Cum Iohannis Calvini commentariis*, Geneuae, Oliua Roberti Stephani, 1555. – 21:24. jegyzet, 59:58. jegyzet

14. *Chrys. Homil. 2. de Divite.* – Johannes Chrysostomus, *Homilia II. De divite* – 60:60. jegyzet

15. *Chrys. Tom 2. Homil. 1. de Lazaro.* – Johannes Chrysostomus, *Homilia I. De Lazaro* – 60:59. jegyzet

16. *D. Thom. 3. par. 60. art. 7. 8.*, *S. Thom. loc. citato ar. 8. S: Thomam 1. secundae Quaest. 114. Art. 6.*– Thomas Aquinas, *Summa theologiae* – 40:13–14. jegyzet, 46:27. jegyzet

17. *de cura pro mortuis c. 5.* – Aurelius Augustinus, *De cura pro mortuis gerenda* – 47:30. jegyzet

18. *Euth. Luc. 16.* – Euthymius Zigabenus, *Expositio in Lucam* – 61:61. jegyzet

19. Grauerus Albert Cassai Iskola Mester könyuét, *Bellum Ioannis Caluini, et Iesu Christi Nazareni Dei et hominis* – Albert Grawer, *Bellum Ioannis Calvini et Iesu Christi Nazareni Dei et Hominis [...]*, Bartphae, Klöss, 1597. – 90:9–10, 90:12–13

20. *Gregor: Nazianz: in orat: in Cyprianum* – Gregorius Nazianzenus, *Oratio in Sanctum Cyprianum* – 83:1

21. *Gregor: Nyssen: Orne in Sanct: Theodor*: – Gregorius Nyssaenus, *Oratio de Sancto Theodoro martryre* – 83:25

22. *Hieron. Matth. 25.* – Sophronius Eusebius Hieronymus, *Commentaria in Matthaeum* – 47:28. jegyzet

23. *Hom. 6. in cap. 2. ad Corinth.* – Johannes Chrysostomus, *Homilia VI. In secundam ad Corinthios epistolam* – 60:59. jegyzet

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 208 2025. 04. 30. 15:06:45

24. *in formulam Conf. Formula* – Jean Calvin, *Brevis formula confessionis fidei* = J. C., *Tractatus theologici omnes in unum volumen certis classibus congesti [...]*, Genevae, Jacob Stoer, 1611, 105–107. – 77:91. jegyzet

25. Kalauz, kalaúz – Pázmány Péter, *Isteni igazsagra vezérlő Kalauz [...]*, nyomtattak Posonban, [typ. Archipepiscopalis], 1613. – 12:14, 12:17, 13:16, 14:7, 14:16, 14:4. jegyzet, 15:17, 15:19, 15:19, 15:17, 18:14, 18:18. jegyzet, 19:27, 21:26, 23:22, 24:16, 37:7. jegyzet, 42:15, 42:19, 42:16. jegyzet, 44:19. jegyzet, 45:3, 47:6, 47:29. jegyzet, 48:10, 49:19, 49:37. jegyzet, 50:16, 50:41. jegyzet, 51:46. jegyzet, 51:48. jegyzet, 54:20, 54:31, 54:52. jegyzet, 56:54. jegyzet, 60:2, 61:16, 64:23, 64:70. jegyzet, 67:2, 69:2, 69:6, 69:12, 69:75–77. jegyzet, 71:28, 82:27, 90:111–112. jegyzet

26. Lelki orvossag, oruossag, Mágyar oruossag – [*Lelki orvosság*, Kassa?, Fischer?, 1614]. – 7:7–8, 11:31, 15:13, 34:22, 34:27, 34:32, 35:2, 35:10, 36:11, 36:19, 44:5–6, 45:24. jegyzet, 53:23, 63:23, 65:16, 66:28

27. *Leo serm. 9. de Jeiunio septimi mensis.* – I. Leo, *Sermo IX: De ieiunio septimi mensis* – 47:31. jegyzet

28. *S. Aug. in Ench. cap. 22.* – Aurelius Augustinus, *Enchiridion de fide, spe et caritate* – 79:96. jegyzet

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 209 2025. 04. 30. 15:06:45

4.2. A Pázmány és Balásfi által használt művek mutatója (szerzők szerint)

Aiszóposz, *Müthoi* (Fabulae) – **1.**
Ambrosius, Aurelius, *Commentarii in Epistolam beati Pauli ad Ephesos* – **4.**
Ambrosius, Aurelius, *Commentariorum in Lucam libri decem* – **3.**
Athanasius Alexandrinus, *Sermo in Annuntiationem sanctissimae dominae nostrae Deiparae* – **5.**
Augustinus, Aurelius, *Contra Faustum Manichaeum libri triginta tres* – **7.**
Augustinus, Aurelius, *De Baptismo contra Donatistas libri septem* – **9.**
Augustinus, Aurelius, *De cura pro mortuis gerenda* – **17.**
Augustinus, Aurelius, *Enchiridion de fide, spe et caritate* – **28.**
Augustinus, Aurelius, *Epistolae* – **6.**
Augustinus, Aurelius, *Quaestionum in Heptateuchum libri septem* – **8.**
Basilius Magnus, *In quadraginta martyres Sebastenses* – **10.**
Bellarmino, Roberto, *Disputationes [...] de controversiis Christianae Fidei [...]*, Ingolstadt, 1586–1593. – **11.**
Calvin, Jean, *Harmonia ex tribus Euangelistis composita Matthaeo, Marco et Luca: adiuncto seorsum Iohanne, quod pauca cum aliis communia habeat*. *Cvm Iohannis Calvini commentariis*, Genf, Oliva Roberti Stephani, 1555. – **13.**
Calvin, Jean, *Institutio religionis Christianae*, Genf, Oliva Roberti Stephani, 1559. – **12.**
Calvin, Jean, *Tractatus theologici omnes in unum volumen certis classibus congesti [...]*, Genf, Jacob Stoer, 1611, 105–107. – **24.**
Chrysostomus, Johannes, *Homilia I. De Lazaro* – **15.**
Chrysostomus, Johannes, *Homilia II. De divite* – **14.**
Chrysostomus, Johannes, *Homilia VI. In secundam ad Corinthios epistolam* – **23.**
Euthymius Zigabenus, *Expositio in Lucam* – **18.**
Grawer, Albert, *Bellum Ioannis Calvini et Iesu Christi Nazareni Dei et Hominis [...]*, Bártfa, Klöss, 1597. RMNy 1971, 790. – **19.**
Gregorius Nazianzenus, *Oratio in Sanctum Cyprianum* – **20.**
Gregorius Nyssaenus, *Oratio de Sancto Theodoro martryre* – **21.**

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 210 2025. 04. 30. 15:06:45

Hieronymus, Sophronius Eusebius, *Commentaria in Matthaeum* – **22.**
[*Lelki orvosság*, Kassa?, Fischer?, 1614]. RMNy 1983, 1065. – **26.**
Leo, I., *Sermo IX: De ieiunio septimi mensis* – **27.**
Pázmány Péter, *Appendix. Egy tvdakozo praedikator nevevel iratott eot level.*– **2.**
Pázmány Péter, *Isteni igazsagra vezérlő Kalauz [...]*, Pozsony, [typ. Archiepiscopalis], 1613. RMNy 1983, 1059. – **25.**
Thomas, Aquinas, *Summa theologiae* – **16.**

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 211 2025. 04. 30. 15:06:45

4.3. Pázmány műveiben előforduló rövidítések

Az alábbi felsorolás kumulált jegyzék, amennyiben a Pázmány Péter Művei sorozat eddig megjelent szövegközléseiben lévő valamennyi latin rövidítés és kifejezés feloldását, illetve fordítását tartalmazza. A rövidítések feloldását alanyesetben és határozós esetben (legtöbbször a helyhatározást kifejező ablativusban) is közöljük.

an. = annum, anno = év, évben
ar., art., artic. = articulus, articulo = cikkely, szakasz, cikkelyben, szakaszban
C., can. = canon, canone = kánon, kánonban
c., ca., cap. = caput, capite = fejezet, fejezetben
citat. = citatus, citato, citata = idézett, említett
col., colum. = columna = hasáb, hasábban; oszlop, oszlopban
con., cont., contr. = contra = ellen, szemben
conc. = concio, concione = beszéd, beszédben
D. = dominus = úr
d., dist. = distinctio, distinctione = distinkció, distinkcióban
ed., edit. = editio, editione / edito, edita = kiadás, kiadásban / kiadott
eod. = eodem = ugyanabban
ep., epist. = epistola = levél, levélben
f., fol. = folium, folio = (folió) oldal, oldalon
hom., homil. = homilia = homília
ibi., ibid. = ibidem = ugyanott
id., idem = idem = ugyanaz, ugyanazt, ugyanő
inf. = infra = alább
Lat. = Latina (editio) = latin (nyelvű kiadás)
l., li., lib. = liber, libro = könyv
loc. cit., loc. citat. = loco citato = az idézett helyen
n., num. = numerus, numero = szám, számban
NB = Nota bene! = Jól jegyezd meg!
orat., orne = oratio, oratione = beszéd, beszédben
p., part. = pars, parte = rész, részben
pag. = pagina = lap, lapon

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 212 2025. 04. 30. 15:06:45

praefat. = praefatio, praefatione = előszó, az előszóban
q., qu., quaest. = quaestio, quaestione = kérdés, kérdésben
respons. = responsio, responsione = válasz, válaszban
S., Sanct. = Sanctus, Sancta = szent
serm. = sermo, sermone = beszéd, prédikáció, beszédben, prédikációban
sess. = sessio, sessione = (zsinati) ülésszak, ülésszakban, szakasz, szakaszban
similia = hasonlók, hasonlókat
sup., supr. = supra = fentebb
t., tom. = tomus, tomo = kötet, kötetben
thes. = thesis, thesi = tétel, tételben
tit. = titulus, titulo = cím, címben
tract. = tractatio, tractatione = tárgyalás, tárgyalásban
v., vers. = versus, versu = vers, versben

Gyakori latin kifejezések és elöljárószavak

a, ab = -tól, -től , által
ab initio = az elejétől
ad = -hoz, -hez, -höz; -nál, -nél
alii = mások
ante = előtt
apud = -nál, -nél
causa = ok
circa medium = a közepe táján
clarius = világosabban
data = kelt, datált
de = ról, ről
et = és
etiam = is
ex = ból, ből
hanc = ezt
hoc = ez, ezt, ebben
huius = az ő (valamije), ennek a (valamije)

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 213 2025. 04. 30. 15:06:45

hunc = ezt
ibidem = ugyanott
idem = ugyanő, ugyanaz
illo = abban
illud = az, azt
in = -on, -en, -ön; -ban, -ben / -ra, re; -ba-be
(in) fine = a végén
(in) medio = a közepén
initio = az elején
initium = eleje, kezdete (valaminek)
inter = között
ita = így
late = bőven
latius = bővebben
lege = olvasd!
longe = hosszan, messze
nota = jegyezd meg! / megjegyzés
paulo = kevéssel
per = által, révén
post = után
post medium = a közepe után
refusius = terjengősebben, bővebben
sequentes, sequentibus = következők(et), következőkben
sic = így
sub finem = a vége felé
supra = fentebb
testatur = tanúsítja, bizonyítja
ubi = hol, ahol
vide = lásd!

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 214 2025. 04. 30. 15:06:45

4.4. A bevezetőben és a tárgyi jegyzetekben rövidítve hivatkozott művek és szakirodalom jegyzéke

Ajkay 2021 – Ajkay Alinka, *„Morgók nyelveskedése" – Pázmány és a nyugat-dunántúli evangélikusok = A dialógus formái a magyar régiségben*, szerk. Farmati Anna, Gábor Csilla, Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, 2021, 69–82.

Ajkay–Hargittay 2022 – Ajkay Alinka, Hargittay Emil, *„Farkas szőre színű papírossal…": Balásfi Tamás* Csepregi iskolá*ja*, Antikvitás és Reneszánsz (különszám), 2022, 233–244.

Alvinczi 1609 – Alvinczi Péter, *Egy tetetes nevevesztett pápista embertől […] küldetett színes öt levelekre […] való felelet*, Debrecen, 1609. RMNy 1983, 977.

Alvinczi 1614 – Alvinczi Péter, [*Tükör*], [Kassa?], [Fischer?], 1614. RMNy 1983, 1064.

[Alvinczi] 1619 – [Alvinczi Péter et al.], *Querela Hungariae: Magyarország panasza*, [Kassa], [Festus], 1619.

Andritsch 1965 – Johann Andritsch, *Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586–1782): ein personengeschichtlicher Beitrag zur Geschichte der Karl-Franzens-Universität in der Jesuitenperiode*, Graz, Verlag der Historischen Landeskommission für Steiermark, 1965.

Aquinói 1888 – Thomas Aquinas, *Summa Theologiae cum Commentariis Thomae de Vio Cajetanis […] Cardinalis*, Roma, Polyglotta, 1888–1903.

Asztalos 1934 – Asztalos Miklós, *A wittenbergi egyetem magyar hallgatóinak nyelvismerete a XVI. században: (Adatok a magyar kálvinizmus wittenbergi eredetéhez)*, Egyetemes Philologiai Közlöny, 58(1934), 1–11.

Balásfi 1616 – [Balásfi Tamás], *Epinicia Benedicto Nagi*, *alias Soce, ludi Kőszeghiensis […]*, Pozsony, [érseki nyomda], 1616. RMNy 1983, 1118.

Balassi 1951 – Balassi Bálint Összes művei, kiad. Eckhardt Sándor, I, Budapest, Akadémiai, 1951.

Balázs 1963 – Balázs János, *Az ím és az ám eredete*, Magyar Nyelv, 59(1963), 143–151.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 215 2025. 04. 30. 15:06:45

Baranyai Decsi 1598/2023 – Baranyai Decsi János, *Adagiorum Graecolatinoungaricorum chiliades quinque – Ötezer görög–latin–magyar szólás gyűjteménye (1598)*, összegyűjt., szerk. Paczolay Gyula, Budapest, Akadémiai, 2023 (digitális kiadás).

Bartók 2009 – Bartók István, *Korszakváltás a magyar elméleti irodalomban: Molnár Gergely kolozsvári Linacre-kiadása*, Irodalomtörténeti Közlemények, 113(2009), 792–806.

Benda 1955 – Benda Kálmán, *Alvinczi Péter kassai prédikátor történeti feljegyzései 1558–1622*, A Ráday-gyűjtemény évkönyve, I, Budapest, 1955, 5–26.

Bitskey 1996 – Bitskey István, *Hungariából Rómába: A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996 (Italianistica Debreceniensis – Olasz Felvilágosodás és Romantika Kutatóközpont Monográfiák, 2).

Bocatius 1985 – Bocatius János, *Öt év börtönben (1606–1610)*, ford., jegyz., utószó Csonka Ferenc, Budapest, Európa, 1985.

Bocatius 1990 – Ioannes Bocatius, *Opera, quae exstant omnia*: *Poetica*, *2*, ed. Franciscus Csonka, Budapest, Akadémiai, 1990 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, 12/2).

Bonaventura 1595 – *Der gulden Psalter S. Bonauenture* […], Ingolstadt, Eder, 1595.

Bonaventura 1608 – *Medicamen spirituale contra pestem*, *constans Quinque Psalmis B. Virginis, ex Psalterio S. Bonaventurae, cum caeteris Oratiunculis ad B. Virginem Mariam*, Passau, Tobias Nenninger, 1608.

Bonaventura 1609 – Bonaventura, *Operum [...] Tomus sextus*, Mainz, Hierati, 1609.

Bonaventura 1613a – *Geistliche Artzney Wider die Pestilentz gemacht vonn fünff Psalmen auß S. Bonauenturae Psalter von unser lieben Frawen*, [s. l.], [s. n.], 1613.

Bonaventura 1613b – *Geistliche Artzney, Wider die Pestilenz, gemacht von fünff Psalmen auß Bonauentura Psalter von unser lieben Frawen = Schöne catholische Letaneyen, von dem Namen Jesu, von der Mutter Gottes Maria*, Ingolstadt, Angermayr, 1613.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 216 2025. 04. 30. 15:06:46

Bonaventura 1632 – *Officium immaculatae conceptionis B. Mariae Virginis. Item Quinque Psalmi S. Bonaventurae [...]*, Porrentruy, Darbellay, 1632.

Bonaventura 1868 – Bonaventura, *Opera omnia*, 14, Párizs, Ludovicus Vives, 1868.

Borbély 2014 – Borbély Zoltán, *A Homonnai Drugeth György vezette Bethlen-ellenes mozgalom nemzetközi hátteréhez = Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene: A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, szerk. Dáné Veronika et al., Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2014, 295–309.

Borbély 2020 – Borbély Zoltán, *Homonnai Drugeth Bálint*, Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae: Sectio Historiae Nova Serie Tom. 47(2020), 101–120.

Borsa 1983 – Borsa Gedeon, *Albert Grawer munkája két kiadásának problémája*, Magyar Könyvszemle, 99(1983)/4, 409–414.

Bretz 2007 – Bretz Annamária, *Lethenyei István = Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, VII, szerk. Kőszeghy Péter, Tamás Zsuzsanna, Budapest, Balassi, 2007, 7.

Calepinus 1585/1912 – *Calepinus latin-magyar szótára 1585-ből*, s. a. r. Melich János, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1912.

Calvin 1555 – Jean Calvin, *Harmonia ex tribus Euangelistis composita, Matthaeo, Marco et Luca: adiuncto seorsum Johanne, quod pauca cum aliis communia habeat. Cum Joh. Calvini commentariis*, Genf, Oliva Roberti Stephani, 1555.

Castellano 1554 – [Albert Castellano], *Sacerdotale iuxta Sanctae Romanae Ecclesiae et aliarum ecclesiarum*, Venezia, Raveni, 1554.

Csefkó 1914 – Csefkó Gyula, *Verődisznó*, Magyar Nyelv, 10(1914), 319–320.

Csepregi 2014 – Csepregi Zoltán, *Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM). I: A reformáció kezdetétől a zsolnai zsinatig (1610), I/1: A–L*, Budapest, MEDiT, 2014.

Csepregi 2015 – Csepregi Zoltán, *Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM). I: A reformáció kezdetétől a zsolnai zsinatig (1610), I/2: M–R*, Budapest, MEDiT, 2015.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 217 2025. 04. 30. 15:06:46

Csepregi 2016 – Csepregi Zoltán, *Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM). I: A reformáció kezdetétől a zsolnai zsinatig (1610). I/3: S–Z*, Budapest, MEDiT, 2016.

Csepregi 2020 – Csepregi Zoltán, *Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM), II/1: A zsolnai zsinattól (1610) a soproni országgyűlésig (1681), II/1: Nyugat-Magyarország (a dunántúli, a bajmóci és a felső-dunamelléki egyházkerület)*, Budapest, reciti, 2020[2].

Csonka 1988 – *Homonnai Drugeth Bálint naplója*, s. a. r. Csonka Ferenc = *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn*, közread. Csonka Ferenc, Szakály Ferenc, Budapest, Európa, 1988, 99–145.

Csonka 1990 – Csonka Ferenc*, Joannes Bocatius kiadatlan versei = Collectanea Tiburtiana: Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére*, szerk. Galavics Géza, Herner János, Keserű Bálint, Szeged, 1990 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 10), 241–251.

Denzinger–Hünermann 2004 – Heinrich Denzinger, Peter Hünermann, *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, ford. Fila Béla, Jug László, összeáll. Romhányi Beatrix, Sarbak Gábor, szerk. Burger Ferenc, Bátonyterenye–Budapest, Örökmécs Kiadó–Szent István Társulat, 2004 (Szent István Kézikönyvek, 9).

Erdélyi 1851 – Erdélyi János, *Magyar közmondások könyve*, Pest, Kozma Vazul, 1851.

Erdő 2021 – Erdő Péter, *Beszélgetések a hitvallásról és a tízparancsolatról*, Budapest, Szent István Társulat, 2021.

Érszegi 2003 – Érszegi Géza, *Paleográfia = Bevezetés a régi magyarországi irodalom filológiájába*, szerk. Hargittay Emil, Budapest, Universitas, 2003, 61–74.

Fancev 1934 – Franjo Fancev, *Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606–1772)*, Starine, 37(1934), 1–176.

Fazekas 2023 – *A nagyszombati jezsuita gimnázium diáksága*: *Anyakönyvi adattár (1616–1772)*, I, kiad. Fazekas István, Kökényesi Zsolt, Ternovácz Bálint, Kádár Zsófia, Budapest, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára, 2023 (Katolikus iskoláztatás a kora újkori Magyarországon, 3).

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 218 2025. 04. 30. 15:06:46

Földváry 2014 – Földváry Miklós István, *Az Esztergomi Benedikcionále: Irodalom és liturgia az államalapítás-kori Magyarországon*, Budapest, Argumentum, 2014.

Fraknói 1868 – Frankl [Fraknói] Vilmos, *Pázmány Péter és kora*, 1, Pest, Ráth, 1868.

Gilmont 2005 – Jean-François Gilmont, *John Calvin and the Printed Book*, transl. by Karin Maag, Penn State University Press, 2005.

Gyulai 2024 – Gyulai Éva, *Biblia, erkölcstan vagy költői mű? Johannes Bocatius Siracides című bibliaparafrázisa (Wittenberg, 1596) = Átjárások: A lelkiségi és a világi irodalom, illetve művészet egymásra hatása a magyar régiségben*, szerk. Báthory Orsolya, Budapest, HUN-REN-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2024 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 33), 163–201.

Hargittay 1980 – Hargittay Emil, *Balásfi Tamás és Pázmány Péter politikai nézetei*, Irodalomtörténet, 63(1980)/1, 134–147.

Hargittay 2019 – Hargittay Emil, *Pázmány Péter írói módszere: a* Kalauz *és a vitairatok újraírása*, Budapest, Universitas, 2019.

Heltai 1989 – Heltai János, *Alvinczi Péter pályája* = Alvinczi Péter, *Magyarország panaszainak megoltalmazása és válogatás prédikációiból, leveleiből*, Budapest, Európa, 1989, 229–257.

Heltai 1994 – Heltai János, *Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok*, Budapest, Balassi, 1994 (Humanizmus és Reformáció, 21).

Holl 1980 – Holl Béla, *Ferenczffy Lőrinc: Egy magyar könyvkiadó a XVII. században*, Budapest, [Európa] Magyar Helikon, 1980.

J. Újváry 2006 – J. Újváry Zsuzsanna, *Kassa és a Bocskai szabadságharc kezdete*, Confessio 30(2006)/3, 38–50.

Jakó 2022 – Jakó Klára, *Adatok Bocskay István erdélyi fejedelem haláláról és gyulafehérvári temetéséről*, Erdélyi Múzeum, 84(2022)/1, 42–60.

Kádár 2011 – Kádár Zsófia, *A soproni jezsuita kollégium kezdetei (1636–1640): Dobronoki György SJ superiorsága, 1. rész*, Soproni Szemle 65(2011)/4, 387–410.

Káldi 1626 – *Szent Biblia. Az egesz keresztyénségben bé-vött régi deák bötüböl magyarra forditotta a Jésus-alatt vitézkedö társaság-béli nagy-szombati Káldi György pap*, Bécs, Formica, 1626. RMNy 1983, 1352.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 219 2025. 04. 30. 15:06:46

Kálvin 2014 – Kálvin János, *Institutio: A keresztény vallás rendszere*, I–II, ford. Buzogány Dezső, Budapest, Kálvin János Kiadó, 2014.

Károli 1590 – *Szent Biblia [...]*, ford. Károli Gáspár, Vizsoly, Mantskovit Bálint, 1590. RMNy 1971, 652.

Kavecsánszki 2017 – Kavecsánszki Máté, *Az uralkodói méltóság tárgyi reprezentációi az Erdélyi Fejedelemségben = A Bocskai István Múzeum Évkönyve* IV, szerk. Bihari-Horváth László, Hajdúszoboszló, Bocskai István Múzeum, 2017, 107–122.

Kelemen 1933 – Kelemen József, *Tarafara*, Magyar Nyelv 33(1937), 170–172.

Kiss 1879 – Kiss Ignác, *Pázmány nyelve*, III, Nyelvtudományi Közlemények, 15(1879), 325–388.

KNV – Káldi-Neovulgáta – *Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján*, Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2003.

Lukács 1982 – *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I.*, II: (1601–1640), collegit et edidit Ladislaus Lukács S.I., Romae, Institutum Historicum S.I., 1982.

Lukács 1988 – Ladislaus Lukács S. I., *Catalogus generalis seu nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773), Pars II: I – Q*, Romae, Institutum Historicum S.I., 1988.

Lux 2003 – Lux Etelka, *Balásfi Tamás = Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, I, szerk. Kőszeghy Péter, Tamás Zsuzsanna, Budapest, Balassi, 2003, 174.

Molnár 2009 – Molnár Antal, *Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*, Budapest, L'Harmattan, 2009.

Oláh 2017 – Oláh Tamás, *Egy levél Bocskai fejedelem temetési menetéből, avagy adalék a 17. század eleji magyar református politikai elit belharcaihoz*, https://reformacio.mnl.gov.hu/egy_level_bocskai_fejedelem_temetesi_menetebol_avagy_adalek_a_17_szazad_eleji_magyar_reformatus. Közzététel: 2017. 03. 15.

Oláh 2021 – *A Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár RMK-katalógusa*, összeáll., mutatók szerk. Oláh Róbert, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2021.

Osorio 1593 – *Ioannis Osorii Societatis Iesu, Tomus tertius concionum: de sanctis*, Salamanca, Michael Serranus de Vargas, 1593.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 220 2025. 04. 30. 15:06:46

Őry 1976 – Miklós Őry, *Péter Pázmány in Kaschau*, Ungarn-Jahrbuch, 1976, 73–102.

Őry 2006 – Őry Miklós, *Pázmány Péter tanulmányi évei*, szerk. Berzsényi Gergely, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2006[2].

Őry–Szabó 1983 – Őry Miklós, Szabó Ferenc, *Pázmány Péter: 1570–1637* = Pázmány Péter, *Válogatás műveiből*, bev. Őry Miklós, Szabó Ferenc, vál. Őry Miklós, Szabó Ferenc, Vass Péter, Budapest, Szent István Társulat, 1983, I, 11–107.

Papp 2006 – Papp Sándor, *Homonnai Drugeth Bálint fellépése Bocskai örököseként*, Studia Caroliensia 7(2006)/1, 133–152.

Pázmány 1603/2000 – Pázmány Péter, *Felelet Magyari István sárvári prédikátornak az ország romlása okairúl írt könyvére (1603)*, kiad. Hargittay Emil, Budapest, Universitas, 2000 (Pázmány Péter Művei, 1).

Pázmány 1607/2016 – Pázmány Péter, *Keresztyéni felelet a megdicsőült szentek tiszteletirül,* értünk való *könyörgésekrül és segítségül hívásokrul* (1607), s. a. r., jegyz. Ajkay Alinka, Budapest, Universitas, 2016 (Pázmány Péter Művei, 8).

Pázmány 1609a – Pázmány Péter, *Egy keresztyén prédikátortól Alvinczi Péter uramhoz íratott öt szép levél*, Graz, 1609. RMNy 1983, 980.

Pázmány 1609b – Pázmány Péter, *Alvinci Péter [...] feleletének [...] megrostálása*, Pozsony, 1609. RMNy 1983, 986.

Pázmány 1609/1613/2019 – Pázmány Péter, *Öt szép levél (1609), Öt levél (1613)*, s. a. r., jegyz. Horváth Csaba Péter, Budpest, Universitas Kiadó, 2019 (Pázmány Péter Művei, 10).

Pázmány 1609/2017 – Pázmány Péter, *Alvinci Péternek sok tétovázó kerengésekkel és cégéres gyalázatokkal felhalmozott feleletinek rövid és keresztyéni szelídséggel való megrostálása (1609)*, s. a. r., jegyz. Báthory Orsolya, Budapest, Universitas Kiadó, 2017 (Pázmány Péter Művei, 9).

Pázmány 1613 – *Isteni igazságra vezérlő Kalauz, Mellyet írt Pázmány Péter jezsuiták rendin való tanító*, Pozsony, [typus archiepiscopalis], 1613. RMNy 1983, 1059.

Pázmány 1637 – Pázmány Péter, *Hodoegus. Igazságra vezérlő kalauz*, Pozsony, 1637. RMNy 1983, 1697.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 221 2025. 04. 30. 15:06:46

Pázmány 1983 – Pázmány Péter *Művei*, vál. jegyz., Tarnóc Márton, Budapest, Szépirodalmi, 1983 (Magyar Remekírók).

Péter 2003 – *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata*, összeáll. Péter László = *Bevezetés a régi magyarországi irodalom filológiájába*, szerk. Hargittay Emil, Budapest, Universitas, 2003, 114–131.

PG 129 – Euthymius Zigabenus, *Ta Heuriszkomena panta*: *Opera quae reperiri potuerunt omnia [...]*, 2, ed. Jean-Paul Migne, Paris, 1864 (Patrologia Graeca, 129).

PPOO VI – Petri Cardinalis Pázmány Opera Omnia, VI – Petrus Pázmány, *Theologia scholastica seu commentarii et disputationes quae supersunt in tertiam Theologicae S. Thomae Aquinatis Summae partem*, rec. Adalbertus Breznay, Desiderius Bita, Budapest, 1904, 7–188. – Petrus Pázmány, *Libellus apologeticus Petri Pazmani pro Societate Iesu Hungarica, ad proceres regni Hungariae*, rec. Ioannes Kiss, Budapest, 1904, 189–193. – Petrus Pázmány, *Peniculus papporum Apologiae Solnensis conciliabuli*, rec. Ioannes Kiss, Budapest, 1904, 197–271. – *Appendix, in qua anonymi Sycophantae glomeratae criminationes, infabrae comissae fabellae, in Pontificem Max. e triviis compotabilibus mutuatae, ac rhythmis Pannonicis cantitatae, iugulantur*, rec. Ioannes Kiss, Budapest, 1904, 272–286. – Petrus Pázmány, *Logi alogi, quibus baptae calamosphactae Peniculum papporum Solnensis conciliabuli [...] veritatis radiis adobruti*, rec. Ioannes Kiss, Budapest, 1904, 287–468. – Petrus Pázmány, *Falsae originis motuum Hungaricorum succincta refutatio: Az magyarországi támadásoknak hamissan költött eredetinek rövid, velős hamissitása*, rec. Ionannes Kiss, Budapest, 1904, 469–519. – Petrus Pázmány, *Vindiciae ecclesiasticae, quibus edita a principe Bethlen in clerum Hungariae decreta, divinis humanisque legibus contraria, ipso iure nulla esse, demonstrantur*, rec. Ioannes Kiss, Budapest, 1904, 521–565. – Petrus Pázmány, *Acta et decreta synodi diocesanae strigoniensis*, rec. Georgius Demkó, Budapest, 1904, 567–671. – Petrus Pázmány, *Dissertatio, an unum aliquid ex omnibus lutheranis dogmatibus, romanae ecclesiae adversantibus, Scriptura Sacra contineat*, rec. Ioannes Kiss, Budapest, 1904, 673–697. – Petrus Pázmány, *Cardinalis Pasmanni ad Pontificem Urbanum VIII anno M.DC.XXXII*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 222 2025. 04. 30. 15:06:46

legati caesarii oratio, Epistola eiusdem ad Borgesium Cardinalem, rec. Ioannes Kiss, Budapest, 1904, 699–710.

PPÖL I, PPÖL II – *Pázmány Péter Összegyűjtött levelei, I–II*, s. a. r. Hanuy Ferenc, Budapest, Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Tanácsa, 1910–1911.

PPÖM V – Pázmány Péter Összes Munkái, 5 – Pázmány Péter, *Csepregi mesterség, az-az: Hafenreffernek magyarrá fordított könyve eleiben függesztett leveleknek czégéres czigánysági és orcza-szégyenítő hazugsági*, s. a. r. Rapaics Rajmond, Budapest, 1900, 1–25. – Pázmány Péter, *Az calvinista predikátorok igyenes erkőlcsű tekélletességének* tűköre, s. a. r. Rapaics Rajmond, Budapest, 1900, 27–45. – Pázmány Péter, *Az igazságnak győzedelme, mellyet az Alvinci Péter tűkörében megmutatott Pázmány Péter*, s. a. r. Rapaics Rajmond, Budapest, 1900, 47–114. – Pázmány Péter, *Csepregi szégyenvallás, az-az rövid felelet, melyben az csepregi hivságoknak kőszegi tóldalékit verőfényre hozza Pázmány Péter*, s. a. r. Rapaics Rajmond, Budapest, 1900, 115–249. – Pázmány Péter, *Rövid felelet két calvinista* könyvecskére, *mellyeknek eggyike okát adgya, miért nem felelnek az calvinista predikátorok az Kalaúzra, másika Itinerarium catholicumnak neveztetik*, s. a. r. Székely István, Budapest, 1900, 251–302. – Pázmány Péter, *Bizonyos okok, mellyek erejétül viseltetvén sok fő ember, mind ennek előtte, mind e napokban-is az új-vallások tőréből ki-feslett és az római ecclesiának kebelébe szállott*, s. a. r. Kiss János, Budapest, 1900, 303–342. – Pázmány Péter, *A Sz. Irásrúl és az Anyaszentegyházrúl két rövid könyvecskék*, s. a. r. Demkó György, Budapest, 1900, 343–469. – Pázmány Péter, *A' setét hajnal-csillag után bujdosó luteristák vezetője, mely útban igazittya a' vittebergai academiának Fridericus Balduinus által kibocsátott feleletit a' Kalaúzra*, s. a. r. Kiss János, Budapest, 1900, 471–823.

PPÖM VI – Pázmány Péter, *A római anyaszentegyház szokásából, minden vasárnapokra és egy-nehány innepekre rendelt evangeliomokrúl predikácziók, mellyeket élő nyelvének tanítása után irásban foglalt Cardinal Pázmány Péter*, s. a. r. Kanyurszky György, Budapest, 1903 (Pázmány Péter Összes Munkái, 6).

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 223 2025. 04. 30. 15:06:46

RMKT XVII/3 – *Szerelmi és lakodalmi versek*, s. a. r. Stoll Béla, Budapest, Akadémiai, 1961 (Régi Magyar Költők Tára, XVII. század, 3).

RMNy 1971 – *Régi magyarországi nyomtatványok I, 1473–1600*, Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla, Käfer István, Kelecsényi Ákos munkája, Budapest, Akadémiai, 1971.

RMNy 1983 – *Régi magyarországi nyomtatványok II, 1601–1635*, Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla munkája Fazakas József, Heltai János, Kelecsényi Ákos, Vásárhelyi Judit közreműködésével, szerk. Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Budapest, Akadémiai, 1983.

RMSz – Wix Györgyné, *Régi magyarországi szerzők, I: A kezdetektől 1700-ig*, szerk. befej. P. Vásárhelyi Judit, közreműk. Kiss Elemérné, Kovács Zsuzsanna, Budapest, OSZK, 2008.

Schröer 1864 – Karl Julius Schröer, *Die Laute der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes*, Sitzungsberichte der Philosophisch-Historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 45(1864)/1–3, 181–256.

Szabó 1879 – Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár: Az 1531-1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*, Budapest, A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó Hivatala, 1879.

Szabó 1897 – Szabó Ignác, *Balázsfi Tamás püspök és egyh. író élete és művei*, Magyar Sion 11(1897), 122–133, 184–209.

Szabó 2017 – Szabó András, *Coetus Ungaricus: A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613*, Budapest, Balassi, 2017 (Humanizmus és Reformáció, 37).

Szemerkényi Ágnes, *Szólások és közmondások*, Budapest, Osiris, 2009 (A magyar nyelv kézikönyvtára, 3).

Tarnai 1990 – Tarnai Andor, *A parodia a XVI–XVIII. századi Magyarországon,* Irodalomtörténeti Közlemények, 94(1990), 444–469.

Teszelszky–Zászkaliczky 2012 – Kees Teszelszky, Zászkaliczky Márton, *A Bocskai-felkelés és az európai információhálózatok: Hírek, diplomácia és politikai propaganda, 1604–1606*, Aetas, 27(2012)/4, 49–121.

Thienemann 1923 – Thienemann Tivadar, *XVI. és XVII. századi irodalmunk német eredetű művei (Második közlemény)*, Irodalomtörténeti Közlemények, 33(1923), 22–33.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 224 2025. 04. 30. 15:06:46

Tóth 1932 – Tóth László, *A kassai székesegyház rekatholizálása 1604-ben*, Századok 66(1932), 487–492.

Tóth 2012 – Tóth J. Zoltán, Dr., *A jogértelmezéshez használt módszerek a mai magyar felsőbírósági gyakorlatban*, Magyar Jog, 59(2012)/4, 193–208.

Tóth 2017 – Tóth Gergely, *Az erazmista szatirikus és a bebörtönzött mártír: Bocatius két műve, a* Hungaroteutomachia *és az* Olympias carceraria = *Börtön, exilium és szenvedés: Bethlen Miklós élettörténetének kora újkori kontextusai*, szerk. Fajt Anita, Szilágyi Emőke Rita, Tóth Zsombor, Budapest, reciti, 2017, 61–75.

Tóth 2018 – Tóth Gergely István, *Politika, történelem, múltszemlélet három 17. századi kanonok műveiben = Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században*, szerk. Varga Szabolcs, Vértesi Lázár, Pécs, Történészcéh Egyesület – META-Egyesület, 2018 (Pécsi Egyháztörténeti Műhely, 3), 297–314.

Vanyó 1988 – Vanyó László, *Az ókeresztény egyház és irodalma*, Budapest, Szent István Társulat, 1988 (Ókeresztény írók, 1).

Venásch 2007 – Venásch Eszter, *Homonnai Drugeth Bálint hadinaplójának kiadatlan része*, Lymbus: Magyarságtudományi Forrásközlemények, 2007, 19–46.

Veress 1917 – Veress Endre, *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium, II*: *Roma; Collegium Germanicum et Hungaricum – A Római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai*, *I: Anyakönyv (1559—1917)*, Budapest, 1917 (Fontes Rerum Hungaricarum – Magyar Történelmi Források, 2).

Vogel 1986 – Cyrille Vogel, *Medieval Liturgy: An Introduction to the Sources*, Washington D.C., Pastoral Press, 1986.

Voragine 1990 – Jacobus de Voragine, *Legenda aurea*, vál., előszó, jegyz., mutatók Madas Edit, ford. Bárczi Ildikó et al., Budapest, Helikon, 1990 (Harmonia Mundi Könyvek).

Vörös 2008 – Vörös Éva, *A magyar gyógynövények neveinek történeti-etimológiai szótára*, Debrecen, A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete, 2008 (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai, 85).

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 225 2025. 04. 30. 15:06:46

Zvonarics 1614 – Matthias Hafenreffer, *A szent irásbeli hitünk ágainak bizonyos móddal és renddel három könyvre való osztása*, ford. Zvonarics Imre, Keresztúr, Farkas, 1614. RMNy 1983, 1072.

A jegyzetek készítéséhez felhasznált, külön nem hivatkozott irodalom

Ajkay Alinka, *Pázmány Péter vitairatai*, Irodalomtörténeti Közlemények, 126(2022), 3–30.

Magyar Katolikus Lexikon, főszerk. Diós István, szerk. Viczián János, I–XV, Budapest, Szent István Társulat, 1993–2010.

Magyar Művelődéstörténeti Lexikon, szerk. Kőszeghy Péter, Tamás Zsuzsanna, 1–14, Budapest, Balassi, 2003–2014.

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, 1–3, főszerk. Benkő Loránd, Budapest, Akadémiai, 1967–1976.

A magyar nyelv szótára, I–VI, kiad. Czuczor Gergely, Fogarasi János, Pest/Budapest, 1862–1874.

Új magyar tájszótár, 1–5, főszerk. B. Lőrinczy Éva, Budapest, Akadémiai 1979–2010.

Vanyó László, *Ókeresztény írók lexikona*, Budapest, Szent István Társulat, 2004 (Szent István kézikönyvek, 10).

Zoványi Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. szerk. Ladányi Sándor, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodája, 1977[3].

Zvara 2010 – Zvara Edina, *Kanizsai Pálfi János (1582–1641) könyvei Esterházy Pál gyűjteményében*, Magyar Könyvszemle 126 (2010), 386–398.

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 226 2025. 04. 30. 15:06:46

4.5. Bibliai könyvek mutatója

Pázmány hivatkozási gyakorlatának egyik alapvető tendenciája, hogy igen nagy számú bibliai könyvre hivatkozik. Úgy gondoltuk – a kritikai kiadás korábbi kötetihez hasonlóan –, hogy annak is információértéke van, ha szemléltetjük, mely könyveket nem említi. Ezért a mai katolikus *Biblia* (KNV) beosztását követve fölsoroltuk az összes ó- és újszövetségi könyvet, és a könyvek neve előtt szerepelő csillaggal (*) jelöltük meg azokat, amelyeket Pázmány nem idéz. Először a bibliai könyveknek a ma használatos magyar nyelvű elnevezése olvasható, ezt követi zárójelben az adott könyv latin (vagy görög) elnevezése, majd ahol van ilyen, pontosvesszővel elválasztva ezek általánosan elterjedt magyar megnevezése. Ezután következik a Pázmány által használt összes előforduló rövidítés és a mai gyakorlatban használt rövidítések dőlttel.

Ószövetségi könyvek

Teremtés könyve (Genesis) – Gen., Genes., *Ter* – 33, 74, 80
Kivonulás könyve (Exodus) – Exod., *Kiv.* – 15
* Leviták könyve (Leviticus) – *Lev*
Számok könyve (Numeri) – Num., *Szám* – 73
Második Törvénykönyv (Deuteronomium) – Deut., *MTörv* – 20, 22, 38, 51
Józsue könyve (Josue) – Josue, Jos., *Józs* – 10, 64
* Bírák könyve (Judicum) – *Bír*
* Rut könyve (Ruth) – *Rut*
Sámuel 1. könyve (I. Regum; Királyok 1. Könyve) – 1.Reg., *1Sám* – 17, 49, 80
Sámuel 2. könyve (II. Regum; Királyok 2. könyve) – 2.Reg., *2Sám* – 34, 74
* Királyok 1. könyve (III. Regum; Királyok 3. könyve) – *1Kir*
Királyok 2. könyve (IV. Regum; Királyok 4. könyve) – 4. Reg., *2Kir – 74, 80*
* Krónikák 1. könyve (I. Paralipomenon) – *1Krón*
Krónikák 2. könyve (II. Paralipomenon) – 2 Paral., 2.Paralip., *2Krón* – 14, 43, 74
* Ezdrás könyve (I. Esdrae) – *Ezd*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 227 2025. 04. 30. 15:06:46

* Nehemiás könyve (II. Esdrae) – *Neh*
* Tóbiás könyve (Tobias) – *Tób*
* Judit könyve (Judith) – *Jud*
Eszter könyve (Esther) – Esther, *Eszt* – 80
* Jób könyve (Job) – *Jób*
Zsoltárok könyve (Psalterium Davidis) – Psal., Psalm., *Zsolt* – 14, 19, 43, 78
* Példabeszédek könyve (Parabolae, Proverbia) – *Péld*
Prédikátor könyve (Ecclesiastes) – Eccles., *Préd* – 36
* Énekek éneke (Canticum Canticorum) – Én
Bölcsesség könyve (Sapientia) – Sapien., *Bölcs* – 91
Sirák fia könyve (Ecclesiasticus) – Eccles., *Sir* – 17, 44
Izajás könyve – Isa., Isaias, *Iz* – 23, 36, 65, 81
* Jeremiás könyve (Jeremias) – *Jer*
* Siralmak könyve (Lamentationes, Threni) – *Siral*
* Báruk könyve (Baruch) – *Bár*
Ezekiel könyve (Ezechiel) – *Ez* – 17, 44
Dániel könyve – (Daniel) – Dani., *Dán*. – 14
* Ozeás könyve (Oseas) – Oseae, *Oz*
* Joel könyve (Joel) – *J*
* Ámosz könyve (Amos) – *Ám*
* Abdiás könyve (Abdias) – *Abd*
* Jónás könyve (Jonas) – *Jón*
* Mikeás könyve (Michaeas) – *Mik*
* Náhum könyve (Nahum) – *Náh*
* Habakuk könyve (Habacuc) – *Hab*
* Szofoniás könyve (Sophonias) – Sophonias, *Szof*
* Aggeus könyve (Aggaeus) – *Ag*
* Zakariás könyve – Zach., *Zak*
* Malakiás könyve (Malachias) – *Mal*
* Makkabeusok 1. könyve (I. Machabeorum) – *1Mak*
* Makkabeusok 2. könyve (II. Machabeorum) – *2Mak*

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 228 2025. 04. 30. 15:06:46

Újszövetségi könyvek

Máté evangéliuma (Matthaeus) – Matth., *Mt* – 23, 28, 39, 47, 51, 65
* Márk evangéliuma (Marcus) – *Mk*
Lukács evangéliuma (Lucas) – Luc., Luca., Lucae, Lukacz, *Lk* – 21, 42, 47, 57, 59, 61, 74
János evangéliuma (Joannes) – Ioa., Joan., *Jn* – 17, 44, 49, 91
Apostolok cselekedetei (Acta Apostolorum) – Act., *ApCsel* – 77
Rómaiaknak írt levél (Ad Romanos) – Epist. ad Roman., Rom., *Róm* – 18, 20, 24, 52, 53, 81
Korintusiaknak írt 1. levél (I. ad Corinthios) – 1. Cor., *1Kor* – 18, 21, 62
Korintusiaknak írt 2. levél (II. ad Corinthios) – 2.Cor., 2.Corinth, *2Kor* – 32, 60
Galatáknak írt levél (Ad Galatas) – Gal., *Gal – Gal. 3. v. 19.* – 22, 38, 55, 63
* Efezusiaknak írt levél (Ad Ephesios) – *Ef*
* Filippieknek írt levél (Ad Philippinenses) – *Fil*
Kolosszeieknek írt levél (Ad Colossenses) – Coloss., *Kol* – 51
Tesszalonikaiaknak írt 1. levél (I. ad Thessalonicenses) – 1.Thess., *1Tessz* – 22
Tesszalonikaiaknak írt 2. levél (II. ad Thessalonicenses) – 2.Thess., *2Tessz* – 22, 24, 50
Timóteusnak írt 1. levél (I. ad Timotheum) – 1.Tim., 1. Timot., *1Tim* – 17, 18, 22, 38, 44, 46, 49, 51, 63, 64
Timóteusnak írt 2. levél (II. ad Timotheum) – 2. Timo., *2Tim* – 10
Titusznak írt levél (Ad Titum) – Titum., *Tit* – 36
* Filemonnak írt levél (Ad Philemonem) – *Filem*
Zsidóknak írt levél (Ad Hebraeos) – Heb., Hebr., *Zsid* – 22
* Szent Jakab levele (Jacobi) – *Jak*
* Szent Péter 1. levele (I. Petri) – *1Pt*
* Szent Péter 2. levele (II. Petri) – *2Pt*
Szent János 1. levele (I. Joannis) – 1.Ioa., 1.Ioan., *1Jn* – 17, 38, 39, 41, 44, 48
* Szent János 2. levele (II. Joannis) – *2Jn*
* Szent János 3. levele (III. Joannis) – *3Jn*
* Szent Júdás levele (Judae) – Judae, *Júd*
Jelenések könyve (Apocalypsis Joannis) – Apoc., Apocal., *Jel* – 21, 50, 62, 63

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 229 2025. 04. 30. 15:06:46

4.6. Helynévmutató

A helynévmutatóban némi eltéréssel az RMNy gyakorlatát követtük. Első helyen egy adott település ma használatos – lehetőség szerint, illetve ha van, akkor magyar – elnevezése áll, majd zárójelben a Pázmány szövegében előforduló változat következik (adott esetben ez akár melléknévi alak is lehet, pl. Iauriensis, Kapornakiensi). Ettől pontosvesszővel választottuk el a mai hivatalos névalakot, majd utána annak az országnak a jele következik, amelynek a területén ma az adott település fekszik. Például: Bécs (Becs; Wien, A). A mutató kizárólag Pázmány műveinek a helyneveit tartalmazza.

Babilon (Babilon; el-Hilla, IRQ) – 87:34
Bártfa (Bartpha; Bardejov, SK) – 90:10
Bécs (Becs; Wien, A) – 7:12, 35:11
Gímes (Ghymes; Hrad Gýmeš, SK) – 29:2
Győr (Iauriensis, H) – 31:3
Jeruzsálem (Jerusalem, Hierusalem; IL) – 20:27, 55:12, 57:8, 73:23
Kapornak (Kapornakiensi; Krplivnik, SLO) – 31:2
Kassa (Cassan, Cassouiensis, Cassai; Košice, SK) – 31:7, 35:1, 35:16, 71:32, 90:9, 93:2–3, 95:9
Khalkedón (Chalcedomi; Kadıköy, TR) – 69:11
Kőszeg – (köszeghi; H) 87:17
Magdeburg (Maghdeburgumi; Magdeburg, D) – 89:26
Pozsony – (Posomban, Posonij; Bratislava, SK) – 27:8, 30:22
Róma (Roma; I) – 29:9, 87:33, 88:20
Siló (Silo; Shiloh, IL) – 10:28
Tábor-hegy (Thabor hegy; Har Tavor, IL) – 20:28
Velence (Velenczei; Venezia, I) – 67:23
Zalavár (Szalauariensi, H) – 31:2
Zsolna (Solna; Žilina, SK) – 87:11

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 230 2025. 04. 30. 15:06:46

4.7. Személynévmutató

A Pázmány által használt névváltozatok esetében, ha azok eltérnek a ma használatos elnevezésektől, a hivatalos verzióra mutató átutalással (→) éltünk. A szentek, pápák és uralkodók esetében magyar nevüket használtuk elsősorban, de a jegyzetek között mindegyiknek megtalálható a latin névváltozata is, valamint az összes, a két műben és a jegyzetekben előforduló névalakjuk. A középkori és kora újkori szerzők nevét a hazai szakirodalomban általában használt alakban tüntettük fel, majd zárójelben először a nemzetiségüknek megfelelő névalakot szerepeltettük, ezután a Pázmánynál előforduló alakot. Pl. Bocatius (Johannes Bock; Boccatius). A 19–21. századi szerzők nevét kiskapitális betűtípussal szedtük.

Aaron → Áron
Abiram (Abiron) – 73, 184
Ábrahám (Abraham) – 14, 15, 21, 23, 33, 41–43, 59, 61, 62, 65, 66, 80, 100, 111, 121, 122, 125, 137, 146, 147, 149, 150, 156, 165, 174, 177, 188
Ádám – 150
Aesopus → Aiszóposz
Ágoston, Szent (Aug., Augus., August., Augustinus) – 13, 44, 47, 50, 68, 76, 79, 83, 85, 110, 114, 117, 146, 167–170, 179, 185, 186, 189, 192, 207–210
Aiszóposz (Aesopus) – 10, 32, 144, 155, 172, 207, 210
Ajkay Alinka – 6, 108, 112, 215, 221
Alexander → Nagy Sándor
Alvinczi Péter (Alvinczi, Aluinci, Peter batya) – 9, 10, 13–15, 27, 29, 30–33, 37–39, 41–51, 53–70, 72, 74, 75, 78, 84, 86, 89, 90, 91, 93–95, 102, 104–106, 108–120, 123, 138, 143–145, 147, 151, 152, 154–157, 160, 162, 164, 171, 175, 178, 181–183, 186, 188, 193, 200–203, 215, 216, 219, 221
Ambros., Ambrosius → Ambrus, Szent
Ambrosius Lahm, Sebastian – 198
Ambrus, Szent (Ambros., Ambrosius) – 47, 85, 117, 168, 179, 192, 207, 210
Andritsch, Johann – 103, 215
Aratosz, Kilikiai – 174

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 231 2025. 04. 30. 15:06:46

Areiosz (Arius) – 70, 179
Arisztotelész (Aristoteles) – 8, 142, 143, 192
Arius → Areiosz
Áron (Aaron) – 73, 184
Asztalos Miklós – 157, 215
Atanáz, Alexandriai Szent (Athanasius) – 83, 115, 146, 190, 207, 210
Athanasius → Atanáz, Alexandriai Szent
Aug., Augus., August. → Ágoston, Szent
Augustinus → Ágoston, Szent
Azarja (Azarias) – 74, 184

B. Petrus → Péter, Szent
B. Virgo → Mária, Szent, Szűz
Bajáki Rita – 6
Balásfi Tamás – 29, 31, 72, 100, 108, 111–115, 117, 118, 138, 151, 153, 169, 182, 183, 185–192, 194, 195, 197, 199, 200, 207, 209–211, 215, 219, 220
Balassi Bálint – 168, 215
Balázs János – 156, 215
Baranyai Decsi János – 143, 146, 157, 166, 168, 178, 182, 183, 186, 193, 196, 199, 200, 216
Barbiano di Belgioioso, Giovanni Giacomo – 158
Bárczi Ildikó – 225
Bartók István – 170, 216
Basilius → Vazul, Nagy Szent
Báthory Orsolya – 219, 221
Batseba (Betsábé) – 158
Bellar., Bellarminus → Róbert, Bellarmin Szent
Benda Kálmán – 175, 216
Beniamin Dassouius *(álnév) – 95, 203*
Bereczk → Brictius, Szent
Berzsényi Gergely – 221
Bethlen Gábor – 112, 160
Bèze, Théodore de (Beza) – 41, 49, 115, 165, 170

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 232 2025. 04. 30. 15:06:46

Bitskey István – 102, 216
Bocatius, Johannes (Johannes Bock; Boccatius) – 71, 72, 91, 92, 111, 112, 116–120, 129, 166, 181, 182, 198, 200, 201, 216, 218, 219, 225, 232
Bocskai István (Boczikai) – 35, 48, 81, 116–118, 143–145, 158, 159, 181, 182, 188, 218–220, 221, 224
Bod Péter – 144
Bodog asszony → Mária, Szent, Szűz
Bonaventura, Szent (Bonauentura) – 12, 15, 16, 18, 19, 29, 44, 45, 49, 50, 74, 104, 106, 107–110, 113, 116, 121, 122, 126, 145, 147, 148, 151, 185, 216, 217
Bonenberger, Ludwig – 130
Borbély Zoltán – 112, 159, 217
Borsa Gedeon – 199, 217, 224
Bretz Annamária – 102, 217
Breznay Adalbert – 222
Brictius, Szent (Bereczkünk) – 39, 162
Burger Ferenc – 218
Buzogány Dezső – 220

Cal., Calu., Caluin., Calvinus → Calvin, Jean
Calepino, Ambrogio (Calepinus) – 157, 217
Calvin, Jean (Cal., Calu., Caluin., Calvinus) – 13, 18, 19, 21, 54, 59, 61, 73, 75–77, 84, 89, 90, 93, 110, 117, 121, 149, 165, 173, 181, 183, 186, 187, 197, 199, 201, 208–210, 217, 219, 220
Castellano, Albert – 163, 164, 217
Cham → Kám
Chrys., Chrysostomus → János, Aranyszájú Szent
Ciprián, Karthagói Szent (Cyprianus) – 83, 179, 189, 190, 208, 210
Cirill, Jeruzsálemi Szent – 179
Conradus Helmannides (álnév) – 94, 202
Core → Korach
Corvinus, Andreas – 198
Cyprianus → Ciprián, Karthágói Szent
Czuczor Gergely – 226

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 233 2025. 04. 30. 15:06:46

Csefkó Gyula – 154, 217
Csepregi Zoltán – 102, 196, 217, 218
Csonka Ferenc – 115, 118, 159, 182, 216, 218

Damakos → Domonkos, Guzmán Szent
Dániel (Dani., Daniel) – 14, 34, 43, 146, 228
Datan – 73, 184
Dávid (Dauid) – 14, 41–43, 53, 78, 80, 106, 109, 111, 145–147, 158, 160, 165, 188, 228
Dedek Crescens Lajos – 131
Deipara → Mária, Szent, Szűz
Delila – 178
Demkó György – 222, 223
Denzinger, Heinrich – 162, 218
Derecskei Ambrus – 60, 175
Des Freux, André (Andreas Frusius) – 71, 180
Diogenész, Szinópéi – 183
Diogenész Laertiosz (Diogenes Laertius) – 8, 142, 143
Diós István – 226
Dominicus → Domonkos, Guzmán Szent
Domonkos, Guzmán Szent (Domokos, Dominicus, Damakos) – 67, 68, 76, 128, 178, 185

Eckhardt Sándor – 215
Elizeus, próféta (Elyseus) – 73, 80, 184, 188
Elyseus → Elizeus, próféta (Elyseus)
Epimenidész, Knósszoszi – 174
Erasmus, Desiderius Rotterodamus – 143, 145, 169, 182, 207
Erdélyi János – 178, 182, 218
Erdő Péter – 150, 218
Érszegi Géza – 218
Esau → Ézsau
Esterházy Tamás (Eszterhas Tamas) – 87, 194

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 234 2025. 04. 30. 15:06:47

Estienne, Robert – 165
Eszter (Esther.) – 80, 188, 228
Eszterhas Tamas → Esterházy Tamás
Eucharius Dolinianus *(álnév)* – *95*, 203
Euthümiosz Zigabénosz (Euth., Euthimius) – 61, 175, 208, 210, 222
Ezekiel, próféta (Ezech., Ezek., Ezechiel) – 17, 44, 63, 147, 167, 228
Ézsau (Esau) – 80, 188

Faber, Basilius – 198
Fajt Anita – 225
Fancev, Franjo – 103, 218
Faustus (Faust.) – 47, 168, 169
Fazakas József – 224
Fazekas István – 103, 218
Ferdinánd, I., magyar király – 158
Ferenczffy Lőrinc – 130, 219
Ferenczffy Pál SJ – 130
Fila Béla – 218
Fischer, Johann – 142, 209
Flacius, Matthias Illyricus – 198
Fogarasi János – 226
Forgách Ferenc (Forghacs), esztergomi érsek – 29, 87, 103, 112, 113, 117, 151–153, 194
Forgách Ferenc, történetíró – 152
Földváry Miklós István – 169, 219
Fraknói [Frankl] Vilmos – 103, 112, 219
Fráter György – 154
Frusius, Andreas → Des Freux, André

Gád (Gad) – 10, 11, 36, 145, 160
Galavics Géza – 218
Gedeon – 64, 137, 177
Gelbhaar, Gregor – 130

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 235 2025. 04. 30. 15:06:47

Georgius → György, Szent
Gergely, XIII., pápa – 167
Gergely, Nagy Szent – 176
Gergely, Nazianzi Szent (Greg. Naz., Gregor. Nazianz.) – 83, 115, 189, 208, 210
Gergely, Nüsszai Szent (Gregor. Nyssen., Gregorius Nyssen.) – 83, 115, 189, 191, 208, 210
Gilmont, Jean-François – 187, 219
Gonzaga, Ferrante – 158
Grawer, Albert (Grauerus Albert) – 90, 119, 181, 198, 199, 208, 210, 217
Greg. Naz., Gregor. Nazianz → Gergely, Nazianzi Szent
Gregor. Nyssen., Gregorius Nyssen. → Gergely, Nüsszai Szent

Gyarmathi Miklos → Gyarmati Bíró Miklós
Gyarmati Bíró Miklós (Gyarmathi Miklos) – 70, 87, 106, 109, 179, 180, 193
György, Szent (Georgius) – 75, 76, 185
Gyulai Éva – 166, 219

Hafenreffer, Matthias (Haffenreffer) – 87, 109, 195, 196, 226
Hanuy Ferenc – 223
Hargittay Emil – 6, 102, 110, 112, 114, 215, 218, 219, 221, 222
Heltai János – 6, 102, 109, 131, 144, 145, 155, 157, 158, 160, 175, 188, 219, 224
Hernády Judit – 6
Herner János – 218
Hervay Ferenc – 224
Hier., Hieron. → Jeromos, Szent
Hieronymus → Jeromos, Szent
Holl Béla – 130, 219, 224
Holthuter, Thomas – 198
Homonnai Balint → Homonnai Drugeth Bálint
Homonnai Drugeth (III.) György (Homonnai Georgy) – 39, 112, 125, 159, 163, 217

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 236 2025. 04. 30. 15:06:47

Homonnai Drugeth Bálint (Homonnai Balint) – 35, 115, 139, 143, 159, 160, 163, 217, 218, 221, 225
Homonnai Georgy → Homonnai Drugeth (III.) György
Horváth Gergely – 198
Hunnius, Ägidius – 194, 198
Hünermann, Peter – 162, 218

Iacob → Jákob
Ieroboám → Jeroboám
Illés, próféta – 148
Ioan. → János, Szent, evangélista
Ioannes Baruch, M. (álnév) – 96, 203
Ióannész Khrüszosztomosz → János, Aranyszájú Szent
Ioannis Icarius (álnév) – 94
Ionatás → Jonatán
Ioseph → József, → József, Szent
Ipoly, Szent (Hippolytus) – 75, 76, 185
Isa., Isai., Isaiae, Isaias → Izajás, próféta
Isaac, Isaak → Izsák
Iskolapor Socze → Nagy Benedek, Sármelléki
István, Szent, első vértanú (Szent Istuan) – 77, 186
Izajás, próféta (Isa., Isai. Isaiae, Isaias) – 23, 36, 65, 66, 81, 110, 150, 167, 177
Izsák (Isák, Isaac, Isaak) – 14, 15, 43, 146, 147, 150, 188

Jakab, Szent – 66, 178
Jakó Klára – 144, 219
Jákob (Iacob, Jakob, Israel) – 14, 43, 80, 145, 146, 149, 150, 188
János, Szent, evangélista (Ioan., Joan., Sz Ianos) – 17, 21, 39, 41, 44, 48–50, 54, 58, 62, 63, 91, 147–149, 165, 166, 169, 172, 174–176, 200, 229
János, Aranyszájú Szent (Chrys., Chrysostomus) – 60, 61, 76, 115, 174, 185, 189, 208, 210
Jemicius, Johannes (Pázmány Péter) – 102, 194

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 237 2025. 04. 30. 15:06:47

Jeroboám (Ieroboám) – 36, 124, 160
Jeromos, Szent (Hier., Hieron., Hieronymus) – 23, 47, 65, 66, 76, 150, 176, 177, 185, 208, 211
Jézus, Sirák fia (Jesua Ben Szira) – 166
Jézus Krisztus – 74, 81, 90, 138, 149, 165, 172, 174, 177, 181, 183, 184, 199, 208, 210, 220
Joan. → János, Szent, evangélista
Jonatán – 80, 188
Jos., Josue → Józsue
József (Ioseph) – 80, 188
József, Szent (Ioseph) – 64, 177
Józsue (Jos., Josue) – 10, 64, 177, 228
Judex, Matthias – 198
Jug László – 218
Juvenalis, Decimus Junius – 145

Kádár Zsófia – 6, 103, 218, 219
Káldi György – 142, 144, 146–149, 156, 160, 165–167, 174–176, 188, 219, 220
Kálvin János → Calvin, Jean
Kám (Cham) – 74, 184
Kanizsai Pálfi János (Joh. P. Canisai) – 100, 132, 134, 226
Kanyurszky György – 223
Károli Gáspár – 170, 220
Kavecsánszki Máté – 159, 220
Kelecsényi Ákos – 224
Kelemen József – 156, 220
Keserű Bálint – 218
Kiss Elemérné – 224
Kiss Ignác – 144, 220
Kiss János – 222, 223
Klaszekovits István – 196
Klösz Jakab – 181, 208, 210
Korach (Core) – 73, 184

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 238 2025. 04. 30. 15:06:47

Kovács Zsuzsanna – 224
köszeghi Iskolapor Socze → Nagy Benedek, Sármelléki
Kürti István – 194

Láni Illés (Eliáš Láni) – 194, 195, 203
Lázár (Lazar, Lazarus) – 21, 59–62, 128, 137, 149, 174, 208, 210
Leó, Nagy Szent, I. pápa (Leo, Szent Leo) – 47, 168, 169, 179, 209, 211
Lethenyei István, evangélikus lelkész – 102
Lethenyei István (Lethenyei Istvan, Stephanus Lethenyei) – 7, 29, 33, 44, 50, 53–57, 59, 63, 65–70, 82, 102–104, 114, 127, 130, 135, 142, 151, 179, 217
Linacer → Linacre, Thomas
Linacre, Thomas (Linacer) – 48, 126, 170, 216
Livius, Titus – 145
Lót (Lott) – 80, 188
Lőrinczy Éva, B. – 226
Lubin, Szent (Lubinus) – 76, 185
Lukács, Szent, evangélista (Luc., Lucae, Lucam) – 17, 20, 21, 42, 47, 57, 59, 61, 74, 148, 149, 155, 174–176, 229
Lukács László – 104, 220
Luther, Martin – 18, 33, 71, 181
Lux Etelka – 112, 220

Maczák Ibolya – 6
Madas Edit – 225
Magyari István (Magyari Istuan) – 87, 109, 193, 194, 221
Manassze (Manasses) – 10, 145
Mardokeus (Mardocheus) – 80, 188
Maria → Mirjam
Mária, Anjou, magyar királynő – 153
Mária, Szent, Szűz (Maria, Bodog asszony, B. Virgo, Mater Domini, Istennek Szent Annia, Deipara) – 5, 12, 14–16, 18, 19, 29, 39, 40, 41, 44–47, 50, 52, 64, 65, 73, 74, 83, 88, 104–107, 109, 110, 112, 116, 121, 125, 137, 138, 145, 146–148, 164, 177, 184, 190, 197, 216, 217

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 239 2025. 04. 30. 15:06:47

Márk, Szent, evangélista – 174, 176, 229
Markianosz császár – 179
Márton, Tours-i Szent – 162
Máté, Szent, evangélista (Matt., Matth.) – 23, 25, 28, 39, 65, 150, 155, 156, 174, 176, 177, 229
Mater Domini → Mária, Szent, Szűz
Matt., Matth. → Máté, Szent, evangélista
Matthaeus Griphius, (álnév) – 94, 202
Mátyás, II., király – 112, 158
Medárd, Szent (Medardus) – 76, 185
Medardus → Medárd, Szent
Melanchthon, Philipp – 170
Melich János – 217
Menandrosz – 174
Mirjam (Maria) – 73, 184
Molnár Antal – 112, 163, 220
Molnár Gergely – 170
Mónika, Szent (Szent Monica) – 76, 186
Mózes (Moyses) – 14, 20–22, 38, 42, 43, 57, 63, 73, 145, 148, 170, 184

Nádasdy Ferenc – 193
Nagy Benedek, Sármelléki (köszeghi Iskolapor Socze) – 87, 109, 195, 196
Nagy Sándor (Alexander) – 72, 183
Noé – 150, 184
Nuzzo, Armando – 6

Oláh Róbert – 130, 220
Oláh Tamás – 159, 220
Órigenész (Origenes) – 70, 180
Osorio, Juan (Osorius) – 40, 41, 112, 164, 220
Oza → Uza
Ozija (Ozias) – 74, 184

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 240 2025. 04. 30. 15:06:47

Őry Miklós – 103, 108, 145, 158, 167, 221

Paczolay Gyula – 216
Pál, Szent (Sz. Pal, Saule) – 10, 17, 18, 21–25, 36, 38, 44, 46, 49, 50, 52, 53, 55, 59, 62–64, 66–68, 70, 77, 81, 110, 122, 127, 128, 137, 144, 172, 174, 176, 178
Pál, V., pápa – 112, 163
Papp Sándor – 144, 159, 221
Pázmány Péter (Petrus Pazmany, Pazmani) – 5, 6, 12, 13, 15, 27, 29, 31, 32, 71, 77, 82, 87, 88, 90, 99, 100, 102–121, 123, 130–132, 134, 135, 138, 142, 143–153, 155–173, 175, 177–183, 191, 194, 195, 197–199, 203, 207, 209–212, 215, 219–223, 227, 230, 231
Péchi Simon – 160
Péter, Szent – 47, 168, 178, 229
Péter László – 99, 222
Piusz, V., pápa – 190, 196
Piusz, XI., pápa – 167
Pynson, Richard – 170
Pythiraeus Gregorius – 196

Rákóczi Zsigmond – 159
Rapaics Rajmond – 152, 153, 223
Róbert, Bellarmin Szent (Roberto Bellarmino; Bellarminus, Bellar.) – 44, 45, 167, 207, 210
Romhányi Beatrix – 218
Rubecula, Gallus (álnév) – 93, 201
Rúben (Ruben) – 10, 11, 16, 36, 145, 160
Rudolf, magyar király – 116, 182

S. Thomam → Tamás, Aquinói Szent
Salamon (Salomon) – 17, 147, 183
Salomon → Salamon
Samarino, Francesco – 163

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 241 2025. 04. 30. 15:06:47

Sámson – 178
Sámuel (Samuel) – 17, 49, 53, 55, 148, 158, 170–172, 227
Sarbak Gábor – 218
Saul – 17, 49, 53, 56, 77, 170–172, 186, 188
Saulus (Saule) → Pál, Szent
Schoppe, Caspar (Sciopius) – 89, 198
Schröer, Karl Julius – 180, 224
Sciopius → Schoppe, Caspar
Skultéti Szeverin – 181
Stephanus, Robertus → Estienne, Robert
Stephanus Lethenyei → Lethenyei István
Stoll Béla – 224

Sz Ianos → János, Szent, evangélista
Szabó András – 157, 224
Szabó Ferenc SJ – 103, 108, 167, 221
Szabó Ignác – 112, 224
Szabó Károly – 130, 131, 142, 224
Szádoczki Vera – 6
Szakály Ferenc – 218
Székely István – 223
Szemerkényi Ágnes – 160, 178, 182, 186, 195, 224
Szent Istuan → István, Szent, első vértanú
Szent Monica → Mónika, Szent
Szent Thamas → Tamás, Aquinói Szent
Szent Theodoretus → Theodorosz, Szent Amaseai
Szelestei N. László – 6
Szilágyi Emőke Rita – 225
Szilpa – 145

Tamás, Aquinói Szent (Thomas Aquinas; Thom., S. Thomam, Szent Thamas,) – 40, 41, 46, 115, 164, 166, 208, 211, 215
Tarnai Andor – 181, 224

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 242 2025. 04. 30. 15:06:47

Tarnóc Márton – 222
Tertullianus, Quintus Septimius Florens – 60, 137, 174
Teszelszky, Kees – 117, 224
Tétényi Dániel – 196
Theodorosz, Szent Amaseai (Szent Theodoretus) – 83, 191
Thienemann Tivadar – 105, 224
Thom. → Tamás, Aquinói Szent
Thurzó György – 182, 194
Timóteus, Szent (Tim., Timo., Timot., Timotheus) – 10, 17, 18, 38, 44, 46, 49, 51, 63, 64, 144, 148, 149, 162, 167, 176, 177, 229
Titusz, Szent (Titum) – 36, 160, 174, 229
Todoreszku Gyula – 131, 132
Tóth Gergely – 112, 225
Tóth J. Zoltán – 172, 225
Tóth László – 158, 225
Tóth Zsombor – 225
Tömpör Balázs – 196
Traversari, Ambrogio – 143
Tremellius, Immanuel (Giovanni Emmanuele Tremellio; Tremelius, Tremell.) – 41, 49, 115, 165, 170
Tusor Péter – 112

Újváry Zsuzsanna, J. – 158, 219
Urija (Uriás) – 158
Uza (Oza) – 74, 184

Vanyó László – 179, 225, 226
Vásárhelyi Judit, P. – 224
Vass Péter – 221
Vazul, Nagy Szent (Basilius) – 83, 115, 189, 190, 207, 210
Venásch Eszter – 115, 159, 225
Veress Endre – 102–104, 225
Vergilius Maro, Publius – 145

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 243 2025. 04. 30. 15:06:47

Viczián János – 226
Vogel, Cyrille – 163, 225
Voragine, Jacobus de – 178, 225
Vörös Éva – 191, 225

Wigand, Johannes – 198
Wix Györgyné – 224

Zászkaliczky Márton – 117, 225
Zoványi Jenő – 226
Zvara Edina – 101, 132, 226
Zvonarics Imre – 195, 196, 226
Zvonarics Mihály – 196
Zsámboky János – 143

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 244 2025. 04. 30. 15:06:47

TARTALOM

1. ELŐSZÓ 5

2. FŐSZÖVEGEK
2.1 *AZ CALVINISTA Predikatorok igyenes erkeolcseu tekelletessegének,* TEVKEORE. 7
ELÖLIARO LEVEL 9
ELSEO RESZE: Mi adot okot ez irasocskára. 10
MASODIK RESZE. Czimeres hazugsági az Calvinista Beszélleonek. 12
HARMADIK RESZE. Rauasz alnaksága az BESZED szerzeonek. 15
NEGYEDIK RESZE. Meli bolondul bizonittya az Beszed *szerzeo Calvinista, hogy az Szenteket nemkel segitségeul hínúnk.* 19
FELELET. 22
FELELET. 23
FELELET. 24
2.2. AZ, IGAZSAGNAK, GYEOZEDELME. *MELLYET, AZ ALVINCI PETER, TEVKEOREBEN, meg mutatot.* Pazmany Peter. 27
ILLUSTRISSIMO […] Francisco Forghhacs […] Perpetvam Felicitatem Precatvr. THOMAS BALASFI ELECTVS EPISCOpvs Bosznensis. 29
REVERENDISSIMO DOMINO, DOMINO THOMAE Balasfi […] *SALVTEM A DOMINO.* Petrvs Pazmany. 31
AZ Szent Istenteól, Aluinci Peternek, io lelki ismeretet kiuanok 31
I. RESZ. Az elöl iáró leuelre, és az Tükörnek elsö részére, lelki ismeréti ellen ád választ Aluinci. 33
II. RÉSZE. Az, Tukörnek masodik részét Lelki ismereti ellen turkállya Aluinci. 37
III. Az Tükörnek harmadik részét mint marczonghia Aluinci. 43
IV. RESZ. AZ Tükörnek, Negyedik részében modotlanúl akadoz, Alvinci. 53

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 247 2025. 04. 30. 15:06:47

Baratsagos intésem Aluincihoz..... 70
ALVINCI PETERNEK, […] Balasfi Tamas, Bosznai Püspök. 72
Post scripta..... 89
XENIA PETRO ALVINCIO CASSOVIENSI CALVINISTAE
Praedicanti offerunt, PETRVS ALVINCI 93

3. JEGYZETEK 97
3.1. A szöveg átírásának és kiadásának elvei 99
3.2. A művek létrejöttének körülményei, kiadásai és utóélete 102
3.2.1. A *Lelki orvosság*ra, illetve az ahhoz kapcsolódó „előbeszédre" vonatkozó információk és az azokból fennmaradt idézetek *Az calvinista prédikátorok tüköré*ben és *Az igazságnak győzedelmé*ben 120
3.2.2. Alvinczi elveszett *Tükör*ére vonatkozó információk és az abból fennmaradt idézetek *Az igazságnak győzedelmé*ben 123
3.3. A kiadások ismert példányai..... 130
3.4. Szövegkritikai jegyzetek.....133
3.5. Tárgyi jegyzetek 142
3.5.1. *Az calvinista prédikátorok tüköre (1614)* 142
3.5.2. *Az igazságnak győzedelme (1614)*..... 151

4. MUTATÓK..... 205
4.1. A Pázmány és Balásfi által használt művek mutatója (a nyomtatványok főszövegei és jegyzetei szerint)..... 207
4.2. A Pázmány és Balásfi által használt művek mutatója (szerzők szerint).....210
4.3. Pázmány műveiben előforduló rövidítések.....212
4.4. A bevezetőben és a tárgyi jegyzetekben rövidítve hivatkozott művek és szakirodalom jegyzéke.....215
4.5. Bibliai könyvek mutatója 227
4.6. Helynévmutató..... 230
4.7. Személynévmutató 231

pazmany_calvinista-jegyzet-e.indd 248 2025. 04. 30. 15:06:47